"ऐतिहासिक थबाङ गाउँपालिका समृद्ध, सामाजिक न्याय र दिगो पर्यटन सहितको विकास पूर्वाधार"

# थबाङ गाउँपालिका

## गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

## थबाङ, रोल्पा

## लुम्बिनी प्रदेश, नेपाल

# प्रथम आवधिक योजना

## (२०८०/०८१–२०८४/०८५)

आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग

प्रदेश प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, बाँके नेपालगन्ज

# बिषयसूचि


परिच्छेद १ परिचय 5

१.१ पृष्ठभूमि **5**

१.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य **7**

१.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया **7**

परिच्छेद २ गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा **8**

२.१ गाउँपालिकाको परिचय **8**

२.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना **8**

२.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा **9**

२.१.३ जनसांख्यिक अवस्था **9**

२.२ आर्थिक विकास अवस्था **11**

२.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा **11**

२.२.२ पर्यटन तथा सस्कृति **12**

२.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति **12**

२.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा **13**

२.२.५ सहकारी **13**

२.३ सामाजिक विकासको अवस्था **14**

२.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण **14**

२.३.२ शैक्षिक विकास **14**

२.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ **15**

२.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण **16**

२.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला **16**

२.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था **17**

२.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण **17**

२.४.२ सडक, पुल तथा यातायात **18**

२.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा **20**

२.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि **21**

२.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था **21**

२.५.१ वन तथा जैविक विविधता **21**

२.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन **21**

२.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन **22**

२.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन **22**
२.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था **23**
२.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन **23**
२.६.२ सङ्गठनात्मक विकास **23**
२.६.३ श्रोत परिचालन **23**
२.६.४ योजना व्यवस्थापन **24**
परिच्छेद ३ सोच तथा विकासको अवधारणा **24**
३.१ पृष्ठभूमि **24**
३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती **24**
३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर **25**
३.४ निर्देशक सिद्धान्त **25**
३.५ गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य र उद्देश्य **26**
३.५.१ सोच, **Vision** **26**
३.५.२ लक्ष्य **26**
३.५.३ उद्देश्य **26**
३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य **LOG FRAME** **26**
३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता **28**
३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट **29**
परिच्छेद ४ आर्थिक क्षेत्र **35**
४.१ कृषि तथा पशुपन्छी **35**
४.२ सिंचाई **47**
४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा **52**
४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति **63**
४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा **75**
परिच्छेद ५ सामाजिक क्षेत्र **82**
५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण **82**
५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन **94**
५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ **107**
५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग **113**
५.५ युवा तथा खेलकुद **128**
५.६ शान्ति सुरक्षा **133**
५.७ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन **137**

| | |
|---|---|
| परिच्छेद ६ पूर्वाधार क्षेत्र | **140** |
| ६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण | **140** |
| ६.२ सडक, पुल तथा यातायात | **145** |
| ६.३ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा | **150** |
| ६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि | **154** |
| परिच्छेद ७ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र | **157** |
| ७.१ वन तथा जैविक विविधता | **157** |
| ७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन | **163** |
| ७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन | **166** |
| ७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता | **169** |
| परिच्छेद ८ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र | **175** |
| ८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन | **175** |
| ८.२ मानव अधिकार संरक्षण तथा शान्ति सुरक्षा | **180** |
| ८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन | **184** |
| परिच्छेद ९ कार्यान्वयन व्यवस्था | **188** |
| ९.१ पृष्ठभूमि | **188** |
| ९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संशाधन योजना | **188** |
| ९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट | **188** |
| ९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण | **190** |
| स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपणलाइ निम्नानुशारको तालिकामा राखेर देखाउन सकिन्छः | **190** |
| ९.५ स्रोत परिचालन रणनीति | **190** |
| ९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन | **191** |
| ९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना | **193** |
| ९.८ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया | **194** |
| सन्दर्भ सामाग्रि | **197** |
| अनुसूची | **198** |
| अनुसूचि, १ – विश्वका केही विकास मोडलहरुको तुलनात्मक अध्ययन | **198** |
| अनुसूचि, २ – वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण | **213** |
| अनुसूचि, ३ – गाउँपालिकाका गौरबका योजनाहरू | **226** |
| अनुसूचि, ४ – गाउँपालिकाको नक्शा | **228** |

# परिच्छेद १ परिचय

## १.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान जारी भएसँगै नेपाल एकल शासन प्रणालीबाट सङ्घीय शासन प्रणालीमा रुपान्तरण भएको छ। संविधानले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने र तीनै तहले संविधान र कानून बमोजिम राज्यशक्तिको प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा कानून बनाउने, नीति तथा योजना तयार गर्ने, बार्षिक बजेट बनाउने, सोको कार्यान्वयन र नतिजा मापन गर्ने व्यवस्था गरेको छ (धारा ५९ को उपधारा १)। यसैगरी संविधानले प्रदेश र स्थानीय तहले बजेट पेश गर्ने समय सङ्घीय कानून बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ (धारा ५९ को उपधारा ३)। सङ्घीय शासन व्यवस्थामा स्थानीय सरकारलाई नागरिकको घरदैलोको सरकारको रुपमा लिइएको छ । तसर्थ राजनीतिक र अवधारणागत रुपमा पनि स्थानीय सरकारसँग जनताको बढी नै अपेक्षा हुने गर्दछ। नागरिकको आवश्यकता तथा अपेक्षा सम्बोधनको लागि स्थानीय सरकार अझ बढी सबल, सक्षम र जवाफदेही हुन आवश्यक छ। सक्षम, सबल र नागरिक प्रति संवेदनशिल तथा जवाफदेही स्थानीय सरकारबाट मात्रै जनचाहाना सम्बोधन हुन सक्दछ। यसका लागि स्थानीय सरकारका रुपमा गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले स्थानीय धरातलिय परिवेश, विशिष्टता तथा नागरिकको वास्तविक आवश्यकता र चाहाना प्रतिबिम्बित हुने गरी स्थानीय नीति, योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्नु आवश्यक रहेको छ।

नेपाल सरकारले स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४; अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४; स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ लगायत आर्थिक संकेत, वर्गीकरण र व्याख्या जस्ता नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्था समेत गरेको छ। स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले स्थानीयस्तरको विकासका लागि आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिक क्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाई लागू गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस प्रकारका योजना तर्जुमा गर्दा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा र प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था ऐनमा गरिएको छ।

यसैगरी योजना तर्जुमा गर्दा सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धीत विषयलाई ध्यान दिनु पर्ने व्यवस्था समेत ऐनले स्पष्ट गरेको छ। यसका अतिरिक्त ऐनले योजना तर्जुमा गर्दा प्राथमिकता दिनु पर्ने विषयहरू समेत तोकेको र स्थानीय तहले कार्यसम्पादनका क्रममा लागत न्यूनीकरण, स्रोत साधनको अधिकतम उपयोग र प्रभावकारी सेवा प्रवाह सम्वन्धी व्यवस्था स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरेको छ। सोही व्यवस्थाअनुसार उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल दिने, गरिबी निवारण, जीवनस्तरमा दीगो सुधार, रोजगारीका अवसरमा वृद्धी समेत आर्थिक सामाजिक पुनर्लाभ, जनसहभागिता प्रवर्धन, समावेशी, दीगो विकास र स्थानीय सँस्कृति संरक्षण जस्ता विषयलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने कुरालाई जोड दिएको देखिन्छ।

नेपालको संविधान र प्रचलित कानुन बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयलाई समेट्ने गरी स्थानीय तहको आर्थिक सामाजिक विकासको लागि आवधिक विकास योजना तर्जुमा गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। यसै व्यवस्था अनुसार जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारका रुपमा रहेको स्थानीय सरकारले समृद्धी र सुशासनको जनआकांक्षा पुरा गर्ने प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्न आवधिक योजना तर्जुमा आवश्यक रहेको छ। स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्वन्धी जिम्मेवारी तथा अधिकार क्षेत्रलाई मनन् गरी संविधान एवं कानून बमोजिम स्थानीय सरकारको रुपमा स्थापित यस थबाङ गाउँपालिकाले पहिलो प्रयासको रुपमा प्रथम आवधिक विकास योजना (२०७९/०८०–२०८३/८४) तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने प्रतिवद्धता गरेको छ। यस आवधिक विकास योजनामा गाउँपालिकाको समष्टिगत आर्थिक, सामाजिक विकास तथा प्रभावकारी सेवा प्रवाहका लागि लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी आगामी ५ बर्ष अवधिभित्र सो हासिल गर्न्े निर्देशक सिद्धान्त, रणनीति तथा प्राथमिकताहरू पहिचान एवम् परिभाषित मार्गचित्र प्रस्तुत गरिएको छ। यस योजनाले निर्धारित अवधिका लागि आफुले चाहेको विकास गन्तव्यतर्फ गाउँपालिकालाई डोर्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्न विषयक्षेत्र गुरुयोजना, आवधिक तथा बार्षिक योजना तर्जुमा, योजना कार्यान्वयन, अनुगमन तथा विकासका प्रयासहरुको प्रभाव लेखाजोखा गर्न विषयगत सूचना तथा श्रोत नक्शा सहित वस्तुस्थिति विवरण (स्थिति पत्र) लाई योजनाको आधार दस्तावेजको रुपमा लिइएको छ। गाउँपालिका विकासको स्थिति पत्रको आधारमा विकासको वर्तमान अवस्था, संभावना, अवसर, समस्या तथा चूनौति विश्लेषण गरी प्रथम आवधिक विकास योजना तर्जुमा गरिएको छ। योजना तर्जुमा गर्ने सिलसिलामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया बमोजिम गाउँसभा तथा कार्यपालिका पदाधिकारी, कार्यालय तथा विषयगत क्षेत्रका कर्मचारी, स्थानीय राजनीतिक दलहरू, अगुवा तथा विषयविज्ञहरु, नागरिक समाज, लक्षित वर्ग तथा सरोकारवालाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिएको छ। यस आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रिया तथा नतिजामा दीगो विकासका लक्ष्यलाई स्थानीय परिवेश अनुसार एकीकृत गर्नुका साथै कोभिड १९ को अवस्था र सो पछिको सामाजिक आर्थिक पुनर्लाभका विषयहरुलाई समेत समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ।

यस प्रथम आवधिक विकास योजना तर्जुमा प्रक्रियामा जनसंख्या, आर्थिक बृद्धिदर, सेवा तथा सुविधाको माग समेत विकासको वर्तमान अवस्था अध्ययन तथा विश्लेषण गरी गाउँपालिकाको समष्टिगत विकासको लागि दुरदृष्टि, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ। यस योजनाले गाउँपालिकाको समग्र तथा योजनावद्ध विकासका लागि आगामी ५ वर्षको मार्गचित्र तयार गरी त्यसका लागि श्रोत परिचालनको योजना समेत नतिजा अनुगमन र प्रभाव लेखाजाखाको लागि आधार तय गरेको छ। यस आवधिक योजनाको आधारमा मध्यमकालिन खर्च संरचना र सोको आधारमा बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरी योजनाको कार्यान्वयन, नतिजाको अनुगमन तथा प्रगति मापन एबं असर र प्रभावको लेखाजोखा गर्ने समेत प्रतिवद्धता गरिएको छ।

## १.२ आवधिक योजनाको उद्देश्य

थबाङ गाउँपालिकाको विकास तथा समृद्धिका लागि गाउँपालिकाको नेतृत्वमा सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी, समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई एकै स्थानमा ल्याई गाउँपालिकाको एकीकृत तथा समष्टिगत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गरी गाउपालिकाबासीहरुको समृद्धीलाई सुनिश्चित गर्नु यस आवधिक योजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ। यस योजनाको विशिष्ट उद्देश्यहरु देहाय अनुसार रहेका छन्।

- गाउँपालिकाको विकासको संभावना, अवसर, समस्या तथा चूनौति र स्रोत परिचालनको विद्यमान स्थिति विश्लेषण गरी पालिकाबासीको चाहाना अनुसार दीर्घकालीन सोच उन्मुख समष्टिगत लक्ष्य, रणनीतिक कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान सहितको विकासको रणनीतिक बृहद् दस्तावेज तयार गर्ने।
- गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई मार्गदर्शन गर्ने र अपेक्षित नतिजा हासिल गर्ने नविन तथा रणनीतिक महत्वका कार्यक्रम र सोको कार्यान्वयनको लागि कार्यनीति तयार गर्ने।
- स्थानीय तहका विकासका साझेदार तथा सरोकारवालाहरूको सहभागितामा गाउँपालिकाको एकीकृत, नतिजामुलक र योजनाबद्ध विकासको मार्गचित्र तयार गर्ने।
- आवधिक योजनाको कार्यान्वयनका लागि वार्षिक कार्यान्वयन योजना, अनुगमन र तथा प्रभाव लेखाजोखा खाका तयार गर्ने।
- गाउँपालिका विकासको स्पष्ट मार्गचित्र तयार गर्ने।

## १.३ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

योजना तयार गर्दा मुख्यतया राष्ट्रिय योजना आयोगद्धारा प्रकाशित **"स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन २०७८"** लाई आधार मानिएको छ। गाउँपालिकाको यो आवधिक योजनाको तर्जुमाका लागि चरणवद्ध रुपमा विभिन्न विधि तथा प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरिएको थियो, जुन निम्नअनुसार रहेका छन्ः

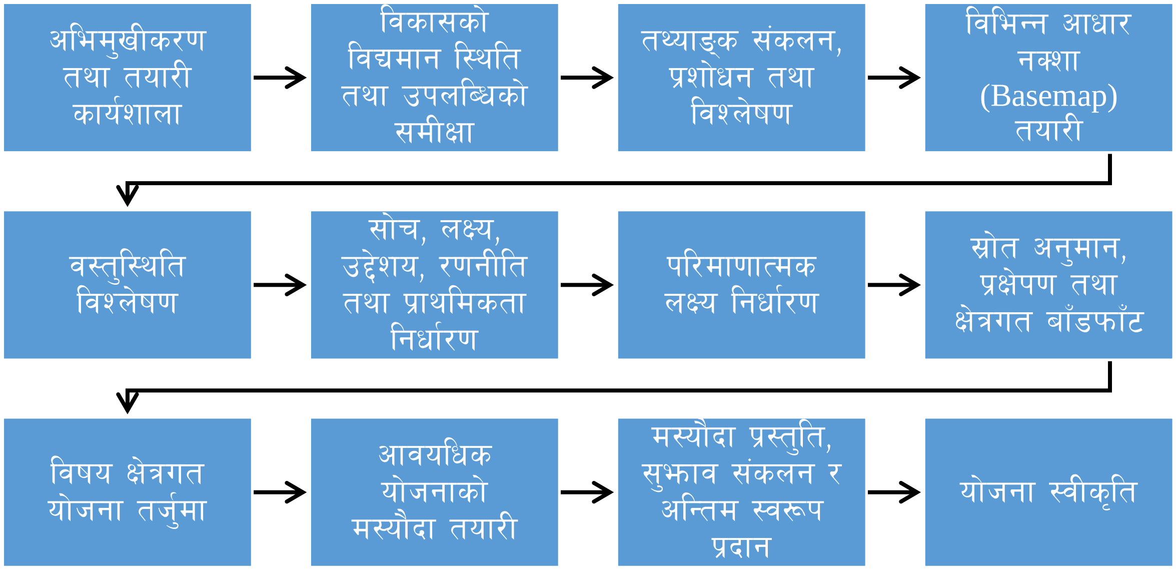


# परिच्छेद २ गाउँपालिकाको विकासको विद्यमान स्थिति र उपलब्धिको समीक्षा

## २.१ गाउँपालिकाको परिचय

### २.१.१ भौगोलिक अवस्था, राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना

लुम्बिनी प्रदेशको ऐतिहासिक तथा प्राचिनतम महत्व बोकेको रोल्पा जिल्ला अन्तर्गत रहेका १० वटा स्थानिय तहहरू मध्य थबाङ गाउँपालिका पनि एक हो। भौगोलिक हिसाबले  थबाङ गाउँपालिका समुद्री सतहबाट १८१० मि.देखि ३५०० मि. को उचाईमा अवस्थित छ। गाउँपालिकाको उत्तरमा रुकुम जिल्ला पर्छ भने दक्षिणमा रोल्पा नगरपालिका र सुनछहरी गाउँपालिका, पश्चिममा दुइखोली गाउँपालिका र पूर्वमा सुनछहरी गाउँपालिका पर्दछन। यस पालिकामा ५ वडा रहेका छन्। साविक थबाङ गाविस, मिरुल गाविस र उव ा गाविका मिलेर यो थबाङ गाउँपालिका बनेको छ। जसमा वडा. नम्बर १ र २ साविकको थबाङ गाबिस भित्रै पर्छ भने वडा नं. ३ साविकको मिरुल गा.वि.स. र वडा ४ र ५ साविकको उवा गा.वि.स. भित्र पर्छ। जिल्ला सदरमुकाम लिवाङदेखि ७४ किलोमिटर टाढा रहेको यस गाउँपालिकाको क्षेत्रफल १९१.०७ बर्ग किलोमिटर रहेको छ यस क्षेत्रमा खामभाषीहरुको वाहुल्यता भएको यस क्षेत्रमा अधिकाँस स्थानको नामको पछाडि वाङ शव्द जोडीएको पाईन्छ। वाङको अर्थ खाम भाषामा चौर हुन्छ भने थवाङको अर्थ

पहाडको काखको चौर भन्ने हुन्छ तसर्थ पहाडको काखको वस्ती वाट थवाङ नामाकरण भएको पाईन्छ । यो गाउँपालिकामा शमशीतोष्ण हावापानी पाईन्छ ।

### २.१.२ प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदा

### २.१.३ जनसांख्यिक अवस्था

नेपालको जनगणना २०७८ प्रतिवेदन अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल घरधुरी संख्या २५५१ रहेको छ भने जनसंख्या १०८५१ रहेको छ, जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ संग तुलना गर्दा जम्मा जनसंख्या घटेको पाइन्छ । राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्या १०८८१ रहेकोमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रतिवेदन अनुसार ३० जना जनसंख्या घटेको  छ । त्यस्तै गरी महिला जनसंख्या ५७४१ छ भने पुरुषको जनसंख्या ५११०  छ । संगै परिवारको संख्या पनि राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा २१७२ बाट २५५१ भएको पाइन्छ । यस गाउँपालिकाको लैंगिक अनुपात ८९.०१ रहेको छ भने परीवारको औसत आकार ४.२५ रहेको देखिन्छ । ५७ प्रतिवर्ग कि.मि जनघनत्व हेको यस

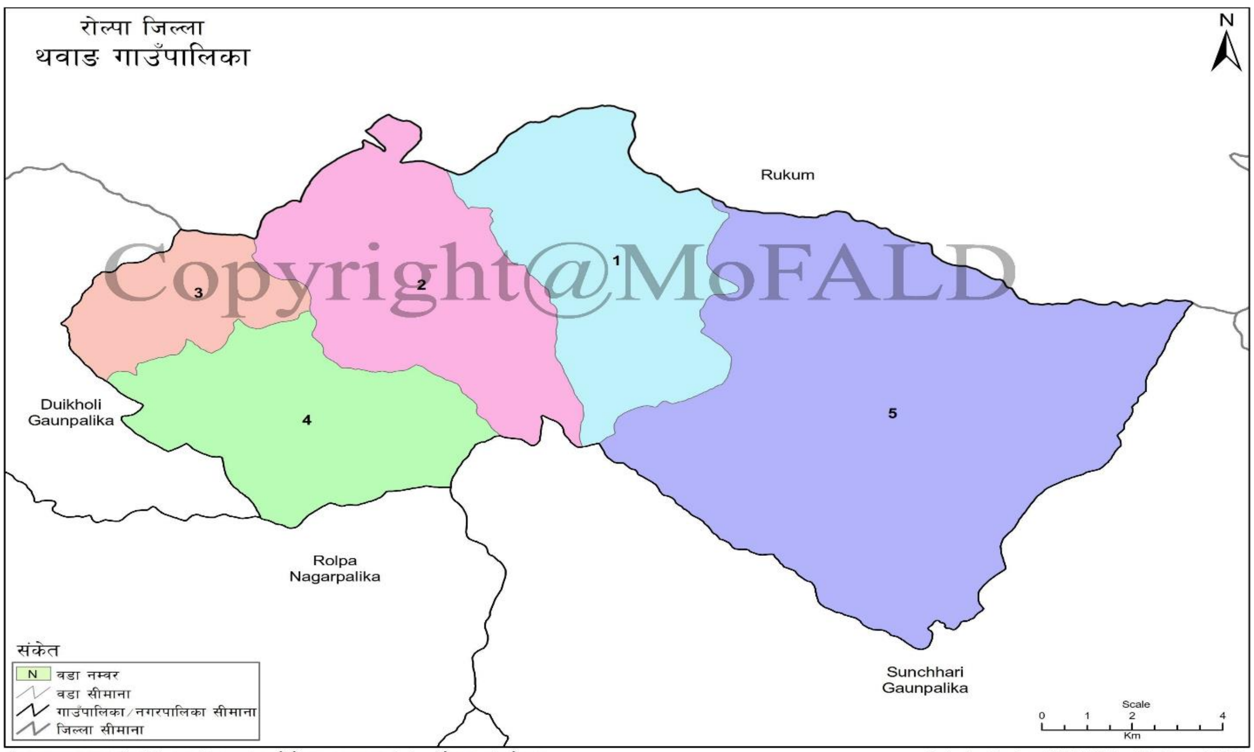


स्रोत: स्थलरुप नक्सा (स्केल १:२५०००/१:५००००), नापी विभाग र जनगणना २०६८, केन्द्रिय तथ्यांक विभाग
तयार पार्ने: गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सीमाना निर्धारण आयोग
Projection System: MUTM, Spheroid - Everest 1830
LLRC,2016

गाउँपालिकामा जनसंख्या बृद्दिदर भने नकारात्मक –०.०३ रहेको छ । यस गाउँपालिकाको साक्षारता दर ७३.३३ (पु ८२.६८ र म ६५.०७) रहेको पाइएको छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रतिवेदन अनुसार यस थबाङ गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

| वडा | पुरुष | महिला | जम्मा |
|---|---|---|---|
| १ | ९५१ | १०६० | २०११ |
| २ | ११७६ | १३३५ | २५११ |
| ३ | ११८१ | १३८१ | २५६२ |
| ४ | ८७७ | ९५६ | १८३३ |
| ५ | ९२५ | १००९ | १९३४ |
| **जम्मा** | **५११०** | **५७३९** | **१०८५१** |

थबाङ गाउँपालिकाको वडागत जनसंख्याको विवरण तलको बार डायग्राममा प्रस्तुत गरिएको छ ।

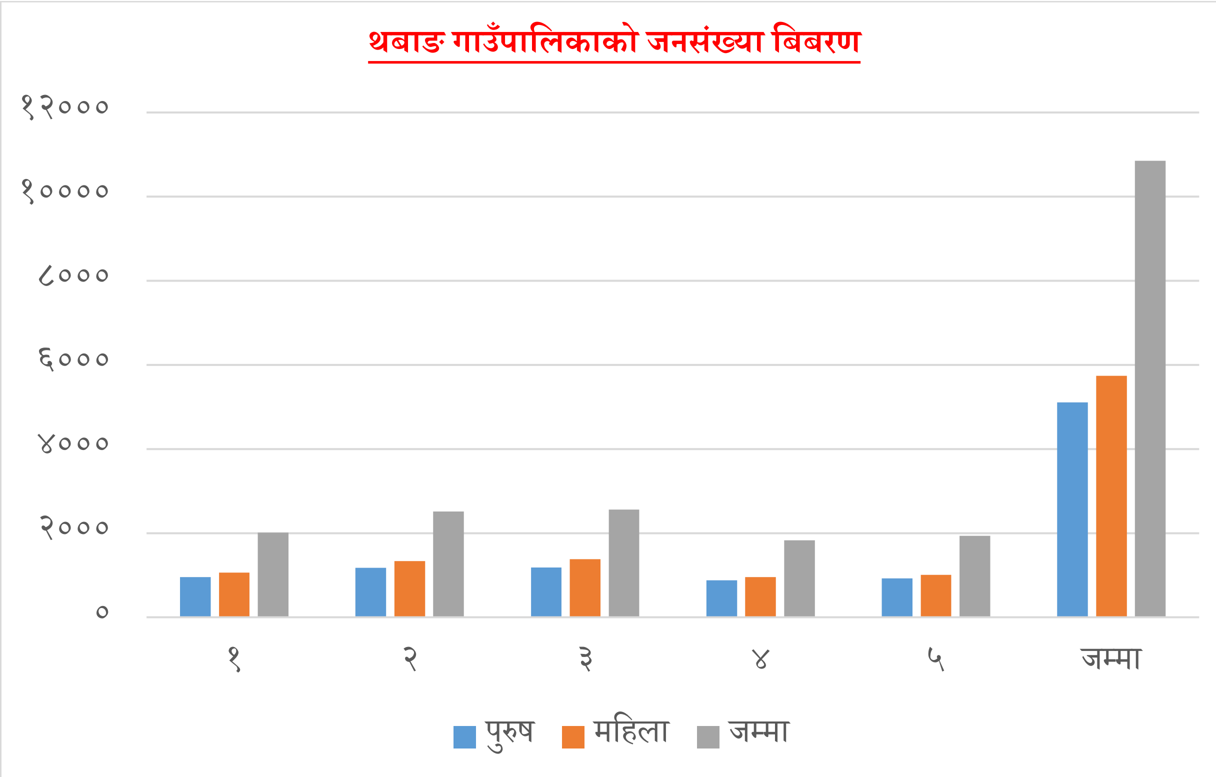


## २.२ आर्थिक विकास अवस्था

### २.२.१ कृषि तथा खाद्य सुरक्षा

थबाङ गाउँपालिकामा सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य बालीहरू जौ, गहुँ, मकै, आलु, काउलि, बन्दा लगाएत हुन् भने थबाङमा स्थानीयको प्रमुख पेशा कृषि नै रहेको छ र आम्दानीको प्रमुख श्रोत पनि कृषिमा आधारित देखिन्छ। थबाङमा आफ्नो उत्पादनले ९ देखी १२ महिना खान पुग्ने परिवार ६५ प्रतिशत रहेका छन्। यहाँका स्थानीयको प्रमुख पेशा कृषि नै रहेको छ र आम्दानीको प्रमुख श्रोत पनि कृषिमा आधारित देखिन्छ।

यहाँ कृषिजन्य वस्तुहरुको लागि उपयुक्त वातावरण तथा उर्वर जमिन साथै सिंचाइको श्रोत हुँदा हुँदै पनि वजारीकरणको अभाव, आधुनिक कृषि प्रणाली सम्वन्धि ज्ञानको कमी, जनचेतनाको कमी, दक्ष जनशक्तिको कमी जस्ता समस्याले कृषिजन्य उत्पादनमा प्रभाव पारेको देखिन्छ। केही क्षेत्रहरुमा व्यवसायिक आलुखेती सञ्चालन भएपनि उचित बजार पाउन सकेको छैन। साथै यस गाउँपालिकामा कृषिजन्य वस्तुहरु साथै ढुंगा, तामा तथा विविध खानीको चरम सम्भावना छ तर आधुनिक कृषि प्रणालीको ज्ञान, दक्ष जनशक्ति, श्रोत तथा साधनको कमिले गर्दा उल्लेख्य रुपमा प्रगति भएको देखिदैन। कृषि क्षेत्रको परनिर्भरता हटाउनका लागि कृषि प्रणलीलाई स्थानीय तहले आवश्यक विश्लेषण गर्नु आवश्यक छ। जसका लागि व्यवसायिक आलुखेति सम्वन्धि कार्यक्रमहरु नियमित रुपमा सञ्चालन गर्ने, पशुपंक्षी पालन र कृषीमा लगानी वढाउँदै अण्डा, मासु, तरकारी र खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, कृषिजन्य उत्पादन भण्डारणको लागि आधुनिक कोल्ड स्टोर निर्माण गर्ने, मासुजन्य उत्पादनका लागि आधुनिक कोल्ड स्टोर निर्माण गरी

वजारीकरणमा स्थानीय तहवाट पहल गर्ने , सम्भावित क्षेत्रहरुको पहिचान गरी नगदे तथा तरकारी वालीको पकेट क्षेत्रहरुको घोषणा गर्ने लगाएतका कार्यहरु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

### २.२.२ पर्यटन तथा सस्कृति

थबाङ गाउँपालिका पर्यटन, कला, सँस्कृतिको दृष्टिकोणले प्रचुर सम्भावना बोकेको गाउँपालिका हो । यो जातिय, भाषिक, धार्मिक रुपमा विविधता बोकेको गाउँपालिका हो । यसै कारण यहाँका स्थानीय चाडपर्व तथा संस्कृतिमा पनि विविधता पाइन्छ । यहाँ विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरूको बसोबास रहेको छ । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने जातजाति अनुसार फरक फरक चाडपर्व तथा जात्राहरु मनाइने गर्दछन ।  यस गाउँपालिकामा पुराना संस्कार, सभ्यता र संस्कृतिहरु छन । मगर जातीको वाहुल्यता रहेको यस क्षेत्रमा माघे सँक्रान्त पछिको ठूलो पर्व मानिने भूमे निकै भव्यताका साथ मनाईन्छ । वर्षा यामसँगै आउने प्राकृतिक प्रकोप नहोस भनेर भूमीको पुजा गर्ने महोत्सव करिव ५ दिनसम्म मनाईन्छ । मगर समुदायले जेष्ठमा भुमे पर्व, पौष महिनामा ल्होसार, मनाउँछन् । त्यस्तै क्षेत्री, कामी, दमाई लगाएतका जातिले भाद्र महिनामा तीज मनाउने गर्छन् । त्यस्तै असोज, कार्तिक महिनामा क्षेत्री,ब्राह्मण, गुरुङ,मगर, थकाली, कामी र दमाई लगाएतले दशैं तिहार मनाउने गर्छन् भने धान्ने पूर्णीमा मगर, कामी, दमाई आदी जातीले मनाउने गर्छन् । त्यस्तै माघे संक्रान्ति माघ मगर, कामी र दमाई आदि लगायतका जातिले मनाउने गर्छन् ।

पर्यटनको प्रचुर सम्भावना भएको यस गाउँपालिकामा विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान तथा संरक्षण र विकास गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यस पालिकामा रहेको जलजला क्षेत्रलाई राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषले संरक्षित क्षेत्र घोषणा गरेको छ।  ३ हजार मिटरदेखि ३ हजार ५५० मिटर उचाइमा फैलेको जलजला रोल्पाकै अग्लो भूभाग हो । र यो क्षेत्र धार्मिक, प्राकृतिक र ऐतिहासिक रूपले महत्व बोकेको छ । साथै यहाँका मठमन्दिर, खोलानाला, प्राकृतिक दृष्यले आन्तरीक तथा बाह्य पर्यटकलाई लोभ्याएको छ ।

### २.२.३ उद्योग, व्यापार, व्यवसाय र आपूर्ति

देश विकासको एक महत्वपूर्ण पक्ष भनेको उद्योग हो । उद्योगको विकास विना देशको विकास सम्भव हुँदैन ।  नेपालमा उद्योग विकासको गति त्यति सन्तोषजनक छैन । नेपाल एक विकासोन्मुख मुलुक हो । आर्थिक विकासका प्रर्याप्त सभावना हुदाँहुँदै पनि यो देश गरिब मुलुकको पङ्क्तिमा परेको छ । अतः थवाङ गाउँपालिकामा पनि उद्योगको बर्तमान अवस्थालाई हेर्दा यस क्षेत्रको हालसम्म किटान गरेर उद्योगको सूचीमा राख्न सकिने उद्योगको विवरण छैन । गाउँपालिकाको विकासका लागि स्थानीय स्तरमा उद्योग सञ्चालन गर्ने, रोजगारी सिर्जना गर्ने लगाएत कामहरु गर्न सकिन्छ ।

यस पालिकामा ठुला उद्योगहरू नभएता पनि कृषि तथा वन पैदावारमा आधारित व्यवसाय तथा अल्लो ब्यबसाय, टेलर्स, होटल व्यवसाय, फेन्सी व्यवसाय, क्लिनिक तथा औषधी व्यवसाय, तरकारी तथा फलफूल व्यवसायी, इलेक्ट्रोनिक व्यवसाय, माछामासु पसल, फोटो स्टुडियो, फर्निचर, होमस्टे, किनारा पसल, अटो वर्कसप, खाजाघर तथा चिया पसल, मनि ट्रान्सफर, स्टेसनरी, सुनचाँदी, सैलुन, निजि स्कुल, मदिरा व्यवसायी, सहकारी लगाएत यो क्षेत्रको प्रमुख व्यवसायको

रुपमा देखिन्छ । थबाङ गाउँपालिकाको प्रमुख व्यापारिक केन्द्र थबाङ ठुलो गाउँ र टुटु लाटावाङ हो । यहाँ दैनिक उपभोग्यका समानहरुको व्यापार हुन्छ । यसका अतिरिक्त जिल्ला सदरमुकाम व्यापारिक केन्द्र हो ।

### २.२.४ आम्दानी, रोजगारी र वित्तीय सेवा

यस गाउँपालिकाका अधिकांश जनसंख्या कृषि पेशामा संलग्न छन । यस पालिकामा कृषि एवं वनजन्य कच्चा पदार्थको उपलब्धता भएकाले रहेकोले कृषिमा आधारित केही साना तथा घरेलु व्यवसायहरु सञ्चालनमा रहेका छन भने प्राकृतिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले धनी रहेको यस पालिकाका केही जनसंख्या होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ । साथै केही जनसंख्या नोकरी र वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न रहेको देखिन्छ । यस पालिकामा आर्थिक कारोबारका लागि जनताहरु बैंकिङ प्रणालीमा आबद्ध भएका छन् । यस पालिकामा सहकारी संस्थाहरू, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूले सेवा दिइरहेका छन् ।

### २.२.५ सहकारी

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई गाउँपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन । सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढ्दै गएकाले वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ ।

एकको लागि हरेक र हरेकको लागि एक भन्ने मान्यता मार्फत सदस्यहरुको सामुहिक हितमा कार्य गर्नको लागि स्थापित सहकारी हालका दिनमा विश्वभर लोकप्रिय बन्दै गइरहेका छ । गाउँपालिकामा बचत तथा ऋण, कृषि, बहुद्देश्यीय, उपभोक्ता, दुग्ध आदि प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूबाट कर्जा लगानी हुने गरेको छ । साथै नियमित रूपमा सदस्यहरूबाट बचत सङ्कलन पनि गर्दै आएको छ । थवाङ गाउँपालिकामा भएका सहकारी संस्था सम्वन्धि विवरण तल तालिकामा देखाईएको छ ।

| क्र.स. | सहकारीको नाम |
|---|---|
| १ | थवाङ्गी हातेमालो वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, वडा नं २ ठूलोगाउँ |
| २ | मिलिजुली कृषि सहकारी वचत तथा ऋण सहकारी संस्था, वडा नं १ खेरबाङ |
| ३ | समृद्धि मिरुल बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, वडा नं ३, मिरुल |
| ४ | जनहित कृषि सहकारी संस्था, वडा नं २, ठूलोगाउँ |
| ५ | समाज सुधार समिति थवाङ |
| ६ | जलजला सहकारी संस्था |
| ७ | थवाङगी वचत सहकारी |
| ८ | रविन स्मृति जनकृषि सहकारी संस्था, वडा नं ३, मिरुल |
| ९ | अजम्बरी जनकृषि सहकारी संस्था, वडा नं २, ठूलोगाउँ |
| १० | मिरुल बहुउद्देशिय सहकारी संस्था, वडा नं ३ मिरुल |
| ११ | उवा कृषि सहकारी संस्था, वडा नं ५ |

| | |
|---|---|
| १२ | अमरजन स्मृति सहकारी संस्था, वडा नं ४ र ५ उवा |

## २.३ सामाजिक विकासको अवस्था

### २.३.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

थबाङ गाउँपालिकामा जनस्वास्थ्यको क्षेत्रमा सुधार हुँदै गएतापनि जनताको स्वास्थ्यमा उल्लेखनिय सुधार हुन सकेको छैन । गाउँपालिकामा हाल आधारभूत अस्पताल निर्माण प्रकृयामा छ । यहाँका स्थानीयहरु स्वास्थ्य सेवा लिनबाट पछाडी परेको हुँदा कुपोषण, मातृमृत्यु, नसर्ने रोगहरुको बढ्दो प्रकोप, घरैमा सुत्केरी गराउने प्रचलन, कोभिड १९ को प्रकोप लगाएत गरीबीको कारणले मानसिक स्वास्थ्य समस्या देखापर्नु, विद्यमान रितिरिवाज, चालचलन तथा संस्कारले स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्नु, अझैपनि धामीझाँक्रीहरु प्रति विश्वास गर्नु तथा विविध प्रकारका तत्वहरुका कारणले गर्दा स्वास्थ्य सेवा तथा पोषणमा कमि देखिन्छ । स्वास्थ्य चौकीहरूमा पर्याप्त स्वास्थ्यकर्मी र औषधीको उपलब्धता नहुदा समस्या झेल्नुपर्ने बाध्यता छ भने भौगोलिक कठिनाइका कारण स्वस्थ्य सेवामा पहुच हालपनि कठिन छ । आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गर्न प्रत्येक वडामा सुविधासम्पन्न स्वास्थ्य चौकीहरू स्थापना गर्नुका साथै भइरहेका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

### २.३.२ शैक्षिक विकास

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार थबाङ गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७३.३३ प्रतिशत छ । महिला साक्षरता दर ६५.०७ प्रतिशत छ भने पुरुष साक्षरता दर ८२.६८ प्रतिशत छ । गाउँपालिकामा हाल कक्षा आधारभूत देखि +२ सम्म सम्म सञ्चालन भइरहेका छन् । यस पालिकामा पठनपाठनका लागि आधारभूत (कक्षा १–८) विद्यालयको सङ्ख्या १८, माध्यमिक विद्यालय ३ र +२ संख्या १, जम्मा २२ ओटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् । हाल पालिकामा निजी क्षेत्रका विद्यालय पनि सञ्चालनमा छन । पालिकामा निजी क्षेत्रका विद्यालय १ वटा छन भने सामुदायिक विद्यालय २१ वटा छन । पालिकामा हाल कक्षा १ देखि १२ कक्षा सम्म सञ्चालन भइरहेका छन । यस पालिकामा पठनपाठनका पालिकामा निजी क्षेत्रका विद्यालय पनि सञ्चालनमा छन ।

यस थबाङ गाउँपालिकामा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक साथै भौतिक स्तर वृद्धि गर्नुपर्ने ठुलो आवश्यकता रहेको छ भने उच्च अध्ययन र प्राविधिक शिक्षाका लागि थप लगानी गर्नु पर्ने देखिन्छ । कृषि र उद्योग क्षेत्रको विकासको सम्भावना बोकेको यो गाउँपालिकामा बहुप्राविधिक शिक्षालयको पनि आवश्यकता रहेको छ ।

यस थबाङ गाउँपालिकामा सञ्चालित विद्यालयहरूको बिबरण निम्न प्रकार रहेको छ

| क्र.सं. | विद्यालयको प्रकार | सञ्चालित कक्षा |
|---|---|---|
| १ | श्री कालिका नेत्रज्योती प्रा वि | कक्षा १– ३ सम्म |
| २ | श्री बराहक्षेत्र प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |
| ३ | हिमालय फुलबारी मावि | कक्षा १– १० सम्म |
| ४ | बालविकास प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |
| ५ | जनकल्याण प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |
| ६ | लुजा उईवारी प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |

| | | |
|---|---|---|
| ७ | नवचेतना प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |
| ८ | नव वालकल्याण प्रावि | कक्षा १– ३ सम्म |
| ९ | नेपाल राष्ट्रिय आधारभूत विद्यालय | कक्षा १– ८ सम्म |
| १० | जनज्योती प्रा वि | कक्षा १– ५ सम्म |
| ११ | श्री महेन्द्र प्रावि थर्पु | कक्षा १– ५ सम्म |
| १२ | श्री हिमालय प्रावि, दाङसगा | कक्षा १– ५ सम्म |
| १३ | श्री जनसेवक प्रावि, कोटलवारी | कक्षा १– ५ सम्म |
| १४ | सामुदायिक आधारभूत बिद्यालय | कक्षा १– १० सम्म |
| १५ | श्री भानुभक्त मावि, रेको रेकुनेटा | कक्षा १– १० सम्म |
| १६ | सारदा निमावि, फुन्टिवाङ | कक्षा १– ८ सम्म |
| १७ | जनसहभागिता प्रा.बि,दहबाङ | कक्षा १– ३ सम्म |
| १८ | जलजला एजुकेशन एकेडेमी | कक्षा १– ८ सम्म |
| १९ | विर वलभद्र नमूना मा वि थवाङ | +२ |
| २० | जनचक्छु प्रावि विवाङ | कक्षा १– ३ सम्म |
| २१ | जनज्योति प्रावि, सिवरी | कक्षा १– ५ सम्म |
| २२ | दिपज्योति प्रावि, दुलिडांडा | कक्षा १– ३ सम्म |
| २३ | जलजला बालविकास केन्द्र, थबाङ | बालविकास |
| २४ | ज्ञानकुञ्ज बालविकास केन्द्र, लाकुबाङ, थबाङ १ | बालविकास |
| २५ | जनप्रभात बालविकास केन्द्र, मायाखर्क | बालविकास |
| २६ | जलाकी बालविकास केन्द्र, गुँरासे | बालविकास |
| २७ | जन्तरे बालविकास केन्द्र, तेलखोला | बालविकास |
| २८ | सुर्वाङ बालविकास केन्द्र, सुर्वाङ | बालविकास |

### २.३.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

थबाङ गाउँपालिकाको खानेपानीको प्रमुख स्रोत धारा हो। शहरीकरणको धेरै प्रभाव नभएको यस पालिकामा स्वच्छ हावापानीको र प्राकृतिक वातावरणको अनुभव गर्न सकिन्छ। यस गाउँपालिकामा खानेपानीको मुख्य श्रोत सार्वजनिक धारा रहेको देखिन्छ त्यसवाहेक स्थानीय खोलाहरु पनि रहेका छन। पालिकामा परिवारहरूले सबैभन्दा बढी १७१२ घरले धारा पाईपको खानेपानी प्रयोग गरिरहेका छन्। त्यसैगरी पालिकामा मूल धाराको प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या २९५, खुल्ला मुहानको तथा खोलाको प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या ३३० रहेको छ, भने नढाकिएको ईनार, कुवाको प्रगोग गर्ने १५४ खानेपानीको श्रोत प्रयोग गरिरहेका छन्।

| वडा | जम्मा घरधुरी | खानेपानिको मुख्य श्रोत | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | धारा | कुवा | मुहानको पानि | खोला | अन्य | नखुलेको |

| | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| मिरूल (हालको वडा न.३) | ४९४ | ३७६ | १० | ४२ | ४२ | ० | ३ |
| थबाङ (हालको वडा नं. १र२) | ९३७ | ७१४ | १५ | ७८ | १०९ | २ | २ |
| उवा (हालको वडा नं. ४र५) | ७४१ | ६२२ | १५ | १७५ | १७९ | ३ | ११ |
| **जम्मा** | **२१७२** | **१७१२** | **४५** | **२९५** | **३३०** | **५** | **१६** |

श्रोत: गाउँपालिकाको प्रोफाइल

### २.३.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नेपालको संविधानमा वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ।

हाल यस गाउँपालिकामा  राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार लैंगिक अनुपात (Sex Ratio)  ८९.०१ रहेको छ र महिलाको भन्दा पुरुषको जनसंख्या ६३१ ले कमि रहेको छ।  समाजमा सीमान्तकृत जनसंख्यालाइ  मूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दा सम्म सभ्य र सौहार्दपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानताको जालो तोड्न सहज हुन जान्छ।

### २.३.५ युवा, खेलकुद तथा कला

खेलकुद क्षेत्रको विकासका लागि यस पालिका प्रयासरत छ। जसका लागि हरेक बर्ष खेलक्षेत्रमा लगानी पनि गर्दै आएको छ। तर खेलकुदको लागि केहीमात्र पूर्वाधारहरु छन। पालिकाले खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी बालबालिका तथा युवापुस्तलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ। पालिकामा स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, सामुदायिक रूपमा समन्वय गरी चिल्ड्रेनपार्कको व्यवस्था हुनपर्ने, खेलकुद प्याराफिट सहित खेलमैदान, वडा स्तरिय खेल मैदानमा आवश्यक चारैतिर पक्की नाली सहित माटो भरान, वडाका सबै क्लवहरूलाई खेलकुद सामाग्री उपलब्ध गराउने आदि जस्ता कार्यहरू खेलकुद विकासको लागि गर्नुपर्ने देखिन्छ।

भौतिक पूर्वाधारभित्र एक राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरको खेल मैदानलाई पनि समावेश गर्ने गरिन्छ। आजका दिनमा खेलको माध्यमबाट राज्यहरु एकआपसमा नजिकिनुका साथै आफ्नो वर्चश्व प्रदर्शन गर्ने समेत गरेको पाइन्छ। हाम्रो देशमा पनि हरेका गाउँपालिकामा कम्तिमा एउटा राष्ट्रिय स्तरको खेल मैदान निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको पाइन्छ। थवाङ गाउँपालिकाको केही खेल मैदान भएपनि अवस्था सामान्य रहेको छ। यस क्षेत्रमा राष्ट्रिय स्तरको खेल मैदान बनाउने लक्ष्य राखिएको भए तापनि हालसम्म सो कार्यले गति लिन सकेको छैन, भएका खेल मैदानको पनि स्तरोन्नती गर्नुपर्ने भएका छन्। यस दिशामा गाउँपालिकाले योजना निर्माण गरिरहेको छ।

| क्र.स. | खेलमैदानको किसिम | स्थान/वडा नं. | उपयोगको अबस्था |
|---|---|---|---|
| ०१ | थबाङ रंगशाला | १ | गाउँपालिका |
| ०२ | लाकुबाङ खेलमैदान | १ | |
| ०३ | जुर्बाङ भलिबल खेलमैदान | १ | क्लब |
| ०४ | दाङ्जा भलिबल खेलमैदान | १ | क्लब |
| ०५ | फुन्टिबाङ भलिबल खेलमैदान | १ | क्लब |
| ०६ | छेर्लोबाङ खेल मैदान | २ | क्लब |
| ०७ | टुटु खेलमैदान | ३ | |
| ०८ | काँफलडाँडा भलिबल खेलमैदान | ३ | क्लब |
| ०९ | भित्रिवन भलिबल खेलमैदान | ३ | क्लब |
| १० | शिखरकोट भलिबल खेलमैदान | ३ | क्लब |
| ११ | दिपज्योति भलिबल खेलमैदान | ३ | |
| १२ | ठूलोगाउँ भलिबल खेलमैदान | ३ | क्लब |
| १३ | गुराँसे भलिबल खेलमैदान | ४ | क्लब |
| १४ | मलागिरी भलिबल खेलमैदान | ४ | क्लब |
| १५ | लोकबाङ भलिबल खेलमैदान | ४ | |
| १६ | जुत्तर भलिबल खेलमैदान | ४ | क्लब |
| १७ | थर्पू भलिबल खेलमैदान | ४ | |
| १८ | रोकाबारा ठूलोगाउँ भलिबल खेलमैदान | ५ | क्लब |
| १९ | पुसबाङ भलिबल खेलमैदान | ५ | |
| २० | बाँण्डेखर्क भलिबल खेलमैदान | ५ | क्लब |

श्रोत गाउँपालिका प्रोफाइल

## २.४ पूर्वाधार तथा शहरी विकासको अवस्था

### २.४.१ वस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

यस थबाङ गाउँपालिकामा अधिकांश घरहरु कच्ची तथा विपन्न अवस्थामा छ, भूकम्पि‍ीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा छन। गाउँपालिकाको स्थानीयलाई राज्यले सेवा सुविधा दिने, कर लगाउने, आबास निर्माण गर्न नसकेका नागरिकलाई अनुदान दिने तथा सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने लगायतका कार्यक्रमको लागि घरहरुको बनावटलाई एक आधारको रुपमा हेरेको हुन्छ। यत्ति मात्र नभएर गाउँवासि नागरिकको घरको बनावटले उनिहरुको आर्थिक अवस्थाको पनि पूर्वानुमान गर्न मद्दत गर्दछ। थवाङ गाउँपालिकाका प्राय सवैघरहरु कच्चि रहेका छन। थवाङ गाउँपालिकाका अधिकांस घरहरुमा माटोकै पर्खाल निर्माण गरिएको छ। कुल घरहरुमध्ये २४८८ घरहरुमा ढुङ्गा, माटोको पर्खाल निर्माण गरिएको छ। त्यस्तै सिमेन्टको पर्खाल निमार्ण गर्ने जनसँख्या पनि ४१ रहेको देखिन्छ। यस सम्वन्धि पुरा विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ।

घरको जगको बनोट अनुसार परिवार संख्या

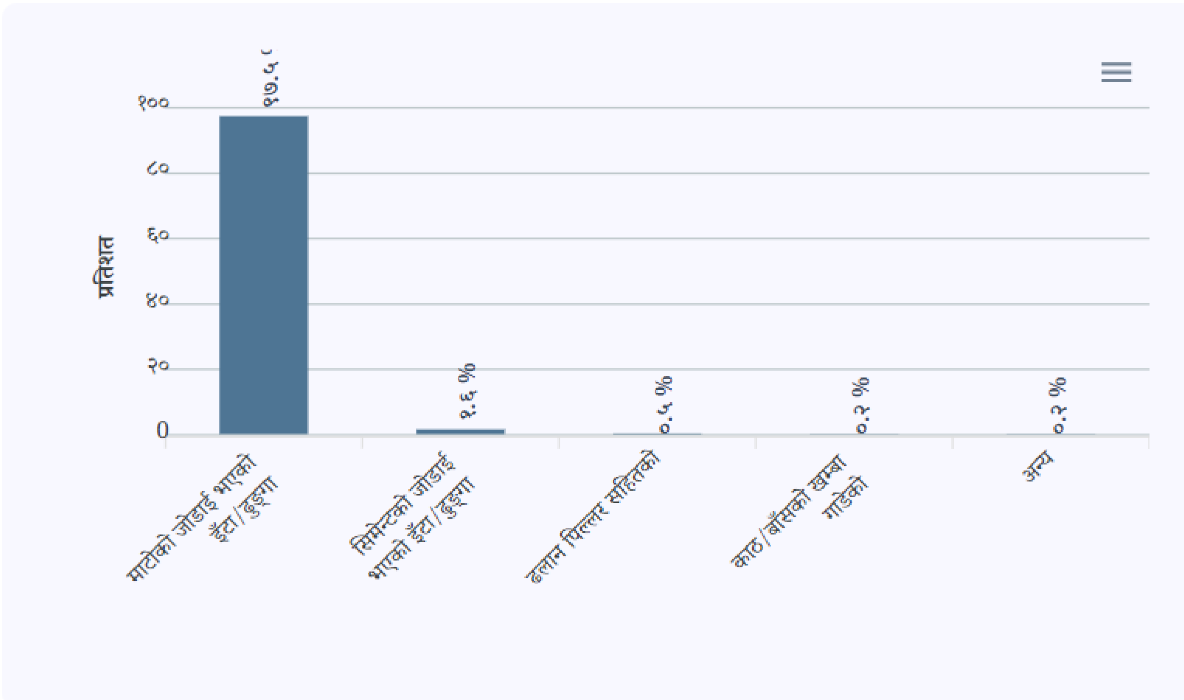


सडक पूर्वाधार विकासको मूल आधार हो। सडकको विकासविना अन्य विकासका आधारहरु स्थापित गर्न कठिन हुन्छ। यस गाउँपालिकामा पनि सडक संञ्जालको विकासका लागि योजना तथा कार्यक्रमहरु निर्माण भइरहेका छन् तथा कतिपय कार्यक्रमहरु संचालन भइरहेको अवस्थामा छन्। प्राय सवै वडाहरु कच्चि सडक सञ्जालसँग आवद्ध भएपनि १२ महिना सञ्चालन हुने अवस्था देखिएको छैन। लामो समयसम्म निर्माण हुन नसकेको सुचीचौर–गुराँसे–थवाङ सडक खण्डको सिरक्याङ भिर खण्ड फोर्ने काम सकिएपछि उवा, थवाङ, मिरुलका साथसाथै धैरै वडाहरु लाभान्वित भएका छन। यद्यपी खोलिएका सडकको स्तरोन्नती गर्नुपर्ने आवश्यकता तड्कारो रुपमा देखिन्छ।

### २.४.२ सडक, पुल तथा यातायात

थबाङ गाउँपालिकामा धैरैजसो कच्ची बाटो छ। सबै वडाहरुमा पक्की सडकको विस्तार भएको छैन। कच्ची सडकको विस्तार भईरहेको छ भने केही वडाहरूमा कच्ची सडक बाहै महिना यातायात संचालन हुन नसक्ने देखिन्छ तसर्थ सोक्षेत्रमा बाटोको स्तरोन्नती गर्नुपर्ने देखिन्छ। पालिकामा सडकको सरसफाइलाई निरन्तरता दिएपनि अझै सडकसञ्जाल आवश्यक मात्रामा भएको छैन। हाल सहिदमार्ग देखि टुटु बजारसमको सडकको स्तरोन्नती १ किलोमिटर भएको छ। त्यस्तै टुटु बजारदेखि जाया जाने कुरेली गलफेदी सडडक ६ किलोमिटर छ। भने शहिदमार्ग देखि भित्रि सडकलाई कृषि सडक नामाकरण गर्ने योजना छ। यस पालिकामा सडकका सञ्जाल सबै वडाहरूमा पुगेको अवस्था रहेको देखिन्छ। पालिकामा पक्कि तथा झोलुङ्गे पूलहरूको निर्माणलाइ तिब्रता दिइएको छ।

| वडा नं. | पुलको नाम | पुलको प्रकार | लम्बाइ (मि.) | बायाँ किनारा | दायाँ किनारा | सम्पन्न मिति |
|---|---|---|---|---|---|---|
| १ | थबाङ खोला | झो पु | | मरानथाना | झाकेबाङ | २०७७ |
| १ | चबाङ खोला | पक्की पुल | | झकिबाङ | याबाङ | |
| १ | रिखोला | पक्की पुल | | जुर्बाङ | ठूलोगाउँ | |
| १ | रिखोला | झो पु | | झक्किबाङ | ठूलोगाउँ | २०४६ |
| १ | मङ्ग्राखोला | पक्की पुल | | मंग्रा | गोनाम | |
| १ | मङ्ग्राखोला | झो पु | | मंग्रा | गोनाम | |
| १ | रिखोला | झो पु | | झकिबाङ | सैपाखड | |
| १ | फिवै खोला | झो पु | | चितिबाङ | खर्कबाङ | |
| १ | झिमरुप खोला | झो पु | | खेरबाङ | चालाबाङ | २०७९ |
| २ | थबाङ खोला | पक्की पुल | | गोबाङ | दिक्राबाङ | |
| २ | झार्ने खोला | पक्की पुल | | झाँक्रीदेरा | पर्पो | |
| ३ | जिवै खोला | पक्की पुल | | बिसौना | टुटु बजार | |
| ३ | जिवै खोला | झो पु | | बिसौना | टुटु बजार | |
| ३ | टुटु खोला | झो पु | | टुटु | तागा | |
| ३ | कुट्टे खोला | झो पु | | तागा | राणाँगाउँ | |
| ३ | खासैबाङ खोला | झो पु | | भित्रिवन | थापाखोरे | |
| ३ | सिम्बाङ खोला | झो पु | | सिम्बाङ | सिवरी | |
| ३ | उग्या खोला | झो पु | | ठूलोगाउँ | सिवरी | |
| ३ | खासैबाङ खोला | झो पु | | ठूलोगाउँ | तिप्राबाङ | |
| ४ | मलेगिरी खोला | झो पु | | मलेगिरी | थर्पू | |
| ४ | दुमै खोला | झो पु | | भटानीकाठे | दाङखड | |
| ४ | सुर्जुबाङ खोला | झो पु | | सुर्जुबाङ | बिसारे | |
| ४ | सुर्जावाङ खोला | झो पु | | घोराबाङ | दाङखड | २०६५ |
| ५ | उवा वेसी खोला | ट्रस | | कोटलबारा | बेसी | |
| ५ | उवा वेसी खोला | पक्की | | कोटलबारा | बेसी | |
| ५ | उवा खोला | झो पु | | ठूलोगाउँ | मैदुङ | |
| ५ | दोमै खोला | झो पु | | पुस्बाङ | ठूलोगाउँ | |
| ५ | दोमै खोला | झो पु | | ठूलोगाउँ | तेलखोला | |
| ५ | बाजै खोला | झो पु | | लगन्जा | पुस्वाङ | |

श्रोत गाउँपालिका प्रोफाइल

### २.४.३ विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

यस गाउँपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ९१.०८ प्रतिशत अर्थात २३४३ परिवारले ले खाना पकाउने इन्धनको रूपमा काठदाउरा र ७.६ प्रतिशत अर्थात १९५ परिवारले एल.पी ग्याँस, ०.०४ प्रतिशतले गुँइठाको प्रयोग गर्छन। तसर्थ ग्रामीण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रूपमा गोबर ग्याँस, सौर्य उर्जाको प्रयोगलाइ प्रोत्साहन गर्न सकिन्छ ।

| क्र.स. | वडा नं. | हाइड्रोपावरको नाम | क्षमता | लाभान्वित घरधुरी |
|---|---|---|---|---|
| ०१ | १ | मङ्ग्राखोला लघुजलबिधुत आयोजना | १५ कि.वा. | ५०० |
| ०२ | १ | कुस्तिमखोला लघुजलबिधुत आयोजना | ८ कि.वा. | १०० |
| ०३ | १ | फुन्टिबाङ लघुजलबिधुत आयोजना | | १०० |
| ०४ | १ | मायाखर्क लघुजलबिधुत आयोजना | २ कि.वा. | १५, २० |
| ०५ | १ | जुरबाङ लघुजलबिधुत आयोजना | ७ कि.वा. | ६०,७२ |
| ०६ | २ | मरान्थाना लघुजलबिधुत आयोजना | २ कि.वा. | |
| ०७ | २ | छेर्लोबाङ लघुजलबिधुत आयोजना | २ कि.वा. | |
| ०८ | २ | झाँकृडेरा लघुजलविद्युत आयोजना | | १२ |
| ०९ | २ | झेमनेटा लघुजलविद्युत आयोजना | ५ कि वा | ३५ |
| १० | २ | दहबाङ लघुजलबिधुत आयोजना | २ कि.वा. | |
| ११ | २ | तिप्ला लघुजलविद्युत आयोजना | | १६ |
| १२ | २ | फुलि लघुजलविद्युत आयोजना | | १० |
| १३ | २ | फुलि लघुजलविद्युत आयोजना | | ३५ |
| १४ | २ | दिसारी खोला लघु जलविद्युत आयोजना | | ५० |
| १५ | ३ | घङ्गारूबारी लघु जलविद्युत आयोजना | | ६० |
| १६ | ३ | जिवै खोला लघु जलविद्युत आयोजना | १४.५ कि वा | ३०० |
| १७ | ३ | रिंगइखोला लघुजलबिधुत आयोजना | ५ कि.वा. | १५० |
| १८ | ३ | भित्रिबन लघुजलबिधुत आयोजना | ५ कि.वा. | ६५ |
| १९ | ४ र ५ | वाजैखोला लघुजलबिधुत आयोजना | ९ कि.वा. | |
| २० | ४ | उमबाङ खोला लघुजलबिधुत आयोजना | ७.५ कि.वा. | |
| २१ | ४ | जुत्तरखोला लघुजलबिधुत आयोजना | ३ कि.वा. | |
| २२ | ५ | दुमैखोला लघुजलबिधुत आयोजना | ३५ कि.वा. | |
| २३ | ५ | भङरङ खोला लघुजलविद्युत आयोजना | | |

श्रोत गाउँपालिका प्रोफाइल

### २.४.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

सामान्यतया गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता दुरसञ्चार सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले सेवा प्रदान गरीरहेका छन् । मोबाइल फोनको प्रयोग मार्फत सूचना र खबर आदानप्रदानमा सहजता प्रदान गरेको छ । पालिकामा रेडियो नेपाल र गाउँपालिका अन्तर्गत रेडियो सभ्यता ९९.५ मेगाहर्ज र रेडियो मालश्री, रेडियो होलेरी विभिन्न स्थानीय एफएमहरूको प्रसारण सुन्न पाइन्छ । टेलिभिजन प्रसारणको लागि माध्यम डीसहोम रहेको छ ।

## २.५ वन, वातावरण तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनको अवस्था

### २.५.१ वन तथा जैविक विविधता

थबाङ गाउँपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताले भरिपूर्ण पालिका हो । थबाङ गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा वाँज, खस्रु, गुराँस, ओखर, चाँप, काफल, सल्लो, लोठ सल्लो, उत्तीस, चिलाउने, कटुस आदी पाइन्छन् । थबाङ गाउँपालिकामा सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू जौ, गहुँ, मकै, आलु, काउलि लगाएत हुन् । त्यस्तै चराचुरुङ्गीहरुमा डाँफे, मुनाल, च्याखुरा, तित्रो, कालिज, ढुकुर, पिउरो, जुरेली, भद्रो, सारौं लगाएत पाइन्छन् ।

### २.५.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

थबाङ गाउँपालिकाको विधमान भू–उपयोग अबस्था हेर्दा पालिकाको झण्डै ४६ प्रतिसत क्षेत्र वनजंगललेले ओगटेको छ । खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांश जमिन मौसमी वर्षामा निर्भर रहेको छ । पालिकामा  बगिरहेका विभिन्न खोलानालाले त्यहाँको खेतिपातिका लागि सहयोग पुगेको छ ।

थवाङ गाउँपालिकामा प्राकृतिक रुपमा प्रख्यात ताल तलैयाहरु खासै नभए पनि केही स्थानीय पोखरीहरु तथा सानातीना ताल तथा कुवाहरु रहेका छन् । भएका तालतलैयाहरु पनि क्रमश सुक्दै जाने तथा लोप हुँदै जाने प्रकृयामा रहेका छन्, यसर्थ यी प्राकृतिक संपदाको उचित संरक्षण र संवर्धन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यससम्वन्धी विवरण तलको तालिकामा देखाईएको छ ।

| विवरण | क्षेत्रफल (.मि.वर्ग कि) | प्रतिशत |
|---|---|---|
| झाडी | | ८५१. |
| खेतीयोग्य जमिन | ४०५७. | ३८..९९ |
| वनजंगल | ५६७८. | ४५ |
| चरि चरन | | ३५. |
| बालुवा (नदि किनार) | | १५. |
| खोला, नदी, पोखरी, आदि | | २५. |
| **कुल क्षेत्रफल** | | १०० |

यस गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न नदी नालाहरू तथा जलाधारहरुको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

| सि.नं . | जालाधारको नाम |
|---|---|
| १ | गलच्योल |
| २ | वराजुवाङ पोखरी |
| ३ | जन्तरे पोखरी |
| ४ | जलाकी पोखरी |
| ५ | ज्यर्वी पोखरी |
| ६ | जलजला पोखरी |
| ७ | दयाथाम पोखरी |
| ८ | फुलबारी |
| ९ | जाँया रिङ |
| १० | भेडाखोर पोखरी |
| ११ | तुलाचन पोखरी |
| १२ | साहुखर्सु पोखरी |

### २.५.३ वातावरण व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलन

वातावरणीय अवयवहरु जस्तै— वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको एकीकृत संरक्षणको प्रक्रिया नै वातावरण व्यवस्थापन हो। हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाई स्वच्छ, सफा र सन्तुलित राखी वातावरण प्रदुषण हुनबाट जोगाउनु भनेको मानिसमा विभिन्न किसिमको रोगहरु लाग्नबाट सुरक्षित हुनु हो। तसर्थ यस गाउँपालिकामा पनि समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। पालिकाभित्र हुन सक्ने प्राकृतिक विपत्तिको क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्दै उद्दार, राहत वितरण तथा पुनर्लाभिका कार्यमा जोड दिइएको छ।

वातावरणको क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न संघ सस्थाहरुसगँको समन्वय र सहकार्यमा वृक्षारोपण, संरक्षण र सम्बर्धनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी वातावरण मैत्री पालिका निर्माणमा जोड दिएको छ। वातावरण व्यवस्थापन एक जटिल र बहुआयामिक विषय भएकाले यसको व्यवस्थापनमा प्रत्येक व्यक्ति स्थानीय सरकार, सरोवारवाला निकाायको सहयोग र सहकार्य हुनु आवश्यक छ।

### २.५.४ महामारी तथा विपद् व्यवस्थापन

गाउँपालिकाको मूल अर्थात् जल निकासको रूपमा थबाङ खोलानै रहेका छन। अधिकांश भू–भाग भौगोलिक रूपले पहाडी क्षेत्र भएको कारणले जल निकास व्यवस्थित गर्न नसके व्यापक रूपमा पहिरो, भू–क्षय र कटानको जोखिम रहन्छ। तसर्थ सडकको दायाँबाँया नाला निर्माण कार्यलाइ उच्च प्राथमिकतामा राखेर दिगो विकासको अवधारणा अनुरूप अगाडि बढ्नु पर्ने देखिन्छ। यसका लागि सडकको स्तरोन्नति सँगसँगै नाला निर्माण गर्ने र नजिकको खोलाहरूमा निकास गर्ने प्रणालीको विकास गर्नु जरुरी देखिन्छ। यसरी नालाको कामको थालनी गर्दा पहिरो र कटानका क्षेत्रहरूलाइ

प्राथमिकतामा राख्दै वर्षायाममा उर्लने भेल, खहरे खोला तथा खोल्साले ठुलो पानी परेका बेला पटकपटक दुख दिएको समेत ख्याल राख्नु पर्दछ। खोला छेउका जग्गाहरूमा तटबन्ध निर्माण गरी विपत्ती न्यूनीकरणको प्रयास निरन्तर रुपमा अगाडी बढाउनुपर्ने छ। पहिरोको प्रकोपबाट जोगिनका लागि चक्लेखेतिलाइ प्राथमिकिकरण गरी खेति गर्नसकेमा पनि पहिरोलाइ केहि हद सम्म न्युनिकरण गर्न सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिकामा विपद व्यवस्थापनको लागि विपद व्यवस्थापन गाउँ समिति वने पनि पुर्ण रुपले कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। यसले प्राकृतिक प्रकोप, आकस्मिक समस्या वा आपतकालिन अवस्था आइपरेको अवस्थामा उद्धार, राहत तथा पुनःस्थापना जस्ता कार्यमा नागरिकलाई सहायता उपलव्ध गराउने गर्दछ। साथै यसले भैपरि आउने समस्याहरुको सरल निकासको लागि पुर्वानुमान तथा योजना निर्माण र पुर्वतयारी पनि गर्ने गर्दछ। यसका लागि सुरक्षित स्थान समेत तोक्नु आवश्यक छ। केही सुरक्षित स्थानहरु दाङसावाङ, नम्छिगुङ, टुटु मैदान तोकिए पनि उचित व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन। समितीले वर्तमान समयमा भुकम्प रहित भवन निर्माण सम्वन्धी आचार संहित लागु गर्नुका साथै यस्ता भवनहरुको निर्माणमा आवश्यक परामर्श समेत उपलव्ध गराउन आवश्यक देखिन्छ। यी सवै कार्यको आवश्यक खर्चको व्यवस्थापनको लागि एक विपद व्यवस्थापन कोष समेत निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ।

## २.६ सुशासन तथा संस्थागत व्यवस्था

### २.६.१ स्थानीय नीति, ऐन तथा सुशासन

सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी, शासन शुलभता र सहजता राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरू हुन्। सङ्घीय संविधानको मर्मअनुरूप जनताको घरदैलोमा राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा सुबिधा पुर्याउन यी आयामहरूको स्वस्थ विकास र सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ।

### २.६.२ सङ्गठनात्मक विकास

आन्तरिक अयको बृद्दि तथा दिगो बिकासका लागि कर प्रशासनलाइ ब्यबस्थित बनाइएको छ। पाँच लाख भन्दा माथिको कुल लागत भएका प्रत्येक योजनामा अनिबार्य रूपमा सार्बजनिक रूपमा सूचनापाटीमा राख्ने व्यवस्था गरएको छ। सेवा प्रबाहका लागि आवश्यक न्युनतम प्रशासनिक खर्च व्यवस्थापन सहित प्रसासनिक सांरचना र कार्यलाइ मितब्ययि बनाउन अनुत्पादक खर्च कटैति गर्दे लगिएको छ। प्रभावकारी सेवा प्रबाह तथा सुशासन प्रर्बदनका लागि पालिकाको संगठन संरचना स्विकृत गरी हरेक वडाबाट सेवा प्रबाह गरीएको छ। गाउँपालिकाले बिभिन्न शाखा, उपशाखा तथा फाटहरूबाट सूचना अधिकारी तथा गुनासो सुन्ने अधिकारीको ब्यबस्था गरीएको छ। गाउँपालिकामा कार्यरत कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिबृद्दि सम्बन्धि कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन। त्यसै गरी बिभिन्न ४१ वटा स्थानिय कानूनहरूको निर्माणगरी कार्यान्वयनमा रहेका छन।

### २.६.३ श्रोत परिचालन

थबाङ गाउँपालिकाको आम्दानीको आन्तरिक श्रोतहरुमा सम्पति, भूमि कर,मालपोत, बहाल कर, व्यवसाय कर, विज्ञापन कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेसन दस्तुर, नापनक्सा दस्तुर, सिफारिश दस्तुर, नाता प्रमाणित दस्तुर, अचल सम्पति मूल्यांकन शूल्क, सडक स्तरोन्नति शूल्क, सरकारी सम्पतिको बहालबाट प्राप्त आय, अय विक्रिबाट प्राप्त रकम, विद्युत

सेवा शुल्क, सरसफाइ शूल्क, प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत लगाएत छन् । यसै गरी बाह्य श्रोतहरुमा संघीय र प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त अनुदान भएता पनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रुपमा निजी क्षेत्र, सहकारी, संघ संस्था तथा व्यक्तिगत रुपमा सेवाग्राहीबाट प्राप्त श्रमदानको योगदान र महत्वलाई समेत उच्च स्थानमा राख्नु पर्दछ । नेपाल सरकारको अर्थ, उद्योग र वाणिज्य सम्बन्धी नीतिमा तीनखम्बे नीतिलाई विकासको प्रमुख आधार मानिएको सन्दर्भमा यस पालिकाको विकासमा समेत उक्त क्षेत्रहरूबाट हुने योगदानलाई कदर गरिएको छ ।

### २.६.४ योजना व्यवस्थापन

थबाङ आफनो क्षेत्राधिकारमा कृषि विकास, घरेलु उद्योग, शिक्षा तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी कार्यक्रमहरु र भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी रोजगारको सिर्जना गर्न आफनो बजेट केन्द्रित गर्नपर्ने देखिन्छ । आय र खर्चको समुचित व्यवस्थापन गरी उत्पादनशील रोजगारी सिर्जना गर्ने, आयआर्जन गर्ने र उपलब्ध साधन र स्रोतको समुचित उपयोग गरी आम नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु जरुरि देखिन्छ ।

## परिच्छेद ३ सोच तथा विकासको अवधारणा

### ३.१ पृष्ठभूमि

यस आवधिक योजनाले संघीय योजनाको दीर्घकालिन सोच "समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" र "समृद्ध अर्थतन्त, सामाजिक न्याय तथा परिष्कृत जीवन सहतिको समाजबाद उन्मुख राज्यको रुपमा रुपान्तरण गर्दै उच्च आय स्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नती हुने आधार निर्माण गर्ने" भन्ने लक्ष्य एवम् निर्धारित उद्देश्य एवम् प्राथमिकताहरु र लुम्विनी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना २०७६/७७ देखि २०८०/८१ को दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य र उद्देश्यहरुसँग तादामत्यता हुने गरी यस थबाङ गाउँपालिकाको आवश्यक्ता र प्राथमिकता अनुसार यो पालिकाले आफ्नो पालिकाको प्रथम आवधिक विकास योजना निर्माण गरेको छ ।

### ३.२ प्रमुख समस्या तथा चुनौती

- गाउँपालिकामा खेतीयोग्य भएपनि वैज्ञानिक भु उपयोग नीति कार्यन्वयन नहुँदा भूमिको सदुपयोग पूर्ण रुपममा हुन नसकेको ।
- सम्पूर्ण खतीयोग्य जमिनमा बाह्र महिना सिँचाइ सुविधा पुयाउन नसकिएको ।
- भौगोलिक विकटताले गर्दा मापदण्द अनुसारको खेलकुद मैदान, सडक बनाउन नसकेको ।
- पर्यटनको राम्रो सम्भावना भए तापनि ऐतिहासिक पर्यटकिय क्षेत्रका वास्ताविक पहिचान र पर्यटनका आधारभूत पूर्वाधारको विकास हुन नसकेको ।
- सर्वाजनिक सेवा प्रवाह सम्बन्धी ऐन नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएको ।
- कृषि तथा स्थानीय उत्पादनमा आधारित उद्योगहरूको सम्भावना भए तापनि विकास हुन नसकेको ।
- परम्परागत चिन्तन शैलीमा व्यापक परिवर्तन नभइसकेकोले लैङ्गिकता, सामाजिक विभेद लगायतका सामाजिक सन्तुलनका विषयहरूमा जनचेतना फलाउन आवश्यक रहेको ।
- युवा जनशक्तिलाई पालिकामै अवसर सिर्जना गरी पुर्ण सदुपयोग गर्ने चुनौती रहेको ।

- सडक, उर्जा, सिँचाइ, पिउनेपानी, आवास जस्ता आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको यथोचित विकास हुन नसकेको ।
- कृषि जमीनको रुपान्तरण र अव्यवस्थित बसोबास/वस्तीको विकास ।
- प्राकृतिक, सास्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा विनास
- वायु, जल, माटो र ध्वनी प्रदुषण तिब्र बृद्धि
- सर्वाजनिक सेवा प्रवाह सम्बन्धी ऐन नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयन नभएको ।
- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणाली सम्मको पहुँच सुद्धढ र सहज भै नसकेको ।
- शहर र बजार क्षेत्रमा खुल्ला स्थानको अभाव

## ३.३ प्रमुख सम्भावना तथा अवसर

- आफ्नो स्थानीय आवश्यकता अनुरूप योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।
- पर्यटन, उद्योग तथा कृषिमा व्यावसायीकरण गर्न सकिने संभावना रहको ।
- प्रसिद्ध प्राकृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदाहरू उपलब्ध रहेको ।
- व्यवस्थित वन तथा जलाधारको क्षेत्र भएको ।
- पर्यटन क्षेत्र विकास गरी आन्तरिक र वाह्य पर्यटन भित्राउन सकिने
- स्थानीय उपजमा आधारित उद्योगको प्याकेजिङ र ब्रान्डिङ गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निर्यात गर्न सकिने ।
- वित्तिय संस्थाहरुको संख्या उल्लेख्य रहेको तथा आर्थिक गतिविधि चलायमान रहेको ।

## ३.४ निर्देशक सिद्धान्त

थबाङ गाउँपालिका बसोबास, व्यावसाय, शैक्षिक र भौगोलिक संगमस्थलको रुपमा विकासको पथमा अगाडि बढेकोछ । थबाङ गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोच निर्धारण गर्दा आवधिक विकास योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्ठीमा प्रस्तुत स्थिति विश्लेषण, सहभागितामूलक छलफल तथा परामर्शबाट पहिचान भएका संभावना, अग्रणी क्षेत्र र पालिकाबासीले चाहेको अवस्थालाई मध्यनजर गरी अपेक्षित उपलब्धिहरु हासिल गर्न तय गरिएका मूल निर्देशक सिद्धान्तहरु निम्न बमोजिम छन्:

१. स्थायिन श्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन
२. दिगो विकासका लक्ष्यलाई स्थायिन परिवेश अनुसार प्रथामिकिकरण।
३. आम नागरिकका दैनिक आधारभूत आवश्यकता पूर्ति हुने गरी प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउने कार्यक्रम कार्यान्वयन ।
४. समतामूलक, समावेशी, आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक विकास
५. शिक्षा, स्वास्थ्य र मानव संसाधन निर्माण

६. बालमैत्री, महिलामैत्री तथा लैङ्गिक सन्तुलनयुक्त, युवा उद्यमी तथा रोजगारी केन्द्रीत विकास
७. न्यायमा आधारित भेदभाव रहित समाज तथा सामाजिक सुरक्षा
८. ऐतिहासिक, सँस्कृति, भूगोल, सम्भावना, पहिचान तथा परिवेशमा आधारित विकास
९. सार्वजनिक, निजी, सहकारी र सामुदायिक सहभागितामा आधारित विकास
१०. असल शासन र उत्तरदायी स्थानीय सरकार
११. सङ्घीय, प्रादेशिक तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरुलाई स्थानीयकरण गर्दै दिगो विकास लक्ष्य हासिल तर्फको विकास यात्रा
१२. सूचना प्रविधिमा आधारित विकास
१३. दिगो, सन्तुलित र हरित अर्थतन्त्रमा आधारित विकास

## ३.५ गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य र उद्देश्य

### ३.५.१ सोच, Vision

दीर्घकालीन सोच: *"ऐतिहासिक थबाङ गाउँपालिका समृद्ध, सामाजिक न्याय र दिगो पर्यटन सहितको विकास पूर्वाधार"*

### ३.५.२ लक्ष्य

*"आफ्नै श्रम सीपमा आधारीत समुन्नत थबाङ, समृद्ध थबाङका लागि पर्यटन पूर्वाधारको निर्माण गर्ने"।*

### ३.५.३ उद्देश्य

- भौतिक पूर्वाधारको दिगो र सन्तुलित विकास गर्नु।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाइ चुस्त र दुरुस्त बनाउनु।
- असल शासन स्थापित गर्नु।
- शिक्षित, स्वस्थ र सभ्य नागरिक तयार गर्नु।
- योजनावद्ध, व्यवस्थित, व्यावसायिक र विकसित पालिकाको निर्माण गर्नु।
- सबल, सक्षम, पारदर्शी र जवाफदेही स्थानीय सरकारको स्थापना गर्नु।
- पर्यावरणीय सन्तुलन कायम गरी वातावरण संरक्षण गर्नु।
- पर्यटनमा आधारीत गन्तब्यको आधारहरुको निर्माण।

## ३.६ परिमाणात्मक लक्ष्य LOG FRAME

गाउँपालिकाका समष्टिगत परिमाणात्मक लक्ष्यहरू

| क्र.सं. | लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक | एकाई | आ२०७७ .व./७८ को यथार्थ | आ२०८२ .व./८३ को लक्ष्य |
|---|---|---|---|---|
| १. | आर्थिक वृद्धिदर (औसत) | प्रतिशत | ६.३ | ७.६२ |
| २. | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान | प्रतिशत | २९.३ | २६.६ |
| ३. | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा वन क्षेत्रको योगदान | प्रतिशत | १९.३ | २०.५ |

| क्र.सं. | लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक | एकाई | आ२०७७ .व./७८ को यथार्थ | आ२०८२ .व./८३ को लक्ष्य |
|---|---|---|---|---|
| ४ | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा पर्यटन क्षेत्रको योगदान | प्रतिशत | ४.५ | ६ |
| ५ | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सेवा क्षेत्रको योगदान | प्रतिशत | १०.८ | ११ |
| ६ | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान | | | |
| ७ | प्रतिव्यक्ति कुल राष्ट्रिय आय | अमेरिकी डलर | ८०३ | १६०० |
| ८ | गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसंख्या  निरपेक्ष) (गरिबी | प्रतिशत | २९.९२ | १५ |
| ९ | बहुआयामिक गरिबीमा रहेको जनसंख्या | प्रतिशत | ०.१३३ | ०.०५ |
| १० | श्रम सहभागिता दर (१५ वर्ष माथि) | प्रतिशत | ३७.३ | ५० |
| ११ | बेरोजगारी दर | प्रतिशत | | |
| १२ | रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा | प्रतिशत | ३६ | ५० |
| १३ | विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार | प्रतिशत | | |
| १४ | ३० मिनेट सम्मको दुरीमा यातायात पहुँच भएको परिवार | प्रतिशत | | २५ |
| १५ | इन्टरनेट प्रयोगकर्ता कुल जनसंख्या | प्रतिशत | | ३० |
| १६ | अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको) | वर्ष | ६९ | ७२ |
| १७ | मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा) | जना | २१५ | १०० |
| १८ | पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर  प्रति हजार) (जीवित जन्ममा | जना | ४५ | ३० |
| १९ | ४ वर्ष मुनिका कमतौल भएका बालबालिका | प्रतिशत | १३ | ० |
| २० | साक्षरता दर (१५ वर्ष माथि) | प्रतिशत | ७९.४८ | ९५ |
| २१ | माध्यमिक तह मा खुद भर्नादर (१२–९) | प्रतिशत | ४०.५८ | ५५ |
| २२ | उच्च शिक्षामा कुल भर्नादर | प्रतिशत | | |
| २३ | उच्च मध्यम स्तरको खानेपानी सुविधा पुगेको जनसंख्या | प्रतिशत | | ८० |
| २४ | आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसंख्या | प्रतिशत | | |

| क्र.सं. | लक्ष्य, गन्तव्य र सूचक | एकाई | आ२०७७ .व./७८ को यथार्थ | आ२०८२ .व./८३ को लक्ष्य |
|---|---|---|---|---|
| २५ | लैंगिक विकास सूचकांक | सूचकांक | | |
| २६ | मानव विकास सूचकांक | सूचकांक | ०.५१ | |
| २७ | आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका घरपरिवार | प्रतिशत | | ७० |
| २८ | जीवनकालमा शारीरिक वा मानसिक वा यौन हिंसा पीडित महिला | प्रतिशत | २२.६ | १० |
| २९ | आफ्नै स्वामित्वको आवासमा बसोवास गर्ने परिवार | प्रतिशत | | ७१ |
| ३० | सिंचित क्षेत्रफल | प्रतिशत | | ६० |
| ३१ | पक्की सडकमा पहुँच भएको घरपरिवारको | प्रतिशत | | ४५ |

नोट– ८ लुम्बिनी प्रदेशको आवधिक योजना (आ.व. २०७६÷७७–२०८०÷८१) को तथ्याङ्क

## ३.७ रणनीति तथा प्राथमिकता

थबाङ गाउँपालिकालाई दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख गराउन रणनीतिहरू देहायअनुसार रहेका छन्ः

- उद्योग र व्यापार, दृष्यावलोकन र ग्रामीण पर्यटन प्रवद्र्धन गर्ने,
- तुलनात्मक लाभका कृषि, पशुपंक्षी र वनजन्य उपजको व्यावसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगीकरण गर्ने,
- यातायात, बजार र सुरक्षित आवास, स्वच्छ ऊर्जा तथा सञ्चारका पूर्वाधारको विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने,
- जीवनपयोगी शिक्षा, स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाई तथा खानेपानी सुविधा र सामाजिक सुरक्षामा पहुँच र उपभोग सुनिश्चित गर्ने,
- विकास प्रक्रिया तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो बनाउने,
- अन्तर सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने,
- स्थानीय सेवा तथा विकास उपलब्धिलाई समावेशी, सहज, प्रभावकारी र जवाफदेही बनाउने,
- समावेशीकरण र पछाडि परेका वर्गलाइ मूल प्रवाहीकरण गर्न सहभागितामूलक विकास पद्धति अबलम्बन गरी राज्यको नजरमा कोही पछि नपर्ने नीति कार्यान्वयन गर्ने ।

**प्राथमिकता क्षेत्र**

थबाङ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा उपलब्ध संभावना र अवसर एवम् सरोकारवालाहरूसँगको छलफलका आधारमा यस आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको समग्र दिगो विकास र समृद्धिका लागि देहाय अनुसार प्रमुख प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू पहिचान गरेको छ

- कृषि, व्यापार एवम् सेवा क्षेत्रको व्यावसायीकरण, विविधीकरण तथा औद्योगीकरण,
- गुणस्तरीय, व्यावसायिक र उच्च शिक्षा,
- विपद्जोखिम न्यूनीकरण,
- स्तरीकृत स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाइ तथा स्वच्छ खानेपानी,
- दिगो तथा उत्पादनशील पूर्वाधार, सहज यातायात, सुरक्षित आवास,
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण,
- स्रोत व्यवस्थापन तथा वित्तीय अनुशासन

## ३.८ लगानी, स्रोत अनुमान र बाँडफाँट

नेपालको संविधानको धारा ५९ मा आर्थिक अधिकारको प्रयोग सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यसैगरी धारा ६० मा राजश्व स्रोतको बाँडफाँट सम्बन्धी व्यवस्था छ । धारा ६० को उपधारा २ बमोजिम नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीयतहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने उल्लेख छ । यस व्यवस्थाको कार्यान्वयनका लागि अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ जारी गरिएको छ । त्यसैगरी संविधानको धारा २२९ मा स्थानीय संचित कोषको प्रबन्ध गरिएको छ । यस कोषमा स्थानीयतहलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजश्व नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा स्थानीयतहले लिएको ऋण र अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुनेछ ।

स्थानीय संचित कोषमा जम्मा हुने रकमका स्रोतहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

१) आन्तरिक राजश्व
२) राजश्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम
३) सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त रकम तथा अनुदान
४) प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान तथा अन्य रकम
५) कुनै व्यक्ति, संघ, संस्थाबाट प्राप्त रकम
६) संघीय सरकारको पहलमा प्रप्त वैदेशिक सहायता रकम
७) अन्य स्थानीयतहहरूबाट प्राप्त सहयोग तथा अनुदान
८) आन्तरिक ऋणबाट प्राप्त रकम
९) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम

नेपालको संविधानको मर्म अनुरूप अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम तीन तहका सरकारहरूलाई प्राप्त व्यवस्था अनुरूपका आयका स्रोतहरू देहाय बमोजिम छन् ।

## (क) राजश्वको बाडफाड

| बाडफाड भइ आउने तथा अन्तर सरकारी बित्तिय हस्तान्तरण | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **राजश्व शिर्षक** | संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान | | | चालु आ.ब. को अनुमान रू | प्रक्षेपित आय (आगामि पाँच आ.ब.को) | | | | |
| | | २०७७/०७८८ | २०७७ /०७८ | | २०८०/०८१ | २०८१/०८२ | २०८२/०८३ | २०८३/०८४ | २०८४/०८५ |
| **बाडफाड भइ प्रप्तहुने रकम** | | | | | | | | | |
| **१४४११** | राजश्व बाँडफाँड भई प्राप्त हुने आय (मु.अ.कर) | ० | ३८६९६९६० | ३८६१३००० | ४०५४३६५० | ४२५७०८३२ | ४६९९३७३ | ४६९३४३४१ | ४९२८१०५८ |
| **१४४२१** | राजश्व बाँडफाँड भई प्राप्त हुने आय (अन्तःशुक) | ० | ५७४७२२१ | २८६१३००० | ३००४३६५० | ३१५४५८३२ | ३३१२३१२३ | ३४७७९२७९ | ३६५१८२४२ |
| **११३१५** | घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० |
| **१४१५७** | बँडफाड भई प्राप्त हुने दहत्तर बहत्तर बिक्री | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० |
| **१४५२९** | अन्य आय | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० |
| **१३३१०** | अन्तर सरकारी बित्त हस्तान्तरण | ० | २०२७६३००० | २७६८९४१३६ | २९०७३८८४३ | ३०५२७५७८५ | ३२०५३९५७४ | ३३६५६६५५२ | ३५३३९४८७९ |
| **१३३११** | समानिकरण अनुदान | ० | ७२७३०००० | ७२२८०००० | ७५८९४००० | ७९६८८७०० | ८३६७३१३५ | ८७८५६७९१ | ९२२४९६३० |
| **१३३१२** | सःशर्त अनुदान | ० | १०८६५९००० | १५७२२५१३६ | १६५०८६३९३ | १७३३४०७१२ | १८२००७७४८ | १९११०८१३५ | २०९३०८९०९ |
| **१३३१३** | विशेष अनुदान | ० | ८२००००० | १९७००००० | २०६८५००० | २१७१९२५० | २२८०५२१२५ | २३९४५४७३ | २५१४२७१० |

| | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१३३१४** | समपूरक अनुदान | ० | १३१७४००० | २७६८९००० | २९०७३४५० | ३९५२७१२२ | ३२०५३४७८ | ३३६५६१५२ | ३६३३८९५९ |
| **कुल जम्मा बाडफँट रकम, अन्य आय र अन्तर सरकारी बित्तीय हस्तान्तरण** | | ० | २४७२०७१८१ | ३३४१२०१३६ | २९०७३८८४३ | ३०५२७५७८५ | ३२०५३९५७४ | ३३६६५६६५५ | ३५३४८९४८९६ |
| **अन्तरीक स्रोतबाट प्राप्तहुने वा भएको** | | | | | | | | | |
| **शिर्षक** | | | | **चालु अंब को अनुमान रू** | प्रक्षेपित आय (आगामि पाँच आ.ब.को) | | | | |
| | **कर तथा गैर करका दायराहरू** | **२०७६/०७७** | **२०७८/०७८** | | २०८०/०८१ | २०८१/०८२ | २०८२/०८३ | २०८३/०८४ | २०८४/०८५ |
| **११३१३** | एकिकृत सम्पत्ति कर | ० | ० | ० | २५०००० | ७५०००० | १०००००० | ११०२५०० | १२१२७५० |
| **११३१४** | भूमिकर (मालपोत) | १०४९७१७ | १२९७६५६ | ९१५००० | १००६५०० | ११०७१५० | १२१७८६५ | १३३९६५१ | १४७३६२६ |
| **११३२१** | घर बहाल कर | ११६३१३ | १२३३३० | ५०००० | ५५००० | ६०५०० | ६६५५० | ७३२०५ | ८०५२६ |
| **११३२२** | बहाल बिटौरी | ३१५००० | ३३०००० | ७००००० | ७७०००० | ८४७००० | ९३१७०० | २०२४८७० | ११२७३५७ |
| **११४५१** | साना सवारी साधन कर | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ० |
| **११५३२** | अन्य कर (कवाडी कर) अखेटोपहार, जडिबुटी र जीवजन्तु | १०६९५० | ७५०० | ५०००० | ५५००० | ६०५०० | ६६५५० | ७३२०५ | ८०५२६ |
| **१४१५१** | व्यवसायकर | ३५९५०० | १७५२४० | ३००००० | ५००००० | ६००००० | ७००००० | ७७०००० | ९१०००० |
| **१४२१३** | अन्य बिकि बाट प्राप्त ( आलु निर्यात) राजश्व | ० | १६५०० | ६०००० | २००००० | २५०००० | ४००००० | ४४००००० | ४४४४००० |
| **१४२१९** | ढुंगा, वालुवा र गिटी | ० | ० | ० | १२०००० | १३२००० | १४५२०० | १५९७२० | १७५६९२ |

| | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१४२२१** | न्यायिक दस्तुर | ७५०० | ० | ० | २५००० | ३०००० | ४०००० | ४४००० | ४८४०० |
| **१४२२४** | परिक्षा शुल्क | ० | १२१९२१ | ० | १२८०१७ | १३४४१७ | १४११३८ | १४८१९४ | १५५६०३ |
| **१४२२९** | अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क | ० | ३९७२०० | ३००००० | ३३०००० | ३६३००० | ३९९३०० | ४१९२६५ | ४४०२२८ |
| **१४२४२** | नक्सापास दस्तुर | ० | ० | ० | ४००००० | ४४०००० | ४८४००० | ५०८२०० | ५३३६१० |
| **१४२४३** | सिफारिश दस्तुर | ६३७४३० | ४२४२१० | ४०३००० | ४४३३०० | ४८७६३० | ५३६३९३ | ५९००३२ | ६४९०३५ |
| **१४२४४** | व्यक्तिगत घटना दर्ता दस्तुर | १०१६५५ | ० | ० | १००००० | ११०००० | १२१००० | १३३१०० | १४६४१० |
| **१४२४५** | नाता प्रमाणित दस्तुर | ० | ० | ० | १००००० | ११०००० | १२१००० | १३३१०० | १४६४१० |
| **१४२४९** | अन्य दस्तुर | 0 | २६९६५० | ५४०००० | ५९४००० | ६५३४०० | ७१८७४० | ७९०६१४ | ८६९६७५ |
| | अन्य | ५०००० | ३६७६३९ | ८२०००० | ९०२००० | ९९२२०० | १०९१४२० | १२००५६२ | १४४०६७४ |
| **१४२६५** | अन्य क्षेत्रको आय (सामुदायिक वनको बिक्रि समेत) | ० | ० | ० | ३५०००० | ३८५००० | ४६५८५० | ५१२४३५ | 562,678 |
| **१४३१२** | प्रशासनिक दण्ड, जरिवाना र जफत | ० | ० | ० | १००००० | ११०००० | १२०००० | १२६००० | १३२३०० |
| **१४६११** | व्यवसाय रजिष्ट्रेशन दस्तुर | ० | ० | ० | २००००० | २२०००० | २५०००० | २६२५०० | २७५६२५ |
| **१४५२०** | अन्य राजश्व | ० | ४१३७०० | ३६०००० | ३९६००० | ४३५६०० | ४७९१६० | ५०३११८ | ५२८२७४ |
| **११६९१** | अन्य कर दस्तुर र शुल्क | ० | ० | ० | ० | ० | ० | ५०००० | ८०००० |
| **१४१७०** | बाँडफाँट बाट प्राप्त हुँने | ० | ३७३४१४३६ | ४६७५०७३२ | ५१४२५८०५ | ५६५६८३८६ | ६२२२५२२४ | ६८४४७७४६ | ७५२९२५२० |

| | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | रजिष्ट्रेशन दस्तुर | | | | | | | | |
| **१४४७२** | बिज्ञापन कर | ० | ० | ० | ५०००० | ५५००० | ६०००० | ७०००० | ८०००० |
| **१४५२१** | फोहर मैला व्यवस्थापन शुल्क | ० | ० | ० | ४०००० | ४४००० | ५०००० | ५५००० | ६५००० |
| **जम्मा आन्तरिक राजश्व संकलन रू** | | **२७४४०६५** | **४१२६६९८२** | **५१२४८७३२** | **५८४१२६०५** | **६४८११३६५** | **७१६४७६०२** | **८२९५७०१७** | **९०९५२२०९** |
| **गाउँपालिकाको कूल आय** | | **२७४४०६५** | **८२५३२१६४** | **१०२४९७४६४** | **१८५०२९६२८** | **२८७५२७०९२** | **४७२५५६७२०** | **४९८०५६७२०** | **५६०७३७२२०** |

स्रोत राजस्व सुधार कार्ययोजना २०७८

यस अन्तर्गत मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तशुल्कबाट उठेको रकम बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था रहेको छ। यी कर तथा शुल्कहरू संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भई कुल रकमको ७० प्रतिशत संघीय सरकारलाई र १५ प्रतिशत प्रदेश र १५ प्रतिशत स्थानीयतहलाई प्राप्त हुन्छ।

**(ख) प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीको बाँडफाँट**

प्राकृतिक स्रोत अन्तर्गत विशेषगरी पर्वतारोहण, विद्युत, वन, खानी तथा खनिज पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम मध्ये संघीय विभाज्य कोषमा जम्मा भएको कुल रकमको ५० प्रतिशत संघलाई, २५ प्रतिशत सम्बन्धित प्रदेशलाई र २५ प्रतिशत सम्बन्धित स्थानीयतहलाई प्राप्त हुन्छ।

**(ग) अनुदानबाट प्राप्त रकम**

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ बमोजिम संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारलाई देहाय बमोजिमका अनुदानहरू प्रदान गर्दछन्।

१) वित्तीय समानीकरण अनुदान

२) सशर्त अनुदान

३) समपुरक अनुदान

४) विशेष अनुदान

(घ) संघीय सरकारद्वारा लिइएको वैदेशिक सहायताबाट स्थानीयतहलाई प्राप्त रकम

(ङ) नेपाल सरकारको स्वीकृतिमा स्थानीयतहले लिएको आन्तरिक ऋण

(च) नेपाल सरकारले स्थानीय सरकारलाई दिएको ऋण

यो आवधिक योजना थबाङ गाउँपालिकाको नेतृत्वमा संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, निजी क्षेत्र, गैसस तथा जनसमुदायको सक्रिय सहभागिता तथा अन्य विकास साझेदार समेतको समन्वय, सहभागिता र सहकार्यमा सञ्चालन हुनेछ। यस योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य, उद्देश्य अनुसार वार्षिक रुपमा कार्यक्रम बजेट तर्जुमा, नियमित रुपमा समीक्षा र पृष्ठपोषणअनुरुपको सुधार सहित कार्यान्वयन हुने अपेक्षा गरिएको छ। यो योजना कार्यान्वयनको अवधिमा गाउँपालिकाको विकासका लागि आन्तरिक, बाह्य स्रोत, निजी क्षेत्र, गैसस, जनसहभागिता र अन्य स्रोतबाट गरी अनुमानित रु. ५० करोड स्रोत उपलब्ध हुन सक्ने प्रक्षेपण गरिएको छ।

## परिच्छेद ४ आर्थिक क्षेत्र

स्थानीय स्तरमा आर्थिक विकासका लागि स्थानीय सरकारको भूमिका अत्यन्त महत्वपूर्ण रहेको हुन्छ। स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत र साधनहरूको अधिकतम उपयोग गर्दै रोजगारी र आर्थिक वृद्धिको दिशामा अगाडि बढ्न सबल र आत्मनिर्भर स्थानीय अर्थतन्त्रको विकासलाई गतिशील बनाउनु आवश्यक छ। थबाङ गाउँपालिकाको विद्यमान भौगोलिक अवस्थाको मौजुदा स्थितिमा आर्थिक स्थितिमा सुधार गर्नका लागि आर्थिक विकासका क्रियाकलापहरूलाई विशेष ढंगले संचालन गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

पालिका क्षेत्रभित्र आर्थिक क्रियाकलापहरूको परिमाण वृद्धि गरी सोको माध्यमबाट गरिबी निवारणमा समेत योगदान पुर्‍याउन एवं विपन्न वर्गको आर्थिक स्तरमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसका लागि गाउँपालिका क्षेत्रभित्र आयमूलक रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गरी जनसाङ्ख्यिक लाभांशको अधिकतम उपयोग गर्ने सक्षमताको आवश्यकता छ।

यस पालिकामा अर्थतन्त्रका प्रमुख अवयवहरूमा मुख्यतया कृषि, पर्यटन, वैदेशिक रोजगार, व्यापार, सेवा क्षेत्र आदि हुन्। आधुनिक तथा व्यवसायिक उद्योगहरूको विकास भइनसकेको अवस्थामा धेरैजसो आर्थिक क्रियाकलापहरू निर्वाहमुखी नै रहेका छन्। त्यसैले गाउँपालिकाको विकासको लागि कृषि, जलश्रोत, पर्यटन, तथा पूर्वाधार विकासको माध्यमबाट उत्पादन, रोजगारी र आयबृद्धि गर्नका लागि आवश्यक कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ।

### ४.१ कृषि तथा पशुपन्छी

**(अ) कृषि**

यस गाउँँपालिकामा कृषि तथा पशुपालन अधिकांश नागरिकको परम्परागत र प्रमुख जीवन निर्वाहको प्रमुख माध्यमका रुपमा रहिआएको भए पनि कुल जमिनमा कृषियोग्य जमिनको हिस्सा न्यून रहेको छ। कृषि तथा पशुपालन व्यवसाय जीवन निर्वाहमुखी नै रहेको छ। व्यापार व्यवसाय तथा कृषि क्षेत्र यस पालिकाको आर्थिक विकासका लागि एक महत्वपूर्ण संभाव्य माध्यमका रुपमा देखिएको छ। यस पालिकामा कृषि र पशुपालनमा व्यवसायीकरणका साथै उद्योग, व्यवसाय तथा पर्यटनको विकास गरी आर्थिक वृद्धिको केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकेमा यसले थप लाभ प्राप्त गर्न सक्दछ।

यस पालिकामा ३८.९९ प्रतिशत भूभाग कृषिको लागि उपयुक्त क्षेत्र रहेको छ। सामान्यतः कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू मकै, गहुँ,जौ आदि हुन्। यस्तै दलहन बालीमा केराउ, सिमि उत्पादन हुने गर्दछ। तेलहन बालीमा तोरी एकदमै कम उत्पादन हुने बालिमा पर्दछ भने तरकारी खेतीमा आलु, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन्न यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ। गाउँँपालिकामा सबैभन्दा धेरै आलु र फलफूलमा केरा, किबि र कहि कहि स्याउको पनि खेति गर्न थालिएको छ।

थबाङ गाउँपालिकामा पनि कृषि तथा पशुपालन अधिकांश नागरिकको परम्परागत र प्रमुख जीवन निर्वाहको प्रमुख माध्यमका रुपमा रहिआएको छ। तर कुल जमिनमा कृषियोग्य जमिनको हिस्सा न्यून रहेको छ।

यहाँका स्थानीयको जीवन निर्वाह गर्ने माध्यम कृषि तथा पशुपालन नै हो। व्यापार व्यवसाय यहाँको आर्थिक विकासका लागि एक महत्वपूर्ण संभाव्य माध्यमका रुपमा देखिएको छ। यस पालिकाको कृषि व्यापारको लागि मूख्य व्यापारिक केन्द्र टुटु कृषि सेवा केन्द्र हो। कृषि र पशुपालनमा व्यवसायीकरण अनि उद्योग, व्यवसाय तथा पर्यटनको विकास गरी थबाङ गाउँपालिकालाई आर्थिक वृद्धिको केन्द्रका रुपमा विकास गर्न सकेमा यसले थप लाभ प्राप्त गर्न सक्दछ। पालिकाले कृषि क्षेत्रको तर्फबाट पनि आफ्नो आर्थिक वृद्धिदर कायम नै राखेको छ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पहाडी भू भाग भए तापनि ३८.९९ प्रतिशत खेतियोग्य जमिनको उपलब्धता हुनु ।
- जनसंख्याको ठुलो हिस्साको मुख्य पेशा कृषि र पशुपंक्षी पालनमा संलग्न रहनु ।
- कृषि सम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू अनुकूल हुनु ।
- स्थानीय सरकारले स्थानीय विशिष्टता र आवश्यकता अनुसार कृषि क्षेत्रलाइ प्राथमिकता प्रदान गर्न सक्ने अधिकार हुनु ।
- जनसंख्याको ठुलो हिस्साको मुख्य पेशा कृषि र पशुपंक्षी पालनमा संलग्न रहनु ।
- कृषि सम्बन्धी राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय नीतिहरू अनुकूल हुनु ।
- कृषिमा विविधिकरण, ब्यासायिकरण र यान्त्रीकीकरण गर्दै निर्वाहमुखी  कृषि प्रणालीलाई ब्यवसायिक बनाउदै लैजाने नीति लिइएको ।
- प्रसस्त  जडिवुटी उत्पादनको सम्भावना हुनु ।
- भौगोलिक तथा जैविक विविधताका कारण विविध प्रकारका बालीनाली तथा पशुपंक्षी पालनको संम्भाव्यता हुनु ।
- कृषकको सम्मान कृषि उपजको उत्पादनमा अनुदान भन्ने मान्यतालाई अंगिकार गर्दै कृषकहरूले उत्पादन गरेका वस्तुहरूमा उत्पादनका आधारमा अनुदान दिने नीति लिइएको ।
- वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाहरूलाई ब्यवसायिक खेतीमा  तथा पशुपालनमा लाग्न अनुदान मार्फत आकर्षण गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- पराम्परागत तथा निर्वाहमुखी कृषि प्रणली ।
- माटो र बीउ परीक्षणको लागि दक्ष जनशक्ति र कृषि प्रयोगशालाको अभाव हुनु ।
- कृषि प्रसार सेवामा कृषकहरुको पहुँचमा वृद्धि नुहुनु ।
- सार्वजनिक भूमिको पहिचान र अभिलेखकिरण नहुनु ।
- सरकारी जग्गाको संरक्षण तथा ऐतिहासिक साँस्कृति क्षेत्रको जग्गाको व्यवस्थापन नुहुनु ।
- कृषि सामाग्री, मल, वीउ, किटनाशक औषधि, औजार, प्राविधिक ज्ञान र सिपमा पर्याप्त पहुँचका साथै पर्याप्त वितरण नहुनु ।
- बाह्रै महिना सिंचाइको सुविधा नहुदा आकासे पानीमा भर पर्नु ।
- वैज्ञानिक भू–उपयोग योजना लागू नहुनु ।
- कृषिको समग्र बैज्ञानिकिकरण, यान्त्रिकीकरण, व्यवसायिकरण र बजारीकरण हुन नसक्नु ।

- उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने उत्पादन तर्फ किसानहरूलाइ आकर्षण गर्ने ठोस योजना नहुनु ।
- कृषि उत्पादन संकलन केन्द्र र भण्डारणको समस्या हुनुका साथै सडकको उपयुक्त पहुँच नहुनु ।

**दीर्घकालीन सोच:** *पोषण तथा खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता*

**लक्ष्य:** *आर्थिक समृद्धका लागि कृषिको व्यावसायिकरण तथा बजारिकरणमा सहयोग पुर्याउने*

**उद्देश्यहरू**

- व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल दिने  उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न केन्द्रित हुने ।
- गाउँपालिकामा रहेका उत्पादनशील क्षेत्रहरूलाइ नमूना कृषि क्षेत्रको रूपमा विकास गर्नु ।
- कृषिमा स्थानीय सीप एवं कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको विकास गर्नु ।
- उत्पादित आलुको उपयुक्रत बजारमूल्य निर्धारण,निर्यात गर्नुपर्ने ।
- व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।
- व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।

**रणनीति तथा कार्यनीतिहरु**

गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजनाको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्तिका लागि आर्थिक विकास क्षेत्रमा, कृषि क्षेत्रमा देहाय अनुसारका रणनीति तथा कार्यनीतिहरू अवलम्बन गरी रणनीतिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिने छ ।

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १व्यावसायिक र उच्च प्रतिफल दिने  उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्न केन्द्रित हुने । .** | |
| ११. | व्यवसायिक सोचको अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने |
| १२.१. | अगुवा कृषकहरूको क्षमता अधिवृद्धीका लागि अभिमुखीकरण गरिने छ । |
| १३.१. | अगुवा कृषकहरू विवरण संकलन तथा अगुवा कृषक छनौट गरिनेछ । |
| १४.१. | मापदण्ड निर्धारण गरी वडा स्तरीय उत्कृष्ट कृषक पुरस्कारको व्यवस्था गरिने छ। |
| १५.१. | प्रत्येक वडामा कृषक पाठशाला सञ्चालन गरिने छ । |
| **१ २.कृषि पकेट क्षेत्रको विकास गर्ने** | |
| १.२.१ | नगदेबाली तथा फलफूल बाली विशेष स्रोत केन्दको निर्माण गरिने छ । |
| **१ ३.अत्यावस्यक कृषि सामाग्रीको पहुँच र उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने** | |
| **१ ४.प्रत्येक वडामा प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन सम्बन्धी तालिमको आयोजना गरिने छ ।** | |
| १.४.१ | किसानले खरिद गर्ने कृषि औजारमा मापदण्डका आधारमा अनुदान दिइने छ । |
| **१.५ कृषि प्रविधि, मल तथा विषादिको प्रयोग सम्बन्धी कृषक ज्ञान अभिवृद्धि गर्ने** | |
| १.५.१ | वडास्तरीय कृषक पाठशालामा मल, विउविजन र विषादी प्रयोग सम्बन्धी सामाग्री सम्प्रेषण गरिने छ |
| १.५.२ | वडास्तरमा घुम्ती माटो परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ । |

## आ) जडीबुटी

यस गाउँपालिकामा भौगोलिक तथा जैविक विविधता हुनु र वनजंगल क्षेत्रले कुल भूभागको ओगटेका कारणले वनजंगल क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडीबुटीहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा विशेषगरी अल्लो, गुराँस, ओखर, ठिङ्गो, चिउरी, टुनी, काफल, अमला, कटुस, टिमुर आद आदि पाइन्छ । तथापि यस्ता जडीबुटीहरूको व्यावसायिक उत्पादन भने हुनसकेको छैन । यस्ता जडीबुटीहरूको पहिचान गरी व्यावसायिक उत्पादन, प्रशोधन र बजार प्रवर्द्धन गर्न सकेमा स्थानीय बासीको आय आर्जनमा समेत टेवा पुर्याउन सकिन्छ ।

| **उद्देश्य ५ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधनलाई उच्च प्राथमिकता दिनु ।** | |
|---|---|
| ५१.गाउँपालिकामा पाइने बहुमूल्य जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गर्ने | ५.१.१ विज्ञको सहयोगमा पालिकाभर पाइने जडीबुटीहरूको पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ ।<br>५.१.२ पहिचान भएका जडीबुटीको नमूना तथा तीनको गुण विशेषता र उपयोग बारे सुचि तयार गरिने छ ।<br>५.१.३ आफ्नो वरपर रहेका बहुमूलय जडीबुटीको पहिचान र संरक्षण गर्न जनस्तरमा जनचेचना फैलाउन स्थानीय संचार माध्यमहरूको सहयोग लिइनेछ ।<br>५.१.४ पूर्ण विवरण तयार पारी जडीबुटीको फाइदा र विशेषता सहित ब्रोसर तथा पुस्तक तयार पारिनेछ ।<br>५.१.५ स्थानीयस्तरमा प्राप्त हुने बहुमूल्य र स्वास्थ्य हितकारी जडीबुटीहरूको पहिचान र संरक्षण गरी सदुपयोग गर्न जनचेतनामूलक कार्यक्रम निर्माणगरी प्रसारण गरिने छ । |
| ५.२ कृषकलाइ व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिने छ । | ५.२.१ पालिकामा जडीबुटी उत्पादनलाइ पेशागत र व्यवसायिक बनाउन चाहने कृषकको विवरण संकलन गरिने छ ।<br>५२.२. इच्छुक कृषकहरूलाइ पालिकाको तर्फबाट व्यावसायिक जडीबुटी उत्पादनको संभाव्यता, बजार र प्राविधिक ज्ञानबारे तालिम प्रदान गर्न सहयोग गरिने छ । |
| ५.३ कृषि र जडीबुटी उत्पादनलाइ एकीकृत गरी व्यवसायिकता प्रवद्र्धन गरिने छ । | ५.३.१ कृषिसँगै जडीबुटी समेत उत्पादन गर्ने कृषकलाइ जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी ज्ञान, सिप र प्रविधि हस्तान्तरण गर्न सहयोग पुर्याइने छ ।<br>५.३.२ अन्तरबाली अन्तर्गत कृषि बाली सँगसँगै जडीबुटी उत्पादन गर्ने कृषकलाइ तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।<br>५.३.३ पालिकामा खेर गैरहेको जमिन र वनक्षेत्रलाइ व्यवसायिक जडीबुटी उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाइ लिजमा दिन व्यवस्था मिलाईने छ ।<br>५.३.४ कृषि उपज संकलन केन्द्रलाइ जडीबुटी समेत संकलन केन्द्रका रूपमा विकास गरिने छ ।<br>५.३.५ अति विपन्न वर्ग र न्यून आय भएका कृषकहरूलाइ जडिबुटी उत्पादनमा आकर्षण गर्न ब्याजमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाईने छ । |

## कृषि तथा जडीबुटीको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट रु हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१ | १.१.१ | कृषक वर्गीकरण तथा परिचय पत्र वितरण | | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४६ | ४८ | |
| | | १.१.२ | व्यवसायिकरण सम्बन्धी अगुवा कृषक अभिमुखीकरण | | ० | ३० | ३५ | ४० | ४५ | ५० | |
| | | १.१.३ | प्रत्येक वडामा बाली विशेष पकेट क्षेत्र निर्माणका लागि संभाव्यता अध्ययन | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.४ | प्रत्येक वडामा खेर गइरहेका तथा उर्वर खेती क्षेत्रको पुनर्उत्थानका लागि पहिचान, सर्वेक्षण र विवरण संकलन | | ० | ४५ | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.५ | वडास्तरीय प्राङ्गारीक तथा हरित मल उत्पादन तालिम | | ० | ३५ | ३७ | ३९ | ४१ | ४३ | |
| | २.१ | २.१.१ | वडास्तरीय कृषि उपज तथा जडीबुटी संकलन केन्द्र निर्माण | | ० | ० | ० | २०० | ० | ० | |
| | | २.१.२ | पालिकास्तरीय चिश्यान केन्द्र (शीत भण्डार) निर्माण | | ० | १०० | १२५ | १३० | १३५ | १४० | |
| | | २.१.३ | बीज बैङ्क स्थापना | | ० | ० | ० | १५० | ० | ० | |
| | ३.१ | ३.१ | रैथाने प्रजातिका बालीहरूको पहिचान तथा बीज बैङ्क स्थापना | | ० | २० | २२ | २५ | २८ | ३० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ४.१.१ | जडिवुटी जोन स्थापना, सम्भाव्यता अध्ययन, औषधिय पर्यटन तथा जडिवुटी क्षेत्र विकास कार्ययोजना निर्माण | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | ४.२ | ४.२.१ | जडीबुटी उत्पादक कृषकको विवरण संकलन | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५६ | ५८ | |
| | | ४.२.२ | जडीबुटी उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन | | ० | ४० | ४५ | ४८ | ५० | ५३ | |
| | | ४.२.३ | आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग प्रशिक्षक विज्ञ तथा कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम | | 0 | 30 | 32 | 32 | 33 | 34 | |

**इ) पशुपंक्षी विकास**

यस थबाङ गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ग्रामीण क्षेत्रका अधिकांश परिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेका छन्। यहाँ गाई, भैसी, बाख्रा, कुखुरा, बङगुर लगायतका पशुपंक्षीहरूको व्यवसायीक उत्पादनको राम्रो सम्भावना रहेको छ। व्यावसायिक हिसाबले हेर्दा कृषकहरूले सबैभन्दा बढी गाई, बाख्रा, बङगुर, कुखुरा पाल्ने र बिक्री गर्ने गर्दछन्। पशुपन्छी पालनमा आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण हुन नसकेकोले यिनीहरूको बिक्री वितरणबाट प्राप्त हुने आम्दानी भने न्यून रहेको छ। पशुपालनको राम्रो सम्भावना भएतापनि यहाँ गाइ, भैसि पालन गरेको प्राय पाइदैन तर यसको बजार भने राम्रो देखिन्छ भने व्यावसायिक बंगुर, बाख्रा तथा कुखुरापालनबाट मासुमा आत्मनिर्भर भइ निर्यात प्रवद्र्धन गर्न सकिन्छ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- दुग्धजन्य पदार्थ, माछा, मासु र अण्डाको निर्यात मार्फत राम्रो आम्दानी गर्न सकिने।
- पशुपन्छीको नश्ल सुधार गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न कृत्रिम गर्भाधान कार्यक्रमलाई निःशुल्क गर्ने नीति लिइनुपर्ने।
- बाख्रपालन, बँगुरपालन तथा कुखुरापालनबाट आय स्तर सुधार गराउन सकिने।
- पशुपन्छी जन्य उत्पादनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने।
- सामुदायिक होमस्टे तथा पर्यटन प्रवद्र्धन गरी स्थानिय स्तरमा उत्पादन भएका पशुपक्षीजन्य परिकारको खपत बढाउन सकिने।

**दुर्बल पक्ष प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- पशुपंक्षी व्यवसायको व्यवसायीकरण र आधुनिकिकरण हुन नसकेको ।
- युवा तथा व्यवसायीक सोचका कृषि उद्यमीहरूलाइ यस क्षेत्रमा आकर्षण गर्ने चुनौती रहेको ।
- पशुपक्षीं परम्परागत र निर्वाहमुखी रहेको ।
- पशुपक्षीको उपचार पर्याप्त नभएको ।
- पशुपक्षीजन्य उत्पादनको पर्याप्त बजारको संभाव्यता अध्ययन नभएको ।

**दिर्घकालिन सोच:** *व्यवसायिक पशुपन्छी पालन मार्फत आर्थिक स्तर सुधार गर्ने*

**लक्ष्य:** *आधुनिक र व्यवसायिक पशुपन्छी पालनबाट निर्यातमुखी उत्पादनलाइ वृद्धि गराउने*

**उद्देश्यहरू**

- पशुपन्छी पालनलाइ व्यवसायिक बनाउनु ।
- पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवद्र्धन गर्नु ।
- माछाको व्यवसायिक उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवद्र्धन गर्नु ।

**रणनीति तथा कार्यनीतिहरु**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ पशुपन्छी पालनलाइ व्यवसायिक बनाउनु ।** | |
| १.१ पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिकता अभिवृद्धि गर्न कृषक अभिमुखीकरण गर्ने | १.१.१ वडास्तरमा उद्यमशील सोच भएका इच्छुक युवा तथा अग्रणी कृषकहरूको पहिचान गरिने छ ।<br>१.१.२ कृषि उद्यमीहरूको उत्प्रेरणाका लागि वडास्तरमा उनीहरूको सोच र योजनाबारे सूचना संकलन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ<br>१.१.३ इच्छुक युवा तथा अन्य अगुवा कृषकहरूको लगत संकलन पश्चात पशुपन्छी तथा मत्स्य पालन सम्बन्धी असल अभ्यास तथा प्राविधिक पक्षहरूबारे वर्षमा एक पटक अभिमुखीकरण तथा तालिम सञ्चालन गरिने छ । |
| १.२ युवा उद्यमीहरूलाइ यसतर्फ आकर्षित गर्न विशेष सहुलियत प्रदान गर्ने | १.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामूहिक रूपमा पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिक रूपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूलाइ ब्याजमा अनुदान दिइने छ ।<br>१.२.२ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाइ निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिने छ । |
| १.२.१ निश्चित मापदण्डका आधारमा एकल तथा सामूहिक रूपमा | १.३.१ पशुपालनलाइ आवश्यक घाँसको उत्पादन वीउ तथा बेर्ना वितरण गरिने छ । |

| | |
|---|---|
| पशुपन्छी पालनमा व्यवसायिक रूपमा जान खोज्ने कृषक, कृषक समूह तथा वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवाहरूलाइ ब्याजमा अनुदान दिइने छ ।<br>१.२.२ स्थानीय सहकारी तथा समूहमा व्यवसाय गर्न चाहनेहरूलाइ निश्चित प्रतिशत ब्याज तथा सहुलियत तथा लगानीमा अनुदान प्रदान गरिने छ । | १.३.२ खेर गैरहेको जमिनमा घाँस रोप्न कृषकलाइ प्रोत्साहन गर्न घाँसको व्यवसायिक उत्पादन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गरिने छ ।<br>१.३.३ पशु बिमा कार्यक्रमलाइ कृषक मैत्री र प्रभावकारी बनाउन बिमा कम्पनीको समन्वयमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरिने छ ।<br>१.३.४ पशु रोग नियन्त्रणका लागि भ्याक्सिनेसन को व्यवस्था गरिने छ।<br>१.३.५ उन्नत र उच्च प्रतिफल दिने पशुनश्ल सुधार तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवालाइ विस्तार गरिने छ ।<br>१.३.६ पशुपालन पकेट क्षेत्र स्तरीय घाँस बीज बैङ्क तथा डालेघाँस नर्सरी स्थापनाका लागि संम्भाव्यता अध्ययन गरिनेछ ।<br>१.३.७ स्थानीय उपजमा आधारित दाना उद्योग खोल्ने उद्यमीलाइ मापदण्डका आधारमा सहुलियत प्रदान गरिने छ ।<br>१.३.८ व्यवसायिक पशुपालन कृषकलाइ लागत सहभागिता वितरण गरिने छ । |
| **उद्देश्य २ पशुपन्छीजन्य उत्पादनमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवद्र्धन गर्नु ।** | |
| २.१ कृषि तथा पशुपन्छी तथ्याङ्क प्रणालीको विकास गर्ने | २.१.१ गाउँपालिकाभर पालिने पशुपन्छीको विवरण अद्यावधिक गर्ने तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण गरिने छ ।<br>२.१.२ पालिकामा हरेक वर्ष पशुपन्छी जन्य उत्पादनको माग आपूर्तिको वस्तुपरक सूचना प्राप्त गरी उत्पादनलाइ निर्यातमुखी बनाइने छ ।<br>२.१.३ हरेक वर्ष पालिकाबाट निर्यात हुने पशुजन्य उत्पादनको वस्तुपरक सूचना अद्यावधिक गरिने छ। |
| २.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादनको निर्यात गर्ने | २.२.१ पालिकामा उत्पादन हुने पशुपन्छी संकलन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।<br>२.२.२ पशुपन्छीजन्य उत्पादनको ब्रान्डिङ, लेबलिङ, प्याकेजिङ तथा गुणस्तर जाँच गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।<br>२.२.४ उत्पादन र मागको सन्तुलन कायम गर्न ठूला बजारका कृषि उपज संकलन तथा व्यापारीहरूसँग सम्पर्क तथा माग संकलन गर्ने संयन्त्रको निर्माण गरिने छ । |

## पशुपंक्षी पालनको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट रु हजारमा( | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१** | ११. | ११.१. | अगुवा तथा युवा पशुपन्छी पालक कृषक पहिचान | | | ४० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १३.१. | कृषक विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम | | ० | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४६ | |
| | १२. | ११.२. | व्यवसायिक पशुपन्छी पालक, युवा कृषक, वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवा लाइ ब्याज अनुदान | | ० | ५० | ५५ | ५६ | ५९ | ६० | |
| | | १२.२. | उन्नत जातका बोका, राँगा, बहर तथा माउमा अनुदान | | ० | १०० | १२५ | १२७ | १३० | १३५ | |
| | | १४.२. | बेरोजगार युवाहरूलाई पशुपंक्षिपालन विशेष ख्भलतगचभ ऋबउष्तब | | ० | ५० | ५५ | ५८ | ६० | ६५ | |
| | १३. | ११.३. | घाँसको बीउ तथा बेर्ना वितरण | | ० | ४० | ४२ | ४३ | ४४ | ४५ | |
| | | १२.३. | घाँसको व्यवसायिक उत्पादन सम्बन्धी कृषक तालिम | | ० | ३५ | ४० | ४३ | ४४ | ४५ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १६.३. | उन्नत नश्ल तथा कृत्रिम गर्भाधान सेवा विस्तार | | ० | ५० | ५२ | ५३ | ५४ | ५६ | |
| | | १७.३. | कृषिदाना उद्योग सहुलियत अनुदान | | ० | ७० | ७२ | ७४ | ७६ | ७८ | |
| | | ११२.३. | दुध पकेट क्षेत्र स्तरीय चिस्यान केन्द्र स्थापना | | ० | ६० | ६२ | ६४ | ६६ | ७९ | |
| | | ११३.३. | ह्याचरी उद्योग स्थापना संम्भाव्यता अध्ययन तथा निजी क्षेत्र अन्तरक्रिया | | ० | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४५ | |
| २ | २१. | २१.१. | पशुपन्छी तथ्याङ्क अद्यावधिक प्रणाली निमार्ण | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २३.२. | प्रशोधन, लेबलिङ, गुणस्तर मापन तथा ब्रान्डीङ सम्बन्धी तालिम | | ० | ३५ | ३७ | ३९ | ४१ | ४५ | |
| ३ | ३१. | ३१.१. | बंगुर, पालक कृषक विवरण संकलन | | ० | ३० | ३३ | ३७ | ४० | ४३ | |
| | | ३२.१. | पशुपालन तालिम सञ्चालन | | ० | ८० | ८१ | ८२ | ८३ | ८४ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | ३३. | ३१.३. | स्थानीय तथा ठूला उपभोक्ता बजारमा मागको अध्ययन | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य जमिनको पूर्ण सदुपयोग भएको हुनेछ।
- कृषि क्षेत्र वैज्ञानिक र व्यवसायिक साथै निर्यातमुखी भएको हुनेछ।
- खाद्यान्न, मासु, अण्डा, दुधमा आत्मनिर्भर भई निर्यात प्रवद्र्धन हुनेछ।
- कृषिमा युवा कृषकहरूको आकर्षण बढेको हुनेछ।
- व्यवसायीक जडीबुटी उत्पादनको सुरुवात भएको हुनेछ।

**नतिजा खाका**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | प्रभाव | कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि दर | प्रतिशतमा | | |
| २ | प्रभाव | कृषि क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनका योगदान | प्रतिशतमा | | |
| ३ | प्रभाव | पूर्ण खाद्य सुरक्षा भएका घरधुरी | प्रतिशतमा | | |
| ४ | असर | खेतीयोग्य जमिन मध्ये पूर्णरूपमा खेती भैरहेको जमिनको | प्रतिशतमा | | |
| ५ | असर | झाडी बुट्यान र बाँझो जमिनको | प्रतिशतमा | | |
| ६ | असर | पूर्णरूपमा व्यवसायिक कृषिमा प्रयोग भरुहेको जमिन | प्रतिशतामा | | |
| ७ | असर | वर्षैभरी सिंचाई सुविधा पुगेको जमिन | प्रतिशतामा | | |
| ८ | असर | जैविक प्रणालीबाट मात्र खेती भैरहेको जमिन | हेक्टर | | |
| ९ | असर | मकै उत्पादन | मेटन. | | |
| १० | असर | गहुँ उत्पादन | मेटन. | | |
| ११ | असर | स्याउ फलफुल | मेटन. | | |
| १२ | असर | आलु उत्पादन | मेटन. | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| १३ | असर | अन्य तरकारी उत्पादन | मेटन. | | |
| १४ | असर | दुध उत्पादन | लिटर | | |
| १५ | प्रतिफल | एग्रोभेट | संख्या | | |
| १६ | प्रतिफल | पशु उपचार केन्द्र | संख्या | | |
| १७ | प्रतिफल | कृषि औजार बिक्री केन्द्र | संख्या | | |
| १८ | प्रतिफल | व्यवसायिक कृषि फर्म | संख्या | | |
| १९ | प्रतिफल | आधुनिक कृषि औजार तथा यन्त्र प्रायोगकर्ता | कृषक संख्या | | |
| २० | प्रतिफल | कृषि सहकारी संस्था | संख्या | | |
| २१ | प्रतिफल | रैथाने तर नासिने अवस्थामा पुगेका स्थानीय बाली नश्ल | संख्या | | |
| २२ | प्रतिफल | जैविक किटनासक प्रयोगकर्ता | कृषक संख्या | | |
| २३ | प्रतिफल | कृषि क्षेत्रलाइ  छुट्याइएको बजेट | प्रतिशत | | |
| २४ | प्रतिफल | वैकल्पिक सिंचाइ प्रविधि प्रयोगकर्ता कृषक | प्रतिशत | | |
| २५ | प्रतिफल | कृषि तथा पशु प्राविधिक जनशक्ति | संख्या | | |
| २६ | प्रतिफल | कृषिमा आधारित उद्योग | संख्या | | |
| २७ | प्रतिफल | पशुपन्छी जन्य निर्यातबाट प्राप्त रकम | लखमा | | |
| २८ | प्रतिफल | कृषक समूह | संख्या | | |
| २९ | प्रतिफल | व्यवसायिक तरकारी उत्पादन गरिएको क्षेत्रफल | | | |
| ३० | प्रतिफल | कृत्रिम गर्भादान सेवा संख्या | वार्षिक | | |
| ३१ | प्रतिफल | उन्नत नश्लका पशुपन्छी स्रोत केन्द्र संख्या | | | |
| ३२ | प्रतिफल | रैथाने पन्छी तथा पशुपालक फार्म संख्या | संख्या | | |
| ३३ | प्रतिफल | घाँसेबालीले ओगटेको कृषि क्षेत्र | हेक्टरमा | | |
| ३४ | प्रतिफल | भेटिरिनरी भेटिरिनरी प्रयोगशाला | संख्या | | |
| ३५ | प्रतिफल | कृषि प्रर्दशनी तथा मेला | संख्या वार्षिक | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ४.२ सिंचाई

खाद्यान्न बाली, नगदेबाली तथा जडिवुटि उत्पादनमा राम्रो सम्भावना रहेको यस गाउँपालिकामा विभिन्न आयोजनाहरू सञ्चालनमा रहेका छन ।  यसको उपयोग गरी कृषि क्षेत्रलाई व्यवस्थित बनाई पालिकाको अर्थतन्त्र लाई बलियो बनाउन सकिन्छ । कृषिको मुख्य पूर्वाधार मानिने सिँचाइलाई यस पालिकाले मुख्य प्राथमिकतामा राखी प्रस्तावित योजनाहरूमात्र पनि सफल वनाउन सके कृषि क्षेत्रमा यस गाउँपालिकाले उपलव्धी हासिल गर्न सक्ने देखिन्छ ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पर्याप्त खोला तथा जलस्रोतको रहेकोले कुलो मार्फत पालिकाको अधिकांश खेतियोग्य जमिनलाई सिंचित गर्न सकिने ।
- पालिकामा रहेका खोला नालाहरू लगायतका पानीका मुहानहरूलाई संरक्षण गरी सम्भाव्यता अध्ययन तथा सिंचाई योजना निर्माणबाट कृषि उत्पादनमा व्यापक वृद्धि गर्न सकिने ।
- प्रत्येक वडामा रहेका परम्परागत सिंचाई कुलाहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाउन सकिने ।
- वैकल्पिक सिँचाइ थोपा सिँचाइ, फोहोरा सिँचाइ तथा प्लास्टिक पोखरी आदिबाट सिँचाइ सुविधा पुयाउन सकिने ।
- विद्युतीकरण मार्फत सिंचाई सहजीकरण गर्न सकिने ।
- कृत्रिम जलाशयहरू निर्माण गरेर समेत खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुर्याउन सकिने ।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- उपलब्ध जलस्रोतको पूर्णरूपमा सदुपयोग हुन नसकेको ।
- परम्परागत प्रविधिमा आधारित कुलोहरूको मर्मत संभार नियमित हुन नसकेको ।
- परम्परागत सिंचाइ प्रविधिहरूको निर्माणमा पनि भौगोलिक कठिनाइका कारण निर्माण लागत उच्च रहेका ।
- आधुनिक सिंचाई परियोजनाहरू खर्चिलो भएका कारण ठुलो आकारको बजेट आवश्यकता पर्ने ।
- वैकल्पिक सिंचाइ सुविधाको अभ्यास हुन नसकेका

**दिर्घकालिन सोच:** *सिचाईमा क्रान्ती, बाह्रै महिना पूर्ण सिंचाइ युक्त गाउँपालिका*
**लक्ष्य:** *खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा दिगो सिंचाईको व्यबस्थापन गरी उच्च प्रतिफल दिने उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान पुर्याउने ।*
**उद्देश्यहरू**

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुर्यायाइ कृषिमा आत्मनिर्भर हुने ।
- सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुर्याइ कृषिमा आत्मनिर्भर हुने ।** | |
| १.१ परम्परागत तथा वैकल्पिक प्रविधिको प्रयोग गरी खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई सुविधा पु¥याउने | १.१.१. गाउँपालिका भएर बग्ने नदी, खोला ( नाला, ताल ( पोखरीहरू, लगायत पानीका मुख्य स्रोतहरू र तिनका जलाधार क्षेत्रको नक्सांकन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिने छ ।<br>१.१.२. परम्परागत सिंचाई कुलाहरूको मर्मतसम्भार तथा स्तरोन्नति गरी सुविधायुक्त बनाइनेछ ।<br>१.१.३. सम्भाव्यता अध्ययन गरी सिंचाई संरचनाहरू क्रमशः निर्माण गर्दै सिंचाई सुविधा बढाउँदै लगिनेछ ।<br>१.१.४. सतह सिंचाईको सम्भावना नभएका स्थानमा वैकल्पिक तथा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाई जस्तै थोपा सिंचाई, फोहरा सिंचाई, वर्षातको पानी संकलन, प्लास्टिक पोखरीको सम्भाव्यता अध्ययन गरी उपयुक्त स्थान र वडाहरूमा कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ<br>१.१.५ पोखरीहरूको निर्माण र व्यवस्थापन अभियानका रूपमा सञ्चालन गरी प्रत्येक वडामा वहुउदेश्यीय नमुना पोखरी निर्माण गरिने छ । यस अभियान अन्तर्गत पोखरीहरूको पुर्नउत्थानलाई प्राथमिकता दिइने छ । |
| **उद्देश्य २ सिंचाई प्रणालीको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।** | |

| | |
|---|---|
| २.१. उच्च प्रतिफल युक्त कृषि उत्पादनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रलाईप्राथमिकतामा राखेर सिंचाई प्रणालीको विकास गर्ने। | २.१.१. चक्लाबन्दी भएका क्षेत्र, कृषि पकेट क्षेत्र तथा निजी कृषि फर्ममा आवश्यकताको आधारमा सिंचाईको व्यवस्था गरिने छ।<br>२.१.२. कृषि विद्युतीकरण मार्फत सिंचाई प्रणाली सुदृढिकरण गरिने छ। |
| २.२ संस्थागत संरचना सुदृढीकरण गर्ने। | २.३.१. मर्मत संभार कोष स्थापना गरी नियमित मर्मत संभार गर्ने व्यवस्था गरिने छ।<br>२.३.२. पोखरी खोला तथा मुहान संरक्षणका लागि स्थानीयवासीहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ साथै सिंचाइ उपभोक्ता समितिको क्षमता विकास गरिने छ।<br>२.३.३. मुहानहरू संरक्षण कार्य योजना जस्तै बायो इन्जिनियरिङ्ग, पोखरी तथा हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम प्रत्येक वडामा सम्भाव्य क्षेत्रमा संचालन गरिने छ।<br>२.३.४. मानवीय हस्तक्षेप तथा जलवायु परिवर्तनका कारण जलस्रोत क्षेत्रमा परेको असर न्यूनीकरण गर्ने कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ।<br>२.३.५. सिंचाई आयोजना सञ्चालन र व्यवस्थापन प्रणालीलाईस्वचालित र आत्मनिर्भर बनाउनका लागि न्यूनतम उपभोगको मात्रा अनुसार सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गरिने छ। |

**सिंचाइको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१. | १.१.१. | जलाधार क्षेत्रको विवरण संकलन तथा नक्सांकन | | ० | ८० | | | | ३०० | |
| | | १.१.२. | वडा नं. १ सिंचाइ आयोजा | | ० | ५०० | | | | २०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.१.२. | वडा नं. २ सिंचाइ आयोजा | | | ५०० | | | | २०० | |
| | | १.१.२. | वडा नं. ३ सिंचाइ आयोजा | | | ५०० | | | | २०० | |
| | | १.१.२. | वडा नं. ४ सिंचाइ आयोजा | | | ५०० | | | | २०० | |
| | | १.१.२. | वडा नं. ५ सिंचाइ आयोजा | | | ५०० | | | | २०० | |
| | | १.१.३. | भूमिगत तथा सतह सिंचाई सम्भाव्यता अध्ययन तथा निर्माण | | | २०० | | | | | |
| | | १.१.४. | वैकल्पिक सिंचाईको व्यवस्था | | ० | ० | ३०० | | | | |
| २ | २.१. | २.१.१. | ठूला कृषि उत्पादन क्षेत्रमा सिंचाइको विशेष व्यवस्था | | ० | ७०० | ० | ० | ० | ० | |
| | २.२. | २.२.१. | कृत्रिम जलाशय निर्माणको सम्भाव्यता अध्ययन | | | | २०० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | २.३.३. | हरित क्षेत्र विकास कार्यक्रम संचालन | | | १५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.३.४. | जलवायु अनुकूलन र न्यूनीकरण कार्यक्रम संचालन | | ० | १५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.३.६. | मुहान तथा जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन | | | २०० | ० | ० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- सम्पूर्ण खेतीयोग्य तथा बाँझो जमिनमा सिंचाई सुविधा पुगेको हुनेछ
- उच्च प्रतिफलयुक्त कृषि उत्पादन भएको हुनेछ ।

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।
- राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।

## ४.३ पर्यटन, सँस्कृति तथा सम्पदा

### अ) पर्यटन

प्राकृतिक सौन्दर्य, जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण थबाङ गाउँपालिका पर्यटकिय गन्तव्यको रुपमा सम्भावना बोकेको पालिका हो । पर्यटन व्यवसाय आफैंमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधीकरण र विस्तारद्वारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु अपरिहार्य भएको छ । त्यसैले पनि यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र सम्वर्धन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ ।  थबाङ गाउँपालिका प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षण हुने गर्दछ । यस पालिकामा रहेको साँस्कृतिक विविधता र प्राकृतिक सौन्दर्यता पर्यटक आकर्षण हो । पालिकाका साँस्कृतिक, प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक आकर्षणका क्षेत्रहरूले यस गाउँपालिकालाई मनोरम र पर्यटकीय बनाएको छ । युद्ध पर्यटनको प्रचुर सम्भावना भएको यस गाउँपालिकामा विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरुको पहिचान तथा संरक्षण र विकास गर्नु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- स्थानीय मौलिक कला र संस्कृतिमा विशेष गरी आदिवासी जातजातिको सांस्कृतिक विकास र संरक्षण गरी अध्ययन केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने ।
- जलजला क्षेत्रको संरक्षण तथा प्रर्वधन गर्ने ।
- होमस्टे, प्राचिन सँस्कृतिको अध्ययन, सँग्रहालय, पिकनिक स्पोटको निर्माण गर्ने ।
- उपयुक्त स्थानहरुमा पार्कहरुको निर्माण गर्ने ।
- शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्डको पूर्ण पालनमा जोड दिने ।
- रमणिय प्राकृतिक स्थानहरु भएको ।
- पालिकालाई पर्यटकीय स्थलको रूपमा विकास गर्ने नीति लिइएको ।
- पर्यटनका धैरै आयामहरूको सम्भावना र क्षेत्र रहेको ।थ
- थबाङ गाउँपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी गाउँपालिकाको रूपमा रहेको ।
- प्रत्येक वर्ष पर्यटन महोत्सव आयोजना गरी सांस्कृतिक नाँच, भेषभूषा प्रदर्शनी, खानपान तथा परम्परागत सिपहरूको प्रदर्शनी गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- गाउँपालिका धेरैजसो सडक कच्ची अवस्थामा रहेकाले यातायातको भरपर्दो सुविधा नभएको ।
- पर्यटक बस्न पर्याप्त र सुविधा सम्पन्न होटल तथा रेष्टुरेन्ट आदिको सुविधा नभएको ।
- पर्यटन सूचना केन्द्र लगायतका सञ्चारका साधनहरूको पर्याप्त विकास नभएको ।
- पर्यटकको सुरक्षाको उचित प्रबन्ध नभएको ।

- आपतकालीन उद्धारको उचित व्यवस्था नभएको।
- पर्यटकीय स्थलहरूको उचित भौतिक विकास र प्रचारप्रसार नभएको।
- आकस्मिक स्वास्थ्य उपचार सेवा पर्याप्त नभएको।
- पर्यटक पथप्रर्दशक तथा व्यावसायिक ट्राभल ऐजेन्सीहरू नभएको।
- सबै स्थानमा पाएक पर्ने गरी बैंकिङ्ग तथा ए.टि.एम. सुविधा नभएको।
- पालिकामा अवस्थित प्राकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक र पौराणिक महत्वका स्थलहरूका बारेमा पर्याप्त प्रचारप्रसार नभएको।
- सीमित आयस्रोतका कारण पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्न चुनौतीपूर्ण भएको।
- निजी क्षेत्रलाईआकर्षण गर्नुपर्ने चुनौती रहेको।

**दीर्घकालीन सोच** *आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक समृद्धिको आधार, पर्यटनको विकास*

**लक्ष्य** *आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आगामी ५ वर्षमा पर्यटन क्षेत्रलाईएक आर्थिक आधारशीलाको रुपमा विकास गर्ने*

**उद्देश्यहरू**

- आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने,
- कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्ने,
- धार्मिक, साँस्कृति तथा ऐतिहासिक स्थानको प्रवद्र्धन गर्दै पर्यटनको विकास गर्ने,
- पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्ने।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्ने।** | |
| १.१ प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने | १.१.१ प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रको विस्तृत विवरण र त्यहाँ पुग्ने प्रमुख मार्गहरूको वस्तुगत विवरण संकलन गरी प्रकाशन गरिने छ।<br>१.१.२ संघीय र प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा ती प्रमुख पर्यटकीय स्थलसम्म पुग्ने सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गरिने छ |
| १.२ पर्यटन सूचना व्यवस्थापन तथा सूचना केन्द«लाई पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने | १.२.१ पर्यटन सूचना केन्द्र स्थापना गरी त्यसलाई पूर्वाधार सम्पन्न बनाउने।<br>१.२.२ पर्यटकलाईआवश्यक सम्पूर्ण सूचना जस्तै जानकारी, सावधानी, नक्सा, हावापानी, परिकार मेनु तथा सुरक्षा, मूल्य सूची, बसोबास सम्बन्धी विवरण संकलन गरी सूचना केन्द्रमा अद्यावधिक गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.२.३ पर्यटन वेभसाइट निर्माण गरिने छ।<br>१.२.४ पर्यटन सम्बद्ध पत्रकारहरूसँग पत्रकार सम्मेलन गरिने छ |
| १.३ बसोवासको र सुरक्षाको आवश्यक प्रबन्ध गर्ने | १.३.१ पालिकामा आउने पर्यटकलाईबसोबासको बन्दोवस्ती गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरी होटल, रिसोर्ट खोल्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>१.३.२ ठूला होटल तथा रिसोर्टको तत्काल व्यवस्था गर्न नसक्ने स्थितिमा विशेष गरी मुस्लिम समदाय, क्षेत्री र मगर वस्ती क्षेत्रमा घरवास पर्यटन प्रवद्र्धन गरिने छ।<br>१.३.३ पालिकास्तरीय एक गेस्ट हाउसको निर्माण गरिने छ।<br>१.३.४ पर्यटक आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको प्रबन्ध गर्ने |
| १.४ पर्यटन क्षेत्रस्तरीय योजना र पर्यटन विकास समिति निर्माण गर्ने | १.४.१ पर्यटन क्षेत्र स्तरीय समितिका सदस्यहरूलाईपर्यटक व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने<br>१.४.२ समिति मार्फत स्थानीय उत्पादन जस्तै रैथाने परिकार, चिनोको सामान, सांस्कृतिक गतिविधि, मेला सञ्चालन गर्न तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ।<br>१.४.३ पर्यटन व्यवसायमा लाग्न इच्छुक युवा तथा लगानीकर्ताको पहिचान गरी अन्तरक्रिया कार्यक्रम गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ कृषि पर्यटनको आधार विकास गर्ने।** | |
| २.१ सघन कृषि क्षेत्रको विकास गर्ने | २.१.१ फलफुल, जडिवुटी, पशुपंक्षीपालन तथा नगदेबाली नमुना सघन क्षेत्रहरूको राष्ट्रिय र क्षेत्रियस्तरका प्रचारप्रसार गर्न पत्रकार सम्मेलन गरिने छ। |
| **उद्देश्य ३ धार्मिक, साँस्कृति तथा ऐतिहासिक स्थानको प्रवद्र्धन गर्दै पर्यटनको विकास गर्ने।** | |
| ३.१ धार्मिक स्थलको निर्माण र जिर्णोद्धार गर्ने | ३.१.१ सम्पूर्ण मुख्य ऐतिहासिक धार्मिक र पौराणिक स्थलहरूको डि.पि.आर तथा गुरुयोजना तयार पारिनेछ।<br>३.१.२ प्राथमिकता प्राप्त ऐतिहासिक तथा धार्मिकस्थलको व्यवस्थापन कार्य थालनी गरिने छ।<br>३.१.३ प्रत्येक वडामा रहेका प्रमुख ऐतिहासिक तथा धार्मिक स्थलहरूको समग्र व्यवस्थापन योजना निर्माण गरिने छ। |
| ३.२ गाउँपालिकाका पर्यटकीय स्थलहरूको प्रचार प्रसार गर्ने | ३.२.१ जलजला क्षेत्र, जन्त्र मन्दिर, वराजुवाङ मन्दिरमा आउने पर्यटकहरूलाई लक्षित गरी पालिकामा रहेका प्रमुख पर्यटकीय स्थलहरूको जानकारी दिने संयन्त्र निर्माण गरिने छ।<br>३.२.२ सबै धार्मिक क्षेत्र समेटेर वृतचित्र, पर्यटन पात्रो, पुस्तक साथै पत्रपत्रिका निर्माण गरी सामाजिक सञ्जाल मार्फत प्रचार प्रसार गरिने छ। |

| उद्देश्य ४ पदयात्रा तथा पर्यापर्यटनको विकास गर्ने । | |
|---|---|
| ४.१ गाउँपालिकाभर संञ्चालन गर्न सकिने सम्पूर्ण पदमार्गहरूको संभाव्यता अध्ययन तथा साहसिक पर्यटन पूर्वाधार विकास गर्ने । | ४.१.१ पालिकाभर संञ्चालन हुनसक्ने पदमार्गहरूको पहिचान गरिने छ ।<br>४.१.२ साहसिक पर्यटन अन्तर्गत गर्न सकिने गतिविधिहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिने छ ।<br>४.१.३ प्रत्येक पदमार्गमा पदयात्रा प्याकेज निर्माण गरी पर्यटन सूचना प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ । |

**पर्यटन क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१ | १.१.१ | पर्यटन Profile निर्माण | | | २५० | | | | | |
| | | १.१.२ | गाउँपालिकाका मुख्य पर्यटकीय केन्द्र जोड्ने सडकहरूको स्तरोन्नति | | | ७०० | ७५० | ८०० | ८५० | ९०० | |
| | १.२ | १.२.१ | पर्यटन सूचना केन्द्रको स्थापना | | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४६ | ४८ | |
| | | १.२.२ | पर्यटन सम्बन्धी समग्र जानकारी समेट्ने ब्रोसर निर्माण | | ० | ० | ५० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.४ | पर्यटन वेबसाइट निर्माण | | ० | ७० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.३.२ | आदिवासी जनजाति सघन क्षेत्रमा होमस्टे सञ्चालनका | | ० | ५० | ५५ | ६० | ७० | ७५ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | लागि अन्तक्रिया | | | | | | | | |
| | | १.३.४ | आकसिम्क उद्धार संयन्त्रको निर्माण | | ० | ० | ६० | ० | ० | ० | |
| ३ | ३.१ | ३.१.१ | पालिकाका प्रमुख धार्मिक स्थलहरूको गुरुयोजना तथा डि.पि.आर. निर्माण | | ० | ० | २५० | ० | ० | ० | |
| | | ३.१.३ | प्रमुख धार्मिक क्षेत्रहरूको जिर्णेद्वार तथा निर्माण | | ० | ० | ० | ५० | ५५ | ६० | |
| | | ३.२.२ | धार्मिक तथा अन्य पर्यटकीय क्षेत्र समेटेर एक वृत्त चित्र निर्माण | | ० | ७० | ० | ० | ० | ० | |
| | | ४.१.६ | स्थानीय जातजाति र संस्कृति विशेष शैक्षिक पर्यटन प्रवद्र्धन कार्यक्रम | | ० | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | |

### अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- आधारभूत पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुनेछ।
- कृषक पर्यटकहरूको आवागमन हुनेछ।
- धार्मिक तथा ऐतिहासीक क्षेत्रको एकीकृत विकास हुनेछ।
- शैक्षिक पर्यटकहरूको आवागमन सुरु हुनेछ।

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | प्रतिफल | पर्यटक आगमन | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| २ | असर | रोजगारीमा योगदान | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ३ | असर | कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा योगदान | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ४ | असर | पर्यटक बसाइ अवधि | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ५ | असर | प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ६ | प्रतिफल | सुविधा युक्त होटल, रिसोर्ट, लज | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ७ | प्रतिफल | होमस्टे | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ८ | प्रतिफल | पर्यटन सूचना केन्द्र | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ९ | प्रतिफल | पक्की सडकको पहुँच पुगेका पर्यटन गन्तव्य | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै अवरोध हुने छैन ।
- काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

**आ) संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य**

थबाङ गाउँपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले सम्पन्न पालिका हो । यहाँ विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरूको बसोबास रहेको छ । परम्परागत संस्कृतिमा आधारित गीत, भूमे नाच, र दोहोरी गीत लोकप्रिय छन् । प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय, बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपालको पर्यटनमा पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको रूपमा सुपरिचित छ ।

यस पालिकामा रहेको स्थानीय कला तथा संस्कृतिको जगेर्ना गर्दै यहाँको प्राकृतिक र पर्यटकीय आर्कषणलाई व्यवस्थित बनाउँदै आन्तरिक र बाह्य पर्यटनलाई प्रोत्साहन गर्न सकिएको खण्डमा पालिकाको पर्यटकीय विकास भई आर्थिक सबलतासंगै थबाङ गाउँपालिकाको बेग्लै पहिचान स्थापित हुन सक्छ । थबाङ पालिकामा रहेको साँस्कृतिक विविधता र प्राकृतिक सौन्दर्यता पर्यटक आकर्षण हो ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- विविध जात, धर्म, र संस्कृतिका समुदायहरू सौहार्दपूर्ण तरिकाले बसोबास भएको।
- प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने हिमश्रृंखलाहरुको रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षण हुने।
- धार्मिक हिसाबले विभिन्न धर्मावलम्बीहरूले आफ्ना धर्म, संस्कृति र परम्परा कायम राखिरहेको ।
- संस्कृतिमा आधारित गीत र दोहोरी गीत, भूमे नाच आदि यस गाउँपालिकामा सर्वाधिक लोकप्रिय भएको।
- परम्परागत भेसभुषा प्रर्दशनी लगायत विभिन्न किसिमका कला, सँस्कृतिहरू प्रचलनमा रहेका।
- विभिन्न जाति तथा समुदायका आ–आफ्ना मठ, मन्दिर तथा धार्मिक स्थलहरू रहेका।
- सांस्कृतिक सम्पदाहरू रहेकोले सांस्कृतिक सङ्ग्रहालय तथा सांस्कृतिक केन्द्रहरूको रूपमा विकास गर्ने पहल भइरहेको।
- गाउँपालिकाक्षेत्रमा रहेका विभिन्न धार्मिक तथा सांस्कृतिक स्थलहरूको विकास गर्न सकिने।
- युद्द संग्रहलयको अपार संम्भाबना रहेको।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- सांस्कृतिक धरोहरहरूको संरक्षणका लागि ठोस कार्ययोजना नबनेको।
- विभिन्न धार्मिक तथा पुरातात्विक स्थलहरू मर्मत सम्भार नहुँदा जीर्ण अवस्थामा पुगेका।
- विभिन्न लोक भाका र लोक नृत्यको संरक्षण गर्नुपर्ने।
- आर्थिक तथा अन्य प्रलोभनमा पारी धर्म परिवर्तन गराउने परिपाटी रोक्नुपर्ने।
- सामाजिक सञ्जाल, आम सञ्चार तथा सूचना प्रविधिमा भएको विकासका कारण पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले मौलिक संस्कृति लोप हुने जोखिम रहेको।
- आदिवासी जनजातिहरू विपन्न अवस्थामा रहेकोले उनीहरूको सबलीकरणका लागि ठोस कार्यक्रमहरू नभएको।
- समुदाय र राज्यको उदासिनतले स्थानीय मौलिक मौलिक संस्कृतिहरू लोप भई पहिचान नै संकटमा पर्न सक्ने
- स्थानिय भेषभुषा तथा भाषाको संरक्षण गर्नुपर्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *कला भाषा, सँस्कृतिको संरक्षण, सभ्य र सुसंस्कृत समाजको निर्माण*
**लक्ष्य** *संस्कृती, भाषा, कला र साहित्यको संरक्षण र विकास मार्फत सभ्य र सौहादपुर्ण समाजको स्थापना गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवद्र्धन गर्नु,
- संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुर्याउनु।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति, साहित्यको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नु** | |
| १.१ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको वस्तुगत अभिलेखिकरण गर्ने | १.१.१ पालिकामा प्रचलनमा रहेका सबैप्रकारका मूर्त र अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको वस्तुगत तथा विस्तृत पाश्र्वचित्र तयार पारिनेछ ।<br>१.१.२ सबै बौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन गरिने छ<br>१.१.३ यस प्रकारका सांस्कृतिक तथा बौद्धिक सम्पदाहरूलाइ स्थानीय पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।<br>१.१.४ गाउँपालिकाबाट प्रादेशिक तथा राष्ट्रिय कला, सँस्कृति र साहित्यमा योगदान पु¥याउने लेखक, गायक, अभिनेता, सँगीतकार, रंगकर्मी, नृत्याङ्गना, साहित्यकार, सँस्कृतिविद् लगायतका कलाकारको विस्तृत विवरण तयार पारिनेछ |
| १.२ भाषा संस्कृति, कला साहित्यलाइ जीवन्त तुल्याउने | १.२.१ वर्षभरी निरन्तर सांस्कृतिक र साहित्यिक गतिविधि सञ्चालन गरिनेछ।<br>१.२.२ विद्यालयस्तरमा कला, साहित्य र संस्कृतिमा विशेष झुकाव भएका विद्यार्थीहरूको पहिचान गरी प्रोत्साहन गरिनेछ।<br>१.२.३ त्यस्ता प्रतिभाहरूको प्रतिभा उजागर गर्न हरेक महिना विद्यालयस्तरीय र निश्चित समयको अन्तरालमा अन्तरविद्यालय सांस्कृतिक, साहित्यिक प्रतियोगिता आयोजना गरिने छ ।<br>१.२.४ राष्ट्रिय र प्रादेशिक तहका प्रतियोगीतामा भाग लिने कलाकार साहित्यकार आदिको प्रशिक्षण तथा तयारीका लागि एक प्रोत्साहन कोषको निर्माण गरिने छ । |

| | |
|---|---|
| | १.२.६ हरेक विशेष चाडपर्व मेला र सांस्कृतिक उत्सवलाइ भव्य बनाउन सांस्कृतिक समितिहरूलाईजिम्मेवारी प्रदान गरी सो सञ्चालनका लागि रकमहरूको व्यवस्था गरिने छ। <br><br> १.२.७ सांस्कृतिक गतिविधिहरू पर्यटनसँग आवद्ध गर्न व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ। <br><br> १.२.९ लोपोमुख सांस्कृतिक गाथाहरू संरक्षण गर्न विशेष समारोह आयोजना गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको सिर्जनात्मक विकासमा टेवा पुर्याउनु।** | |
| २.१ कला, साहित्य, भाषा संस्कृतिका सर्जकहरूलाईसहयोग र प्रोत्साहन गर्ने | २.१.१ कला, साहित्य, भाषा तथा संस्कृतिका सर्जकहरूलाइ यि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक मागहरूको संम्बोधन गर्न विशेष अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ। <br><br> २.१.२ सर्जकहरूलाईसहयोग र प्रोत्साहन तथा पुरस्कृत गर्न एक पालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण गरिने छ। <br><br> २.१.३ विभिन्न राष्ट्रिय तथा गाउँपालिकास्तरीय विशेष अवसरमा यस्ता सर्जक तथा कलाकारहरूलाईसम्मान र पुरस्कृत गरिने छ। |
| २.२ सांस्कृतिक, साहित्यिक भाषिक तथा कला सम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण | २.२.१ पालिकास्तरीय एक सांस्कृतिक केन्द्रको स्थापना गर्ने <br><br> २.२.२ सांस्कृतिक केन्द्रलाईचलायमान बनाउन नाटक, नृत्य, सांगितिक कार्यक्रम, साहित्यिक कार्यक्रम, चित्रकला प्रर्दशनीहरूको सांस्कृतिक पात्रो बमोजिम आयोजना गर्ने <br><br> २.२.३ हरेक वर्षमा एक पटक सांस्कृतिक पर्व तथा साहित्य उत्सव आयोजना गरिने छ। |

**संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्यको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१ | १.१.१ | अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदाको सुचि तयारी | | ० | ४० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | लोपोन्मुख अर्मुत सांस्कृितिक सम्पदाहरूलाई रेर्कड गरिने छ। | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | तथा वौद्धिक सम्पदाको विवरण प्रकाशन | | ० | ० | ६० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.४ | सांस्कृतिक सम्पदा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्माण | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.५ | सांस्कृतिक वृत्त चित्र निर्माण | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.६ | लेखक, कलाकार, साहित्यकारहरूको विवरण संकलन तथा कार्यक्रम | | ० | ५० | ० | ० | ० | ५५ | |
| | | १.२.७ | सांस्कृतिक गतिविधि प्रचारप्रसार गरी पर्यटन प्रवर्द्धन | | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४६ | ४८ | |
| २ | २.१ | २.१.१ | कला, साहित्य र संस्कृतिका सर्जक तथा कलाकारहरूसँग अन्तरक्रिया | | ५० | ० | ५५ | ० | ६० | ० | |
| | | २.१.२ | गाउँपालिकास्तरीय सांस्कृतिक कोषको निर्माण | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५६ | ५८ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | २.२.३ | वार्षिक सांस्कृतिक तथा साहित्य उत्सव गर्ने | | ० | ६० | ६२ | ६४ | ६६ | ७६ | |

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | | संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| २ | प्रतिफल | अमूर्त सांस्कृतिक सम्पदामा सूचिकृत सम्पदा | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ३ | प्रतिफल | सांस्कृतिक सम्पदा स्थानीय पाठ्यक्रमका समावेश (सम्पदा) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ४ | प्रतिफल | सांस्कृतिक बृत्त चित्र | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ५ | प्रतिफल | कलाकार विवरणमा समावेश कलाकार | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ६ | प्रतिफल | साहित्यिक गतिविधि (कार्यक्रम) (वार्षिक) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ७ | प्रतिफल | झाँकी प्रर्दशनी (वार्षिक) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ८ | प्रतिफल | सांस्कृतिक केन्द्र | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ९ | प्रतिफल | सांस्कृतिक उत्सव | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| १० | प्रतिफल | कला सँग्रहालय | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ४.४ उद्योग, व्यापार, व्यावसाय तथा आपूर्ति

### अ) खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति

मुख्यतया मध्यम आयस्तर भएका कृषकको संख्या बढी भएको यस पालिकामा मध्यम र ठुलो स्तरका उपभोक्ता बजारहरूको विकास भइसकेको छैन । उद्योग, व्यापार र वाणिज्य क्षेत्रको आधारभूत तहबाट नै विकास हुन बाँकी छ । यद्यपि कृषिमा आधारित केही साना उद्योग र अन्य घरेलु उद्योगहरू यहाँ संचालनमा रहेका छन । यस गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू नभएता पनि कृषि तथा वा पैदावारमा आधारित साना उद्योगहरू, व्यापार व्यवसायहरु छन् ।
यहाँ निगालोबाट बन्ने फुङ्गा, नाङ्ली, च्या, कोङ, छोप्रो, लगाएत सामग्री निमार्ण तथा विक्रि हुन्छन् । त्यस्तै काठबाट बन्ने खाट, मुधस, ठेका, चौठी, कुटन लगाएत सामग्री निर्माण हुन्छन् । त्यस्तै वाङ अल्लोबाट बन्ने नम, दाङ्ग्रे, वल्ला, कण्डेलु, भंगौरा बन्छन् भने भेडा बाख्राको उनबाट टोपी, बखु, गुम्चे, फेरवा बन्छन् । यस बाहेक आलु, बेसार, अदुवा, सिमीजस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनमा पनि क्रमश व्यवसायिक हुँदै जान थालेको छ । दालचिनी जस्ता वन पैदावारको पनि सम्भावना भएको ठाउँ हो । यसका साथै कुटानी पिसानी मिलहरू भने प्रत्येक वडामा सञ्चालनमा रहेका छन । पशुजन्य उत्पादनमा आधारित मासु प्रशोधनको उधोगहरु स्थापना गर्न सकिन्छ।
तर्सथ उद्योगहरूको राम्रो सम्भावना भएकोले उद्योग वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि ठोस कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पशुजन्य उत्पादनमा आधारित मासु प्रशोधन उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
- वनस्पती र जडीबुटीमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
- स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको स्थापना गर्न सकिने ।
- यस क्षेत्रको वनमा उत्पादनशील वन व्यवस्थापन गरी जडीबुटी प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग विकास गर्न सकिने ।
- गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित व्यवसायलाइ दर्ता नवीकरण तथा अन्य कानुनी प्रक्रियामा सरलता ल्याई प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्ने सकिने ।
- जडीबुटी प्रशोधन उद्योग, र हस्तकलामा आधारित घरेलु उद्योगहरूको विकास गर्न सकिने ।
- काष्ठ उद्योगहरूको सञ्चालन गर्न सकिने
- सिलाई कटाइ, बुनाइ, मैनबत्ती बनाउने तालिम, मोटरसाईकल तथा साइकल मर्मत तालिम, कृषिजन्य तालिम, वायरिंग तालिम प्रदान गरी साना तथा घरेलु उद्योगको लागि दक्ष जनशक्ति तयार गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष प्रमुख समस्याहरु र चुनौतीहरू**

- उद्योगको प्रचुर सम्भावना भए तापनि औद्योगिक पूर्वाधारहरू जस्तै सडक, उर्जा, पूँजी, दक्ष जनशक्ति, प्रविधि आदिको अवस्था अत्यन्त कमजोर रहेको,
- औद्योगिक उत्पादनको सिप सिकाउने र प्राविधिक शिक्षा प्रणाली कम भएको,
- पालिकाका बजार केन्द्रहरूमा ठुलो स्तरको आर्थिक गतिविधि नभएको,

- निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न नसकिएको,
- वित्तीय सुरक्षाको पर्याप्त प्रत्याभूति नभएको,
- व्यवसायिक लगानीको सुरक्षाको प्रत्याभुती हुन नसकेको,
- औद्योगिक पूर्वाधार विकासमा यथेष्ट बजेट व्यवस्था गरी योजनाबद्ध ढङ्गले लाग्नु पर्ने,
- उद्योग विकासको लागि सडक, यातायात, विद्युत् तथा अन्य भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।

**दीर्घकालीन सोच** *कृषि, वन र पर्यटनमा आधारित उद्योगको भर, पालिकाको आर्थिक वृद्धिदर*
**लक्ष्य** *आगामी पाँच वर्षमा गाउँपालिकाको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा उद्योग क्षेत्रको योगदान कम्तीमा १० प्रतिशत पुर्याई रोजगारी सिर्जना गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्ने ।
- गाउँपालिकामा भएको स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने ।
- स्थानीय बजार प्रबद्र्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ उद्योगका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधारको क्रमिक विकास गर्ने ।** | |
| १.१ नीतिगत सुधार गरी लगानी मैत्री वातावरण निर्माण गर्ने | १.१.१ उद्योगमा लगानीमैत्री वातावरण निर्माण गर्न उद्योगका लागि जग्गा, रजिष्ट्रेशन, करारमा लिन विशेष सहुलियत र छुट दिने नीति तथा मापदण्ड निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.२ उद्योगमा लगानी गर्न असहज र प्रतिकुल रहेका विद्यमान स्थानीय कानुनहरूमा उद्योग लगानी मैत्री हुनेगरी संशोधन गरिने छ र श्रमिकहरूको सुरक्षा हक र हितका लागि कानुनको अधिनमा रहि स्थानीय नीति र मापदण्ड श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री बनाइने छ ।<br>१.१.३ महिला र युवा उद्यमीहरूलाईप्रोत्साहन गर्न विशेष अनुदान र सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ । |
| १.२ प्रमुख औद्योगिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता गर्ने | १.२.१ मुख्य व्यापारिक केन्द्रसम्मका पहुँच सडकलाईकृषि र पर्यटन सडकसँग एकीकृत गरी स्तरोन्नति गरिने छ ।<br>१.२.३ स्थानीय कृषि उपजमा आधारित उद्योगलाईप्राथमिकता दिइ कच्चा पदार्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न सम्भाव्य उद्योगी र कृषक बीच अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ । |

| | |
|---|---|
| | १.२.४ उद्योग क्षेत्रहरूमा आवश्यक विद्युतीकरण विस्तार गरिने छ।<br>१.२.५ औद्योगिक सुरक्षाका लागि सुरक्षा निकायसँगको सहकार्यमा शान्ति सुरक्षाको प्रबन्ध गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ पालिकामा भएको स्थानीय कच्चा पदार्थ तथा कृषि उपजमा आधारित उद्योग स्थापना मार्फत आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्ने।** | |
| २.१ निजी क्षेत्र र अगुवा कृषकको समन्वय र सहकार्यमा कम्तीमा एक वडा एक कृषिमा आधारित उद्योगको निर्माण गर्ने | २.१.१ बाली विषेश पकेट क्षेत्रका आधारमा उपलब्ध हुन सक्ने कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>२.१.२ पहिलो चरणमा एक वडा एक कृषि उद्योग स्थापना गर्न उद्योगी कृषक वा कृषक समूह पहिचान गरिने छ।<br>२.१.३ उद्यमी कृषकहरूलाईलक्षित अध्ययन तथा अभिमुखीकरण तालिमका लागि गाउँपालिकाद्वारा सहयोग प्रदान गरिने छ। |
| २.२ स्थानीय कृषि उद्योगबाट उत्पादित सामाग्रीको ब्रान्डिङ गर्ने | २.१.१ कृषि उद्योगबाट उत्पादित उत्पादनहरूको प्रशोधन, प्याकेजिङ, लेबलिङ, गुणस्तर तथा ब्रान्डिङ गर्नका लागि विशेष अभिमुखीकरण तथा तालिम प्रदान गरिने छ।<br>२.१.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको सहयोगमा पालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापनको व्यवस्था गरिने छ।<br>२.१.३ स्थानीय उपज तथा औद्योगिक उत्पादनको खपत हुनसक्ने सम्भाव्य उपभोक्ता बजारहरूको अध्ययन गरिने छ। |
| २.३ खानी तथा खनिज क्षेत्रको अन्वेषण, उत्खनन् तथा व्यवस्थापन गर्ने | २.३.१ संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण र उत्खननका लागि आवश्यक नीति, ऐन, नियम र मापदण्डको निर्माण गर्ने।<br>२.३.२ पालिकाभर रहेका वा हुनसक्ने खानी तथा खनिजको अन्वेषण गर्न खानी तथा भू–गर्भ विभागसँग समन्वय गरी विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ। |
| **उद्देश्य ३ स्थानीय बजार प्रबद्र्धन र व्यवस्थापन मार्फत वाणिज्य बजार र आपूर्ति प्रणाली सुदृढ गर्ने।** | |
| ३.१ बजार, व्यापार तथा वाणिज्य व्यवस्थापन सूचना प्रणाली निर्माण गर्ने | ३.१.१ स्थानीय व्यापार, व्यवसाय, आपूर्ति, उपभोक्ता हित सम्बन्धमा नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण गरिने छ।<br>३.१.२ पालिकाभर सञ्चालन भएका व्यवसाय दर्ता तथा अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण गरिने छ। |
| ३.२ स्थानीय बजार प्रबद्र्धन कार्ययोजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने | ३.२.१ स्थानीय व्यापारिक फर्म तथा व्यवसायको दर्ता अनुमति नवीकरण, खारेजी, बजार तथा गुणस्तर अनुगमन र नियमन गर्ने संयन्त्र र नियमित कार्यतालिका बनाइनेछ<br>३.२.२ मुख्य बजार केन्द्रलाईलक्षित गरी निजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा व्यापारिक स्टल निर्माण गरी बहालमा दिइने छ।<br>३.२.३ वार्षिक रूपमा मुख्य चाडपर्व तथा अवसर हेरी व्यापारिक मेला आयोजना गर्न वार्षिक पात्रो निर्माण गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | ३.२.४ परम्परागत रूपमा चलि आएका स्थानीय बजारलाईव्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन अध्ययन गरी पूर्वाधार विकास गरिने छ। |

खानी, खनिज, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्तिको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | उद्योगका लागि करारमा दिनसकिने जग्गा पहिचान गर्न अध्ययन | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | श्रमिक, उद्योग र उद्यमी मैत्री सम्बन्धी नीति, कानुन संशोधन गर्न विज्ञसँग परामर्श | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | महिला तथा युवा उद्यमी पहिचान, सहुलियत तथा अनुदान | | ० | १५० | १५५ | १६० | १६५ | १७० | |
| | | १.१.४ | ठूला लगानी भित्र्याउन बाह्य लगानीकर्ताहरूसँग लगानी सम्मेलन | | 0 | 50 | 0 | 0 | 0 | 0 | |
| | | १.१.५ | कच्चा पदार्थ उत्पादन केन्द्रित उद्योगी कृषक अन्तरक्रिया | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५५ | ५७ | |
| | | १.१.६ | औद्योगिक क्षेत्र पहिचान र विद्युतीकरण | | ० | ० | १०० | १०५ | ११० | ११५ | |
| | | १.१.७ | औद्योगिक श्रमिक तथा श्रम सूचना तथ्याङ्क प्रणालीको निर्माण | | ० | ७० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| २ | २.१ | २.१.१ | बाली विशेष पकेट क्षेत्र स्तरीय उद्योगहरूको सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.२ | एक वडा एक कृषि उद्योग अन्तर्गत उद्योगी पहिचान | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.३ | कृषि उद्योगी विशेष अभिमुखीकरण कार्यक्रम | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |
| | | २.१.४ | गाउँपालिकास्तरीय खाद्य गुणस्तर मापन केन्द्रको स्थापना | | ० | ० | २०० | ० | ० | ० | |
| २ | | २.१.५ | संघ र प्रदेशसँगको समन्वयमा स्थानीय खानी तथा खनिज अन्वेषण सम्बन्धी नीति ऐन नियम र मापदण्ड निर्माण | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.६ | नदीजन्य पदार्थ, बेसमाटो तथा ढुङ्गा उत्खनन मापदण्ड निर्माण | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| ३ | ३.१ | ३.१.१ | उपभोक्ता हित, नीति, कानुन र मापदण्ड निर्माण | | ० | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | ३.१.२ | व्यावसाय दर्ता अभिलेखिकरण प्रणाली निर्माण | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | ३.१.३ | हाटबजार पूर्वाधार निर्माण | | ० | ५०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ३.१.४ | उपभोक्ता हित सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- उद्योगका लागि न्यूनतम आधारभूत पूर्वाधार जस्तै सडक, उर्जा, जमिन, श्रमशक्ति, सुरक्षा तथा लगानी आदिको प्रबन्ध भएको हुने छ ।
- स्थानीय कच्चा पदार्थ विशेषगरी कृषिमा आधारित उद्योगहरूको संख्या वृद्धि भएको हुने छ ।
- उद्योग क्षेत्रको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा १० प्रतिशत भन्दा माथि योगदान हुने छ ।
- स्थानीय बजार तथा आपूर्ति प्रणाली सुदृढ भएको हुने छ ।

नतिजा सूचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | असर | गैर कृषि क्षेत्रमा (उद्योगमा) संलग्न रोजगारहरू | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| २ | असर | कुल रोजगारीमा ठूला उद्योगको योगदान | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ३ | असर | कुल गार्हस्थ्य उत्पानमा उद्योग क्षेत्रको योगदान | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ४ | प्रतिफल | थोक व्यापार क्षेत्रमा संलग्न जनसंख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ५ | प्रतिफल | खुद्रा व्यापारमा संलगन जनसंख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ६ | प्रतिफल | खानीमा आधारित उद्योग संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ७ | प्रतिफल | साना उद्योग संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ८ | प्रतिफल | मझौला उद्योग संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ९ | प्रतिफल | ठूला उद्योग संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| १० | प्रतिफल | व्यवसायिक अभिमुखीकरण तालिम (वार्षिक) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ११ | प्रतिफल | महिला उद्यमीहरूको संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| १२ | प्रतिफल | युवा उद्यमीहरूको संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| १३ | प्रतिफल | समग्र उद्यमीहरूको संख्या (व्यक्तिगत नाममा दर्ता) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

**आ) बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्र**

कुनै पनि क्षेत्रमा बैङ्किङ कारोबार चलायमान हुन स्थानीय स्तरमा व्यापक रूपमा पूँजीप्रवाह भैरहने वातावरण हुनुपर्दछ। यस पालिकामा पूर्णत ग्रामीण परिवेश रहेको साथै उपभोक्ता बजारहरूको विकास नभएकोले पूँजी बजार विकास तथा प्रवाह हुन सकेको छैन। हाल पालिकामा सहकारी संस्था बढी देखिन्छ भने बैंकको पहुँच कम देखिन्छ। ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुन कृषि, पर्यटन र उद्योग क्षेत्र चलायमान हुनुपर्ने भएकोले ती क्षेत्रको क्रमिक विकाससँगै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको विकास स्वतः हुन जान्छ। पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका छन्। सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पालिकाबासीले आफुसँग रहेको रकमलाई निक्षेपको रूपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका
- पालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको।
- सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई पालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी गरिरहेका।
- पालिकाको महिला बचत समूह तथा महिला सहकारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने नीति रहेको।
- अति विपन्न वर्गमा नियमित बचत गर्ने बानीको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्ने गाउँपालिकाको नीति रहेको।
- पालिकामा ऋण तथा कर्जा सेवा प्रदान गर्न विभिन्न कृषि, महिला तथा वचत समूहहरू सक्रिय रहेका।

- उद्योग, कलकारखाना, बजार केन्द्र, व्यापारिक कारोबारको बिस्तार गर्दै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको विकास गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष प्रमुख समस्याहरु र चुनौतीहरू**

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू प्राय बजारकेन्द्रमा मात्र सीमित रहेका ।
- ग्रामीण परिवेशका कारण बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना र पूँजी वृद्धि हुन नसकेको ।
- सघन बजार केन्द्रहरू र वाणिज्य तथा व्यापारको समुचित विकास नभएको ।
- स–साना कुटानी पिसानी मिलहरू र केही ग्रिल वर्कसप बाहेक अरु ठूला अति आवश्यक उद्योग तथा कल कारखानाहरूको स्थापना नभएको ।
- वित्तीय संस्थाहरूमा सहज र सुलभ पहुँच नहुँदा समग्र अर्थतन्त्र चलायमान हुन नसक्दा स्थानीय पूँजीको विकास कमजोर रहेको ।

**दीर्घकालीन सोच** *आर्थिक क्षेत्रको गतिशीलतका लागि वित्तीय पहुँचमा वृद्धि*
**लक्ष्य** *प्रत्येक घरधुरीमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको सहज पहुँच स्थापित गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आकर्षण गराउने ।
- सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालन मार्फत उद्योग, कृषि, पर्यटन क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि गराउने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थातर्फ आम सर्वसाधारणलाई आकर्षण गराउने ।** | |
| १.१ वित्तीय पहुँच नपुगेका घरपरिवारमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच पुर्याउने | १.१.१ आफ्नो नाममा बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको पूर्ण विवरण संकलन गरिने छ ।<br>१.१.२ निजी क्षेत्रमा बैङ्कहरूसँग सहकार्य गरी इच्छुक घरधनीको घरमा घुम्ती बैङ्क खाता खोल्ने अभियान सञ्चालन गरिने छ । |
| **उद्देश्य २ सहज कर्जा प्रवाह र बचत परिचालन मार्फत उद्योग, कृषि, पर्यटन क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गरी आर्थिक वृद्धि गराउने ।** | |
| २.१ व्यवसायिक, उत्पादनमूलक ग्रामीण साना तथा मझौला उद्योगमा ऋण प्रवाह अभिवृद्धि गर्ने | २.१.१ स्थानीय उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच ऋण प्रवाहमा सहजीकरण गर्न पालिकाद्वारा अन्तरक्रिया गरिने छ ।<br>२.१.२ स्थानीय रोजगारी सिर्जना गर्न युवा उद्यमी र महिलाले तयार गरेको व्यवसायिक योजना, मझौला उद्योग क्षेत्र, पर्यटन वा कृषिमा लगानीका लागि |

| | |
|---|---|
| | ऋण प्रवाह गर्न गाउँपालिकाजमानत बसी ब्याजमा निश्चित प्रतिशत अनुदान प्रदान गरिने छ। |

बैङ्क तथा वित्तीय क्षेत्रका विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१ | १.१.१ | बैङ्क खाता नभएका घरधुरीको लगत संकलन | | ० | ७० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | महिलाको बैङ्किङ जनचेतनामूलक कार्यक्रम प्रशारण | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |
| | २.१ | २.१.१ | उद्यमी तथा बैङ्कहरू बीच अन्तरक्रिया सहजिकरण | | ० | ७० | ७२ | ७४ | ७६ | ७८ | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- आगामी ५ वर्षमा गाउँपालिकाका ८० प्रतिशतभन्दा बढी घरपरिवारका सदस्यहरूको आफ्नो नाममा बैङ्क खाता हुने छ।
- व्यक्तिगत ऋण लिने प्रवृत्तिमा उल्लेख्य कमी आएको हुने छ।
- उत्पादनशील क्षेत्रमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको ऋण प्रवाह वृद्धि भएको हुने छ।

नतिजा खाका

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | प्रतिफल | आफ्नै नाममा बैङ्क खाता भएका घरपरिवार | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| २ | प्रतिफल | पालिकामा विस्तार भएका वाणिज्य बैङ्कको | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ३ | प्रतिफल | पालिकामा विस्तार भएका विकास बैङ्कको | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| ४ | प्रतिफल | गाउँपालिकामा विस्तार भएका लघुवित्त | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ५ | असर | वित्तीय सेवाको पहुँचमा रहेका घर परिवारको संख्या | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ६ | प्रतिफल | प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूमा शाखा | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| ७ | असर | बैङ्कबाट ऋण लिएर व्यवसायका उद्योग सञ्चालन गर्ने व्यवसायी | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरबाट अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

**(इ) सहकारी**

समाजका सबै वर्ग र समुदायमा आर्थिक वचतको बानी विकास गराउने र सहकार्य गर्न प्रेरित गर्ने संस्थाको रूपमा सहकारीलाई लिइदै आइएको छ । ग्रामीण पूँजीको संकलन र उचित सदुपयोगमार्फत आय आर्जन गर्न सहकारीको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको ३ प्रमुख खम्बा मध्ये एक महत्वपूर्ण खम्बाको रूपमा रहेको सहकारी क्षेत्रको ग्रामीण अर्थतन्त्रको सुदृढीकरणमा मुख्य सहयोगी भूमिका हुन्छ । बिभिन्न सहकारीहरू यस पालिकामा हाल विधिवत दर्ता भई सञ्चालनमा रहेका छन् ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- सहकारी क्षेत्रतर्फ क्रमशः जनताको आकर्षण बढ्दै गैरहेको ।
- जनतामा सानो रकम भए पनि बचत गर्नुपर्छ भन्ने चेतनाको विकास क्रमश हुदै गएको ।
- सामूहिकता र सहकार्यमार्फत आर्थिक विकासको सम्भावना रहेको ।
- सहकारीको परिचालन, नियमन, अनुगमन र खारेजीसम्बन्धी अधिकार स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएको ।

**दुर्बल पक्ष प्रमुख समस्याहरु र चुनौतीहरू**

- सहकारीको संख्यामा वृद्धि भए तापनि गुणात्मक विकास हुन नसकेको ।
- आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा आम नागरिकको बचत जोखिममा पर्ने गरेको

- सहकारीहरू आपmनो मूल मर्मअनुसार विकास हुन नसकेको।
- नियामक निकायको प्रभावकारीतामा कमी रहेको।
- सहकारीहरूको क्षेत्र विस्तारका साथै जनचेतनाको व्यापक विकास गर्नुपर्ने।
- कृषि, उद्योग तथा व्यवसायिकता विकासमा यसको योगदान वृद्धि गर्नुपर्ने।

**दिर्घकालिन सोच** *सामूहिकता र सहकार्य मार्फत सबल ग्रामीण अर्थतन्त्र निर्माण।*

**लक्ष्य** *सहकारीको संस्थागत विकास मार्फत आम बचतकर्ताको जीवनस्तर उकास्ने*

**उद्देश्यहरू**

- सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्ने,
- सहकारी क्षेत्रलाईउत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने।

रणनीति तथा कार्यनीति

| **रणनीति** | **कार्यनीति** |
|---|---|
| **उद्देश्य १ सहकारी संस्थाको संस्थागत विकास, क्षमता अभिवृद्धि र कुशल व्यवस्थापन र विस्तार गर्ने।** | |
| १.१ सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने | १.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सहकारीको महत्व सम्बन्धमा नियमित जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ र सहकारी सञ्चालकहरूलाईसंस्थागत क्षमता विकास गर्न संघीय तथा प्रदेश सरकारहरूको सहयोगमा क्षमता विकास अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गर्ने<br>१.१.२ महिलाहरूलाईसहकारीतर्फ आकर्षण गर्न महिला सहकारी विस्तार उत्प्रेरणा तालिम सञ्चालन गर्ने। |
| १.२ उचित कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गरी नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने | १.२.१ पालिकाले सहकारीको अनुमति, खारेजी तथा विघटनको पूर्ण अभिलेखिकरण गर्ने संयन्त्र तथा स्थानीय नीति, कानुन र मापदण्डको निर्माण गर्ने।<br>१.२.२ सहकारीले स्थानीय अर्थतन्त्रमा पार्ने र पारेको प्रभावहरूको वस्तुगत अध्ययन गर्ने |
| **उद्देश्य २ सहकारी क्षेत्रलाईउत्पादनशील क्षेत्रमा लाग्न उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने।** | |
| २.१ सहकारी नीति परिमार्जन तथा निर्माण गरी ग्रामीण अर्थतन्त्र मैत्री बनाउने। | २.१.१ सहकारी क्षेत्रलाईउत्पादनशील क्षेत्र जस्तमा लगानी अभिवृद्धि गर्न स्थानीय सहकारी नीति र ऐनमा आवश्यक सूधार संशोधन र परिमार्जन गरिने छ।<br>२.१.२ अति विपन्न नागरिक तथा मजदुरहरूलाईसामूहिक बचत गर्ने बानी बसाल्न उत्प्रेरणा गर्ने।<br>२.१.४ सहकारी खेतीलाईप्रोत्साहन गर्न कृषि सहकारी संस्थाको सहयोगमा व्यवसायिकता प्रबद्र्धन तालिम सञ्चालन गरिने छ। |

**सहकारी क्षेत्रको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | | १.१.१ | महिला सहकारी विकास तथा विस्तार उत्प्रेरणा तालिम | | ० | ५५ | ५७ | ५९ | ६० | ६२ | |
| | | १.१.२ | सहकारीको स्थानीय अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभाव अध्ययन | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | कृषि सघन क्षेत्र स्तरीय कृषि सहकारी संस्था विस्तारका लागि कृषक अन्तरक्रिया कार्यक्रम | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५५ | ५७ | |
| २ | २.१ | २.१.१ | उत्पादनशील क्षेत्रमा सहकारी लगानी अभिवृद्धिका लागि सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | ० | ७० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.२ | अति विपन्न नागरीक घरधुरीलाई सहकारीमा प्रवेश गराउन बीउ पूँजी वितरण | | ० | ० | ८० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.३ | सहकारीमा आधारित उद्योग | | ० | ९०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | तथा सेवा क्षेत्रको सम्भाव्यता अध्ययन | | | | | | | | |
| | | २.१.४ | सहकारी उद्योग तथा सेवा क्षेत्रमा जानचाहने उद्यमीलाईविशेष तालिम | | ० | ० | ७० | ७२ | ७४ | ७५ | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- सहकारीमा महिला सदस्यता संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ ।
- विपन्न वर्गलाई सहकारीमा आवद्ध गर्न सहयोग पुग्नेछ ।
- सहकारी संस्थाहरूको संस्थागत र गुणात्मक विकास हुनेछ ।
- सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तार हुनेछ ।
- कृषि, उद्योग, पर्यटन तथा सेवा क्षेत्रको विकासमा सहकारीको भूमिका वृद्धि हुनेछ ।

**अनुमान तथा जाखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरबाट अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।

## ४.५ श्रम, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षा

थबाङ गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या सबैभन्दा धैरै रहेको देखिन्छ । जनसंख्याको उपस्थिति तथा मानव संसाधन विकास तथा श्रम शक्तिका हिसाबले ठुलो जनसांख्यिक लाभ बोकेको यस पालिकाले युवा शक्तिलाईदेशमै उपयूक्त रोजगारी दिनसके छोटो अवधि मै आर्थिक तथा सामाजिक समृद्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

नेपालको संविधानको धारा ४३ मा मौलिक हक अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षाको हकको व्यवस्था गरिएको छ । जसअनुसार आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाईकानुन बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ

भनी स्पष्ट पारिएको छ । अर्कातर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले संघ र प्रदेश कानुनको अधिनमा रहि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार स्थानीय सरकारलाईप्रदान गरेकोले स्थानीय विकास योजना तर्जुमा गर्दा सामाजिक सुरक्षालाईसम्बोधन गर्नु आवश्यक रहेको छ ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- गाउँपालिकाक्षेत्रभित्र स्थानीय स्रोत साधनको उपयोग गरी परम्परागत पेशालाईआधुनिक सिपसँग साक्षात्कार गर्न युवा लक्षित तालिम सञ्चालन गर्ने नीति लिनुपर्ने
- पालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा बेरोजगार युवालाईप्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम मार्फत रोजगारी सिर्जना गर्ने नीति लिइएको
- पालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित आय आर्जनका कार्यक्रमहरू, क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको ।
- गैरसरकारी संस्था तथा निजी क्षेत्रसँग समन्वय गरी युवामैत्री, तालिम, गोष्ठी तथा सेमिनार आयोजना गरी आय आर्जनका गतिविधिमा आवद्ध गराउन सकिने ।
- उच्च तथा प्राविधिक शिक्षाका अवसरहरू पालिकामै सिर्जना गरी रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिने
- नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाको विषयलाईप्राथमिकता प्रदान गर्नु ।
- सामाजिक सुरक्षा वितरणको कार्यक्रम बैंकमार्फत सुरुवात हुनु ।
- सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतनामा समेत वृद्धि हुनु ।
- सामाजिक सुरक्षा मौलिक हकको रूपमा स्थापित हुनु ।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- पालिकामा युवा लक्षित कार्यक्रमले युवा वर्गलाईयथोचित सम्बोधन गर्न नसकेको ।
- पालिकाबाट स्वभाविक रूपमा ठुलो हिस्सा शिक्षा तथा रोजगारका लागि शहरी क्षेत्र तथा विदेश पलायन भइरहेको ।
- प्रधानमन्त्री युवा रोजगार कार्यक्रम आशातित रूपमा युवा आकर्षण र युवामैत्री हुन नसकेको
- युवा जनशक्तिलाईस्थानीय आवश्यकता अनुरूप यथोचित अभिमूखीकरण तथा तालिमको व्यवस्था हुन नसकेको ।
- पालिकामा अध्ययन तथा रोजगारका लागि शहर तथा विदेश गएकाहरूलाईस्वदेशमै रोजगार सिर्जना गर्न चुनौती रहेको
- कोभिड–१९बाट प्रभावित वैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका तथा गाउँपालिकाका वेरोजगार युवालाईयथोचित सम्बोधन गर्न नसकिएको ।
- पूर्वाधारको समूचित विकास गर्न नसकिएका कारण तोकिएका खेलकुद मैदानहरू, क्लव तथा मनोरञ्जनात्मक स्थलहरू स्तरोन्नति गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण ।

- कुलतमा फसेका वा फस्ने खतरामा रहेका युवालाईरोक्ने कार्यक्रम तत्काल सञ्चालन गर्नुपर्ने चुनौती रहेको।
- सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू लक्षित समुदायमा केन्द्रित भई पूर्ण प्रभावकारी र संस्थागत हुन नसक्नु।

**दिर्घकालिन सोच** *"सबल, प्रतिस्पर्धि र आत्मनिर्भर युवा मानव संसाधनको निर्माण, असक्त अवस्थामा निस्चिन्तता सामाजिक सुरक्षा"*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकामा युवाको नेतृत्व तथा क्षमता विकासको लागि उद्यमशीलताको विकास गरी स्वरोजगार बनाउने असक्षम र असक्त भई जीवन निर्वाह गर्न नसक्ने अवस्थाका सबैलाईराज्यद्वारा अभिभावकत्व दिने*
**उद्देश्यहरू**

- श्रमशील र सक्रिय युवा जनशक्तिलाईदक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्ने
- असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाईराज्यद्वारा सामाजिक जीवनमा निर्वाका लागि सहारा दिने।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ श्रमशील र सक्रिय युवा जनशक्तिलाईदक्ष बनाई उनीहरूको श्रमशक्ति र उर्जाको सही सदुपयोग गर्ने।** | |
| १.१ युवा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्न | १.१.१ पालिकाभर रहेका युवा जनशक्तिको पृष्ठभूमिबारे स्थितिपत्र तयार पार्ने<br>१.१.२ पालिकाबाट श्रम तथा रोजगारीका लागि बाहिरिएका युवाहरूको पूर्ण विवरण तयार पारिनेछ। |
| १.२ दक्ष र सिपयुक्त मानव संसाधनको विकास गर्ने | १.२.१ युवा स्थितिपत्रमा तयार विवरण अनुसार हाल अदक्ष र अर्धदक्ष मानव स्रोतलाईलक्षित गरी उनीहरूको रुचि र झुकाव अनुसार नियमित सिप विकास रोजगारी मूलक र तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.२.२ समाजमा शान्ति सुव्यवस्था, आपतकालीन उद्धार र मानव सेवामा लगाउने उद्देश्यका साथ युवा स्वयंसेवक दस्ता तयार गर्न अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.२.३ गायन, वाद्यवाधन, नृत्य, कला, अभिनय आदिमा विशेष रुचि भएका युवाको पहिचान गरी वडास्तरीय सांस्कृतिक समितिमा आवद्ध गराई उनीहरूलाईविशेष तालिम प्रदान गरिने छ।<br><br>१.२.४ कुनैपनि युवालाईबेरोजगार नराख्न प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत उनीहरूलाईसमेटि गाउँ घरमा आवश्यक अर्धदक्ष कामहरू जस्तै इलेक्ट्रिसियन, प्लम्बिङ, कृषि श्रम, निर्माण आदिका लागि विशेष तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br><br>१.२.५ पालिकाभर सञ्चालनमा रहेका युवा क्लबहरूको अभिलेखीकरण गरी प्रत्येक क्लबलाई युवाका सरोकार समाधान गर्ने केन्द्रको रूपमा विकास गर्न एक गाउँपालिकास्तरीय युवा सम्मेलनको आयोजना गरिने छ।<br><br>१.२.७ कुलतमा फसेका युवाहरूको वडागत विवरण तयार पारी युवा क्लबको नेतृत्वमा सहिमार्गमा डोर्याउन अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br><br>१.२.८ युवा उद्यमीहरूको वडागत विवरण सङ्कलन गरी उनिहरूको थप नेतृत्व विकास तथा उद्यमशील विकास तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br><br>१.२.१० विदेशबाट फर्किएका युवा लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ असक्षम र असक्त भई अरुको सहाराको आवश्यकता पर्ने सबैलाईराज्यद्वारा सामाजिक जीवन निर्वाहका लागि सहारा दिने।** | |
| २.१ सामाजिक सुरक्षाको आवश्यकता पर्ने सम्पूर्ण नागरिकको पहिचान गर्ने संयन्त्र निर्माण गर्ने। | २.१.१ सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा समेटिने वर्गको परिभाषा र मापदण्ड संघीय र प्रादेशिक सरकारको नीति र कानुनको अधिनमा रहि निर्माण गर्ने र सो को आधारमा त्यस्ता व्यक्तिहरूको व्यक्तिगत विवरण तयार पारी सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने।<br><br>२.१.२ सामाजिक सुरक्षाका प्रकारहरू निश्चित गरी आवश्यकता र संवेदनशीलताका आधारमा तहहरू छुट्याइने छ। यसरी संवेदनशीलताको तह बमोजिम सुरक्षाको प्रकार, निश्चय गरिनुका साथै मापदण्ड र विद्यमान ऐन |

| | |
|---|---|
| | कानुनको परिधिमा रहि सामाजिक सुरक्षाको दायरा वृद्धि गर्न स्रोतका आधारमा अध्ययन गरिने छ ।<br><br>२.१.३ योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षाव्यवस्था लागू गर्न आवश्यक तयारी अध्ययन गरिने छ ।<br><br>२.१.४ निजी र अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने श्रमिक तथा अन्य जनशक्तिलाईयोगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिने छ ।<br><br>२.१.५ सामाजिक सुरक्षाका विषयमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।<br><br>२.१.६ हाल संचालनमा रहेका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहश्रको सेवा प्रवाहमा रहेको प्रभावकारीता अध्ययन गरी विवरण प्रकाशन गरिने छ ।<br><br>२.१.७ प्रभावकारीता अध्ययन प्रतिवेदनको आधारमा आवश्यक सुधारहरू गरिने छ । |

युवा मानव संसाधन श्रम तथा रोजगारको विस्तृत  कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | युवा स्थितिपत्र तयार पार्ने | | ० | ३० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | रोजगारीका लागि बाहिरिने युवाहरूको समग्र विवरण तयार पार्ने | | ० | ४० | ० | ० | ० | ० | |
| | १.२ | १.२.१ | रोजगारीमूलक तथा युवा अभिमुखीकरण तालिम | | ० | ८८ | ९० | ९२ | ९४ | ९६ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | प्रधानमन्त्री रोजगार विशेष तालिम | | ० | ६० | ६२ | ६४ | ६६ | ६८ | |
| | | १.२.३ | विदेशबाट फर्किएका युवा लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन | | ० | ७० | ७५ | ८० | ८५ | ९० | |
| २ | २.१ | २.१.१ | सामाजिक सुरक्षा तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणाली निर्माण | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.२ | सामाजिक सुरक्षाका प्रकृति र तहहरूको निक्र्यौल गर्ने र दायरा वृद्धि गर्न अध्ययन | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.३ | अनौपचारिक तथा निजी क्षेत्रमा जनशक्तिलाई योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा संलग्न गराउन तयारी तथा अन्तरक्रिया | | ० | ४० | ४२ | ४४ | ४७ | ५० | |
| | | २.१.४ | जनचेतनामूलक कार्यक्रम संचालन | | ० | ६० | ६२ | ६५ | ६७ | ७० | |

अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- सिपयुक्त अर्धदक्ष र दक्ष मानव संसाधनको विकास हुनेछ।
- बेरोजगार युवाको जनसंख्यामा उल्लेख्य कमी आएको हुनेछ।
- नागरिकहरूमा सामाजिक सुरक्षापाउनु मौलिक हक हो र यसमा सक्रिय जीवनमा सहयोग गर्नुपर्छ भन्ने जनचेतनाको विकास हुनेछ।
- असक्षम, असक्त र असहाय अवस्थाका सबै नागरिकलाईराज्यले सामाजिक सुरक्षाको सहारा सुनिश्चित गरेको हुनेछ।

नतिजा सुचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| **युवा श्रम तथा रोजगार** | | | | | |
| | असर | बेरोजगार युवा (प्रतिशत) | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | पुरुष बेरोजगार युवा | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | महिला बेरोजगार युवा | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | रोजगार युवा (प्रतिशत) | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | पुरुष रोजगार युवा | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | महिला रोजगार युवा | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | रोजगारीका लागि विदेशिने युवाहरू | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | आफ्नै स्वामित्वमा उद्योग भएका युवा उद्यमीहरूको | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | महिला युवा उद्यमीहरूको | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | स्नातक तह उत्तीर्ण गर्न नसकि अध्ययन छाडेका युवा | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | दुर्व्यसनमा फसेका युवा | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | जटिल प्रकारका रोगबाट ग्रसित युवा | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | अपराधिक कार्यमा संलग्न युवा | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | राष्ट्रिय रूपमा ख्याती प्राप्त युवा (कलाकारिता, नेतृत्व, उद्यमी, खेलकुद, अध्ययन अनुसन्धान, आदि) | संख्या | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

अनुमान तथा जोखिम पक्ष

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- स्थानीय स्तरबाट अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

## परिच्छेद ५ सामाजिक क्षेत्र

### ५.१ स्वास्थ्य तथा पोषण

आम नागरिकको स्वास्थ्य र देशको समग्र विकास बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ। स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरूलाई विकासका प्रमुख सूचकाङ्कहरूको रूपमा लिइन्छ। विगतका दशकमा गरिवी र द्वन्द्वका बावजुद पनि नेपालले स्वास्थ्य क्षेत्रमा उल्लेखनीय सफलता हासिल गरेको पाइन्छ। नेपालको संविधानले स्वास्थ्यलाई जनताको मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा सङ्क्रमनात्मक रोगहरू नियन्त्रणमा प्राप्त उपलब्धिहरूलाई कायम राख्नु, नवजात शिशु तथा मातृ मृत्युदरलाई वाञ्छित तहसम्म घटाउनु, कुनै पनि बेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद् व्यवस्थापन तत्काल गर्नु, हरेक समुदाय र वर्गलाई गुणस्तरीय र निःशुल्क स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउनु राज्यको दायित्व हो। यसका लागि पालिका स्तरमा आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार र सेवाहरूको प्रबन्ध हुन अपरिहार्य छ।

हाल गाउँपालिकाभित्र स्वास्थ्य चौकीहरु, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु, खोप केन्द्र, गाउँघर क्लिनिक र सामुदायिक महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकाहरु, र केहि क्लिनिकहरुबाट स्वास्थ्य सेवाहरु प्रदान गर्दै आएको भएतापनि पालिका क्षेत्र भित्र दुर्गम तथा भौगोलिक विकटता, सबै सिजनमा स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न बाटो सहज नहुनु, पिछडिएको समुदाय, गरीबी, अशिक्षा, प्रयाप्त भौतिक पूर्वाधारको अभाव, स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रयाप्त लगानीको कमिले गर्दा अझैपनि बहुसंख्यक पालिकाबासीहरुले स्वास्थ्य सेवा लिनबाट पछाडी परेको हुँदा कुपोषण, मातृमृत्युदर, नसर्ने रोगहरुको बढ्दो प्रकोप, घरैमा

सुत्केरी गराउने प्रचलन, कोभिड १९ को प्रकोप लगाएत गरीबीको कारणले मानसिक स्वास्थ्य समस्या देखापर्नु, विद्यमान रितिरिवाज, चालचलन तथा संस्कारले स्वास्थ्यमा प्रत्येक्ष असर गर्नु, अझैपनि धामीझाँक्रीहरु प्रति विश्वास गर्नु तथा विविध प्रकारका तत्वहरुका कारणले गर्दा स्वास्थ्य सेवामा कमि आउने गरेको देखिएको छ । गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई निम्नानुसारको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

| क्र. स. | संस्था | संख्या |
|---|---|---|
| १ | स्वास्थ्य चौकी | ३ वटा |
| २ | आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र | २ |
| ३ | शहरी स्वास्थ्य केन्द्र | |
| ४ | खोप केन्द्र | ५ |
| ५ | गाँउघर क्लिनिक | ५ |
| ६ | महिला स्वास्थ्य स्वयम सेविका | २७ |
| ७ | सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई | ४ |
| ८ | थबाङ अस्पताल | निर्माणाधिन अबस्थामा रहेको |

श्रोतः वडा सर्वेक्षण २०७५

सबै वडामा स्वास्थ्य स्वयमसेविका मार्फत अस्थाई परिवार नियोजन सेवा, प्रजनन तथा प्रसुती सेवा तथा पोषण सेवा सञ्चालनमा रहेका छन भने स्वास्थ्य सूचना सञ्चार तथा प्रचार प्रसारलाई निरन्तर अगाडि बढाइएको छ । गाउँपालिकामा अवस्थित स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध भए तापनि उच्च स्वास्थ्य सेवाको लागि गाउँपालिका को योजना बमोजिम अस्पताल बन्नेक्रममा रहेको छ ।

**सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- सबै वडाहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र  खोप केन्द्रहरू, गाउँघर क्लिनिक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइहरू सञ्चालन भइरहेको ।
- पालिकाका सबै वडाहरू पूर्ण खोप सुनिश्चितलाईृ दिगोपनाका लागि निरन्तरता दिइरहेको ।
- स्थानीय तहले स्वास्थ्य सम्वन्धी निति तथा रणनितिहरु तयार गर्ने जिम्मेवारी पाउनु ।
- वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा अस्पताल निर्माण, महिला स्वास्थ्य स्वयम् सेविकाहरूलाईप्रोत्साहन भत्ता तथा पोषण सुधार गर्ने नीति लिइएको ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रभावकारी र आवश्यक सेवा सञ्चालन तथा विस्तारको लागि गाउँपालिकाद्वारा स्वास्थ्य नीति तथा रणनीतिक योजना (२०७८ देखि २०८३) निर्माण भएको ।
- विद्यमान स्वास्थ्य पूर्वाधारहरूलाईस्तरोन्नति गरी तिनीहरूको सेवा प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
- गर्भवती जाँच उत्पे्ररणा र आमा समूह स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम संचालन भएको ।
- संस्थागत सुत्केरी हुने आमाहरुलाई ३ र ७ दिनमा घरमै जाँच हुने व्यवस्था मिलाएको ।
- स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरीहुन आउने आमाहरुलाई निःशुल्क एम्बुलेन्स सेवा ।

- ६० वर्ष माथिका ज्येष्ठ नागरिकहरुलाई घरैमा गई उपचार गरेको साथै निःशूल्क आँखा उपचारको व्यवस्था भएको ।

**सम्भावना**

- प्रत्येक वडामा रहेका स्वास्थ्य सँस्थामा बर्थिङ् सेन्टरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्न सकिने ।
- एक सुविधासम्पन्न अस्पताल स्थापना गरी गाउँपालिकाबासीलाईस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सकिने
- आवश्यकता अनुसार सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण गरी गाउँपालिकाबासीमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विकास गर्न सकिने ।
- महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकालाईथप तथा सबलीकरण गर्न उत्कृष्ट महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकालाई सम्मान गर्ने कार्यक्रम सन्चालन गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- आपतकालीन ठुलो स्तरको उपचार सेवाको कमी ।
- जटिल रोगको उपचार तथा शल्यक्रिया सेवा आदि उपलब्ध नभएको ।
- सुविधासम्पन्न अस्पताल तथा विज्ञ डाक्टरहरूको अभाव साथै विज्ञ डाक्टरहरू लामो समय सेवा गर्ने वातावरणको सिर्जना गर्नपर्ने ।
- स्वास्थ्य चेतनाको कमीका कारण बालबालिका स्वास्थ्य, महिला तथा प्रजनन् स्वास्थ्य, जेष्ठ नागरिकहरूको स्वास्थ्य र समग्र सामुदायिक स्वास्थ्य जोखिममा पर्न सक्ने ।
- समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रको सुधारका लागि ठुलो आकारको बजेट तथा कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको प्रबन्ध गर्नुपर्ने ।
- स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीको स्तर वृद्धि गरी सुविधा सम्पन्न बनाउनु पर्ने ।
- ७० बर्ष माथिकालाई निशुल्क स्वास्थ्य बीमा गर्नुपर्ने ।
- आधारभूत तहबाट नै पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो बजेटको व्यवस्थापन गर्ने चुनौती रहेको ।
- कतिपय निजी औषधी पसलले बिना प्रेस्क्रिप्सन औषधी बेच्ने प्रचलन माथि गाउँपालिकाले निगरानी गर्नुपर्ने
- सबै खोपकेन्द्र तथा गाउँघर क्लिनिकहरुको भवनहरु निर्माण हुन नसकेको ।
- धेरै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा मापदण्ड अनुसार भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था नभएको ।
- सबै वडामा वर्थिङ सेन्टर सेवा विस्तार गर्न नसकिएको ।
- आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरुमा जनशक्तिको कमि ।
- जनसंख्या अनुसार स्वास्थ्यकर्मिहरुको दरवन्दी कमि ।
- सबै जनशक्तिहरुले तालिम पाउन नसक्नु ।
- स्वास्थ्य प्रोफाइल तयार नहुनु ।

**दीर्घकालीन सोच** *स्वस्थ पालिकाको लागि सचेत, स्वस्थ र सुखी नागरिक*
**लक्ष्य** *साधन श्रोतको अधिकतम एवम् प्रभावकारी रुपमा परिचालन गरि समतामूलक सुदृढ स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बृद्धि गरी पालिकावासीको स्वास्थ्य स्थितीमा सुधार ल्याउने ।*
**उद्देश्यहरू**

- आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिका भित्र नागरिकहरुले सहज, सुलभ, सरल र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रयोग गर्न सक्ने गरी पहुँचमा बृद्धि गर्ने ।
- स्वस्थ जीवनशैली, स्वास्थ्य प्रवद्र्धन, सकारात्मक व्यवहार परिवर्तन गर्न अनकुल वातावरण सृजना गर्ने ।
- आकस्मिक तथा विपद् व्यवस्थापन गर्न आपतकालिन कोष मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति | कैफियत |
|---|---|---|
| उद्देश्य १ | आकस्मिक र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा गाउँपालिकाभित्र नागरिकहरुले सहज, सुलभ, सरल र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रयोग गर्न सक्ने गरी पहुँचमा बृद्धि गर्ने । | |
| १.१ आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने | १.१.१स्वास्थ्य संस्थाहरूको क्रमश स्तरोन्नति गरिने छ ।<br>१.१.३ गाउँपालिकास्तरीय एक प्रयोगशाला डाइनोष्टिक (म्ष्बनलयकतष्अ) ल्यावको निर्माण गरिने छ<br>१.१.४ पालिका अस्पताल अन्तर्गत एक २४ सै घण्टा सेवा सञ्चालन हुने प्रसुती सेवा केन्द्र निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.६ गाउँपालिकास्तरीय एक बाल उपचार इकाइको स्थापना गरिने छ ।<br>१.१.७ गाउँपालिकाभर समेट्ने गरी २४ सै घण्टा सेवा उपलब्ध हुने एम्बुलेन्स सेवाको सुनिश्चतता गरिने छ ।<br>१.१.८ गाउँपालिकास्तरीय एक रक्तसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।<br>१.१.९ गाउँपालिकास्तरीय एक आखाँ उपचार इकाइ निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१० गाउँपालिकास्तरीय एक प्रजनन स्वास्थ्य, सुरक्षित गर्भपतन सेवा तथा परिवार नियोजन सेवा इकाइ निर्माण गरिने छ<br>१.१.११ गाउँपालिकास्तरीय एक दन्त उपचार इकाइ निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१२ गाउँपालिकास्तरीय एक नाक, कान, घाँटी उपचार इकाइ निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१३ गाउँपालिकास्तरीय एक छाला तथा यौनरोग उपचार इकाइ निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१४ गाउँपालिकास्तरीय एक मनोपरामर्श इकाइको निर्माण गरिने छ । | |

| | | |
|---|---|---|
| | १.१.१५ गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माणको सम्भाब्यता अध्ययन गरिने छ ।<br>१.१.१६ गाउँपालिकास्तरीय एक सामान्य शल्य चिकित्सा इकाइको निर्माण गरिने छ<br>१.१.१७ गाउँपालिकास्तरीय एक सामान्य रेडियोलोजि सेवा इकाइको निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१८ गाउँपालिकास्तरीय एक भ्ऋन् सेवा इकाइको निर्माण गरिने छ ।<br>१.१.१९ गाउँपालिकास्तरीय एक ग्तिचबकयगलम सेवा इकाइको निर्माण गरिने छ<br>१.१.२० पालिकाको सबै वडामा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई सञ्चालन गरिने छ | |
| १.२ स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन तथा क्षमता विकास गर्ने | १.२.१ पािलकाको सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको दरवन्दी व्यवस्थापन गरिने छ ।<br>१.२.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको क्षमता अभिवृद्धि थप तालिम सञ्चालन गरिने छ ।<br>१.२.३ सम्पूर्ण स्वास्थ्यकर्मीहरूलाईक्षमता विकास सम्बन्धी नियमित तालिमको प्रबन्ध गरिने छ ।<br>१.२.५ आमासँग स्वास्थ्य स्वयमसेविका कार्यक्रमलाई अभियानको रूपमा सञ्चालन गरी गर्भवति तथा सुत्केरी आमाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण सुरक्षा कायम गरिने छ ।<br>१.२.६ आमा सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोगशाला निःशुल्क परीक्षण र सुत्केरी पोषण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ । | |
| १.३ आधारभूत स्वास्थ्य सेवाबाट अति विपन्न र आम नागरिकलाईबञ्चित हुन नदिने | १.३.१ अति विपन्न नागरिकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य बिमामा मापदण्डका आधारमा अनुदान प्रदान गरिने छ ।<br>१.३.२ वडास्तरमा नियमित निःशुल्क स्वास्थ्य जाँच घुम्ती शिविर सञ्चालन गरिने छ ।<br>१.३.३ निःशुल्क वितरण गरिने औषधिको आपूर्ति र भण्डारण प्रणाली चुस्त र दुरुस्त पारिनेछ ।<br>१.३.४ अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख तयार पारिनेछ ।<br>१.३.५ गम्भिर प्रकृतिका रोगहरूको उपचारमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने निःशुल्क सेवाहरूलाईसहजिकरण सिफारिस र प्रभावकारी बनाउन एक | |

| | | |
|---|---|---|
| | ¥यापिड रेस्पोन्स इकाई ९च्बउष्म च्भकउयलकभ ग्लष्त० को व्यवस्था गरिने छ ।<br>१.३.७ अति विपन्न परिवारमा सुनौलो हजार दिनमा शिशु र आमाको पोषण पूरा गर्न पोषण प्याकेजको निर्माण गरी निःशुल्क वितरण गरिने छ ।<br>१.३.८ बालबालिकाको नियमित तौल र उचाइ समेत जाँच्ने प्रबन्ध गरिने छ ।<br>१.३.९ जेष्ठ नागरिक विशेष निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिने छ ।<br>१.३.१० वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन गरिने छ ।<br>१.३.११ स्वास्थ्य सेवाको पहुँच नपुगेका स्थानमा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई स्थापना गरिने छ<br>१.३.१२ पोषणमैत्री गाउँपालिकाबनाइने छ ।<br>१.३.१३ पूर्ण संस्थागत प्रसुती गाउँपालिकाबनाइने छ ।<br>१.३.१४ पूर्ण खोप तथा सुरक्षित सुइको सुनिश्चितता गरिने छ । | |
| उद्देश्य २ | **स्वस्थ जीवनशैली, स्वास्थ्य प्रवद्र्धन, सकारात्मक व्यवहार परिवर्तन गर्न अनकुल वातावरण सृजना गर्ने ।** | |
| २.१ स्वास्थ्य प्रति सचेत नागरिक निर्माण गर्न व्यापक जनचेतना जागरण अभियान सञ्चालन गर्ने | २.१.१ स्थानीय सञ्चार माध्यम तथा सामाजिक सञ्जाल मार्फत गाउँपालिकाको सक्रियतामा व्यक्तिगत स्वास्थ्य तथा स्वस्थ व्यवहार सम्बन्धी सामाग्रीहरू नियमित प्रसारण गरिने छ ।<br>२.१.२ प्रत्येक सघन बस्ती भएका टोलहरूमा योग साधना तथा प्रवचन केन्द्र स्थापना गरिने छ ।<br>२.१.३ विद्यालय पाठ्यक्रममा व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यका क्षेत्रलाईअनिवार्य समेट्ने व्यवस्था गरिने छ ।<br>२.१.४ विद्यालयमा जङ्कफुड निषेध गर्न विद्यालय व्यवस्थापन तथा अभिभावकसँग नियमित अन्तरक्रिया गरी निषेध गरिने छ ।<br>२.१.५ शारीरिक व्यायाम वा श्रमको स्वास्थ्यमा पर्ने सकारात्मक असर बारे नियमित जनचेतना फैलाउन सञ्चार माध्यामसँग सहकार्य गरिने छ ।<br>२.१.६ धुम्रपान र मद्यपानलाईनियन्त्रण र कम गर्न निश्चित अवधि वा स्थानबाट बिक्री वितरण हुने व्यवस्था मिलाईजनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ ।<br>२.१.७ आफ्नै घरआगन र करेसाबारीमा उपलब्ध हुने सागसब्जी, फलफुल र खाद्यान्नहरूको पोषणको स्तर तथा सन्तुलित भोजनका बारेमा विद्यालयस्तरमा नियमित रूपमा चेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । | |

| | | |
|---|---|---|
| | २.१.८ आम नागरिकलाईनियमित सम्पूर्ण स्वास्थ्य जाँचका फाइदाबारे व्यापक प्रचार प्रसार गरिने छ। | |
| २.२ वैकल्पिक चिकित्सा पद्धतिको विकास र त्यसको अवलम्बन गरी जनस्वास्थ्य सुदृढ गर्ने | २.२.१ पालिकास्तरीय एक आयुर्वेद उपचार केन्द्रको विकास गर्न पूर्वाधार तयार पारिनेछ।<br>२.२.२ पालिकास्तरीय एक प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापना गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया गरिने छ।<br>२.२.३ स्थानीय स्तरमा रहेका धामी, झाँक्री तथा बैद्यहरूलाईविज्ञान सिद्ध स्वास्थ्य चेतना फैलाउन विशेष तालिम प्याकेज निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ। | |
| उद्देश्य ३ | आकस्मिक तथा विपद् व्यवस्थापन गर्न आपतकालिन कोष मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन गर्ने। | |
| ३.१ विपद व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्यको एकीकृत उपायहरु अवलम्बन गर्ने। | ३.१.१. पालिकास्तरिय विपद् व्यवास्थापन समिति गठन गरी कोषको स्थापना गरिनेछ।<br>३.१.२ सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्छीजन्य रोग तथा विभिन्न महामारीजन्य रोगका बिरुद्ध प्रवर्धनात्मक, प्रतिकारात्मक तथा द्रुत प्रतिकार्य (रपिद रेस्पोन्से) जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ<br>३.१.३ विभिन्न प्रकारका फोहोरहरुको उचित व्यवास्थापन गरिनेछ<br>३.१.४ मापदण्ड अनुसार मासु पसल खोल्नकोलागी समन्वय गरिनेछ।<br>३.१.५ मापदण्ड अनुसार भूकम्प प्रतिरोधात्मक भौतिक संरचना निर्माण गराइनेछ।<br>३.१.६ विभिन्न किटजन्य, पशुपन्छीजन्य र अन्य रोगबाट बच्नको लागि सम्वन्धित निकायहरुसंग समन्वय गरी भ्याक्सीनहरुको व्यवास्थापन गरिनेछ। | |

**स्वास्थ्यको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेश्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १. | १.१ | १.१.१ | वडास्तरीय स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तारोन्नती | | ४०० | ४१५ | ४२० | ४३० | ४३५ | | |
| | | १.१.२ | पालिकास्तरीय अस्पताल निर्माण | | ० | ० | २००० | २००० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.१.३ | पालिकास्तरीय सुविधा सम्पन्न प्याथोलोजी ल्याब निर्माण | | ० | ० | १८०० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.४ | सुविधा सम्पन्न आकस्मिक उपचार कक्ष निर्माण | | ० | २५०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.५ | प्रसुति सेवा कक्ष निर्माण | | ० | ० | १००० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.६ | बाल उपचार इकाई निर्माण | | ० | १५० | १५० | १५० | | ० | |
| | | १.१.७ | रक्तसञ्चार सेवा संचालन गर्न सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.८ | आँखा उपचार इकाइ निर्माण | | ० | ० | ० | १००० | ० | ० | |
| | | १.१.९ | प्रजनन् सेवा, परिवार नियोजन तथा सुरक्षित गर्भपतन सेवा इकाई सञ्चालन | | ० | ० | ७०० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.१० | गाउँपालिकास्तरीय एक दन्त उपचार इकाइ निर्माण | | ० | ० | ० | ५०० | ० | ० | |
| | | १.१.११ | छाला तथा यौनरोग उपचार इकाइ निर्माण | | ० | २५० | २५० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.१२ | मनोपरामर्श सेवा केन्द्र स्थापना | | ० | ० | १८० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.१३ | गाउँपालिकास्तरीय एक अक्सिजन प्लान्ट निर्माणको सम्भाब्यता अध्ययन | | ० | २०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | १.२ | १.२.१ | स्वास्थ्यकर्मीको दरबन्दी व्यवस्था | | ० | २०० | २१५ | २२० | २२५ | २३० | |
| | | १.२.२ | महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका तालिम | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |
| | | १.२.३ | एक विद्यालय एक स्वास्थ्य सहायक (नर्स) व्यवस्थापन | | ० | २०० | २१५ | २२० | २२५ | २३० | |
| | | १.२.४ | आमा सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत प्रयोगशाला निःशुल्क परीक्षण र सुत्केरी पोषण कार्यक्रम | | ० | ७५ | ७८ | ८० | ८३ | ८५ | |
| | १.३. | १.३.१ | विपन्न नागरिक स्वास्थ्य बिमा अनुदान | | ० | ७० | ७८ | ८० | ९० | १०० | |
| | | १.३.२ | वडास्तरीय निःशुल्क घुम्ती स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन | | ० | १०० | ११० | १२० | १३० | १९० | |
| | | १.३.३ | निःशुल्क वितरण हुने औषधि नियमित आपूर्ति | | २५० | २६० | २७० | २८० | २९० | ३०० | |
| | | १.३.४ | अशक्त, असहाय, बेवारिसे, अनाथ तथा जेष्ठ नागरिकहरूको आधारभूत स्वास्थ्यको सुनिश्चितता गर्न यस्ता व्यक्तिहरूको यथार्थ तथ्याङ्क संकलन | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.३.५ | महामारी विपद व्यवस्थापन योजना निर्माण | | ० | ८० | ८५ | ८७ | ८९ | ९२ | |
| | | १.३.६ | वडास्तरीय महिला प्रजनन् स्वास्थ्य जाँच शिविर सञ्चालन | | ८० | ८० | ८० | ८० | ८० | ९० | |
| | | १.३.७ | पूर्ण संस्थागत प्रसुती गाउँपालिका अभियान | | ५० | ५० | ५० | ५० | ५० | ६० | |
| | | १.३.८ | पूर्ण खोप तथा सुरक्षित सुइको सुनिश्चितता अभियान | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५५ | ५७ | |
| २ | २.१ | २.१.१ | स्वास्थ्य शिक्षा सञ्चार कार्यक्रम | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | २.१.२ | व्यक्तिगत र सामुदायिक स्वास्थ्य सम्बन्धी विद्यालय पाठ्यक्रम | | ० | ५० | ६० | ७० | ८० | ९० | |
| | | २.१.३ | जङ्क फुड उन्मूलन विद्यालय अभियान अन्तर्गत अभिभावक अन्तरक्रिया | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |
| | | २.१.४ | धुम्रपान र मध्यपान नियन्त्रण सचेतना अभियान | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |
| | | १.३.१३ | एच.आइ.भि. पोजेटिभ विरामीहरुलाई पोषण, प्रोत्साहन तथा यातायात खर्च सहयोग | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- आधारभूत स्वास्थ्य पूर्वाधारको विकास भई पालिका मै स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुनेछ ।
- आवश्यक मात्रामा दक्ष स्वास्थ्य जनशक्तिको प्रबन्ध हुनेछ ।
- आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा अति विपन्न नागरिकको पहुँच स्थापित हुनेछ ।
- स्वास्थ्य चेतनामा व्यापक सुधार आउने छ ।
- वैकल्पिक चिकित्सा पद्धति तर्फ आम सर्वसाधारणको आकर्षण बढेको हुनेछ।

**नतिजा खाका**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| | स्वास्थ्य | | | | |
| १ | असर | दक्ष प्रसुतीकर्मीहरूको सहयोगमा भएको जन्मको (अनुपात) | प्रतिशत | | |
| | असर | पाँच वर्षमूनिको बाल मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा) | | | |
| | असर | नवजात शिशु मृत्युदर (प्रतिहजार जीवित जन्ममा) | | | |
| | प्रतिफल | सक्रिय ट्रकोमा बिरामी वार्षिक | संख्या | | |
| | प्रतिफल | मुटु सम्बन्धी बिरामी वार्षिक | संख्या | | |
| | प्रतिफल | क्यान्सर बिरामी वार्षिक | संख्या | | |
| | प्रतिफल | मधुमेह बिरामी वार्षिक | संख्या | | |
| | प्रतिफल | स्वास प्रणाली सम्बन्धी दीर्र्घ रोग दम आदिका बिरामी | संख्या | | |
| | प्रतिफल | आत्महत्याबाट हुने मृत्युदर प्रति लाख जनसंख्यामा | | | |
| | प्रतिफल | सडक दुर्घटनाबाट मृत्युदर प्रति लाख जनसंख्यामा | | | |
| | प्रतिफल | परिवार नियोजनका आधुनिक साधन प्रयोगकर्ता दर | प्रतिशत | | |
| | असर | प्रोटोकल अनुसार चार पटक पूर्व प्रसुति सेवा प्राप्त गर्ने महिला वार्षिक | प्रतिशत | | |
| | असर | अस्पताल÷स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउने महिला | प्रतिशत | | |
| | असर | हेपाटाइटिस बी भ्याक्सिन पूरा (३ डोज) गर्ने शिशु | प्रतिशत | | |
| | असर | रगतमा ग्लुकोजको मात्रा वृद्धि भई औषधि प्रयोग गरिरहेका १५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको जनसंख्या | प्रतिशत | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | असर | घरबाट स्वास्थ्य संस्थामा ३० मिनेट वा सो भन्दा कम समय लाग्ने परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | स्वास्थ्य बिमामा आवद्ध विपन्न परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा समावेश भएका सबै खोपद्वारा समेटिएको लक्षित जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | स्वास्थ्यकर्मीको घनत्व र वितरण | प्रतिलाख जनसंख्यामा) | | |
| | असर | स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुल खर्च कुल (बजेटको) दिगो विकास लक्ष्य ३ | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | सम्पूर्ण आधारभूत सुविधायुक्त स्वास्थ्य चौकी | संख्या | | |
| | असर | कुपोषण भएका बालबालिका दर | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | चौबिसै घण्टा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था | संख्या | | |
| | प्रतिफल | चौबिसै घण्टा आकस्मिक प्रसुति सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था | संख्या | | |
| | प्रतिफल | चौबिसै घण्टा एम्बुलेन्स सेवा भएका स्वास्थ्य संस्था | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बैकल्पिक स्वास्थ्य उपचार केन्द्र | संख्या | | |
| | प्रतिफल | योग केन्द्र | संख्या | | |
| | असर | पूर्ण सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | आधारभूत स्वास्थ्य चेतना प्राप्त गर्ने वैद्य धामी झाँक्री | संख्या | | |
| | प्रतिफल | परिवार नियोजन सेवा केन्द्र | संख्या | | |
| | प्रतिफल | रक्तसंचार सेवा | संख्या | | |
| | प्रतिफल | अपेक्षित आयू (जन्मदाको बखत) | वर्ष | | |
| | प्रतिफल | मातृ मृत्युदर (प्रति लाखमा) | प्रतिलाखमा | | |
| | असर | पाठेघरको क्यान्सरका निम्ति स्क्रिनीङ गरिएका ३० देखि ४९ वर्षका महिला | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | HIV AIDS Antiviral औषधि प्राप्त गर्ने | संख्या | | |
| | प्रतिफल | उच्च रक्तचापको औषधि सेवन गरिरहेका १५ वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | सुविधासम्पन्न अस्पताल | संख्या | | |
| | प्रतिफल | घुम्ती स्वास्थ्य शिविर वार्षिक | संख्या | | |
| | प्रतिफल | स्वास्थ्य प्रयोगशाला | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- स्थानीय स्तरबाट अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ५.२ शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन

नेपालको संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने अधिकारलाई मौलिक हक अन्तरगत समावेश गरेको छ । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत सन् २०३० सम्ममा सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चित गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । थबाङ गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि भर्ना अभियान, विद्यालय समायोजन, शिक्षक शिक्षिकालाई अध्ययन अवलोकन प्रशिक्षण तथा तालिम, खेल तथा शैक्षिक सामग्री व्यवस्था, विद्यालय सवलीकरण, सूचना प्रविधिको प्रयोग, छात्रवृति, बालविकास केन्द्रहरूको सुदृढीकरण, गणित विज्ञान जस्ता विषयमा शिक्षक नपुग भएका विद्यालयमा स्वयं सेवक शिक्षक परिचालन, विद्यालयको नियमन तथा निरीक्षण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको देखिन्छ । मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासको मूल आधार नै शिक्षा भएकाले गुणस्तरीय शिक्षामा सबै नागरिकहरूको समतामूलक र न्यायोचित पहूँच स्थापित गर्नु आजको आवश्यकता हो । नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाईनागरिकको मौलिकहकको रूपमा स्थापित गरेको र विशेषगरी आधारभूत तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क र अनिवार्य साथै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क गरेको परिप्रेक्ष्यमा राज्य र विशेषगरी स्थानीय सरकारको भूमिका र जिम्मेवारी गहन हुन गएको छ । ग्रामीण पहाडी परिवेशको क्षेत्र भएकोले शिक्षाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको पर्याप्त विकास हुन सकेको छैन।

पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०७८ अनुसार थबाङ गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७३.३३ प्रतिशत छ । महिला साक्षरता दर ६५.०७ प्रतिशत छ भने पुरुष साक्षरता दर ८२.६८ प्रतिशत छ । पालिकामा हाल कक्षा एक देखि बाह्रसम्म सञ्चालन भइरहेका छन् । यस पालिकामा पठनपाठनका पालिकामा निजी क्षेत्रका विद्यालय पनि सञ्चालनमा छ । पालिकामा आधारभूत तह, माध्यमिक तहका शिक्षण संस्थाहरु रहेका छन् ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- विद्यालयहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन व्यवस्थित गर्न पालिका शिक्षा समिति गठन गर्ने नीति लिइएको
- पालिकाले प्रारम्भिक बाल विकासलाईअनिवार्य तथा आधारभूत तहसम्म निःशुल्क गर्ने, विद्यालय शिक्षामा सूचना प्रविधिको पहुँच बढाउने, शैक्षिक सामाग्री र विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्था गर्ने, विद्यार्थी अनुपातमा

शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्ने, शिक्षा सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, अभिभावक विहिन र असहाय बालबालिकाहरूको उचित संरक्षण, पालनपोषण र शिक्षाको प्रबन्ध गर्ने नीति लिएको ।

- पालिकाका सामुदायिक, आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत छात्राहरूलाईस्यानिटरी प्याड वितरण गर्ने नीति लिईएको ।
- पालिकाद्वारा गरिब तथा जेहेन्दार विद्यार्थीको छात्रवृत्तिको ब्यवस्था गर्ने नीति लिएको
- विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता समेट्ने पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गरिएको
- पालिकामा बहुप्राविधिक धारका शिक्षालय  स्थापना गर्न सकिने
- बाल विकास केन्द्रको भौतिक तथा शैक्षिक स्तरोन्नति गर्न सकिने
- प्रौढ शिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षाको व्यवस्था गरी त्यसलाई प्रभावकारी बनाउन सकिने ।
- विद्यमान शिक्षण संस्थाहरूको थप स्तरोन्नति गर्न सकिने
- माध्यमिक तहमा कम्प्युटर शिक्षा तथा पालिकामा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न तद्अनुरूपका कार्यक्रम सञ्चालन गर्न विद्यालयहरूलाईप्रोत्साहन गर्न सकिने
- सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा आवश्यक मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरूको थप व्यवस्था, पुस्तकालय तथा विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था गरी व्यावहारिक शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
- शिक्षकहरूलाईतालिम दिई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्न सकिने
- दक्ष शिक्षक, गुणस्तरीय शिक्षा दिन सक्ने, कृषि, विज्ञान तथा अन्य प्राविधिक विद्यालयहरु सञ्चालनमा ल्याउन सकिने

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- विद्यार्थीको भर्नादर न्यून हुनु र विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु ।
- विद्यालयहरू आर्थिक रूपले कमजोर हुन
- विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी आवश्यक दरबन्दी उपलब्ध नहुन र मिलान नगरिनु
- विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको कमी हुनुका साथै तल्लो तहमा दरवन्दी भएका शिक्षकले माथिल्ला कक्षामा पढाउनु पर्ने बाध्यता
- विद्यालयहरूमा स्वच्छ खानेपानी, आपाङ्गमैत्री शौचालय, पुस्तकालय, सुरक्षित भवन, फर्निचर तथा समय सापेक्ष सूचना प्रविधिमैत्री पूर्वाधारको अपर्याप्तता वा अभाव
- विद्यालय तथा विद्यार्थीहरूमाझ स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक भावनाको कमी भएको
- कतिपय विद्यालय भवन कच्ची र जीर्ण रहेका र शैक्षिक पूर्वाधारको कमी भएको
- अतिरिक्त क्रियाकलाप, विद्यार्थी मैत्री शिक्षा तथा खेलकुद सामग्रीको अभाव भएको
- उपयुक्त, व्यवस्थित र पर्याप्त खेलमैदानको व्यवस्था नभएको

- लक्षित निरक्षर तथा सीमान्तकृत वर्गलाईविशेष शिक्षाको व्यवस्था नभएको
- छोरीहरूले छोराहरू सरह शैक्षिक अवसरहरू प्राप्त गर्न पूर्णरूपमा अझै नसकेको
- अधिकांश विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्ष, पुस्तकालय, कम्प्युटर प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इन्टरनेट सुविधा नभएको
- समग्र शैक्षिक समस्याहरू सम्बोधन गरी शैक्षिक संस्थाहरूलाईसुविधासम्पन्न बनाउन बजेटको व्यवस्था गर्नुपर्ने
- शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा व्यापक लगानी तथा प्रभावकारी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने
- चुस्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने
- शैक्षिक क्यालेण्डरलाईनियमित तथा व्यवस्थित गर्नुपर्ने
- शिक्षक शिक्षिकाहरूलाईनियमित तालिम प्रदान गर्नुपर्ने
- बालमैत्री, विद्यार्थीमैत्री तथा प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ तथा अन्य नवीनतम शिक्षण पद्धतिको विकास गर्नुपर्ने
- अन्तराष्ट्रिस्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने
- हरेक विद्यालयलाईसूचना प्रविधियुक्त तथा गुणस्तरीय बनाउनु पर्ने
- सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा अभियान सञ्चालन गर्नुपर्ने
- प्राविधिक तथा सिपमूलक शिक्षाको बढोत्तरी गरिनुपर्ने
- शैक्षिक ऋण तथा छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनुपर्ने
- विद्यार्थी संख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
- अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमको व्यवस्था गर्नुपर्ने
- सुविधा तथा पूर्वाधारयुक्त विद्यालय भवनको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने
- थप प्राविधिक विद्यायहरु सञ्चालन गर्न लगानीको वातावरण बनाउनुपर्ने
- दक्ष र पर्याप्त शिक्षकहरूको आवश्यकताअनुरूप आपूर्ति गर्नुपर्ने
- जीर्ण भवनहरूलाईस्तरोन्नति गरी सुरक्षित वातावरणमा पठनपाठन गराउनुपर्ने
- सामुदायिक विद्यालयमा अंग्रेजी भाषाको माध्यमबाट पनि पठनपाठन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने

**दीर्घकालीन सोच** *सहज र सुलभ गुणस्तरिय शिक्षा मार्फत दक्ष जनशक्ति निर्माण*
**लक्ष्य** *सार्वजनिक विद्यालयहरुको क्षमता अभिवृद्धी गरी शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्ने।*
**उद्देश्यहरू**
१.न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने
२.निरक्षरता शुन्यमा झार्ने
३. व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्नु

४. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु
५. विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाईस्थान दिनु।

**राणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति | कैफियत |
|---|---|---|
| उद्देश्य १ | न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने | |
| १.१ न्यूनतम भौतिक पूर्वाधारहरूलाईप्राथमिकताको आधारमा निर्माण गर्दै लैजाने | १.१.१ पालिकाभर सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको निरीक्षण गरी त्यहाँ रहेका भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै भवन, कक्षा कोठा, शौचालय, पुस्तकालय, पिउने पानी, डेस्क, बेन्च, शिक्षक दरवन्दी, विज्ञान प्रयोगशाला लगायतको अवस्थाबारे वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ।<br>१.१.२ पहिलो चरणमा विद्यालय भवन, कक्षाकोठा र शौचालयको भौतिक निर्माण र व्यवस्थापन गर्न रकम विनियोजन गरिने छ।<br>१.१.३ भौतिक निर्माण पश्चात अत्यावश्यक शैक्षिक सामाग्रीको क्रमश प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.१.४ विद्यालयलाईआवश्यक खेलमैदानको उचित प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.१.५ विद्युत सेवा नपुगेका विद्यालयमा विद्युत वा सौर्य उर्जाको प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.१.६ हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.१.७ विद्यार्थी संख्याको आधारमा गाभ्नुपर्ने विद्यालयहरूको अध्ययन सम्पन्न गरिने छ।<br>१.१.८ आवश्यकतानुसार विद्यालयहरुमा सवारी साधन व्यवस्थापन गरिने छ | |
| १.२ अत्यावश्यक शैक्षिक जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने | १.२.१ विद्यार्थी संख्या तथा शिक्षक संख्याको आधारमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको विस्तृत अध्ययन प्रतिवेदन तयार पारिनेछ।<br>१.२.२ विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरवन्दी कम भएका विद्यालयमा दरवन्दी व्यवस्था गरिने छ।<br>१.२.३ कक्षाको आवश्यकता र पाठ्यक्रमको माग अनुरूप शिक्षकहरूलाईआफ्नो विषयमा दक्ष तुल्याउन नियमित विषयगत तालिमको प्रबन्ध गरिने छ। | |
| १.३ सबैका लागि आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित | १.३.१ पूर्व प्राथमिक अथवा बालविकास, आधारभूत तथा माध्यामिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, खुल्ला तथा वैकल्पिक | |

| | | |
|---|---|---|
| गर्न स्थानीय नीति तथा कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने | शिक्षा, निरन्तर शिक्षा साथै विशेष शिक्षा सम्बन्धी कानुन र मापदण्ड निर्माण गरी लागू गरिने छ।<br>१.३.२ समग्र शिक्षा विकास गुरुयोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ।<br>१.३.३ अति विपन्न समुदायका विद्यालय जाने बालबालिकाको तथ्याङ्क तयार पारिनेछ।<br>१.३.४ विद्यालय जाने उमेरका विद्यालय जानबाट बञ्चित बालबालिकालाईविद्यालय पु¥याउन नसक्नुका कारणहरूको अध्ययन गरी तीनको निराकरण गरिने छ।<br>१.३.५ विद्यार्थीहरूलाईविद्यालय अनिवार्य पठाउन अभिप्रेरित गर्ने विशेष अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमलाईअभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.६ घुम्ती भर्ना अभियान सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.७ विद्यालय जाने उमेर छँदै बाल विवाहमा परेका या शिक्षाबाट बञ्चित बालबालिकालाईबुहारी शिक्षा अन्तर्गत विद्यालयमा आउने वातावरण निर्माण गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.८ अपाङ्ग विद्यार्थी व्यवस्थापनका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। | |
| उद्देश्य २ | निरक्षरता शुन्यमा झार्ने | |
| २.१ अति विपन्न, दलित र विद्यालय जानबाट बञ्चित विद्यार्थी तथा बस्यक केन्द्रित शैक्षिक अभियान सञ्चालन गर्ने | २.१.१ अतिविपन्न र विद्यालय जानबाट वञ्चित सम्पूर्ण बालबालिकालाईअनिवार्य रुपमा विद्यालय पु¥याउन विशेष छात्रवृत्तिकोषको व्यवस्था गरिने छ।<br>२.१.२ हरेक वडामा निरक्षरहरूको विवरण तयार पारिनेछ।<br>२.१.३ प्रत्येक वडामा निरक्षर केन्द्रित अनौपचारिक प्रौढ शिक्षा कक्षालाईअभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ।<br>२.१.४ अनौपचारिक प्रौढ शिक्षाको उपलब्धि मापन गर्न कक्षा समापन पश्चात वार्षिक सर्वेक्षण गरिने छ।<br>२.१.५ स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत तथा वडास्तरमा शिक्षाको महत्वका विषयमा निरक्षर केन्द्रित जनचेतनामूलक कार्यक्रम अभियानको रूपमा सञ्चालन गरिने छ।<br>२.१.६ वडा स्तरीय एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना गरिने छ। | |
| उद्देश्य ३ | व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्ने। | |

| | | |
|---|---|---|
| ३.१ प्राविधिक र व्यावहारिक शिक्षा केन्द्रित शिक्षालय तथा पाठ्यक्रमको निर्माण गरी लागू गर्ने | ३.१.१ एक वडा एक प्राविधिक तथा व्यावसायिक विद्यालय स्थापना गर्न संभाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>३.१.२ गाउँपालिकास्तरीय एक नमुना प्राविधिक शिक्षालय संचालन गर्न सकिने विद्यालय पहिचान गरी रकम विनियोजन गरिने छ।<br>३.१.३ ऋत्भ्क्त् को सम्बन्धनमा गाउँपालिकास्तरीय थप बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>३.१.४ पालिकामा कृषि प्राविधिक विद्यालय स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ। | |
| ३.२ नैतिक मूल्यमा आधारित जीवनोपयोगी शिक्षाका लागि हरेक तहमा पाठ्यक्रम अनिवार्य गरी लागू गर्ने | ३.२.१ हरेक तह साथै औपचारिक साथै अनौपचारिक क्षेत्रको शिक्षामा नैतिकता, अनुशासन र जीवन सिप विकास गर्न पाठ्यक्रम तयार गरी लागू गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ।<br>३.२.२ हरेक तहको शिक्षामा, आध्यामिक तथा आत्मिक विकास, सेवाभाव, मानवता, ध्यान, योग र स्वयंसेवा प्रवद्र्धन गर्ने पाठ्यक्रम तयार गरी अनिवार्य लागू गर्न त्यस्ता विषय शिक्षकहरूलाईअभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>३.२.३ बालबालिकालाईआवश्यक सन्तुलित भोजनका बारेमा अभिभावक र स्वयं बालबालिकाहरूलाईसुसूचित गर्न विद्यालयस्तरीय पोषण शिक्षा अभियान सञ्चालन गरिने छ। | |
| उद्देश्य ४ | **राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने।** | |
| ४.१ नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिहरूको व्यावहारिक प्रयोग गर्ने | ४.१.१ हरेक विद्यालयमा नविनतम शिक्षण सिकाई प्रविधिको प्रयोगका बारेमा नियमित शिक्षक अभिमुखीकरण तालिम प्रदान गरिने छ साथै सूचना प्रविधीका क्षेत्रमा सक्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>४.१.२ निर्धारित पाठ्यक्रमको उद्देश्य अनुरूप सिकाइ उपलब्धि मापन गर्न प्रत्येक विद्यार्थीको एक्क् (व्यक्तिगत सूचना प्रणाली) निर्माण गरिने छ।<br>४.१.३ शिक्षण सिकाई मापन गर्न प्रमाणिक तथा वैज्ञानिक ग्रेडिङ प्रणालीको प्रयोग गरिने छ। | |

| | | |
|---|---|---|
| ४.२ स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण गरी लागू गर्ने | ४.२.१ राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक शिक्षा नीति, ऐन र नियमको परिधिमा रहि स्थानीय आवश्यकता अनुरुप पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जन गर्न विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ।<br>४.२.२ विज्ञान प्रविधि, गणित, अंग्रेजी जस्ता विषयमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने विद्यार्थी तयार पार्न सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत विद्यार्थीहरूलाईतहगत हिसाबले सू–सूचित बनाउन विद्यालयमा इन्टरनेट सहितका आधारभूत पूर्वाधारको अनिवार्य व्यवस्था मिलाईने छ।<br>४.२.३ विद्यार्थीको व्यक्तिगत रुचि र झुकावको पहिचान गरी हरेक विद्यालयमा नियमित अतिरिक्त क्रियाकलाप अन्तर्गत गायन, वाद्यवादन, नृत्य, अभिनय, खेलकुद, चित्रकला, वतृत्वकला जस्ता क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकको प्रबन्ध गरिने छ। | |
| ४.३विद्यार्थीहरूको ज्ञानको क्षितिज वृद्धिहुने क्रियाकलाप नियमित गर्ने | ४.३.१ विद्यार्थीहरूलाईवार्षिक पात्रोको विकास गरी नियमित रुपमा शैक्षिक भ्रमण गराइने छ।<br>४.३.२ विद्यार्थीहरूलाईसामाजिक, जीवनोपयोगी र व्यावहारिक ज्ञान दिलाउन नियमित स्थलगत अध्ययन र परियोजना कार्यमा संलग्न गराइने छ।<br>४.३.३ विद्यालय शैक्षिक पात्रोमा प्रबन्ध गरी नियमित रूपमा विज्ञान, प्रविधि, कला, खेलकुद, पेशा व्यवसाय आदिमा सफल व्यक्तित्वहरूसँग विद्यार्थीहरूलाईसाक्षात्कार गराइने छ।<br>४.३.४ विद्यालयमै ज्ञान, विज्ञान, सफलता, साहस र जितका कथाहरू समेट्ने वृतचित्र तथा चलचित्रहरूको नियमित प्रर्दशन गराउने व्यवस्था मिलाईने छ।<br>४.३.५ हरेक विद्यालयमा नियमित पाठ्यक्रम अतिरिक्त बाल तथा अन्य पुस्तकहरू समेटेर एक पुस्तकालयको व्यवस्था गरिने छ।<br>४.३.६ विद्यार्थीहरूलाईज्ञान सिप सम्बन्धी क्षेत्रीय, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा भाग लिन पूर्व तयारी गरिने छ। | |
| ४.४ पाठ्य सामाग्रीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने | ४.४.१ नियमित पठनपाठनका लागि आवश्यक पुस्तकालय र पाठ्य पुस्तकहरूको समयमै प्रबन्ध गर्न गाउँपालिकास्तरीय एक संयन्त्रको निर्माण गरिने छ।<br>४.४.२ हरेक विद्यालयमा पुस्तकालय व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय निर्माण गरिने छ।<br>४.४.३ हरेक विद्यालयमा एक कम्प्युटर प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ। | |

| | | |
|---|---|---|
| | ४.४.४ हरेक मा.वि.मा एक विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ। | |
| ४.५ नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण गरी शैक्षिक क्रियाकलापहरूलाईसमय सापेक्ष सुधार गर्ने | ४.५.१ विद्यालयमा शिक्षकहरू नियमित उपस्थित भएको हाजिरी सुनिश्चित गर्न वडा अध्यक्ष, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष र प्रधानाध्यापकहरूसँग हरेक महिनामा अन्तरक्रिया गरी सूचना लिइनेछ ।<br>४.५.२ विद्यार्थीको नियमित उपस्थितिका लागि कक्षा शिक्षकलाईजिम्मेवार बनाई हरेक चौमासिक परीक्षाको परीक्षाफल प्रकाशन पश्चात अभिभावक अन्तरक्रियालाईअनिवार्य गरिने छ।<br>४.५.३ शिक्षण सिकाइमा उत्कृष्ट विद्यालयलाईहरेक वर्ष पुरस्कृत गर्न एक कोषको निर्माण गरिने छ।<br>४.५.४ उत्कृष्ट निजी विद्यालय व्यवस्थापनका अनुभव साट्न वर्षमा एक पटक सामाजिक दायित्व अन्तर्गत निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।<br>४.५.५ हरेक कक्षामा उत्कृष्ट नतिजा ल्याउने छात्र÷छात्रा विद्यार्थीलाईपुरस्कृत गरिने छ।<br>४.५.६ हरेक विद्यालयमा उत्कृष्ट शिक्षकलाईपुरस्कार कोषको व्यवस्था गरिने छ।<br>४.५.७ उच्च शिक्षामा जान चाहने विशेष जेहेन्दार विद्यार्थीहरूलाईमापदण्डका आधारमा शैक्षिक ऋण प्रदान गर्न "जेहेन्दार विद्यार्थी उच्च शिक्षा कोष" निर्माण गरिने छ।<br>४.५.८ हरेक विद्यालयमा शिक्षकहरूलाई क्रमश बढुतिय हाजिरीको प्रबन्ध गर्न प्रयास छ।<br>४.५.९ कोरोना महामारी जस्ता माहामारीका समयमा वैकल्पिक विधिबाट अध्यापन गराउन आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको प्रबन्ध, विद्यार्थीको सर्वेक्षण सहित कार्ययोजना निर्माण गरी लागू गरिने छ।<br>४.५.१० भ्बचथि ऋजष्मिजययम म्भखभयिऊभलत तथा शिशुकक्षामा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकाहरूलाई आवश्यक विषेश तालिम प्याकेज सञ्चालन गरिने छ।<br>४.५.११ प्रधानअध्यापक तथा व्यवस्थापन समिति अध्यक्ष लक्षित शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास विशेष तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>४.५.१२ गाउँपालिकास्तरीय एक वैज्ञानिक तथा व्यावहारिक शैक्षिक पात्रोको निर्माण गरी लागू गरिने छ। | |

| उद्देश्य ५ | **विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाईस्थान दिने।** | |
|---|---|---|
| ५.१ विज्ञान र प्रविधिमा रुचि भएका विद्यार्थी बालबालिका तथा युवाहरूको पहिचान तथा प्रोत्साहन गर्ने | ५.१.१ हरेक मा.वि.मा अध्यापनरत विज्ञान शिक्षकको सहयोग र समन्वयमा विज्ञानमा विशेष रुचि भएका विद्यार्थीहरू पहिचान गरी विवरण संकलन गरिने छ।<br>५.१.२ त्यस्ता विद्यार्थीहरू सम्मिलित गरी वर्षमा एक पटक एक गाउँपालिकास्तरीय विज्ञान प्रर्दशनी आयोजना गरिने छ।<br>५.१.३ विज्ञान प्रर्दशनीमा संलग्न विद्यार्थीहरूलाईवर्षमा एक पटक राष्ट्रियस्तरका बैज्ञानिक वा विज्ञानका उच्च शिक्षा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूबाट प्रशिक्षण सञ्चालन गरिने छ।<br>५.१.४ कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिमा गाउँपालिकामा भित्रिएको कुनैपनि नविन प्रविधिबारे विद्यार्थीहरूलाईजानकारी गराउन स्थलगत भ्रमण गराइनेछ<br>५.१.५ यस पालिकाबाट राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा विज्ञान र प्रविधिका क्षेत्रमा काम गर्ने व्यक्तित्वहरूसँग विभिन्न उपयूक्त अवसर पारेर साक्षात्कार गराइनेछ।<br>५.१.६ औपचारिक शिक्षाको परिधि भन्दा वाहिर रहेका तर विज्ञान र प्रविधिमा विशेष क्षमता भएका व्यक्तिहरू पहिचान गर्न अभियान सञ्चालन गरिने छ। | |

**शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधिको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेश्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१** | १.१ | १.१.१ | सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूको वस्तुगत विवरण तयारी | | ० | ३०० | ५०० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | विद्यालय भवन, शौचालय र छात्रा मैत्री, अपांगमैत्री शौचालय निर्माण | | ० | १२०० | ० | ० | १२८० | ३३३ | |
| | | १.१.३ | शैक्षिक सामाग्री खरीद | | ० | २०० | २०५ | २१० | २१५ | २२० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.१.४ | एक विद्यालय एक खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन | | ० | ३०० | ३५० | ४०० | ४७५ | ५०० | |
| | | १.१.५ | हरेक विद्यालयमा इन्टरनेट सेवाको प्रबन्ध | | ० | १०० | ११० | १२० | १३० | ४८० | |
| | | १.१.६ | गाभ्नु पर्ने विद्यालयहरूको सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.७ | नपुग शिक्षक दरबन्दी पूर्ति | | ० | ४०० | ४२५ | ४३० | ४४० | ४५० | |
| | | १.१.८ | एक विद्यालय एक नर्स कार्यक्रम | | १२५ | १५० | १६० | १७० | १८० | १९० | |
| | | १.१.९ | अति विपन्न, सीमान्तकृत, विद्यालय जानबाट वञ्चित बालबालिकाको विवरण संकलन | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.१० | विद्यालय जाने बालबालिका नजानुका वस्तुगत कारणको अध्ययन | | ० | ५० | ५५ | ६० | ७० | ७५ | |
| | | १.१.११ | एक वडा एक सामुदायिक पुस्तकालय निर्माण | | | १२० | १२० | १२० | १२० | १२० | |
| | | १.१.१२ | अपाङ्ग विद्यार्थी व्यवस्थापनका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन | | | २५ | २५ | २५ | २५ | २५ | |
| २ | २.१ | २.१.१ | अति विपन्न र सीमान्तकृत बालबालिका | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | छात्रवृत्ति कोष स्थापना | | | | | | | | |
| | | २.१.२ | निरक्षरको विस्तृत विवरण संकलन | | ० | १००० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.३ | गाउँपालिकास्तरीय एक नमुना प्राविधिक शिक्षालय स्थापना गर्न संम्भाव्य विद्यालय पहिचान तथा रकम विनियोजन | | ० | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.४ | बहुप्राविधिक विद्यालय स्थापनार्थ सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | २५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.५ | विद्यालय स्तरीय पोषण शिक्षा कार्यक्रम | | ० | ८० | ८५ | ९० | ९५ | ९८ | |
| ३ | ३.१ | ३.१.१ | नविनतम शिक्षण सिकाई तालिम सञ्चालन | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |
| | | ३.१.२ | शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि तालिम | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |
| ४ | ४.१ | ४.१.१ | स्थानीय माग अनुसारको पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जनका लागि परामर्श सेवा | | ० | ५०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | ४.१.२ | वृत्तचित्र तथा चलचित्र प्रर्दशनी व्यवस्थापन | | ० | ६० | ६५ | ७० | ७५ | ८० | |
| | | ४.१.३ | पुस्तकालयमा पुस्तक खरीद | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५६ | ५७ | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | ४.१.३ | माध्यमिक स्तरको विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण | | ० | ८० | ८२ | ८४ | ८६ | ८९ | |
| | | ४.१.४ | जेहेन्दार छात्रछात्रा छात्रवृत्ति कोष निर्माण | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | ४.१.५ | बालबिकास विशेष शिक्षक शिक्षिका तालिम | | ० | ९० | ९५ | ९७ | ९८ | ९९ | |
| | | ४.१.६ | प्रधानाध्यापक शैक्षिक व्यवस्थापन तथा नेतृत्व विकास तालिम | | ० | ६० | ६२ | ६५ | ६७ | ७० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- निरक्षरता शुन्यमा झर्नेछ ।
- आधारभूत शैक्षिक पूर्वाधारको प्रबन्ध हुनेछ ।
- आधारभूत शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य र निशूल्क हुनेछ ।
- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ ।
- राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध हुनेछ ।
- नैतिकता, राष्ट्रप्रेम र मानव मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास हुनेछ ।
- विज्ञान र प्रविधिमा युवाहरूको आकर्षण बढ्ने छ ।

**नतिजा खाका**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि | | | | |
| | असर | प्राथमिक तहमा खुद भर्नादर | प्रतिशत | | |
| | असर | प्राथमिक तह पूरा गर्ने दर | प्रतिशत | | |
| | असर | कक्षा १ मा भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये कक्षा ८ सम्म पुग्ने विद्यार्थी | प्रतिशत | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | असर | कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा ८ सम्म पुग्ने अनुपात | अनुपात | | |
| | असर | कक्षा १ मा भर्ना भएका छात्राहरूको (छात्रको तुलनामा) कक्षा १२ सम्म पुग्ने अनुपात | अनुपात | | |
| | असर | माध्यमिक शिक्षाको कुल भर्नादर (९ देखि १२) | प्रतिशत | | |
| | असर | छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत (कुल विद्यार्थीमा) | प्रतिशत | | |
| | प्रभाव | लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (प्राथामिक) | | | |
| | प्रभाव | लैङ्गिक समता सूचकाङ्क (माध्यमिक) | | | |
| | प्रतिफल | प्रति विद्यार्थी हुने सार्वजनिक खर्च (हजारमा) | हजारमा | | |
| | असर | विद्युतमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू | प्रतिशत | | |
| | असर | इन्टरनेटमा पहुँच भएका आधारभूत विद्यालयहरू | प्रतिशत | | |
| | असर | खानेपानी सरसफाई स्वच्छता सुविधा भएका आधारभूत विद्यालयहरू | प्रतिशत | | |
| | असर | अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरू | प्रतिशत | | |
| | | (दिगो विकास लक्ष्य ४ अन्तर्गत) माथिका सबै सूचकहरू | | | |
| | असर | समग्र साक्षरता प्रतिशत | | | |
| | असर | साक्षरता प्रतिशत (पुरुष) | | | |
| | असर | साक्षरता प्रतिशत (महिला) | | | |
| | प्रतिफल | उच्च शिक्षा अध्यापन हुने कलेज | संख्या | | |
| | प्रतिफल | प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन हुने विद्यालय | संख्या | | |
| | असर | आधारभूत शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | स्नातक तह उत्तीर्ण जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | स्नातकोत्तर उत्तीर्ण जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | विद्या वारिधि उत्तीर्ण जनसंख्या | संख्या | | |
| | असर | विज्ञान प्रयोगशाला सुविधा भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |
| | असर | सुविधा सम्पन्न पुस्तकालय भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |
| | असर | बुक कर्नर सुविभा भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |
| | असर | सुविधायुक्त खेलमैदान भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |
| | असर | छात्राको लागि व्यवस्थित शौचालय भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |
| | असर | एक स्वास्थ्यकर्मीको सुविधा भएका विद्यालय | प्रतिशत | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- स्थानीय स्तरबाट अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

## ५.३ खानेपानी तथा सरसफाइ

सफा सुन्दर र स्वच्छ गाउँपालिका सभ्यताको प्रमुख परिचय हो। स्वस्थ जीवनका लागि  हाम्रो वरपरको जनजीवन र सेरोफेरो सफा हुनु जरुरी छ। नेपालको संविधानले पनि खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधालाईनागरिकको मौलिक हकको रूपमा व्याख्या गरेको हुनाले स्वस्थ नागरिक उत्पादनमा योगदान पुर्याउन गुणस्तरीय खानेपानी र सरसफाईको क्षेत्रलाईउच्च प्राथमिकतामा राखी थप खानेपानी आयोजनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने साथै वैज्ञानिक विधिहरूको प्रयोग गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। थबाङ गाउँपालिकामा पालिकामा 'एक घर एक धारा' कार्यक्रम लागू गरिएको छ। गाउँपालिकामा खानेपानीको मुख्य स्रोतको सबै वडाहरूमा सबैभन्दा बढी धारा तथा पाइपको खानेपानी दोस्रो ठूलो स्रोतको रूपमा मुल धाराको, र तेस्रोमा खोला कुवाको पानी पर्ने गरेक ो छ।
सुरक्षित खानेपानीको स्रोतकोरुमा धारा तथा पाईपको स्रोतलाई मानिन्छ। गाउँपालिकाको प्राय वस्तिहरूमा स्वच्छ र प्रशस्त पिउने पानीको पहुँच कमजोर रहनुले पानीजन्य रोगहरू जस्तै टाइफाइड, झाडापखाला, आउँ जस्ता रोगहरूको संक्रमण हुन सक्ने सम्भावना रहेकाले यसवारे जनचेतना फैलाउन आवश्यक छ। साना मुहान र गुणस्तरीय संरक्षण ट्याङ्की नभएकोले विभिन्न वडा क्षेत्रहरूमा अझैपनि खानेपानिको समस्या रहेको पाईन्छ। सबै घरधुरीले स्वच्छ पिउनेपानीको उपभोग गर्न पाउने अवस्था सिर्जना गर्न पालिकाले विशेष कार्यक्रमहरू योजनावद्ध रूपमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- विभिन्न खोलाको जलस्रोतको उपलब्धता हुनु।
- प्रदेश र सघिय सरकारले खानेपानी आयोजनाको लागि बजेट छुट्याएको।
- "एक घर एक धारा" कार्यक्रमलाईप्राथमिकीकरण गरिएको।
- गाउँपालिकामा पानी संरक्षण गरी दीगो रूपमा पानीको सदुपयोग गर्ने योजना कार्यान्वयन गर्न सकिने
- बजार क्षेत्रमा फोहोर व्यवस्थापन गर्न केही ठाउँमा डस्टबिनहरूको व्यवस्था गर्न सकिने।

- पानी शुद्धीकरण प्रक्रियाको चेतनामूलक कार्यक्रम र तालिम संचालन गर्न सकिने।
- घरघरमा पानी संकलन ट्यांकी राख्न प्रोत्साहन गर्दै ट्यांकी वितरण गर्ने गरीएको।
- "सफा घर, टोल र सहर थ्बाङवासीको एउटै रहर" अभियान मार्फत गाउँपालिकाले फोहोरमैलाको अल्पकालीन व्यवस्थापनको सुरुवात गर्न सक्ने।
- फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि कुहिने र नकुहिने फोहोरको वर्गीकरण गरी फोहोरमैला संकलन गर्न सकिने।

**दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- प्रचुर मात्रामा जल स्रोतको उपलब्धता भए तापनि पिउने पानी शुद्धीकरण गरी पिउने उचित प्रबन्ध नभएको
- सम्पूर्ण घरपरिवारलाईसुरक्षित र स्वच्छ प्रशस्त पिउने पानी वितरण प्रणालीमा जोड्न नसकिएको।
- पानीका उपलब्ध प्रमुख स्रोतहरूको वैज्ञानिक हिसाबले संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको।
- फोहोरमैला संकलन केन्द्र तथा ल्याण्डफिल साइटको व्यवस्था भइनसकेको।
- अधिकांश घरहरूमा व्यवस्थित शौचालयको साथै पालिकाको अधिकांश सार्वजनिक स्थलमा शौचालयको व्यवस्था नभएको।
- विशेष गरी सघन बस्तीमा रहेका बजार केन्द«हरूमा सडकहरूमा नाला व्यवस्थापन हुन नसकेको।
- वैज्ञानिकरूपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेको।
- कच्ची सडकका कारण धुलोले गर्दा वायु प्रदूषण हुने गरेको।
- फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नबन्दा विशेषगरी बजार क्षेत्रमा दीर्घकालीन हिसाबले जटिलता सिर्जना हुन सक्ने।
- पिउने पानी तथा सरसफाइको उचित व्यवस्थापन नहुँदा विभिन्न सरुवा रोगको संक्रमण हुन सक्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *स्वच्छ, स्वस्थ र सुन्दर गाउँपालिका निर्माणका लागि गुणस्तरीय खानेपानी तथा सरसफाइ*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकाका सम्पूर्ण बस्तीहरूमा स्वच्छ खानेपानी पुर्याउने तथा सरसफाइको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने*
**उद्देश्यहरू**
१ गाउँपालिका बासीहरूलाईसुरक्षित खानेपानी सुविधा पुर्याउने
२ गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पुर्याउने

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति | कैफियत |
|---|---|---|
| उद्देश्य १ | गाउँपालिकाबासीहरूलाईसुरक्षित खानेपानी सुविधा पुर्याउने। | |

| | | |
|---|---|---|
| १.१. आधारभूत खानेपानी सुविधा नपुगेका घरपरिवारमा खानेपानी सुविधा विस्तारका लागि प्राथमिकता दिने । | १.१.१. "एक घर एक धारा" को अवधारणा अनुसार खानेपानी सुविधा नपुगेका घरहरूमा समुदायको सहभागितामा आधारभूत खानेपानी व्यवस्था गरिने छ ।<br>१.१.२. संभ्भाव्य खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ ।<br>१.१.३. हाल सन्चालित खानेपानी आयोजनाहरू समयमै निर्माण सम्पन्न गरी उपभोक्ता समिति मार्फत सेवा सञ्चालनमा ल्याइनेछ । नेपालमा असल अभ्यासका हिसावले अत्यन्त सफल खानेपानी उपभोक्ता समितिहरूका अनुभवहरू अनुसरण गर्न अध्ययन भ्रमण गरिने छ । | |
| १.२. मूहान संरक्षण तथा खानेपानी सेवाको स्तर वृद्धि गर्ने । | १.२.१. खानेपानीका मुहानहरू सार्वजनिक सम्पती भएकोले सम्पूर्ण मुहानहरूको नक्साङ्कन पश्चात वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ ।<br>१.२.२. खानेपानीका संरचनाहरूको स्तरोन्नति तथा मुहान सुधार गरी पानी प्रशोधन गरेर मात्र वितरण गरिने छ ।<br>१.२.३. हरेक घरपरिवारमा पाइपमार्फत खानेपानी आपूर्ति प्रणाली निर्माण गरिने छ ।<br>१.२.४. खानेपानीको उपभोगको मात्रा अनुसार महशुल उठाई निर्माण, मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापन कोषको व्यवस्था गरिने छ ।<br>उद्देश्य २ ः गाउँपालिकाका सम्पूर्ण वडाहरूमा सरसफाइको सुविधा पु¥याउने ।<br>२.१. हरेक घरपरिवारमा आधारभूत शौचालय तथा सरसफाइ सुविधाको व्यवस्था गर्ने । २.१.१. प्रत्येक घरमा अनिवार्य शौचालयको प्रावधान लागू गरी शौचालय नभएका विपन्न घरपरिवारमा शौचालय निर्माणका लागि प्रोत्साहन गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।<br>२.१.२. घर घरबाट निस्कने फोहरलाईवर्गीकरण गरी कुहिने फोहोरलाईकम्पोष्ट मलमा परिणत गर्न समुदायलाई विषेश तालिम सञ्चालन गरिने छ ।<br>२.२. सार्वजनिक स्थल तथा बजार क्षेत्रमा सरसफाइ सेवाको व्यवस्थापन गर्ने । २.२.१. प्रत्येक सार्वजनिक स्थल, विद्यालय, सामुदायिक भवन, अस्पताल, बजार केन्द्र, बसपार्क जस्ता क्षेत्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गरी समुदायलाईसञ्चालनको जिम्मेवारी दिइने छ ।<br>२.२.२. उल्लेखित स्थानहरूमा फोहोरलाईवर्गीकरण गरी फ्याक्नका लागि बास्केट तथा कण्टेनरको व्यवस्था गरिने छ ।<br>२.२.३. फोहोर व्यवस्थापनलाईप्रभावकारी बनाउन उपयुक्त स्थान पहिचान गरी ल्याण्डफिल साईट निर्माण गरिने छ । | |

| | | |
|---|---|---|
| | २.२.४. फोहोर पानीको उत्सर्जन कम गर्ने र उत्पादित फोहोर पानीको व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छ राखिनेछ।<br>२.२.५. मुख्य बजार क्षेत्रका चोक र सडक वरपर नियमित सफाई गरिने छ।<br>२.२.६. बजार केन्द्रहरूमा घरबाट निस्कने फोहोर व्यवस्थापनका लागि टोल विकास संस्था र निजी क्षेत्रसँ्ग सहकार्य गरिने छ।<br>२.२.७. पानीको मुहान वरपर फोहोर गर्नेलाईजरिवाना गरिने छ साथै नदीनाला, जलाशय तथा तालतलैयाको पर्यावरणीय स्वच्छता कायम गरिने छ | |
| २.३.सरसफाई सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। | २.३.१. घरघरमा निस्कने फोहोरलाईकम गर्न, फोहोरलाईवर्गिकरण गर्न, कम्पोस्ट मल बनाउन र पुर्नप्रयोग गर्न प्रेरित गर्नका लागि जनस्तरमा नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>२.३.२. घर, आँगन र टोल सफा राख्न प्रत्येक वडामा सरकारी, निजी, गैसस तथा सामुदायिक संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी स्थानीयबासीको संलग्नतामा नियमित रूपमा सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी जनचेतना फैलाईनेछ।<br>२.३.३. स्थानीय सञ्चार माध्यमको सहयोगमा सरसफाई सम्बन्धी नियमित जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। | |

**खानेपानी तथा सरसफाईको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेश्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१** | १.१ | १.१.१ | एक घर एक धारा कार्यक्रम | | ० | २०० | २१० | २२० | २३० | २४० | |
| | | १.१.२ | संम्भाव्य खानेपानी आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | १.२ | १.२.१ | खानेपानी मुहान क्षेत्र पहिचान तथा विवरण संकलन | | ० | ६०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | खानेपानी प्रशोधन तथा वितरण प्रणाली निर्माण | | ० | ० | १५० | १६० | १७० | १८० | |
| | | १.२.३ | वडा नं १ मा खानेपानी आयोजना | | ० | ३०० | ३५० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.४ | वडा नं २ मा खानेपानी आयोजना | | ० | ३०० | ३५० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.५ | वडा नं ३ मा खानेपानी आयोजना | | ० | ० | ३०० | ३५० | ० | ० | |
| | | १.२.६ | वडा नं ४ मा खानेपानी आयोजना | | ० | ० | ३०० | ३५० | ० | ० | |
| | | १.२.७ | वडा नं ५ मा खानेपानी आयोजना | | ० | ० | ० | ३०० | ४०० | ४५० | |
| २ | २.१ | २.१.१ | शौचालय निर्माण गर्न अनुदान | | ० | १५० | १६० | १६५ | १७२ | १७५ | |
| | २.२ | २.२.१ | सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी शौचालय निर्माण | | ० | ० | ० | १०० | १०० | १०० | |
| | | २.२.२ | सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्र पहिचान गरी फोहर फ्याक्ने | | ० | ० | १५० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | कन्टेनरको व्यवस्था | | | | | | | | |
| | | २.२.३ | गाउँपालिका द्वारा सम्भाव्य स्थानमा ल्यान्डफिल साइटको निर्माण | | ० | ० | ० | ० | ३०० | ० | |
| | | २.२.४ | सघन वस्ती क्षेत्रमा ढल निर्माण | | ० | ८० | ९० | ९५ | १०० | १०५ | |
| | | २.२.५ | सरसफाइ कर्मचारीको व्यवस्था | | 0 | 100 | 110 | 115 | 120 | 125 | |
| | | २.२.६ | पानीको मुहान संरक्षण तथा संरचना मर्मत | | ० | ४० | ४५ | ५० | ५५ | | |
| | २.३ | २.३.१ | फोहोर पुनप्र्रयोग गर्न तालिम | | ० | ४० | ४० | ४२ | ४२ | ४५ | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- गाउँपालिकाका सम्पूर्ण घरधुरीमा आधारभूत खानेपानी सुविधा भएको हुने,
- सम्पूर्ण घरधुरीमा शौचालयको व्यवस्था भएको हुने,
- सार्वजनिक स्थल तथा बजार केन्द्रहरूमा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था भएको हुने
- सरसफाईको अवस्थामा उल्लेख्य सुधार भएको हुने ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | खानेपानी तथा सरसफाई | | | | |
| | असर | पाइपबाट वितरण गरिएको पानीमा पहुँच भएको परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | आधारभूत खानेपानी सेवामा पहुँच पुगेको जनसंख्या | प्रतिशत | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | असर | प्रशोधित÷सुरक्षित खानेपानीमा पहुँच पुगेको जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | उन्नत सुधारिएका सरसफाइ सम्बन्धी सुविधाहरू प्रयोग गर्ने परिवार जसले यस्ता सुविधाहरूअरुसँग साझेदारी गर्नुपर्दैन | प्रतिशत | | |
| | असर | आधारभूत शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको अनुपात | प्रतिशत | | |
| | असर | ढल प्रणालीहरू उपयुक्त मा चर्पी जोडिएका परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | आधुनिक र सुविधासम्पन्न शौचालय प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | डस्टबिन प्रयोग गर्ने र फोहरलाईवर्गीकरण गर्ने घरपरिवार | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ।

## ५.४ महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्ग

### (अ) लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरण

नेपालमा सामाजिक जागरण, जातिय, लैङ्गिक तथा वर्गिय स्वरूपको समाजमा व्यापक रूपान्तरण भै नसकेकोले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिकको सम्मान, सामाजिक सुरक्षा, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार र कठिनाइहरूको सम्बोधन र सामाजिक समावेशीकरणका मुद्दाहरू सामाजिक विकासका दृष्टिले केन्द्रिय भाग मै रहेका छन्। नेपालका अन्य स्थानहरूमा जस्तै यस गाउँपालिकामा समेत यी सवालहरूको व्यापक सान्दरभिकता रहेको र विकास योजनाले यी विषयहरूलाईमहत्व दिएर समेटून्नु पर्ने देखिन्छ। नेपालको संविधानमा नै वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैङ्गिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गर्ने तथा आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरिएको छ। हाल यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार कुल जनसंख्या १०८५१ रहेको छ, जुन राष्ट्रिय जनगणना २०६८ संग तुलना गर्दा जम्मा जनसंख्या घटेको पाइन्छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा गाउँपालिकाको जम्मा जनसंख्या १०८८१ रहेकोमा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रतिवेदन अनुसार ३० जना जनसंख्या

घटेको छ। त्यस्तै गरी महिला जनसंख्या ५७४१ छ र पुरुषको जनसंख्या ५११० छ। संगै परिवारको संख्या पनि राष्ट्रिय जनगणना २०६८ मा २१७२ बाट २५५१ भएको पाइन्छ।

यहाँ गाउँपालिकाको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ प्रतिवेदनको आधारमा यस गाउँपालिकमा रहेका कुल जनसंख्याको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। हाल यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को नतिजा अनुसार लैंगिक अनुपात ८९.०१ रहेको छ र महिलाको भन्दा पुरुषको जनसंख्या ६३१ ले कमि रहेको छ। समाजमा सीमान्तकृत जनसंख्यालाईमूलधारमा ल्याई उनीहरूको सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न पाउने नैसर्गिक अधिकार सुनिञ्चित नगर्दा सम्म सभ्य र सौर्हादपूर्ण समाजको परिकल्पना गर्न सकिदैन त्यसैले लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशिकरणका क्षेत्रमा प्राथमिकता दिन सके असमानता हटाउन सकिन्छ।

**सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पालिकाले हरेक बर्ष जेष्ठ नागरिक, महिला तथा अपाङ्गता भएका ब्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गरिएको।
- पालिकाबाट कम्तीमा वर्षको एकपटक जेष्ठ नागरिक सम्मान गर्ने कार्यक्रम रहेको।
- प्रत्येक वडा तथा टोलमा महिला तथा आमा समूह गठन भएको र हिंसा न्यूनीकरण, क्षमता अभिवृद्धि तथा मूलप्रवाहीकरणका कार्यहरू भइरहेको।
- एकल महिला, जेष्ठ नागरिक, फरक क्षमता भएका व्यक्ति, टुहुरा, सीमान्तकृत र लोपोन्मुख समुदायका लागि यातायात, स्वास्थ्य र शिक्षा निःशुल्क गर्ने पालिकाको नीति लिन सकिने।
- सुनौलो हजार दिन पोषण कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने।
- लैङ्गिक हिंसा न्यूनीकरण, लागु औषध दुव्र्यसनी, मानव बेचबिखन सम्बन्धी सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको।
- विपन्न महिलालाईसिपमूलक तथा उद्यमशीलतामा तालिममा जोड दिई आय आर्जनका कार्यक्रम गर्ने गरिएको।
- आदिवासी जनजाति, दलित, सीमान्तकृत, लोपोन्मूख वर्गहरूको यथार्थ लगत संकलन गरी परम्परागत पेशा, व्यवसाय, लोपोन्मूख कला, ज्ञान, सिप पहिचान गरेर क्षमता विकास कार्यक्रम गर्ने नीति लिइएको।
- दलित वर्गमाथि हुने भेदभाव न्यूनीकरण गरी परम्परागत ज्ञान र सिपलाईव्यवसायीकरण गर्ने प्रयत्न गर्न सकिने।
- छुवाछुत तथा सामाजिक विभेद क्रमशः न्यून हुँदै गएको।
- सञ्चार माध्यम र शिक्षाको सकारात्मक प्रभाव परेको।
- महिलाहरू राजनीति, सामाजिक कार्यलगायत विभिन्न विकासका गतिविधिहरूमा सक्रिय।
- पुनस्र्थापना केन्द्र, विपन्न सहायता केन्द्र, अनाथालय तथा जेष्ठ नागरिक स्याहार केन्द्र स्थापना गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापनामा सहयोग पुर्याउन सकिने।
- भौतिक संरचना निर्माण गर्दा बालमैत्री र अपाङ्गमैत्री बनाउनु पर्ने र निर्माण गर्न लागिएको।

- सबै तह र तप्काका समुदायलाईसामाजिक मूल प्रवाहीकरणमा ल्याउँदा गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियाले गति लिन सक्ने ।
- एकल महिला, बेरोजगार महिला, अति पिछडिएका तथा विपन्नहरूका लागि रोजगारमूलक तालिमको व्यवस्था गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- पालिकामा बैङ्किङ सुविधाको अवस्था कमजोर हुँदा सामाजिक सुरक्षा भत्ता लिन टाढा जानपर्ने अवस्था रहेको ।
- पालिकामा सामुदायिक भेटघाट केन्द्र, वृद्धाश्रम, बाल सुरक्षा तथा सुधार गृह जस्ता भवनहरूको अभाव रहेको
- जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू अपेक्षाकृत रूपमा प्रभावकारी हुन नसकेका ।
- महिला तथा जनजातिहरूको उद्यमशीलता विकास तथा शसतिmकरण सम्बन्धी तालिमहरू प्रयाप्त रुपमा संचालन हुन नसकेको ।
- लैङ्गिक विभेद तथा हिंसाले समाजमा सामाजिक विग्रह ल्याउनुका साथै विकासको गतिमा नकारात्मक असर पर्न सक्ने ।
- व्यापक रूपमा महिला शिक्षा तथा अन्य जातजाति, अल्पसङ्ख्यक र सीमान्तकृतहरूलाईविशेष रूपमा लक्षित गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने ।
- प्रसूती सेवाको व्यवस्था गर्नुको साथै प्रजनन् स्वास्थ्य बारे जनचेतना फैलाउनुपर्ने ।
- घरेलु हिंसा र महिला हिंसा निर्मूल गर्नुपर्ने ।
- पालिकाभित्र गठन भएका दर्जनौं आमा समूहहरूलाईजाँड रक्सी र जुवातास का साथै लागुपदार्थको विकृति विरुद्ध अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्ने ।
- बालश्रम, बालविवाह तथा बहुविवाहलाईदण्डित गर्नुपर्ने ।
- बालमैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा महिलामैत्री संरचनाहरू निर्माण गर्नुपर्ने ।

**दीर्घकालीन सोच** *थबाङको न्यायपूर्ण समाज र सामाजिक सौहार्दता*

**लक्ष्य** *सामाजिक न्यायमा आधारित सभ्य समाजको निर्माण*

**उद्देश्यहरू**

- लैङ्गिकता, उमेर, जातियता, क्षेत्रियता, भाषिक, अल्पसंख्या, अपाङ्गता लगायतका आधारमा हुने सबै प्रकारको विभेद अन्त्य गर्ने ।
- सामाजमा महिलाहरुको समतामूलक र अर्थपुर्ण सहभागिता वृद्धी गराई मूलप्रवाहीकरण र सशक्तिकरण गर्ने ।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति | कैफियत |
|---|---|---|
| उद्देश्य १ | महिला शिक्षा सम्बन्धी | |
| १.१ महिला जागरण केन्द्रित नीति निर्माण तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने | १.१.१ अनिवार्य महिला शिक्षा सम्बन्धी विशेष नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिने छ।<br>१.१.२ छात्रामैत्री वातावरण निर्माण गर्न हरेक विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा व्यवस्थापन समितिसँग नियमित अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ।<br>१.१.३ महिला अधिकार, महिला हिंसा, यौन शोषण, यौन हिंसा जस्ता विषयहरूको समुचित सम्बोधन हुनेगरी महिलालाईसचेत बनाउन हरेक वडामा रहेका महिला अधिकारकर्मी, महिला नेतृ, शिक्षिका लगायत सचेत र सक्षम महिलाको संयोजकत्वमा महिला सेल गठन गरिने छ।<br>१.१.४ प्रत्येक वडामा रहेका महिला सेलहरूमार्फत हरेक महिना पुरुषहरूको समेत संलग्नतामा महिला जागरण सचेतना मूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.१.५ विद्यालय पाठ्यक्रम निर्धारण गर्दा छात्र तथा छात्रा दुवैलाईप्रजनन्, स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य लगायतका लैङ्गिक सवालहरू समेट्ने गरी निर्धारण गरिने छ र सो माध्यमिक शिक्षामा अनिवार्य लागू गरिने छ।<br>१.१.६ स्थानीय सञ्चार माध्यामहरूबाट लैङ्गिकता तथा महिला जागरण सम्बन्धी सामाग्री नियमित प्रसारण गरिने छ।<br>१.१.७ दाइजो प्रथा तथा लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध हरेक वर्ष विशेष जागरण सप्ताह मनाइने छ।<br>१.१.८ विद्यालयमा सामाजिक शिक्षा अध्यापनरत शिक्षक शिक्षिकालाईसमेटेर लैङ्गिक हिंसा र महिला जागरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ। | |
| १.२ महिला सुरक्षा र लैङ्गिक न्यायका निम्ति महिला शसक्तिकरणका कार्यक्रमहरू अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्ने | १.२.१ पालिकामा स्थापना भई कार्य गरिरहेका सबै प्रकारका महिला समूह, आमा समूह, किशोरी समूह लगायतका समूहलाईलक्षित गरी वार्षिक पात्रोका आधारमा नियमित आयआर्जन तालिम, सिप तथा उद्यमशीलता विकास तथा नेतृत्व विकास तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.२.२ पालिकाभर रहेका महिला उद्यमीहरूको अभिलेख तयार गरिने छ।<br>१.२.३ महिला उद्यमीहरूलाईगाउँपालिकाबाहिरका सफल महिला उद्यमीहरूसँग वर्षमा एक पटक साक्षात्कार गराइने छ।<br>१.२.४ मापदण्डका आधारमा महिला उद्यमीहरूलाईउनीहरूको नाममा दर्ता भई सञ्चालन हुने साना तथा घरेलु उद्योगमा ब्याजमा अनुदान प्रदान गरिने छ। | |

| | | |
|---|---|---|
| | १.२.५ सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने महिलाहरूको अभिलेख तयार पारी निःशुल्क तयारी कक्षा सञ्चालन गरिने छ।<br>१.२.६ स्थानीय न्यायिक समितिलाईनियमित तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.२.७ महिलाका नाममा रहेको अचल सम्पत्ति सम्बन्धी वस्तुगत विवरण संकलन गरिने छ र त्यसमा वृद्धि गर्न ऐन कानुनमा सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.२.८ "एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम" सञ्चालन गर्न ब्याज अनुदान कोष निर्माण गरिने छ।<br>१.२.९ महिला हिंसा पहरेदारी तथा कानुनी सेवाका लागि वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.२.१० पालिकास्तरीय एक महिला सुरक्षागृहको निर्माण गरिने छ।<br>१.२.११ पालिकास्तरीय एक महिला उद्यमी वस्तु बिक्री केन्द्र स्थापना गरिने छ।<br>१.२.१२ पालिकामा उच्च शिक्षामा छात्राको उपस्थिति वृद्धि गर्न बालबालिका बिमा कार्यक्रम लागू गरिने छ। | |
| १.३ जेष्ठ नागरिकको सामाजिक सुरक्षार आत्मसम्मान कायम हुने कार्यक्रमलाईप्राथमिकता दिइ सञ्चालन गर्ने | १.३.१ संविधान र नेपाल सरकारले घोषणा गरेका जेष्ठ नागरिक सामाजिक सुरक्षाअन्तर्गतका सबै कार्यक्रम चुस्त दुरुस्त रुपमा प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाभित्र जेष्ठ नागरिक प्रतिकार्य इकाइ सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.२ वडास्तरीय जेष्ठ नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण शिविर सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.३ एक वडा एक जेष्ठ नागरिक सत्संग केन्द्र निर्माण गरिने छ।<br>१.३.४ प्रत्येक वडामा जेष्ठ नागरिक लक्षित योग तथा ध्यान केन्द्र सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.५ स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको सहकार्यमा जेष्ठ नागरिकहरूका जीवन अनुभव साट्न र सुन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.६ ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकहरूलाईसु–आहारा कार्यक्रम सञ्चालन गरी पोषिलो आहारा वितरण गर्ने प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.३.९ जेष्ठ नागरिकको सम्पूर्ण स्वास्थ्य उपचार सुनिश्चित गर्न अति विपन्न परिवारको स्वास्थ्य बिमामा अनुदान प्रदान गरिने छ। | |
| १.४ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको कठिनाइ न्यूनिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गरी उनीहरूको | १.४.१ पालिकाभर रहेका सम्पूर्ण अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन गरिने छ।<br>१.४.२ अपाङ्गता परिचय पत्र अपाङ्गताको प्रकार अनुसार परिचय पत्र वितरण गरिने छ। | |

| | | |
|---|---|---|
| आत्मबल बढाउने र आत्मसम्मान जगाउने। | १.४.३ अपाङ्गता भएका विद्यालय जाने बालबालिकाको विवरण तयार पारी उनीहरूको शिक्षा आर्जनमा भएका कठिनाई सम्बोधन गर्न विशेष अध्ययन पश्चात कार्ययोजना निर्माण गरिने छ।<br>१.४.४ ह्वील चियर आवस्यक अपाङ्गहरूको लगत संकलन गरी त्यसमा अनुदान प्रदान गरिने छ।<br>१.४.५ विशेष क्षमता भएका अपाङ्गहरूको वृत्ति विकास कार्यक्रम अन्तर्गत कलाकारिता सिप विकास तथा आय आर्जन तालिम नियमित सञ्चालन गरिने छ।<br>१.४.६ पूर्ण अपाङ्गता भई जीवन निर्वाह गर्न पूर्ण असक्तहरूको विवरण संकलन गरी सामाजिक सुरक्षाकार्यक्रम संचालन गरिने छ।<br>१.४.७ पालिकामा अब बन्ने सबैखाले सार्वजनिक भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री बनाउन निर्माण मापदण्ड र कार्यविधि परिमार्जन गरिने छ।<br>१.४.८ अपाङ्गता भएका नागरिकहरूको समस्या कठिनाई र आवाजहरू उजागर गर्न अपाङ्गता भएका नागरिकको नेतृत्वमा एक गाउँपालिकास्तरीय अपाङ्गता नागरिक सहयोग तथा सरोकार मञ्च गठन गर्न गाउँपालिकाले सहजिकरण गर्नेछ।<br>१.४.९ अपाङ्गता भएका तर विशेष कलाको क्षमता भएकालाईलक्षित गरी प्रोत्साहन अनुदान दिइने छ। | |
| १.५ जातिय विभेद, अल्पसंख्यक दलित, आदिवासी, तथा राज्यको मूल प्रवाहमा आउन नसकेको नागरिकहरूका मूल सरोकारका विषयमा अध्ययन गरी मूल प्रवाहीकरण कार्यनीति निर्माण गर्ने | १.५.१ लोपोन्मुख, अल्पसंख्यक, सीमान्तकृत तथा राज्यको मूल प्रवाहीकरणभन्दा बाहिर रहेका वर्ग, व्यक्ति वा समुदायको यर्थाथ स्थितिका बारेमा अध्ययन गरी स्थितिपत्र प्रकाशन गरिने छ।<br>१.५.२ आदिवासी, जनजाति हरुका मौलिकता र पहिचान रहनसहन, रितिथिति, परम्परा, भेषभूषा खानपान, कला, चाडवाड आदिका बारेमा विस्तृत विवरण सहितको अभिलेख तयार पारिनेछ।<br>१.५.३ सकारात्मक विभेदको सिद्धान्त अनुरूप राज्यको आरक्षण कोटामा सरकारी सेवामा प्रवेश गर्न चाहने यो वर्गका आकांक्षीहरूलाईलक्षित गरी विशेष तयारी कक्षाहरू निःशुल्क सञ्चालन गरिने छ।<br>१.५.४ लक्षित वर्गका विद्यालय जाने बालबालिकाको शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न अभिभावक शिक्षा र शैक्षिक सामाग्रीमा अनुदान प्रदान गरिने छ।<br>१.५.५ छुवाछुत र सबै प्रकारका सामाजिक भेदभाव अन्त्य गर्न राज्यको मूल कानुनको अधिनमा रहि त्यस्ता कार्यलाईदण्डित गर्न स्थानीय कानुन निर्माण गर्दै न्यायिक समितिलाईसक्रिय तुल्याइनेछ। | |

| | | |
|---|---|---|
| | १.५.६ यि लक्षित वर्गलाईसमेट्ने सिप विकास र व्यवसायिक आयआर्जनका लागि तालिम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.५.७ लोपोन्मुख भाषा तथा लिपिको संरक्षण गर्न परामर्श अध्ययन तथा अनुसन्धान गरिने छ।<br>१.५.८ सामाजिक अन्तरघुलन कार्यक्रम अन्तर्गत वर्षमा एक पटक विशेष राष्ट्रिय दिवसको अवसरमा गाउँपालिकाको आयोजनामा सबै जात वर्ग सम्प्रदाय दलित उत्पिडितहरू सम्मिलित चियापान तथा अनुभूति आदान प्रदान कार्यक्रम आयोजना गरिने छ।<br>१.५.९ विपन्न र सीमान्तकृत समुदायले सञ्चालन गर्ने लघु उद्यम तथा व्यवसायमा मापदण्डका आधारमा शुन्य प्रतिशत ब्याजका लागि अनुदान प्रदान गरिने छ। | |

**लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता तथा सामाजिक समावेशीकरणको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१ | १.१.१ | छात्रा, अपांगमैत्री शौचालय निर्माण तथा स्तरोन्नती | | ० | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.२ | छात्राहरूलाईSanitary Pad वितरण | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.२.३ | वडास्तरीय महिला हिंसा तथा लैङ्गिक भेदभाव निगरानी सेल गठन | | ० | ४५ | ४५ | ४५ | ४५ | ५० | |
| | | १.२.४ | माध्यमिक शिक्षामा यौन, लैङ्गिकता तथा प्रजनन् शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम निर्धारण | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | १.२ | १.२.१ | महिला सिप विकास तथा आय आर्जन साथै नेतृत्व | | ० | ६० | ७० | ८० | ९० | १०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | विकास तालिम सञ्चालन | | | | | | | | |
| | | १.२.२ | महिला उद्यमी अभिलेख निर्माण, | | ० | ५० | ५२ | ५४ | ५६ | ५९ | |
| | | १.२.३ | महिलाको स्वामित्वमा अचल सम्पत्ति वृद्धि गर्न स्थानीय ऐन कानुन संशोधन | | ० | ४० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.४ | एकल महिला आत्मनिर्भर कार्यक्रम ब्याज अनुदान | ० | ३५ | ३७ | ४० | ४३ | ४५ | ० | |
| | | १.२.५ | महिला हिंसा पहरेदारी वडास्तरीय महिला सेल अभिमुखीकरण | | ५० | ६० | ७० | ८० | ९० | १०० | |
| | १.३ | १.३.१ | जेष्ठ नागरिक वडास्तरीय निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर सञ्चालन | | ० | ५० | ५२ | ५५ | ५७ | ६० | |
| | | १.३.२ | ८० वर्ष नाघेका जेष्ठ नागरिकलाईसु–आहारा कार्यक्रम | | ० | ३० | ३२ | ३५ | ३७ | ४० | |
| | १.४ | १.४.१ | सम्पूर्ण अपाङ्गता भएकाहरूको व्यक्तिगत विवरण संकलन | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.४.२ | अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण | | ० | १०० | १०० | ११० | ११० | १२० | |

| | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.४.३ | विशेष क्षमता भएका अपाङ्ग लक्षित कलाकारिता, आय आर्जन तथा सिप विकास तालिम, ह्विलचेयर आवश्यक तर नपाएका अपाङ्गको लागि ह्विलचेयर खरिद | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | ११० | |
| | | १.४.४ | पूर्ण अपाङ्गहरूलाईजीवन निर्वाह भत्ता | | ० | ११० | ११० | ११० | ११० | १२० | |
| | | १.४.५ | सार्वजनिक भौतिक निर्माणमा अपाङ्गमैत्री बनाउन मापदण्ड परिमार्जन | | ० | १२० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.५.१ | आदिवासी, जनजाति लगायतका वर्गको सांस्कृतिक पहिचान सम्बन्धी अध्ययन गरी पाश्ववचित्र प्रकाशन | | ० | ५०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.५.२ | छुवाछुत र सामाजिक भेदभाव न्यूनीकरण विशेष न्यायिक समिति तालिम | | १०० | ११० | १२० | १३० | १३० | १४५ | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- महिला सचेतनामा वृद्धि हुनेछ।
- सरकारी सेवा तथा उद्यम व्यवसायमा महिला विपन्न र सीमान्तकृतको उपस्थिति बढ्नेछ।
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका कठिनाइहरू न्यूनिकरण हुनेछ। सामाजिक, भेदभाव तथा थिचोमिचोमा कमी आउनेछ।
- जेष्ठ नागरिकको उचित सुरक्षा र सम्मानको प्रबन्ध हुनेछ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | | लैङ्गिक समानता, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता सामाजिक समावेशीकरण | | | |
| | प्रतिफल | गाउँपालिकामा महिला उद्यमीहरूको संख्या पहिचान | संख्या | | |
| | प्रतिफल | पूर्णरूपमा आत्मनिर्भर एकल महिलाको संख्या (प्रतिशतमा बढाउँदै लैजाने) | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | बालश्रमिकहरू (घटाउँदै लैजाने) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | दुव्र्यसन सुधार गृह | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बाल सुरक्षा÷संरक्षण गृह | संख्या | | |
| | असर | सामाजिक सुरक्षामा योजनामा समावेश भएका नागरिक | प्रतिशत | | |
| | असर | आधार वर्षको तुलनामा न्यायिक समितिमा उजुरीको (प्रतिशतले घटाउँदै लैजाने) | प्रतिशत | | |
| | असर | विगत १२ महिनामा शारीरिक, मनोवैज्ञानिक लैङ्गिक तथा यौनजन्य हिंसामा परेका जनसंख्या (संख्यामा) घटनाको आधारमा | संख्या | | |
| | असर | उमेरअनुसार १८ वर्षको उमेरसम्म यौनहिंसाको अनुभव गरेका १८ देखि २९ वर्ष उमेरका युवती र युवकहरूको अनुपात | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूको नीतिनिर्माण पदहरूमा रहेका महिलाहरूको अनुपात | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका जनजातिको प्रतिशत | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका आदिवासीको प्रतिशत | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मधेशीको प्रतिशत | प्रतिशत | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका मुस्लिमको प्रतिशत | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका पिछडा वर्गको प्रतिशत | प्रतिशत | | |
| | असर | सार्वजनिक निकायहरूका नीति निर्माण पद, राजनीति तथा कर्मचारी तन्त्रको पदमा रहेका अल्पसंख्यकको प्रतिशत | प्रतिशत | | |
| | असर | शारीरिक यौनहिंसा अनुभग गरेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिलाहरूको (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | महिला, किशोरी तथा बालबालिकाहरूको बेचबिखन (सङ्ख्या) | संख्या | | |
| | असर | श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात | प्रतिशत | | |
| | असर | महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औसत समय÷घण्टामा | घण्टामा | | |
| | असर | गाउँपालिकाबाट राष्ट्रिय संसद्मा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | गाउँपालिकाप्रादेशिक संसदमा प्रतिनिधित्व (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | निजी क्षेत्रको निर्णायक तहमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | सहकारी क्षेत्रमा महिलाहरूको सहभागिता (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | यौन सम्बन्ध, परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोग र प्रजनन स्वास्थ्य हेरचाह सम्बन्धमा सुसूचित भएर आफैले निर्णय गर्ने १५ देखि ४९ वर्ष उमेरका महिलाहरूको अनुपात | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | महिलाहरूको स्वामित्व भएका उद्यमहरूको सङ्ख्या | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको प्राकृतिक विपद आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।

- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

**आ) बालबालिका**

बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानीले बालबालिकाको समग्र अवस्थाले भोलिको राष्ट्र निर्माण तथा समाज निर्माणमा जिम्मेवार हुने मानव संशाधन कस्तो हुनेछ भन्ने निर्धारण गरिने वृहद लगानीसँग गाँसिएका विषयहरू हुन् । यस थबाङ गाउँपालिकाको राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार ० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालका १६०२ जना र बालिका १ हजार ६५१ गरी जम्मा ३२५३ जना रहेका छन् । पालिकाको ठुलो रकम यि बालबालिकाको हेरचाह, स्वास्थ्य, शिक्षा र पोषणमा खर्च गर्नुपर्ने देखाउछ ।

**सबल पक्षः मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- स्थानीय सरकारले बाल सरोकारका विषयलाईआफ्ना नीति तथा कार्यक्रममा महत्व दिने गरेको ।
- माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय सरकारको जिम्मेवारीमा रहेको ।
- सङ्घीयता पश्चात बालबालिकाको मौलिक अधिकार संरक्षणको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाईआएको ।
- पालिकाको ठुलो हिस्सा बालबालिका भएकोले उनीहरूको राम्रो हेरचाह गर्न सबै भविष्यका लागि असल समाज र नागरिक निर्माण गर्न सकिने ।
- नेपालको संविधान २०७२ ले बालबालिकाको हकलाईमौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको ।
- योजना निर्माण र अन्य कार्यमा बालबालिकाहरूलाई संलग्न गराइएको ।

**दुर्बल पक्षः प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- राज्यद्वारा बालबालिकाको क्षेत्रमा गरेको लगानि पर्याप्त र प्रभावकारी नभएको
- विपन्नताका कारण धेरै बालबालिकाहरू आधारभूत आवश्यकता र अधिकारबाट बञ्चित हुनुपरेको ।
- बालबालिकालाईउचित शिक्षा, पोषण र स्वास्थ्यको पूर्ण ग्यारेन्टी गर्न नसकिएको ।
- बालबालिकाको उचित स्याहार र अधिकारको प्रत्याभूति गर्नु चुनौती र जिम्मेवारी रहेको
- समयमै बालबालिकाका सवालहरूको सम्बोधन गर्न नसके भोलिको भविष्य अनिश्चित र अन्धकार हुने जोखिम रहेको ।

**दिर्घकालिन सोच** *पूर्ण बालमैत्री समाज नैसर्गिक अधिकार*

**लक्ष्य** *बालबालिकाको, अधिकार अन्तर्गतका सम्पूर्ण शिक्षाका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने*

**उद्देश्यहरू**

- बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्ने ।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति | कैफियत |
|---|---|---|
| उद्देश्य १ | बालबालिकाका मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्ने। | |
| १.१ बाल अधिकार सम्बन्धी जनचेतना जागरण गर्ने | १.१.१ बाल अधिकार र बालबालिकामा गरिने लगानीका सम्बद्धमा अभिभावकहरूलाईसचेत बनाउने कार्यक्रम अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिने छ।<br>१.१.२ बालबालिकाहरू स्वंयलाईबालबालिकाका आवश्यकता र अधिकारका विषयमा सचेत तुल्याउन विद्यालय पाठ्यक्रम बाहेक स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।<br>१.१.३ बालमैत्री स्थानीय शासन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने हेतुले पालिकाका समग्र बालबालिकाको वस्तुगत अवस्थाबारे अध्ययन गरी बालबालिका स्थितिपत्र तयार पारिनेछ। | |
| १.२ अतिविपन्न तथा विशेष संरक्षण आवश्यक असहाय बालबालिका केन्द्रित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने | १.२.१ गाउँपालिकावर्षभरी खान लगाउन नपुग्ने अतिविपन्न परिवारका तथा असहाय बालबालिकाको व्यक्तिगत विवरण तयार पारिनेछ।<br>१.२.२ असहाय बालबालिकाको शिक्षा, स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध गरिने छ।<br>१.२.३ पालिकास्तरीय एक असहाय बाल गृहको स्थापना गरिने छ। | |
| १.३ बालअधिकार सम्बन्धी नीतिगत सूधार तथा व्यवस्था | १.३.१ गाउँपालिकालाईबालश्रम मूक्त घोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ।<br>१.३.२ बालविवाह मुक्त गाउँपालिकाघोषणा गर्न गृहकार्य गरिने छ।<br>१.३.३ सबै प्रकारका बाल हिंसा विरुद्ध आवाज उठाउन सञ्चार माध्यम, सामाजिक संजाल तथा सरकारी र गैर सरकारी संस्थाको सहयोग लिइनेछ।<br>१.३.४ गाउँपालिकातथा वडास्तरीय बालक्लब स्थापना र तीनको प्रभावकारीता वृद्धि गर्न बालबालिकालाईनेतृत्व विकास तालिम प्रदान गरिने छ।<br>१.३.५ बालबालिका विरुद्ध हुने हिंसा तथा शोषणका क्रियाकलाप नियन्त्रण गर्न एक बालहेल्प लाईन सेवा सञ्चालन गरिने छ।<br>१.३.६ पालिकास्तरीय एक बाल उद्यान निर्माण गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>१.३.७ बालबालिकासँग स्थानीय सरकार कार्यक्रम अन्तर्गत हरेक महिनाको एक पटक गाउँपालिकाअध्यक्षसँग बालबालिकाको सरोकार सम्बन्धी बालबालिकासँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ।<br>१.३.८ बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। | |

| | | |
|---|---|---|
| | १.३.९ पालिकालाई हाम्रा बालबालिका राम्रा बालबालिकाको मान्यतालाई स्थापित गर्दै बालमैत्री पालिकाको रूपमा घोषणा गरिने छ।<br>१.३.१० बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ६० बमोजिम पालिकाको उपाध्यक्षले तोकेको कार्यपालिकाको सदस्यको अध्यक्षतामा स्थानीय बालअधिकार समिति गठन गरिने छ।<br>१.३.११ ऐनको दफा ६१ बमोजिम बालबालिकाको अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बद्र्धन र अनाथ र असहाय बालबालिकालाई संरक्षण प्रदान गर्न एक जना बालकल्याण अधिकारी नियुक्त गरिने छ।<br>१.३.१२ स्थानीयस्तरमा बाल मनोविज्ञानको रूपमा काम गर्न चाहने व्यक्तिले तोकिए बमोजिमको योग्यता पूरा गरी स्थानीय बालअधिकार समितिमा सूचीकृत हुने प्रावधान लागू गरिने छ।<br>१.३.१३ ऐनको दफा ६३ बमोजिम बालबालिकालाई तत्काल संरक्षण, उद्धार, राहत र पुनस्र्थापना गर्न एक बालकोष निर्माण गरिने छ।<br>१.३.१४ बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ को दफा ५२ बमोजिम पालिकाले बालगृहको स्थापना गरिने छ।<br>१.३.१५ बाल प्रतिभा पहिचान विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। | |

**बालबालिकाको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेश्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | बाल अधिकार सम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम | | ० | ४० | ४५ | ५० | ५५ | ६० | |
| | | १.१.२ | स्थानीय अधिकारकर्मीको सहयोगमा विद्यालयस्तरीय सचेतना कार्यक्रम | | ० | ३५ | ४० | ४५ | ५० | ५५ | |
| | | १.२.३ | बालबालिकाको वस्तुगत स्थितिपत्र तयारी | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.४ | विशेष अवसर (बाल दिवस) मा सप्ताहव्यापि बालअधिकार जागरण अभियान सञ्चालन | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |

| | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | १.२ | १.२.१ | अतिविपन्न, असहाय बालबालिको व्यक्तिगत विवरण तयारी | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.२ | अति विपन्न तथा असहाय बालबालिकाको, शिक्षा स्वास्थ्य र पोषणको प्रबन्ध | | ० | ७५ | ८० | ८५ | ९० | १०० | |
| | १.३ | १.३.१ | बालश्रम मुक्त गाउँपालिकाघोषणा | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.३.२ | बालविवाह मुक्त गाउँपालिका घोषणा | | ० | १२० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.३.३ | बालशोषण र बाल हिंसा विरुद्ध जनचेतना अभियान | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ८० | |
| | | १.३.४ | बालक्लबमा आवद्ध बालबालिकाको नेतृत्व विकास तालिम | | ० | ५० | ५० | ६० | ६० | ७५ | |
| | | १.३.५ | बाल हेल्पलाईन सञ्चालन | | ० | ५० | ५० | ५० | ५५ | ५५ | |
| | | १.३.६ | बाल उद्यान सम्भाव्यता अध्ययन | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.३.७ | हरेक महिनाको एक पटक गाउँपालिका अध्यक्षसँग बालबालिकाको सरोकार सम्बन्धी बालबालिकासँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया आयोजना | | ० | १२० | १२० | १२० | १२० | १२० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- बालमैत्री समाजको निर्माण हुनेछ।
- आधारभूत बाल अधिकारको सुनिश्चितता हुनेछ।

- अति विपन्न र असहाय बालबालिकाहरू सुरक्षित हुनेछन् ।
- बालमैत्री स्थानीय शासनको अभ्यास सफल हुनेछ ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | बालबालिका | | | | |
| | प्रतिफल | बाल श्रमिकको (संख्या) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | असहाय बालबालिका (संख्या) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | पुर्नस्थापित बालबालिका संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | विद्यालय जान नपाएका बालबालिकाको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बालगृह संख्या | संख्या | ० | |
| | प्रतिफल | बाल विवाह संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बाल उद्यान संख्या | संख्या | १ | |
| | प्रतिफल | पोषण सुनिश्चित गरिएका असहाय अति विपन्न बालबालिका | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बालबालिका केन्द्रित वार्षिक बाल कार्यक्रम | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुने ।

## ५.५ युवा तथा खेलकुद

राष्ट्रिय युवा नीति २०७२ अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेर समूहको जनसंख्यालाईयुवा समूहमा राखिएको छ । राष्ट्र विकासको मूल प्रवाहमा युवाको समावेशिताका लागि युवाको हक हितको संरक्षण र सम्बद्र्धन गर्दै सक्षम र प्रतिस्पर्धि युवा, मानव सम्शोधन तयार गर्ने आजको युगको आवश्यकता हो । देशको प्रमुख श्रम शक्ति, मानव संसाधन र उर्जाको आधार स्तम्भ रहेका युवाहरूको सामथ्र्यलाईपूर्णत सदुपयोग गरेको खण्डमा राष्ट्रले ठुलो फड्को मार्ने निश्चित छ । २०७८ को जनगणना अनुसार यस थबाङ गाउँपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या

सबैभन्दा छ। राज्यको सामाजिक न्याय र समावेशीकिरणको नीति अन्तर्गत स्वस्थ्य, सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्ने खेलकुद तथा खेलाडीमा योजनाबद्ध लगानी गर्ने नीति रहेको छ। खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको चौतर्फी विकासलाई बल पुर्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताअनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास लागि प्रयासरत रकेको पाइन्छ । यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ । ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केहीमात्र पूर्वाधार भइरहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाले पनि आफ्नोकार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी केही समितिहरू गठन गरेका छन्। खेलकुदलाई राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्ने एवं अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रमा अभिवृद्धि गर्ने माध्यमको रूपमा बिकास गर्ने देशको नीतिअनुसार विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुर्याइरहेका छन्।

पालिकाको खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी बालबालिका तथा युवापुस्तलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने, सामुदायिक रूपमा समन्वय गरी चिल्ड्रेन पार्कको व्यवस्था हुनपर्ने, खेलकुद प्याराफिट सहित खेलमैदान, वडा स्तरिय खेल मैदानमा आवश्यक चारैतिर पक्की नाली सहित माटो भरान, वडाका सबै क्लवहरूलाई खेलकुद सामाग्री उपलब्ध गराउने आदि जस्ता कार्यहरू खेलकुद विकासको लागि गर्नुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकारहेका बालबालिका तथा युवाहरूमा रहेको खेलकुदप्रतिको रुचि मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकामा रहेका संभावना पहिचान गरको खण्डमा राष्ट्रिय खेलकुदमा टेवा पुग्ने देखिन्छ। यो गाउँपालिकाले खेलकुदको माध्यमबाट सबै वडाहरू बीच आत्मियता तथा भाइचाराको सम्बन्ध राख्ने उद्देश्य रोखेको छ। खेलमैदान तथा कभर्डहल निर्माणमा तदारुक्तता देखाउनुले गाउँपालिकाखेलकुदको विकासमा सम्वेदनशील भएको देखिन्छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- पालिकाको खेलकुद तथा मनोरन्जनलाई विकास गरी गाउँपालिकाबासीलाई खेलकुदमा आकर्षण गर्नका लागि विभिन्न योजनाहरू तयार पारेको।
- पालिकाले खेलकुदको प्रवद्र्धनका लागि अन्तर विद्यालय खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना गरिरहेको।
- पालिकाले युवाहरूलाईव्यायाम र खेलकुदप्रति आकर्षित गरी स्वस्थ र रचनात्मक बनाउने नीति लिएको।
- पालिकाको युवा लक्षित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सकिने,
- नियमित रूपमा खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिका लागि रंगशाला, खेलकुद मैदान तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिलाईप्राथमिकतामा राखेर क्रमशः स्तरोन्नति गर्ने गाउँपालिकाको नीति रहेको।
- पालिकामा विभिन्न प्रतियोगितात्मक कार्यक्रमहरू आयोजना गरी युवालाईप्रतिशपर्धात्मक तथा जागरुक बनाउन सकिने।
- पालिकास्तरमा युवासँग सम्बन्धित खेलकुद प्रतियोगिताहरू सञ्चालन गर्ने गरिएको।
- खेलपूर्वाधारको विकास मार्फत विभिन्न खेल प्रतियोगिताहरू आयोजना गरी खेलकुद पर्यटनको विकास गर्न सकिने सम्भावना रहेको।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- स्थानीय युवा क्लवको स्तरोन्नतिको लागि विभिन्न खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने।
- पालिकामा खुल्ला चौर, खेल मैदान, पिकनिक स्थल प्राय व्यवस्थित नभएकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधिले निरन्तरता पाउन नसक्नु।
- पालिकामा खेलकुदको विकास गर्न स्थानीयस्तरमा खेलकुद प्रशिक्षक साथै खेलकुद स्वास्थ्यको अभाव हुनु।
- सीमित बजेटका कारण गाउँपालिकाले खेलकुद तथा मनोरञ्जनमा यथोचित लगानी गर्न नसक्नु।
- व्यवस्थित खेलकुद पूर्वाधारहरूको विकास गर्न ठुलो आकारको बजेटको व्यवस्थापनको चुनौती रहेको।
- भौगौलिक रूपमा असहज भएर पनि खेलकुद पूर्वाधारको चाहेजति सहज र चुस्त रूपमा विकास गर्न कठिन रहेको।
- खेलकुदप्रति रुचि राख्ने तथा प्रतिभावान् खेलाडीहरू उच्चशिक्षा तथा रोजगारी लगायतका कारणले गाउँपालिकाछोडने भएकाले उनीहरूलाईखेलकुदमा फर्काउनु चुनौतीपूर्ण रहेको।
- खेलकुदलाईव्यवसायीकरण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगितामा खेलाडीहरू समावेश गराउन कठिन परिस्थिति रहेको।
- वडामा रहेका खेलमैदान स्तरोन्नति गर्ने कार्य कठिन भएको।
- ऐतिहासिक, पौराणिक, पर्यटकीय तथा धार्मिक महत्वका क्षेत्रहरूमा पार्क, वनभोज स्थल आदिको विकास गर्न कठिन।

**दिर्घकालिन सोच** *युवाहरुको व्यक्तित्व विकास खेलकुद क्षेत्रको विकास*
**लक्ष्य** *सीपयुक्त, सबल युवा जनशक्ति तयार गर्दै खेलकुदमा व्यवसायिकताको अवसर सृजना गर्ने।*
**उद्देश्यहरू**

- खेलकुदको माध्यमले युवा रोजगारीको नया अवसर सुजना गर्ने र खेलकुद क्षेत्रको समग्र विकास गर्ने।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| उद्देश्य १, खेलकुदको माध्यमले युवा रोजगारीको नया अवसर सुजना गर्ने र खेलकुद क्षेत्रको समग्र विकास गर्ने । | |
| १.१ खेलकुद पूर्वाधारको प्रबन्ध गर्ने | १.१.१ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा खेल मैदानको प्रबन्ध गरिने छ। |
| | १.१.२ सम्पूर्ण विद्यालयहरूमा न्यूनतम खेल सामाग्रीको प्रबन्ध गरिने छ। |
| | १.१.३ वडास्तरीय खेल मैदानको व्यवस्था गरिने छ |
| | १.१.४ वडास्तरीय खेलकुद विकास समिति निर्माण गरिने छ। |
| | १.१.५ गाउँपालिकास्तरीय रंगशाला निर्माणको कामलाई तीव्रता प्रदान गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| १.२ खेलाडी पहिचान तथा प्रशिक्षण | १.२.१ पालिकास्तरीय सम्पूर्ण खेलाडीहरूको विवरण तयार पार्ने। |
| | १.२.३ राष्ट्रिय खेलमा भाग लिने खेलाडीहरूलाईविशेष तयारी प्रशिक्षण सञ्चालन गर्न कोषको व्यवस्था गरिने छ। |
| १.३ खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने | १.३.१ स्थानीयतह र प्रदेशस्तरमा आयोजना हुने खेलहरूमा सहभागी हुन खेलाडी प्रशिक्षण सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.३.२ पालिकास्तरीय भलिबल प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.३.३ अन्तर विद्यालय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.३.४ वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गरिने छ। |
| १.४ स्थानीयस्तरमा गर्न सकिने मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापको अध्ययन गरी व्यवस्थित गर्ने | १.४.१ स्थानीय जातजाति, धर्म, सम्प्रदायहरूमा प्रचलित कला, कौशल, गायन, नृत्य आदिको पूर्ण विवरण तयार गरी तिनीहरूको जगेर्ना र सान्दर्भिकता बारे अध्ययन गरिने छ। |
| | १.४.२ ठुलो संख्याका मानिसहरूलाईसामूहिक रूपमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रकारका जात्रा, मेला, हाट, नाटक, गान, नृत्य, कला, कौशल, आदिलाईसंस्थागत गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ। |

**खेलकुद तथा मनोरञ्जनको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | विद्यालय स्तरीय खेल मैदान मर्मत सम्भार | | ० | ३०० | ३१० | ३१५ | ३२० | ३२५ | |
| | | १.१.२ | विद्यालय खेल सामाग्री खरिद | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |
| | | १.१.३ | वडास्तरीय खेल मैदान निर्माण | | ० | १२० | १२५ | १३० | १३५ | १४० | |
| | १.२ | १.२.१ | खेलाडीको व्यक्तिगत विवरण तयारी | | ० | ० | ० | १०० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | खेलाडी प्रशिक्षण वडास्तरीय (नियमित) | | ० | २५ | २७ | २९ | ३१ | ३३ | |
| | | १.२.३ | खेलाडी प्रशिक्षण | | ० | १०० | ११० | १२० | १३० | १५० | |
| | | १.३.१ | वडास्तरीय वार्षिक खेलकुद प्रतियोगिता | | ० | २०० | २१० | २२० | २३० | २४० | |
| | | १.३.२ | राष्ट्रपति रनिङ सिल्ड प्रतियोगिता | | | | | | | | |
| | | १.३.३ | परम्परागत मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलाप संस्थागत गर्ने क्रियाकलाप | | ० | ० | ० | ५० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- न्यूनतम खेलकुद पूर्वाधारको विकास हुनेछ।
- खेलाडीहरू पहिचान भई क्षमता विकास भएको हुनेछ।
- स्थानीयस्तरमा प्रचलनमा रहेका मनोरञ्जनात्मक क्रियाकलापहरू संस्थागत हुनेछन्।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| | खेलकुद तथा मनोरञ्जन | | संख्या | | |
| | प्रतिफल | व्यायामशालाको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | खेल मैदानको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | थिएटर वा सिनेमा घरको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | बाल उद्यानको संख्या | संख्या | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | पार्क तथा हरित उद्यानको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | व्यावस्थित पिकनिक स्थलको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | सांस्कृतिक तथा कला केन्द्रको संख्या | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुने।

## ५.६ शान्ति सुरक्षा

गरिबी, सामाजिक विसँगति, अन्धविश्वास र अपराध मनोविज्ञानका कारण समाजमा विविध किसिमका अपराधिक घटनाहरू घट्ने हुनाले समाजमा शान्ति सुरक्षा निकायको आवश्यकता पर्छ। यस्ता घटनाहरू न्यूनीकरण गर्न शान्ति, सुरक्षा र अमन चयनको प्रबन्ध राज्यले मिलाउने दायित्व हुन आउँछ। पालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ। यसका साथै समयमै गाउँपालिका प्रहरीको गठन गरी शान्ति सुरक्षा तथा अमन चयन सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- पालिकामा शान्ति सुव्यवस्था कायम पालिकामा इलाका प्रहरी कार्यालय रहेको छ।
- आम नागरिकलाईस्वतन्त्रतापूर्वक हिंडडुल गर्न तथा दैनिक कार्य सञ्चालन गर्न सुरक्षा चुनौती नभएको।
- पालिकामा उपाध्यक्षको नेतृत्वमा रहेको न्यायिक समिति तथा सो समिति अन्तर्गतका वडास्तरीय इकाईहरूले समन्वयात्मक तवरले विवाद तथा मुद्दामामिलाको प्रभावकारी छिनोफानो भएकोले थप सुरक्षा जटिलता नभएको।
- कुनै पनि बेला हुन सक्ने दुर्घटनाको तत्काल सम्बोधन गर्न सकिने।

- घटना वा दुर्घटनाका बेला उद्दार सामाग्रीको पर्याप्त आपूर्ति गर्न सकिने।
- अमनचयन तथा शान्ति सुरक्षाको अवस्थालाईजुझारु राख्न उपयुक्त कदमहरू चाल्न सकिने।
- गाउँपालिकामा आत्महत्याको घटनालाई न्युनिकरण गर्नका लागि जनचेतनामलक कार्यक्रम सञ्चाल गरिरहेको

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- पालिकामा छिटफुट रूपमा झै झगडाका घटना हुने गरेका।
- पालिकाको भौगोलिक अवस्थीतिको कारणले गर्दा अत्यावश्यक समयमा पनि सुरक्षा निकायको उपस्थिति नहुने।
- सुरक्षा निकायमा दरबन्दी अनुसारको जनशक्ति नरहेको।
- सुरक्षाकर्मीको मनोवल उच्च राख्न पर्याप्त आधुनिक हतियार, यातायातका साधन आदिको पर्याप्त उपलब्धता नरहेको।
- प्रविधिको अभाव तथा सूचना प्रवाह कठिनाइका कारण अपराधका घटनाहरूको यथार्थ लगत राख्न कठिन भएको।
- कच्ची तथा निर्माणाधिन सडकका कारण दुर्घटना घट्दा सुरक्षाकर्मीको उपस्थिति तत्काल हुन कठिनाई रहेको
- समन्वयात्मक रूपमा उद्दार सामाग्रीको उपलब्धता तथा समूचित प्रयोगमा कठिनाई।
- पालिकाको सीमित बजेटका कारण सुरक्षा निकायको उपस्थिति सबै वडामा पुर्याउने कार्य चुनौतीपूर्ण।
- अपराधलाईलोकलाज अथवा डर त्रासकाकारण लुकाई अपराधीलाईथप प्रोत्साहित हुने सम्भावना रहेको।
- पालिकाका सम्पूर्ण नागरिकको सुरक्षा प्रत्याभूति गर्न चुनौतीपूर्ण।

**दीर्घकालीन सोच** *शान्ति सुरक्षाका हिसाबले सुरक्षित थबाङ*
**लक्ष्य** *पालिका बासिलाईशान्ति सुव्यवस्थाका हिसाबले पूर्ण सुरक्षित महसुस गराउने*
**उद्देश्यहरू**

- समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाईनियन्त्रण गर्ने

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| उद्देश्य १, समाजमा पूर्ण शान्ति सुव्यवस्था तथा अमनचयन कायम गरी सबै खाले अपराधलाईनियन्त्रण गर्ने | |
| १.१ सुरक्षा पूर्वाधारको विकास गर्ने | १.१.१ सुरक्षाका लागि प्रहरी चौकि स्थापना गर्नुपर्ने आवश्यकता भएका स्थानहरूको अध्ययन गरी सुरक्षा निकायसँग समन्वय गरिने छ। |
| | १.१.२ आवश्यकताका आधारमा प्रहरी गठन गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.१.३ सुरक्षा गस्तीलाईआवश्यकता अनुरूप नियमित र अपराध संवेदनशील क्षेत्रमा सघन बनाइनेछ। |
| | १.१.४ मदिरापान, भिडभाड, होहल्ला झै झगडा हुने क्षेत्रमा सुरक्षा सर्तकता वृद्धि गरी सुरक्षा योजना निर्माण गरिने छ। |
| | १.१.५ Hot Line सेवाको प्रबन्ध गरी तत्काल परिचालन हुने Stand By Force तयार पारिनेछ। |
| | १.१.६ उद्धार विशेष टोली निर्माण गरी तयारी अवस्थामा राख्ने। |
| | १.१.७ व्यक्तिगत सुरक्षा र सूचना दिन प्रोत्साहन गर्ने हिसाबले विद्यार्थीसँग प्रहरी जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.८ सघन वस्ती रहेका बजार क्षेत्रहरूमा आवश्यकताका आधारमा अअतख जडान गरिने छ। |
| १.२ संस्थागत क्षमता विकासका क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने | १.२.१ अपराध हुनु अगावै सूचना प्राप्त गर्न सक्ने गुप्तचर सेवालाईप्रभावकारी बनाउन तालिम र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ। |
| | १.२.२ प्रहरीलाईसुरक्षा संवेदनशीलताका आधारमा क्षमता विकास तालिम प्रदान गरिने छ। |

**शान्ति सुरक्षाका विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | प्रहरी चौकि विस्तार गर्न आवश्यक स्थानको विवरण तयार पार्ने | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | प्रहरी बिटको स्तरोन्नती | | ० | २०० | ३०० | ० | २०० | १०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.१.३ | सुरक्षा गस्तीको आवश्यक रुट र स्थान बारे अध्ययन गर्ने | | ० | ५५ | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.४ | समग्र गाउँपालिका सुरक्षा योजना तयार गर्ने | | ० | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.५ | Hotline सेवा सञ्चालन | | ० | ५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.६ | उद्धार संयन्त्र निर्माण | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.७ | विद्यार्थीसँग प्रहरी विशेष कार्यक्रम | | ० | ५० | ५५ | ६० | ६५ | ७० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

गाउँपालिका बासिन्दाहरू सुरक्षाका हिसाबले ढुक्क छु भन्ने वातावरण सिर्जना भएको हुनेछ ।

**नतिजा सुचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| **१** | **शान्ति सुरक्षा** | | | | |
| | प्रतिफल | प्रहरी बिटको संख्या | संख्या | | |
| | असर | प्रति वर्ष हुने अपराधिक क्रियाकलापका घटनाहरू (घटाउँदै लाने) | | | |
| | असर | प्रति सुरक्षाकर्मी जनसंख्या अनुपात | | | |
| | प्रतिफल | नेपाल प्रहरी | संख्या | | |
| | प्रतिफल | नेपाली सेना | | | |
| | प्रतिफल | शसस्त्र प्रहरी | | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुने।

## ५.७ शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन

हरेक समुदायमा आ आफ्नो समुदायको धर्म र संस्कृतिअनुसार शवदाहस्थल र चिहानस्थलको व्यवस्थापन एक महत्वपूर्ण र संवेदनशील विषय र आवश्यकता पनि हो। मानव जगतकै अप्रिय र भावनात्मक अर्थसमेत बोकेको यो विषयलाईसमयमै सम्वोधन गर्नु सबै योजनाको महत्वको क्षेत्रभित्र पर्दछ। परम्परागत रूपमा सञ्चालनमा रहेका शवदाहस्थल र चिहानलाईभविष्यमा सहज, व्यवस्थित र वातावरणमैत्री बनाउनु पर्दछ। यो गाउँपालिकामा जातिय तथा धार्मिक विविधता भएसँगै प्राकृतिक स्रोतका कारण शवदहन गर्न प्रत्येक वडामा सम्भव रहेको छ। यद्यपि व्यवस्थित शवदहन तथा शव व्यवस्थापनमा भने गाउँपालिकाले यथाशीघ्र कार्य प्रारम्भ गर्नु पर्ने अवस्था देखिन्छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पालिकामा सबै धर्म तथा समुदायका लागि मानिसको अन्तिम संस्कार गर्नका लागि स्थलको ठुलो समस्या नभएको।
- पालिकामा रहेका विभिन्न समुदायका आ–आफ्ना धर्म संस्कृति अनुरूपका शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनप्रति गाउँपालिकासवंदेनशील हुनुपर्ने ।
- पालिकाले एकीकृत रूपमा भएका शवदाहस्थल एवमं चिहानलाईव्यवस्थित गर्ने तथा नभएका स्थानहरूमा उपयुक्त स्थलहरू पहिचान गरी व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम ल्याउन सक्ने।
- शवदाहस्थल, चिहान तथा किरियापुत्री भवनको लागि आवश्यक सडक, विद्युत, सञ्चार लगायतका पूर्वाधारहरूको पालिकाले विकास गर्न सक्ने।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- पालिकामा व्यवस्थित तवरले शवदाह स्थल तथा चिहानहरूको व्यवस्थापन नभएको ।
- अव्यवस्थित दाहसंस्कार गरिनुले पालिकाको पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक व्यवस्थामा चुनौति थपिएको ।
- शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनका लागि सर्वस्वीकृति स्थलहरू किटान गर्ने चुनौती रहेको ।
- अन्तिम संस्कारका लागि सडक, विद्युत, बाटोघाटो, सञ्चार लगायतका पूर्वाधार विकास गर्न ठुलो आकारको बजेट चाहिने ।
- छरिएर रहेका बस्तीहरूका कारण शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनमा कठिनाइ तथा खर्चिलो हुने ।
- भौगोलिक विकटताका कारण शवलाई शवदाहस्थल, चिहान सम्म पुयाउन कठिनाइ ।

**दिर्घकालिन सोच** *शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने*
**लक्ष्य** *शवदाह तथा चिहान व्यवस्थापनको समस्यालाईपूर्णत सम्बोधन गर्ने र उचित प्रबन्ध गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने ।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| उद्देश्य १ शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित व्यवस्थापन गर्ने । | |
| १.१ सम्पूर्ण वडालाईसमेटेर व्यवस्थित शवदाहस्थल र चिहानको पूर्वाधार तयार गर्ने | १.१.१ प्रत्येक वडामा परम्परागत हिसाबले चलि आएका शवदाहस्थल र चिहानको व्यवस्थित नक्साङ्कन गरिने छ । |
| | १.१.२ जनसंख्याको चापको आधारमा क्रमश शवदाह स्थललाईव्यवस्थित बनाउन डि.पि.आर तयार पारिनेछ । |
| | १.१.३ संभव भएसम्म प्रत्येक वडामा किरियापुत्री घर तथा चिहान क्षेत्र तारबार र शवदाहस्थल निर्माणको कार्य क्रमश अगाडि बढाइने छ । |
| | १.१.४ अतिविपन्न नागरिकहरूलाईकिरिया खर्च प्रदान गरिने छ । |
| | १.१.५ महामारीका बेला हुने मृत्यु र शव व्यवस्थापना योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ । |
| | १.१.६ प्रत्येक वडालाईसमेट्ने गरी आवश्यकता का आधारमा शव बाहन सेवा सञ्चालन गरिने छ । |

**शवदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |

| | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| १ | १.१ | १.१.१ | शवदाहस्थल तथा चिहानहरूको नक्साङ्कन | | ० | ८० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | शवदाहस्थल डि.पि.आर | | ० | १५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | शवदाहस्थल तथा किरियापुत्रि घर निर्माण र चिहान क्षेत्र तारबार | | ० | ० | ५०० | ५०० | ५०० | २०० | |
| | | १.१.४ | किरिया खर्च व्यवस्थापन (अति विपन्न) | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.५ | माहामारी शव व्यवस्थापन योजना निर्माण | | ० | ९० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.६ | शव वाहन खरिद | | ० | २५०० | ० | ० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

गाउँपालिकामा शवदाहस्थल तथा चिहानको उचित प्रबन्ध भएको हुनेछ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | श्वदाहस्थल तथा चिहान व्यवस्थापन | | | | |
| | प्रतिफल | व्यवस्थित शवदाह स्थल, चिहानको संख्या | ३ | २०८१/०८२ | २०८४/०८५ |
| | प्रतिफल | शववाहनको संख्या | १ | २०८१/०८२ | २०८२/०८३ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता तथा आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुने ।

## परिच्छेद ६ पूर्वाधार क्षेत्र

### ६.१ बस्ती, आवास, भवन तथा सार्वजनिक निर्माण

नेपालको संविधानले पनि सुरक्षित तथा वातावारण मैत्री आवासको हकलाईप्रत्याभूति गरेको छ । मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकताहरूमध्ये आवास पनि एक हो । पछिल्लो समय शहरी प्रभावका कारण थबाङ गाउँपालिकामा वस्तीहरुको विकास बढ्दो रहेको छ ।

पालिकाको क्षेत्रगत अध्ययन अनुसार गाउँपालिकाका अधिकांश घरहरू कच्ची रहनुले यस पालिकाका घरहरू भूकम्पीय तथा अन्य प्रकोप सुरक्षाको दृष्टिकोणले असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । पालिकाको केन्द्रतिर बाटो बजार ससाना घरेलु उद्योग देखिएता पनि समग्रमा गाउँपालिकाको सबै वडाहरुमा सेवा तथा सुविधा पुगिसकेको छैन । पालिकामा विकासका धेरै आयामहरुमा अभ्यास गर्न बाँकी देखिन्छ । पालिकाको सबै वडाहरुमा सडक सञ्जालको राम्रो विकास भएको देखिँदैन । सहज स्वास्थ्य सुविधा, संचार, बिधुत जस्ता सुविधाहरूको पहुँच पुगेको देखिँदैन । कृषि एवं वनजन्य औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता, भएको हुँदा साना घरेलु उद्योगधन्दाको साथै जडीबुटी प्रशोधन सम्बन्धी उद्योग विकास र विस्तारको सम्भावना रहेको छ । अन्य क्षेत्रहरुमा व्यवस्थित बस्ती विकासको संरचना नदेखिएकोले ती स्थानमा व्यवस्थित गाउँपालिकायोजना बनाएर बाटो, खानेपानी र अन्य सामाजिक र भौतिक पूर्वाधारको समयमै विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । पालिकाबासीहरुलाई घरदैलोमा सेवा प्रवाह गर्ने ध्येयका साथ वडा समिति कार्यालयहरु, सम्बन्धित वडामै स्थापना गरी सेवा प्रवाह भैरहेका छन् । यसका अतिरिक्त पालिकाले विकासका लागि योजना तयार गर्ने दौरानमा वडा भेला, वडा कार्यालय, सरकारी निकायहरु, राजनैतिक पार्टीहरु, गैरसरकारी संस्थाहरु, सामुदायिक संस्थाहरु, टोल विकास संस्थाहरु, बुद्धिजिवीहरु, समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरु, व्यवसायिक संस्थाहरु, संचारकर्मीहरु तथा योजना तर्जुमा टोली लाई समावेश गरी बढी भन्दा बढी छलफल गरी प्रत्येक टोलका मुख्य तथा सहायक सडकहरूमा सोलार बत्ति जडान, टोल टोलमा सार्वजनिक खानेपानी र खानेपानीको परियोजना तथा पूर्वाधार आदि विकास निर्माणका योजनाहरु तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- स्थानीयस्तरमा आवास निर्माण सामग्रीहरूजस्तै– गिट्टी, बालुवा, माटो, ढुङगा आदि उपलब्धता भएको हुँदा स्थानीय स्रोतसाधनको प्रयोग गरी निर्माण कार्य गर्न सकिने।
- व्यवस्थित र वैज्ञानिक भूउपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न सकिने।
- पालिकाद्वारा भवन निर्माण मापदण्डको सफल कार्यान्वयनका लागि तालिमप्राप्त व्यवसायीलाईमात्र निर्माण अनुमति दिने नीति लिइएको।
- भूकम्प प्रतिरोधी वातावरण मैत्री सुविधासम्पन्न तथा सुरक्षित भवन निर्माणमा जनचासो बढ्दै गएको।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- अधिकांश घरहरू अर्धपक्कि, कच्ची, ढुंगाले  छाएको रूपमा रहेकाले सुरक्षित नभएका,
- छरिएर रहेका बस्तीहरूलाईएकीकृत गर्न तथा आवास क्षेत्रमा वृद्धाश्रम, धर्मशाला, सामुदायिक भवन आदि निर्माण गर्न प्रशस्त मात्रामा बजेटको आवश्यकता पर्ने,
- विभिन्न जातजाति र धर्मका मौलिक संस्कृति र परम्परा लोप हुँदै जाने अवस्था रहेको,
- भूउपयोग योजना निर्माण र कार्यान्वयनमा आउन नसकेको।

**दीर्घकालीन सोच** *सबैका लागि पूर्ण सुरक्षित तथा व्यवस्थित आवासको सुनिश्चितता*
**लक्ष्य** *स्थानिय समाग्री तथा प्रविधिको समुचित प्रयोग र एकिकृत बस्ती विकास मार्फत व्यवस्थित, सुरक्षित र न्यूनतम सुविधायुक्त आवास तथा बस्ती विकास गर्ने।*
**उद्देश्यहरू**

- न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने,
- सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ न्यूनतम सुविधा सम्पन्न एकीकृत आवासको विकास गर्ने** | |
| १.१. छरिएर रहेका तथा विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूलाईएकीकृत बस्तीको निर्माण गरी स्थानान्तरण गर्दै लैजाने। | १.१.१. पालिकाले सुरु गरेको बस्ती विकास योजनाको कार्यान्वयन गरिने छ।<br>१.१.२. विपत र जोखिममा परेका बस्तीहरू पहिचान तथा नक्साङ्कन गरिने छ।<br>१.१.३. एकीकृत आवास निर्माणका लागि वडास्तरमा उपयुक्त स्थानहरू पहिचान गरी थप आवास क्षेत्र विकास गरिने छ।<br>१.१.४. छरिएर रहेका तथा विपतको जोखिममा परेका घरपरिवारका लागि सुरक्षित, व्यवस्थित, आधारभूत सुविधायुक्त तथा वातावरण मैत्री एकीकृत बस्ती निर्माण गरिने छ।<br>१.१.५. सुकुम्बासी, विपन्न, लोपोन्मुख जाति तथा आर्थिक रूपले पिछडिएका परिवारका लागि आवास निर्माण सम्बन्धी ठोस नीति बनाइने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.१.६. विपद्को उच्च जोखिममा रहेका स्थानमा हुन सक्ने थप बस्ती विस्तारलाईनिरुत्साहित गरिने छ। |
| १.२. घना बस्ती रहेको स्थानमा बस्ती व्यवस्थित गर्ने। | १.२.१. गाउँपालिकाको भू–उपयोग नीति अनुरुप वस्ती विकास तथा योजना निर्माण गरिने छ।<br>१.२.२. हाल घनावस्ती रहेका स्थानमा भौतिक पूर्वाधार विकास गरी बस्ती वरपर थप आवास विस्तार कार्यक्रम संचालन गरिने छ।<br>१.२.३ . भवन निर्माण आचार संहिता तर्जुमा गरी अनिवार्य लागू गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ सुरक्षित आवास तथा भवनहरू निर्माण गर्ने** | |
| २.१. एकीकृत सेवा प्रदायक बहुउपयोगी तथा बहुउद्देश्यीय भवन निर्माण गर्ने। | २.१.१. सरकारी भवनहरू निर्माण गर्दा सकेसम्म एकै स्थानमा र एकरुपता ल्याउन एकै किसिमका भवनहरूको डिजाइन र निर्माण गरी एकीकृत जनसेवा प्रदान गरिने छ। |
| २.२ आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग गर्ने। | २.२.१. निर्माणाधिन सरकारी तथा सार्वजनिक भवनहरू अपाङ्ग मैत्री, बाल मैत्री र महिला मैत्री बनाइने छ।<br>२.२.२. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्तरमा उपलब्धता भएका निर्माण सामग्रीको उच्चतम प्रयोग गरिने छ।<br>२.२.३. आवास तथा भवन निर्माणमा स्थानीय स्रोत र साधनको उच्चतम प्रयोग हुने प्रविधि विकास गर्ने तथा सुरक्षित संरचना निर्माण गर्न विज्ञहरूको सहयोग लिई निर्माण मजदुरहरूका लागि नियमित तालिम संचालन गरिने छ।<br>२.२.४ स्थानीय मौलिकताको जर्गेना गर्ने, वास्तुकला तथा सौन्दर्य कायम हुने संरचना निर्माण गर्दा गाउँपालिकाले प्रोत्साहन गर्ने नीति अवलम्वन गरिने छ। |

आवास, भवन तथा वस्ती विकासको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१. | १.१.१ | हाल सन्चालित एकीकृत बस्तीको ब्यवस्थापन र थप एकीकृत बस्ती विकासका | | | ३०० | ० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | लागि गुरुयोजना तयार गर्ने | | | | | | | | |
| | | १.१.२ | विपदको जोखिममा परेका बस्तीहरूको पहिचान गरी नक्सांकन गर्ने | | ० | २०० | ० | १५० | ० | १०० | |
| | | १.१.३ | आर्थिक रूपले पिछडिएका वर्गको लागि आवास निर्माण गर्न उपयुक्त संयन्त्र निर्माण | | | ४०० | ० | ० | ० | ० | |
| | २.१. | २.१.१ | सामूहिक सार्वजनिक तथा सरकारी भवन निर्माण | | ० | ३००० | १५०० | १००० | ५०० | | |
| | २.२. | २.२.२ | भवन निर्माणमा स्थानीय निर्माण सामग्रीको | | | ३०० | ३०० | ३००० | ३०० | ३०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | प्रयोग गर्न प्रोत्साहन | | | | | | | | |
| | | २.२.३ | स्थानीय मौलिक वास्तुकला झल्कने घर तथा संरचना निर्माण गर्दा विशेष सहुलियत | | | ५०० | ६०० | ७०० | ८०० | ९०० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- न्यूनतम सुविधायुक्त एकीकृत बस्तीहरूको विकास भएको हुने,
- भवन आचार संहिता निर्माण भई कार्यान्वयन भएको हुने,
- विपन्न वर्गको लागि आवास योजना कार्यान्वयनमा आएको हुने,
- गाउँपालिकाका भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त सम्पूर्ण घर तथा सार्वजनिक भवनहरूको पुनर्निर्माण भएको हुने।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | भवन, आवास तथा वस्ती विकास | | | | |
| | असर | झुपडीमा बस्ने परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | खर,पराल,पातले छाएको घरमा बस्ने परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | बाढी तथा भूकम्पबाट सुरक्षित र सुबिधायुक्त घरमा बस्ने परिवार | प्रतिशत | | |
| | असर | भूमिहीन तथा सुकुम्बासीको संख्या | प्रतिशत | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।

- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

## ६.२ सडक, पुल तथा यातायात

सडक तथा यातायातलाईपूर्वाधार विकासको महत्वपूर्ण सूचक मानिन्छ । थबाङ गाउँपालिकाको बाटोघाटोको स्थिति हेर्दा कालोपत्रे बाटो छ ैन । सबै सडकहरू कच्चि रहेका छन । पालिकामा सडकका सञ्जाल सबै वडाहरूमा पुगेको अवस्था रहेको देखिन्छ । पालिकाको वडाहरूमा कच्ची सडकको विस्तार भईरहेको छ भने अधिकांस वडाहरूमा कच्ची सडक बाह्रै महिना यातायात संचालन हुन नसक्ने देखिन्छ तसर्थ सो क्षेत्रमा बाटोको स्तरोन्नती गर्नुपर्ने देखिन्छ । पालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ । पालिकामा बस, जिप, ट्याक्टर, मोटरसाइकलको समेत उपयोग गरिएको देखिन्छ । पालिकाको सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ । पालिकाबासीको दैनिक जीवन सहज हुनको लागी पालिकामा झोलुङ्गे पूल तथा पक्कि पुलहरु पनि निर्माण गरिएको छ । गाउँपालिकाभित्रका सम्पूर्ण सडकहरू कच्ची अवस्थामा रहेका हुनाले बर्षामा हिलो र खाल्डाखुल्डि बढ्ने साथै हिउँदमा धुलो हुने हुँदा आवागमनमा नै अवरुद्ध हुने समस्याहरू रहेका छन् । यद्यपि हाल गाउँपालिकाभित्रका केही सडकहरू बिस्तार तथा स्तरोन्नति भइरहेका छन् । यातायातका रुटहरू वैज्ञानिक नहुँदा सार्वजनिक यातायातको अवस्था कमजोर रहेको पाइन्छ । सडक तथा यातायातको विकासले स्वास्थ्य तथा शिक्षा सेवामा पहुँच पुर्याउने, रोजगारी सिर्जना गर्ने, गरिबी न्यूनीकरण गर्ने र आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा टेवा पुर्याउने हुदाँ समग्र क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गर्छ ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- गाउँपालिकामा पक्कि पुल निर्माणाधीन  रहेका ।
- पालिकाका सडकहरूलाईमापदण्ड बनाई सो अनुसारको स्तरोन्नति कार्यलाईतीव्रता दिन सकिने ।
- पालिकामा भित्री सडक निर्माण गरी कृषि, पर्यटन तथा उद्योगको विकासको राम्रो सम्भावना रहेको ।
- कच्ची अवस्थामै रहे पनि प्रत्येक वडालाईसडक सञ्जालले जोडेको ।
- झोलुङ्गे पुल र पक्कि पुलले आवात जावत सहज पारेको
- प्रत्येक वडा कार्यालय जोड्ने सडकलाई स्तरोन्न्ती गरी निरन्तर रुपमा यातायातका साधन चल्न सक्ने आवस्थाको हुने ।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- योजनाबद्ध तथा दिगो विकास लक्ष्यका मापदण्ड अनसार सडक सञ्जाल विस्तार नभएको।
- कच्ची सडकमा वर्षातको समय पटकपटक पहिरो जाने, हिलाम्मे हुने, खाल्टाखुल्टी बढ्ने र हिउँदमा धुलाम्मे हुने हुँदा आवागमन कष्टप्रद हुने गरेको।
- पालिकाभित्र दैनिक आवतजावतका लागि आवश्यक जनतामैत्री विभिन्न रूटहरूको निर्धारण गरी सहजरूपमा सार्वजनिक यातायात सेवा संचालन गर्नुपर्ने।
- सडकको स्थिति कमजोर हुँदा उद्योगधन्दा, कलकारखाना, व्यापार व्यवसाय, कृषि, पर्यटन जस्ता क्षेत्रहरू चलायमान हुन नसकेको।
- पालिकाका सबै सडकको स्तरोन्नति गर्न ठुलो आकारको बजेट आवश्यक पर्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *सहज, सुरक्षित र भरपर्दे सडक तथा यातायात सेवाको सुनिश्चितता*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकाभित्रको सडक सञ्जाल स्तरोन्नति गरी यातायातलाईसुरक्षित, सहज र भरपर्दो बनाउने*
**उद्देश्यहरू**

- गाउँपालिका वासीमा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुर्याउने,
- गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने ।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १  गाउँपालिकामा गुणस्तरीय सडक तथा यातायातको पहुँच पुर्याउने** | |
| १.१.गाउँपालिकाकेन्द्रबाट सबै वडाकेन्द्र र बजार केन्द्रमा सडक सञ्जाल बिस्तार गर्ने। | १.१.१. सम्पूर्ण वडा केन्द्रलाईगाउँपालिकाकेन्द्रसँग जोड्ने मुख्य–मुख्य सडकहरूलाईउच्च प्राथमिकतामा राखी शीघ्र स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे गरिने छ।<br>१.१.२. यस पालिकाको मुख्य सडकहरूलाईकालोपत्रे गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरिने छ।<br>१.१.३ सडक बिस्तार सँग–सँगै बसपार्क तथा बस टर्मिनल निर्माण गरिने छ। |
| १.२. विद्यमान सडकको स्तरोन्नति तथा विस्तार गर्ने। | १.२.१ पहिचान भएका कृषि सडकहरूको स्तरोन्नति र विस्तार गरी गाउँपालिकासडक सञ्जालसँग आवद्ध कृषि सडक सञ्जाल निर्माण गरिने छ।<br>१.२.२. औद्योगिक तथा व्यवसायिक क्षेत्रहरूको यकिन गरी ती स्थानहरूलाईजोड्ने सडक क्रमिक रूपमा निर्माण गरिने छ।<br>१.२.३. सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य सडकहरूमा आवश्यकता अनुसारको रोडको व्यवस्था गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.२.४. पालिकाभर अति आवश्यक स्थानहरूमा पुल निर्माणका लागि सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ।<br>१.२.५. उच्च प्राथमिकताप्राप्त पुलहरूको डिपिआर सम्पन्न गरिने छ।<br>१.२.६. उच्च प्राथमिकताप्राप्त पुलहरू निर्माण गर्न संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिने छ। |
| १.३. सार्वजनिक यातायात प्रणालीको विकास गर्ने। | १.३.१.यातायात व्यवसायी तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया गरी सार्वजनिक सवारी साधन चल्ने रूटहरू तय गरिने छ।<br>१.३.२. रूटमा चल्ने सवारी साधनहरूको संख्या र प्रकार (जस्तै बस, मिनिबस, माइक्रोबस आदि) आवश्यकता अनुसार तय गरिने छ।<br>१.३.३. रूटको बीच–बीचमा बस स्टप, सार्वजनिक शौचालय, प्रतीक्षालयहरू स्थानीय आवश्यकता अनुसार निर्धारण गरी निर्माण गरिने छ।<br>१.३.४. पालिकाका सघन यातायात सञ्चालन हुने मुख्य रूटहरूमा आवश्यकताको आधारमा ट्राफिक युनिट स्थापना गरिने छ.।<br>१.३.५ विशेष गरी वर्षातको समयमा आवागमन अवरुद्ध हुनसक्ने सम्भावनालाईमध्यनजर गरी तत्काल आवागमन खुलाउन तयारी अवस्थामा राखिनेछ। |
| १.४. हेलिप्याड निर्माण गर्ने। | १.४.१. पालिकाका कम्तीमा एउटा हेलिप्याड निर्माण गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ गाउँपालिकामा सडक तथा यातायात सेवाको दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने।** | |
| २.१. सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने। | २.१.१. गुरु योजनामा आधारित सडक सञ्जालको विकास तथा यातायात रुटहरूको तय गरिने छ।<br>२.१.२. रणनीतिक सडकहरूको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन (डिपिआर) तयार गरी प्राथमिकताका आधारमा निर्माण गरिने छ। |
| २.२. सडकको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनमा ल्याइने। | २.२.१. सडकको न्यूनतम मापदण्डलाईकार्यान्वयनमा ल्याइने छ तथा सडक अतिक्रमण गर्ने कार्यलाईपूर्ण रुपमा निरुत्साहित गरिने छ। |
| २.३. दिगो तथा वातावरण मैत्री प्रविधिमा जोड दिने। | २.३.१. सडकको नियमित मर्मत सम्भारका लागि आधुनिक प्रविधिको उपयोग तथा यान्त्रीकरणमा जोड दिइने छ।<br>२.३.२. प्राकृतिक प्रकोप तथा जलवायु परिवर्तनले सडक तथा यातायातमा हुन सक्ने असर तथा नोक्सानीलाईन्यूनीकरण गरिने छ।<br>२.३.३. विद्युतीय सवारी साधन संचालन गर्नका लागि संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग समन्वय गरी प्रोत्साहन गर्न निजी क्षेत्रलाईआर्थिक सहुलियत दिने र चार्जिङ स्टेशनको सम्भाव्यता अध्ययन गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | २.३.४. पालिकामा निर्माण हुने सडकहरूमध्ये २० प्रतिशत सडकहरूमा बायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्न सम्भावना अध्ययन गरिने छ। |

सडक तथा यातायातको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१. | १.१.१ | वडाकेन्द्रलाईगाउँ पालिकाकेन्द्रसँग जोड्ने मुख्य सडकको स्तरोन्नति तथा कालोपत्रे | | ० | २००० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | मुख्य सडकमार्गले नसमेटेका सडकहरूलाईप्राथमिकताका आधारमा कालोपत्रे गर्ने | | | | २००० | | | | |
| | | १.२.१ | औद्योगिक, व्यवसायिक तथा कृषि क्षेत्र जोड्ने सडक निर्माण | | ० | २००० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.२ | अति आवश्यक पुलहरूको संभाव्यता अध्ययन | | ० | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.३ | प्राथमिकता प्राप्त पुलहरूको निर्माण | | ० | २००० | ० | ० | ० | ० | |
| | १.३. | १.३.१ | सार्वजनिक सवारीसाधन चल्ने रुटहरू तय | | ० | ० | ३०० | | | | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.३.२ | सडक मर्मत संम्हार Rapid Response Mechanism तयार गर्ने | | ० | १०० | २०० | २०० | २०० | २०० | |
| २ | २.१. | २.१.१ | सडक तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण | | ० | ५०० | ० | ० | ० | ० | |
| | २.२. | २.२.१ | अनुगमनको व्यवस्था | | ० | १०० | १५० | २०० | २५० | ३०० | |
| | | २.३.३ | विद्युतीय सवारी साधन खरिदमा सहुलियत | | ३०० | ४०० | ५०० | ६०० | ७०० | ८०० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- सडक यातायातको सहज पँहुच स्थापित भएको हुनेछ ।
- गाउँपालिका केन्द्रलाई राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीमा जोड्ने मुख्य सडकहरू कालो पत्रे भएका हुनेछन ।
- गाउँपालिका केन्द्रलाई प्रत्येक वडा केन्द्रलाई जोड्ने सडकहरू स्तरोन्नति भएका हुनेछन ।
- सार्वजनिक यातायातका वैज्ञानिक रुटहरू तय भइ सार्वजनिक परिवहन सहज भएको हुनेछ ।
- सडक जोखिम तथा दुर्घटना न्यूनीकरण हुनेछन ।

नतिजा सूचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| ४ | **सडक तथा यातायात** | | | | |
| | असर | बाह्रै महिना सवारीसाधन सञ्चालनयोग्य सडकको २ कि.मि. दूरीभित्र बसोबास गर्ने जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा सडकमा पहुँच भएका जनसंख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | सडक घनत्व | कि.मि. | | |
| | प्रतिफल | गाउँपालिकाकेन्द्रबाट वडा केन्द्र जोड्ने कालोपत्रे सडकको लम्बाई | कि.मि | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | पालिकाको सडकको जम्मा लम्बाई | कि.मि | | |
| | प्रतिफल | सडकहरूमा व्यावस्थित नाला निर्माण | कि.मि | | |
| | प्रतिफल | पुल तथा कल्भर्ट निर्माण | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ।

## ६.३ जलश्रोत, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा

अपार जलस्रोतको धनी नेपाल विश्वमै दोश्रो ठूलो जलसम्पदा भएको मुलुक मानिन्छ जसको सदुपयोग हुन नसकिरहेको कारण शहर र ग्रामीण ईलाकामा उर्जा संकट रहेको छ। नेपालको पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा अहिले पनि ठूलो संख्यामा जनताहरूले खाना पकाउने इन्धनको रूपमा काठदाउराको प्रयोग गर्दछन् भने तराई क्षेत्रमा गुइँठाको प्रयोग व्यापक रूपमा भइरहेको छ। यस पालिकामा सबै वडामा काठदाउरा मुख्य इन्धनकाको स्रोतको रूपमा रहेको छ भने सबै वडाहरूमा दाउराको स्रोतको रूपमा सामुदायिक वन रहेका छन्। काठ दाउराको प्रयोगका थुप्रै नकारात्मक पक्षहरूमध्ये स्वास्थ्यमा पर्ने असर र वनजङ्गलको विनाश प्रमुख हुन्। यस पालिकामा विद्युतीकरणको अवस्था सन्तोषजनक नै रहेको भए पनि सामान्य हावाहुरी तथा वर्षात हुने संकेत हुनासाथ विद्युत सेवा अवरुद्ध हुन्छ। यसकारण दैनिक जीवन यापन, व्यवसाय संचालन तथा औद्योगिकरणका लागि आवश्यक विद्युत् लाईनलाई थप ब्यवस्थित बनाउन जरुरि देखिन्छ। विद्युत ऊर्जा, सौर्य उर्जा र अन्य वैकल्पिक ऊर्जाबाट विभिन्न उद्योग, सिँचाई आयोजना, खानेपानी आयोजना समेत सञ्चालन गर्न सकिन्छ। तसर्थ थबाङमा विद्युत् प्रसारण लाईनमा सुधार गर्नुपर्ने साथै कम क्षमता Low Voltage हुने स्थानहरूमा ट्रान्सफर्मरको स्तरोन्नति तथा नयाँ ट्रान्सफर्मर जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

**सबल पक्ष मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- पालिकाका प्रायजसो स्थानहरूमा राष्ट्रिय वा स्थानीयस्तरबाट उत्पादित विद्युत प्रशारण सेवा पुगेको,
- नवीकरणीय उर्जा तथा वैकल्पिक उर्जालाईउचित व्यवस्थापन गरी सदुपयोग गर्न सकिने,

- गाउँपालिकाबासीलाईविद्युतीय उपकरणको, सौर्य उर्जा उपयोगमा प्रोत्साहन गरी काठ दाउरा र ग्याँसको खपत न्यूनीकरण गर्न सकिने।
- व्यवसाय संचालन तथा औद्योगिकरणका लागि आवश्यक क्षमताको विद्युत् लाईनको ब्यवस्थापन गर्न सकिने

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- स्तरीय र भरपर्दो विद्युत सेवामा समस्या रहेको।
- विभिन्न स्थानमा ट्रान्सफर्मरहरूको अभाव रहेको।
- सार्वजनिक सडक बत्तीहरूको पर्याप्त प्रबन्ध प्रर्याप्त नभएको।
- सामान्य हावापानी पर्दा पनि विद्युत आपुति अवरुद्ध हुने समस्या रहेको।
- गुणस्तरीय विद्युत आपुर्तिको व्यवस्था नभएको।

**दीर्घकालीन सोच** *ऊर्जामा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त नगरपालिका*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकावासीहरूमा दिगो, वातावरण मैत्री उर्जामा पूर्ण पहुँच स्थापित गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- ऊर्जामा सबै गाउँपालिकाबासीको पहुँच पुर्याउने,
- ऊर्जा व्यवस्थापनलाईदिगो र भरपर्दो बनाउने।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ ऊर्जामा सबै गाउँपालिकाबासीको पहुँच पुर्याउने** | |
| १.१. विद्युतीकरण नभएका स्थानहरूमा विद्युत् सेवा विस्तार गर्ने। | १.१.१. विद्युत् सेवा नपुगेका बस्तीहरूमा विद्युतीकरणका लागि थप कार्य अगाडि बढाइनेछ।<br>१.१.२. तत्काल विद्युतीकरण उपलब्ध हुन नसक्ने घरधुरी र काठ दाउराको प्रयोगलाईपूर्णरूपले विस्थापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै सौर्य ऊर्जा तथा वायोग्यास प्रयोग गर्न प्रोत्साहन स्वरूप अनुदान प्रदान गरिने छ। |
| **उद्देश्य २ ऊर्जा व्यवस्थापनलाईदिगो र भरपर्दो बनाउने** | |
| २.१. विद्युत क्षमता वृद्धि गर्ने। | २.१.१. पालिकामा मुख्य प्रसारण लाईनमार्फत पूर्ण विद्युतीकरण गरी वितरण प्रणाली सुदृढ गरिने छ।<br>२.१.२. मागअनुसार आवश्यक ख्यतिबनभ परिपूर्ति गर्न ट्रान्सफर्मर जडान तथा क्षमता वृद्धि गरिने छ।<br>२.१.३. विद्युत प्रसारण लाईन सुधार गर्न तथा काठका पोलहरू विस्थापन गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग समन्वय गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| २.२. विद्युत् उपयोग बढाउने । | २.२.१. घरायसी खाना पकाउन विद्युतीय उपकरणको प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गरिने छ ।<br>२.२.२. विद्युतिय सवारी साधनको प्रयोगलाईप्रोत्साहन गरिने छ । |
| २.३. वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन गर्ने । | २.३.१ पालिकामा वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनको सम्भाव्यता हेरी निजीक्षेत्रलाईआकर्षण गर्ने नीति अवलम्वन गरिने छ ।<br>२.३.२. बजार क्षेत्रहरूमा फोहोरको सदुपयोग गरी ऊर्जामा परिणत गर्ने प्रविधीको प्रयोग गरिने छ ।<br>२.३.३. उज्यालो गाउँपालिकाअभियान अन्तर्गत पालिकाका बजार क्षेत्रहरूमा तथा सार्वजनिक स्थानहरूमा सौर्यबत्ती जडान गरिने छ । |
| २.४. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । | २.४.१. दाउराको प्रयोगलाईपूर्णरूपमा वैकल्पिक उर्जा तथा विद्युतीय ऊर्जाको प्रयोगले विस्थापित गर्न दाउराको प्रयोगका नकारात्मक असरबारे जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ । |

उर्जाको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१. | १.१.१. | विद्युतका प्रशारण लाईन विस्तार | | ० | ८०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२. | वैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्न अनुदान | | ० | ५०० | ० | ० | ० | ० | |
| **२** | २.१. | २.१.१. | विद्युत प्रशारण लाइन सुधार कार्यक्रम | | ० | ४०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.२. | आवश्यकताका आधारमा ट्रान्सफर्मर जडान | | ० | ० | १००० | ० | ० | ० | |
| | | २.१.३ | वैकल्पिक ऊर्जा उत्पादनमा निजी क्षेत्रसँग | | ० | ८० | ९० | ० | ० | | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | सहकार्य गर्न अन्तरक्रिया | | | | | | | | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- उर्जाका आधारभूत पूर्वाधारहरूको विकास भइ हरेक घरधुरीमा न्यूनतम उर्जाको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।
- उर्जाको मुल प्रवाहमा नसमेटिएका घरधुरीहरूमा वैकल्पिक उर्जाको प्रबन्ध भएको हुनेछ।

नतिजा सूचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| | असर | विद्युतमा पहुँच भएका जनसंख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | वैकल्पिक तथा नविकरणीय उर्जा जस्तै सोलार प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | खाना पकाउनका निम्ति ऊर्जाको प्राथमिक स्रोतको रूपमा कोइला, दाउरा, गुइँठा लगायतका ठोस इन्धन प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | खाना पकाउन एलपी ग्याँस प्रयोग गर्ने घरपरिवार | | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | खाना पकाउन विद्युतीय चुलो प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | | खाना पकाउन बैकल्पिक ऊर्जा प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | विद्युतीय सामग्रीमा हिटर, पंखा, एयर कन्डिसनर, वासिङ मेसिन प्रयोग गर्ने घरपरिवार | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन।

- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ।

## ६.४ सूचना, सञ्चार तथा प्रविधि

नेपालको संविधानले सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी हकलाईमौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरेको छ, जसलाई स्थानीय सरकारहरूले पनि कार्यान्वयन गरिरहेका छन। ग्रामिण परिवेश भएकोले यस पालिकामा सूचना तथा संचारको अवस्था केही कठिन रहेको देखिन्छ। पालिकामा रेडियो नेपाल, जलजला एफएफ लगायत विभिन्न स्थानीय एफएमहरू लगायत विभिन्न स्टेसनहरू जिल्ला तथा केन्द्रबाट प्रसारण सुनिन्छ र पत्रपत्रिकाको पहुच पनि न्यून रहेको छ। गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेलको टेलिफोन इन्टरनेट सेवा उपलब्ध छ भने अन्य इन्टरनेट कम्पनिहरूले पनि इन्टरनेट सेवा पुर्याउँदै आइरहेका छन। केहि केवल नेटवर्क तथा डिस होमजस्ता माध्यमबाट पालिकाबासीले मनोरन्जनात्मक टि.भी कार्यक्रमहरू प्रसारण गरिरहेको छन्। आर्थिक विकासका लागि सूचना तथा संचारको विकास अत्यावश्यक भएका कारण यस गाउँपालिकामा सूचना तथा सञ्चारको विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रमहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

**सबल पक्ष  मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- गाउँपालिकामा रेडियो नेपाल र लगायतका स्थानीय एफएम रेडियो सुन्न तथा डिजिटल प्रविधि डीसहोमबाट टेलिभिजन हेर्न सकिने।
- उपभोक्ताको माग राम्रो भएको खण्डमा निजी सञ्चार सेवा प्रदायक मोबाइल तथा इन्टरनेट अन्य कम्पनीहरूलाईसमेत सेवा विस्तारमा आकर्षण गर्न सकिने।

**दुर्बल पक्ष  प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- ल्याण्डलाईन टेलिफोन तथा अप्टिकल फाइबरबाट इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको।
- पर्याप्त मात्रामा टेलिफोनका टावरहरू नभएकाले Network Coverage मा प्रभावकारिता ल्याउन टावरहरू विस्तार गर्नुपर्ने।
- विद्यालय तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा इन्टरनेट सुविधा विस्तार गरी निःशुल्क वाईफाईको व्यवस्था गरी यथोचित सदुपयोग गर्नुपर्ने।
- पालिकामा हाल विद्दमान रहेको सञ्चार क्षेत्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।
- पालिकावासीमा सञ्चारका सबै प्रविधिसँगको पहुँच स्थापना गरी साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने।

**दीर्घकालीन सोच**  *सूचना तथा सञ्चारमा पूर्ण पूर्वाधारयुक्त गाउँपालिका*

**लक्ष्य** *गाउँपालिकामा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने*

**उद्देश्यहरू**

- गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- गाउँपालिकालाइ प्रबिधियुक्त बनाउने।
- प्रबिधियुक्त पठनपाठन अगाडि बढाउने।
- पालिकालाइ २१औ सताब्दि अनुरूप अगाढि बढाउने।

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ गाउँपालिकावासीमा सूचना प्रविधिको पहुँच सुनिश्चित गर्ने** | |
| १.१. सूचना प्रविधिका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्ने। | १.१.१. मोबाइल नेटवर्क कभरेजमा प्रभावकारिता ल्याउन मोबाइल टावरहरूको थप विस्तार गर्न नेपाल टेलिकम र एनसेलसँग पहल गरिने छ।<br>१.१.२. इन्टरनेट प्रदायक निजी कम्पनीहरूलाईआकर्षण गरी पूर्वाधार निर्माण गरिने छ।<br>१.१.३. स्थानीय एफएम रेडियो सञ्चालन गर्न र स्थानीय पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्न निजी क्षेत्रलाईप्रोत्साहन गरिने छ।<br>१.१.४. मोबाइल टावरहरूमा विद्युतको नियमित रूपमा आपूर्ति गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाईनेछ। |
| १.२.गाउँपालिकावासीमा आमसञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने। | १.२.१. पालिकाको वेबसाइटमार्फत सूचना सम्प्रेषण गरिने छ।<br>१.२.२. गाउँपालिकाकेन्द्र, वडा कार्यालय, सार्वजनिक स्थल तथा प्रत्येक सघन वस्तीहरूमा टेलीफोन, मोवाइल तथा इन्टरनेटको पहुँच पुयाइनेछ<br>१.२.३. वडा कार्यालयहरू सूचना प्रविधि मैत्री बनाइने छ।<br>१.२.४. पालिकास्तरीय सूचना केन्द्रको स्थापना गरिने छ।<br>१.२.५. एफएम रेडियोसँग सहकार्य गरी स्थानीय भाषामा सूचना तथा समाचार उत्पादन गरेर प्रसारण गरिने छ। |
| १.३. क्षमता अभिवृद्धि मूलक कार्यक्रम संचालन गर्ने। | १.३.१. सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धित प्राविधिक जनशक्तिलाईविभिन्न किसिमका तालिम मार्फत उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिने छ।<br>१.३.२. पालिकावासीमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गरिने छ। |

## सूचना तथा संचारको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| **१** | १.१. | १.१.१ | नेपाल टेलिकम, एनसेल र गाउँपालिकाको बिच समन्वय गरी आवश्यक स्थानमा टावरहरू निर्माण गर्ने | | ० | ४०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.३ | सामुदायिक एफएम र स्थानीय पत्रिका प्रकाशनमा सहजीकरण | | ० | १५० | १६० | १७० | १८० | १९० | |
| | | १.१.४ | विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य | | ० | ३०० | ३०० | ० | ० | ० | |
| | १.२ | १.२.१ | सञ्चार सेवा नपुगेका वस्ती तथा सार्वजनिक स्थलहरूमा प्राथमिकताका साथ विस्तार गरिने छ। | | ० | ० | २०० | ० | ० | ० | |
| | १.३. | १.३.१ | सूचना प्रविधि तालिम संचालन | | ० | २०० | ० | ० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- गाउँपालिका तथा वडाहरूमा सूचना प्रबिधिका पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुनेछ।
- पालिकावासीमा आमसञ्चारको गुणस्तरीय सेवामा पहुँच पुगेको हुनेछ

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | **सूचना तथा सञ्चार** | | | | |
| | असर | टेलिफोन तथा मोबाइल सेवामा पहुँच पुगेको घरपरिवार संख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | इन्टरनेट प्रयोगकर्ता घरपरिवारको संख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | रेडियोको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |
| | असर | टेलिभिजनको पहुँच पुगेका घरपरिवार संख्या | प्रतिशत | २०८०/०८१ | २०८४/०८५ |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको दैवी विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल र प्रभावकारी हुनेछ ।

# परिच्छेद ७ वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र

## ७.१ वन तथा जैविक विविधता

संविधानले प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, संवद्र्धन र उपयोगसम्बन्धी नीति अन्तर्गत जनसाधरणमा वातावरणीय स्वच्छता सम्बन्धी चेतना बढाई औद्योगिक तथा भौतिक विकासबाट वातावरणमा पर्न सक्ने जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्दै वन, वन्यजन्तु, पंक्षी, वनस्पती तथा जैविक विविधताको संरक्षण, सम्बर्धन र दिगो उपयोग गर्ने व्यवस्था गरेको छ। संविधानको भाग ३ धारा ३० ले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हक प्रदान गरेको छ। यसैगरी

संविधानले वातावरणीय सन्तुलनका लागि आवश्यक पर्ने भूभागमा वन क्षेत्र कायम गर्ने र प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्व सूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनरुस्थापनाको व्यवस्था समेत सुनिश्चित गरेको छ। उपरोक्त संवैधानिक व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वन नीति २०७५, राष्ट्रिय वातावरण नीति, राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६, वन ऐन २०७६ तथा वातावरण संरक्षण ऐन २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्।

थबाङ गाउँपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न गाउँपालिकाको श्रेणीमा पर्दछ। दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य नं. १५ मा वनको दिगो व्यवस्थापन गर्ने, मरुभूमिकरण विरुद्ध लड्ने, भूक्षयीकरण रोकेर त्यस्तो प्रक्रियालाईउल्ट्याउने तथा जैविक विविधताको क्षतिलाईरोक्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। तसर्थ पर्यावरणीय प्रणाली सन्तुलन, वायुमण्डलको स्वच्छता तथा जीवजन्तुको वासस्थान कायम राख्न वनजंगलको संरक्षणलाई प्राथमिकतामा राख्नु जरुरी छ। अर्कोतर्फ यस पालिकामा वन क्षेत्रबाहेक झाडी बुट्यान क्षेत्र र खेर गइरहेका जमिन पनि केही मात्रामा रहेकोले उक्त जमिनमा ब्यापक जनपरिचालन गरी बृक्षारोपण गर्नुपर्ने देखिन्छ जसले गर्दा गाउँपालिकालाईएक प्रकारको हरित बगैंचाको रूपमा विकास गरी वनलाईआयआर्जनसँग जोड्न सकिन्छ। केही स्थानमा पहिरो जाने, बाढी आउने गरेको छ। भूसंरक्षणको प्रभावकारी उपाय वृक्षारोपण भएकोले सो कार्यलाईप्राथमिकतामा राख्नु भूसंरक्षणका साथै वन्यजन्तुका लागि पनि अति आवश्यक छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पालिकाको कुल भू–भाग मध्ये वनजंगलले करिब ५४.७८ प्रतिशत भू–भाग ओगटेको।
- स्थानीय समुदाय र पालिकाको सहयोगमा सामुदायिक वन र राष्ट्रिय वनको संरक्षण गर्न सकिने।
- खुला क्षेत्र तथा पार्कहरूको विकासलाईप्राथमिकता दिई पर्यटक आकर्षण गर्न सकिने।
- खेर गएका तथा खालीरहेका सार्वजनिक जग्गालाईसामुदायिक वनको रूपमा विस्तार गरी आयआर्जनका विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरी गरिबी निवारणमा जोड्न सकिने।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- वन जंगल क्षेत्रमा हिउदको समयमा आगलागीको समस्या हुने गरेको,
- वन क्षेत्रमा रहेका मिचाहा प्रजातिका वनस्पति नियमित रूपमा गोडमेल गरी नियन्त्रण गर्नुपर्ने,
- वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन तथा भू–संरक्षणका लागि प्राबिधिक जनशक्ति उत्पादन गर्नुपर्ने,
- सामुदायिक वनको व्यवस्थापनका साथै आयस्रोत एवं क्रियाकलापलाईपारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनुपर्ने,
- लोपोन्मुख वनस्पति र वन्यजन्तुको संरक्षणका लागि विशेष कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने

**दीर्घकालीन सोच** *जल, जमीन, जंगल र जडीबुटीको दिगो संरक्षण तथा सदुपयोग मार्फत संबृद्द गाउँपालिका*
**लक्ष्य** *गुणस्तरयुक्त हरियो वन, सन्तुलित वातावरण र विपद्‌उत्थानशील समुदायको विकास गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी नगरपालिकाको आर्थिक स्रोतको प्रमुख आधार बनाउने
- वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्ने ।

- दीगो, उत्पादनशील जलाधार निर्माण र क्षतिग्रस्त कमजोर भिरालो जमिन क्षेत्रको संरक्षण गर्ने

रणनीति तथा कार्यनीति

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १ वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक स्रोतको प्रमुख आधार बनाउनु।** | |
| १.१. वन क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन गर्ने। | १.१.१. वन क्षेत्रको विकासलाईवैज्ञानिकीकरण गर्न विज्ञ समूहको सहयोगमा दिगो वन व्यवस्थापन बारे सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा अभिमुखीकरण तालिम सञ्चालन गरिने छ। |
| १.२. वनलाईआर्थिक स्रोतको प्रमुख आधार बनाउने। | १.२.१. खाली रहेका सार्वजनिक जग्गालाईसामुदायिक वनको रुपमा विस्तार गरी आय आर्जनको विशेष कार्यक्रममा आवद्ध गरिने छ।<br>१.२.२. निजी तथा सामुदायिक स्तरमा निजी जमिन तथा वन जंगलमा फलफूलको व्यवसायिक उत्पादन सुरु गरिने छ।<br>१.२.३. जडिवुटीहरूको वनक्षेत्रमा व्यावसायिक खेती तथा सामूहिक खेती गर्न नीति तथा कार्ययोजना निर्माण गरिने छ।<br>१.२.४. Agro Forestry को नीति अबलम्बन गरी वन क्षेत्रलाईपूर्ण प्रतिफलमुखी बनाइनेछ |
| **उद्देश्य २ वनको दिगो विकास सुनिश्चित गर्नु।** | |
| २.१. खेर गैरहेको झाडी वुट्यान क्षेत्रलाई सदुपयोग गरी वनको क्षेत्रफल बढाइने। | २.१.१. खेर गइरहेका स्थानहरूको पहिचान गरी वृक्षारोपण कार्यक्रम संचालन गरिने छ। |
| २.२. वन संरक्षण कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने। | २.२.१. स्थानीय "वन ऐन" जारी गरी वनको प्रभावकारी संरक्षण गरिने छ।<br>२.२.२. सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूलाईसक्षम बनाई प्रतिफलमुखी कार्यक्रम संचालन गरिने छ।<br>२.२.३. हरेक वडामा उपयुक्त सार्वजनिक तथा ऐलानी जग्गा रहेका स्थानहरूको पहिचान गरी निश्चित क्षेत्रलाईहरित क्षेत्रको रूपमा घोषणा गरी हरित क्षेत्र कायम गर्न वृक्षारोपण, पार्क निर्माण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ।<br>२.२.४. पानीको मूल सुकाउने प्रजातिका बिरुवाहरूको पहिचान गरी तिनीहरूलाईउत्पादनशील फलफुल तथा पानीका मुहान संरक्षणमा सहायक बोटबिरुवाले प्रतिस्थापन गर्दै लगिनेछ।<br>२.२.५.वन तथा भू–संरक्षण हरेक कार्यक्रमहरूमा जन सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ।<br>२.२.६. वन डढेंलो र वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको चोरीनिकासी प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गरिने छ।<br>२.२.७. विकास निर्माण कार्य गर्दा वन तथा जलाधार क्षेत्रको सकेसम्म कम क्षति हुने गरी गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| २.३. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। | २.३.१.वन तथा भू–संरक्षण सचेतना कार्यक्रमहरू अभियानका रुपमा सञ्चालन गरिने छ। |
| **उद्देश्य ३, दीगो, उत्पादनशील जलाधार निर्माण र क्षतिग्रस्त कमजोर भिरालो जमिन क्षेत्रको संरक्षण गर्ने** | |
| उद्देश्य ३, दीगो, उत्पादनशील जलाधार निर्माण र क्षतिग्रस्त कमजोर भिरालो जमिन क्षेत्रको संरक्षण गर्ने | ३.१.१ पालिकाका सम्पूर्ण वडामा पहिरो, सुख्खा पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी विवरण संकलन गरिने छ।<br>३.१.२ अति जोखिम युक्त क्षेत्रलाई वातावरणिय हिसावले अति संवेदनशील क्षेत्र घोषणा गरिने छ। |
| ३.२ पहिरो र कटान नियन्त्रणका सफल अभ्यासहरूको अनु ुसरण गर्ने | ३.२.१ पहिरो र कटान क्षेत्रका हरित क्षेत्र प्रवर्द्धन कार्यक्रम अभियानका रुपमा संञ्चालन गरिने छ।<br>३.२.२ पहिरो ग्रस्त क्षेत्रमा वायोइन्जिनियरिङ प्रविधिको प्रयोग गरी नियन्त्रण गर्न विज्ञसँग परामर्श गर्नुका साथै पहिरो नियन्त्रण क्षेत्रको अध्ययन भ्रमण गरिने छ।<br>३.२.३ पालिकामा एक पहिरो नियन्त्रण तथा भु संरक्षण क्षेत्रको घोषणा गर्न कार्यक्रम संञ्चालन गरिने छ।<br>३.२.४ पहिरो नियन्त्रणका लागि आवश्यक आधारभूत पूर्वाधार जस्तै तार जालीको उत्पादन पालिकामै गर्न निजी क्षेत्रसँग अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिने छ।<br>३.२.५ पहिरो नियन्त्रण तथा भू–संरक्षण प्रविधि सम्बन्धी तालिम प्राप्त जनशक्तिको प्रबन्ध गरिने छ। |

वन तथा भूसंरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१. | १.१.१ | दिगो वन व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने | | ० | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | १.२. | १.२.१ | सार्वजनिक जग्गामा वृक्षारोपण गर्ने | | | | | | | | |

| | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | वडा स्तरीय नर्सरी स्थापना गरी फलफुलका बिरुवाहरू उत्पादन तथा वितरण | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | २.२. | २.२.१ | स्थानीय वन ऐन निर्माण | | ० | २०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | २.२.२ | पानीको मुहान संरक्षण गर्न सहयोगी विरुवा रोपण | | ० | ४० | ४० | ४० | ४० | ४० | |
| | | २.२.३ | वन डडेलो नियन्त्रण कार्ययोजना निर्माण | | ० | १०० | ० | ० | ० | ० | |
| **३** | ३.१ | ३.१.१ | पहिरो तथा कटान ग्रस्त क्षेत्रको नक्साङ्कन तथा विवरण संकलन | | ० | ० | ५० | ५० | ५० | | |
| | | ३.१.२ | वातावरणिय हिसावले जोखिम युक्त र अति संवेदनशील क्षेत्र पहिचान गर्ने | | ० | १५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | ३.१.३ | पहिरो नियन्त्रण | | | १०० | ० | १०० | ० | १०० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | प्राविधिक जनशक्ति तालिम | | | | | | | | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

- दिगो वन व्यवस्थापन सुनिश्चित हुनेछ ।
- जैविक विविधताको संरक्षण भएको हुनेछ ।
- भूसंरक्षणका नमुना क्षेत्रहरूको संख्यामा उल्लेख्य वृद्धि हुनेछ र हरित क्षेत्र विस्तार हुनेछ ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | **वन तथा भू–संरक्षण** | | | | |
| | असर | वनले ओगटेको कुल क्षेत्र (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्र (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्र | रोपनी | | |
| | असर | जडीबुटी तथा फलफूल खेतीले ओगटेको सामुदायिक वनको क्षेत्र (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | मिचाहा प्रजातिका बिरुवाहरूले ओगटेको वनको क्षेत्र (प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | संकटापन्न अवस्थामा रहेका औषधिको रूपमा प्रयोग हुने वनस्पतिहरू(प्रतिशत) | प्रतिशत | | |
| | असर | संकटापन्न घोषणा भएका वन्यजन्तुको संख्या | प्रतिशत | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।

- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

### ७.२ भूसंरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन

विश्व मानचित्रमा नेपाल जलस्रोतको दोस्रो धनी राष्ट्रको रूपमा परिचित छ। पहाडी भूबनोट भएकोले यस गाउँपालिकामा जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संख्या कम रहेको छ। पालिकामा थबाङ खोला, मिरुल खोला, टुटु खोला, कुट्टे खोला, सिमरी खोला जस्ता महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रका रूपमा रहेका छन्। तथापि समृद्धिका आधारहरू मध्ये एक रहेको जलाधार क्षेत्रहरूको ठोस योजना नहुँदा यसको पूर्ण सदुपयोग नभई जलस्रोत खेर गइरहेको अवस्था छ। तसर्थ यस पालिकाका महत्वपूर्ण जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण तथा सम्बर्धन गरी पारिस्थितिक सन्तुलन कायम राख्न र गाउँपालिकालाईआर्थिक समृद्धितर्फ लैजान जरुरी छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- नदीनालाहरूबाट सिँचाई सुविधा, खानेपानीको आपूर्ति, जल यातायात, पर्यटने क्षेत्रमा बहुआयामिक रूपले प्रयोग गर्न सकिने।
- जलस्रोत क्षेत्रको उच्चतम प्रयोग गरी कृषि, उद्योग, पर्यटन आदिको विकास गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न सकिने।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- वन, जलाधार र भूसंरक्षणका लागि दिगो रूपमा दीर्घकालीन कार्यक्रमहरू निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने।
- जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व आम मानिसमा बुझाउन नसकिएको।
- पालिकामा रहेका जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गर्न नसके भविष्यमा पानीको मुहानहरू सुक्न गई पिउने पानी तथा सिँचाइको चरम अभाव हुनसक्ने।
- वैज्ञानिक जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रम लागू गर्नुपर्ने।
- प्राकृतिक प्रकोप बाढी, पहिरो, अनावृष्टि, भुक्षय, डढेलो, सुख्खा खडेरी लाग्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *गाउँपालिकाको जल सम्पदालाईउच्चतम सदुपयोग गरी दिगो विकास हासिल गर्ने*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकाको जलाधार क्षेत्रको दिगो संरक्षण गरी जल सम्पदामा आत्मनिर्भर बन्ने*
**उद्देश्यहरू**

- जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने,

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १, जलाधार क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गरी आर्थिक समृद्धि हासिल गर्ने** | |
| १.१.जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्र पहिचान गरी संरक्षण गर्ने | १.१.१. पालिकामा रहेका पानीका मुहानहरू, जलाधार क्षेत्र तथा सिमसार क्षेत्रको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरी विस्तृत विवरण तयार गरिने छ।<br>१.१.२. जलाधार क्षेत्रहरूको विनासमा सहयोग पु¥याउने क्रियाकलापहरूगर्न तत्काल रोक लगाई जलाधार क्षेत्रको संरक्षण गरिने छ। |
| १.२.जलाधार क्षेत्रको दीर्घकालीन व्यवस्थापन गर्ने। | १.२.१. पालिकाका प्रमुख जलाधार क्षेत्रहरूलाई"विशेष जलाधार क्षेत्र" घोषणा गरी ती क्षेत्रहरूमा संरक्षणका कार्यक्रमहरू लागू गरिने छ।<br>१.२.२. प्रत्येक वडाका उपयुक्त स्थानहरूमा जल पर्यावरणीय प्रणाली अन्तर्गत जलचर, वनस्पति र भौतिक अवयवहरूको प्रवर्धन गर्नका लागि नमूना पोखरीहरू निर्माण गरिने छ। उक्त पोखरीहरूमा वर्षातको पानी संकलन गर्ने व्यवस्था गरिने छ।<br>१.२.३. जलाधार संरक्षणमा सहायक प्रजातिका बिरुवाहरूको वृक्षारोपण गरिने छ।<br>१.२.४. जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको प्रयोग गरी कृषि, उद्योग तथा पर्यटन क्षेत्रको विकास गरिने छ। |
| १.३.जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। | १.३.१. जलाधार क्षेत्र संरक्षणको महत्व बुझाउनका लागि जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |

**जलाधार व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१. | १.१.१ | जलस्रोत तथा जलाधार क्षेत्रको विस्तृत विवरण तयार गर्ने | | ० | ३५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | स्थानीय जलाधार क्षेत्र संरक्षण नियमावली तयार गर्ने | | | ० | १०० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.१ | पोखरीहरू निर्माण | | | ० | ० | ३५० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | निजी क्षेत्रको संलग्नतामा जलाधार क्षेत्र उपयोग गरी आर्थिक दिगो पर्यटन, कृषि र उद्योग क्षेत्रका कार्यक्रम संचालन गर्न अन्तरक्रिया | | | ० | २०० | ० | ० | ० | |
| | १.३. | १.३.१. | जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने | | | ५० | ५० | ५० | ५० | ५० | |

**नतिजा सूचक**

| **क्र.सं.** | **नतिजाको तह** | **नतिजा सूचक** | **इकाई** | **आधार वर्ष** | **अन्तिम वर्ष** |
|---|---|---|---|---|---|
| **१** | **जलाधार व्यवस्थापन** | | | | |
| | असर | ताल, सिमसार र तलाउ÷पोखरीहरूको संख्या | प्रतिशत | | |
| | असर | संकटासन्न तालहरू÷पोखरीहरू | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | संरक्षित सिमसार क्षेत्र (संख्या) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | वर्षातको पानी संकलन गर्न निर्माण गरिएका नमुना पोखरी संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | संकटमा परी पुनरुत्थान गरिएका पानीका मुहानको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | वनजंगल भित्र रहेका पोखरीहरूको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका नदीहरूको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | संकटयुक्त अर्थात् सुख्खाका कारण सुक्ने खतरामा रहेका पानीका मुहानहरूको संख्या | संख्या | | |
| | असर | नयाँ निर्माण गरिएका पोखरी, ताल वा अन्य जलक्षेत्रले ओगटेको क्षेत्र | प्रतिशत | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

### ७.३ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

वातावरण संरक्षण सम्पूर्ण वातावरणीय अवयवहरूको एकीकृत संरक्षणको प्रक्रिया हो । समग्रमा यस अन्तर्गत जल, जमिन, जंगल, वायुमण्डल र हाम्रो वरपरको सेरोफेरोलाईस्वच्छ, सफा र सन्तुलित राख्ने विषय आउँछ । हाम्रो वरपर रहेका प्राकृतिक अवयवहरू जस्तै वायुमण्डल, भूमि, जल, वनजंगल, वनस्पति, जीवजन्तु र प्राकृतिक जीवनचक्र, जलवायु तथा मौसम आदिको अन्तरक्रिया र समग्रताले सृजना गरेका भौतिक अवस्थालाईवातावरण भनिन्छ । वातावरण प्रदूषणले मानिसमा विभिन्न किसिमका रोगहरू निम्त्याउँछ । नेपालको संविधानमा प्रत्येक नागरिकलाईस्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने हक हुनेछ भनी मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरिएको छ । तसर्थ यस गाउँपालिकामा पनि समग्र वातावरण संरक्षण गर्न विभिन्न जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- पार्क तथा हरित क्षेत्र विस्तार गर्न गाउँपालिकाले योजनाबद्ध रूपमा काम गरिरहेको,
- पालिकाका सार्वजनिक स्थल, खोला किनार तथा अनुकूल स्थानमा वृक्षारोपण गरिएको,
- स्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर पार्ने खालका कलकारखानाहरू न्यून रहेका तथा हरियाली क्षेत्र पर्याप्त भएका कारण तुलनात्मक रूपमा सहरी क्षेत्रभन्दा स्वच्छ वातावरण रहेको,
- पालिकाका विभिन्न ठाउँमा व्यापक वृक्षारोपण गर्नुका साथै बगैंचा, पार्कहरू निर्माण गरी हरियाली प्रवर्द्धन गर्न सकिने ।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या चुनौतीहरू**

- प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाहरूको पूर्ण संरक्षण र सदुपयोग हुन नसकेको,
- काठ दाउरालाईघरायसी इन्धनको रूपमा प्रयोग गर्नाले घरायसी प्रदूषण र स्वास्थ्यमा समस्या देखा परेको,

- समयमै स्तरोन्नती नहुँदा तथा अनावश्यक मानवीय गतिविधिका कारण पानीका मुहान, खोला, नाला सुक्ने खतरा रहेको,
- वन क्षेत्रमा खडेरीको समयमा डढेलोको जोखिम रहेको,
- वातावरण मैत्री पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा अन्य प्ा्रकृतिक साधन स्रोत विचमा सामन्जस्यता स्थापित हुन नसकेको,
- पालिकास्तरमा वातावरण संरक्षणका निम्ति सचेतनाका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी ढंगले ल्याउनुपर्ने,
- पर्यावरणीय असन्तुलन तथा प्रदूषणको नकारात्मक असरका कारण जीवन कष्टकर हुन सक्ने ।

**दीर्घकालीन सोच** *स्वच्छ, सफा, हराभरा हाम्रो थबाङ*
**लक्ष्य** *गाउँपालिकालाईवातावरणमैत्री नमूना हरित क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने*
**उद्देश्यहरू**

- जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने,
- सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाईदिगो र वातावरण मैत्री बनाउने ।

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १, जल, जमिन, वायु र ध्वनी प्रदूषण नियन्त्रण गर्ने** | |
| १.१ प्रदूषण नियन्त्रणका लागि मापदण्ड बनाई लागू गर्ने । | १.१.१. प्लाष्टिक, टायर, ट्यूब जलाउने परिपाटीलाईपूर्णतः बन्देज गरिने छ ।<br>१.१.३. पानीका मुहानहरू सफा राख्न त्यस्ता स्थानहरूमा मानवीय गतिविधि र छाडा पशुहरू नियन्त्रण गरिने छ ।<br>१.१.४. मरेका पशु चौपायहरूको व्यवस्थापन गर्न वडास्तरमा स्थानहरू तोकिनेछ ।<br>१.१.५. प्रत्येक घरमा खाना पकाउन प्रयोग हुने मुख्य ईन्धन काठ दाउरालाईविस्तापित गर्न वैकल्पिक ऊर्जा जस्तै गोवरग्याँस, बायोग्याँस, सौर्य तथा वायु उर्जा, सुधारिएको चुलो आदिको व्यवस्था गर्न मापदण्डका आधारमा निश्चित प्रतिशत अनुदान दिइने छ ।<br>१.१.६. ठूला उद्योग, क्रशर, इट्टा भट्टा जस्ता प्रदूषण बढाउने उद्योगलाईघना मानव बस्ती भएको इलाकामा स्थापना गर्न निषेध गरिने छ ।<br>१.१.७. गाउँपालिकाभएर बग्ने खोला नालाको किनार लगायत भू–क्षय संवेदनशील क्षेत्रमा भू–क्षय, नदी कटान तथा पहिरो नियन्त्रण गर्ने योजना कार्यान्वयन गरिने छ । यसो गर्दा जैविक इन्जिनियरिङ्ग प्रविधिलाईप्राथमिकता दिइने छ । |
| १.२. समुदाय वा टोल स्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गर्ने । | १.२.१. घरआँगन, टोल र सडक सफा राख्ने र सामुदायिक वा टोलस्तरमा नियमित सरसफाई अभियान सञ्चालन गरिने छ । |

| | |
|---|---|
| | १.२.२. प्रत्येक वडाका मानवीय गतिविधिहरू बढी भैरहने क्षेत्रमा अनिवार्य सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरिन छ। |
| **उद्देश्य २, सम्पूर्ण पूर्वाधार विकास क्रियाकलापहरूलाईदिगो र वातावरण मैत्री बनाउने।** | |
| २.१. विकास निर्माणको काम तथा निर्माण कार्य गर्दा IEE कार्यन्वयन गर्ने। | २.१.१. विकास निर्माणका ठूला कार्यक्रमहरू, खानी उत्खनन्, ढुंगा, गिटी, वालुवा तथा माटो उत्खनन् आदि कार्य गर्न प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण गरी सोको अक्षरशः पालना गरिने छ। |
| २.२. ऐतिहासिक तथा सार्वजनिक स्थलहरूको दिगो विकास र संरक्षण गर्ने। | २.२.१. ऐतिहासिक, धार्मिक र पुरातात्विक महत्वका स्थानहरूको एकीकृत संरक्षण योजना तयार गरी यस्ताक्षेत्रलाईसम्पदा क्षेत्र घोषणा गरी वातावरण अनुकूल दिगो विकास र संरक्षण गरिने छ।<br>२.२.२. प्रत्येक वडामा एक एक ओटा वडागत नमुना पार्कहरूको निर्माण गरिने छ। |

## वातावरण संरक्षणको विस्तृत कार्यक्रम

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१. | १.१.१ | प्राथमिकताका आधारमा सडकहरू कालोपत्र गर्ने | | | ५०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | मरेका चौपायाहरू व्यवस्थापन गर्ने स्थान निर्माण | | ० | ० | ४०० | ० | ० | | |
| | | १.१.३ | बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन गर्न अनुदान | | | ३०० | ३०० | ३०० | ३०० | ३०० | |
| | | १.२.१ | सार्वजनिक शौचालय निर्माण | | | ० | १५०० | ० | ० | | |

## अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- विकास निर्माणको काम गर्दा वातावरणिय प्रभाव मुल्याङ्कन अनिवार्य गरिएको हुने।
- महत्वपूर्ण सार्वजनिक स्थानहरूमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण भएका हुने।

- एकीकृत वातावरण संरक्षण योजना तयार भएको हुने ।
- वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कार्यले निरन्तरता पाएको हुने ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | वातावरण संरक्षण | | | | |
| | प्रतिफल | नव हरित क्षेत्रको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | वातावरणीय संवेदनशील क्षेत्रहरूको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | सडक सौन्दर्यकरण | कि.मि. | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ७.४ विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलता

औद्योगिक राष्ट्रहरूले गरेको व्यापक कार्बन उत्सर्जन, सवारी साधनबाट निस्कने धुवाँ, शहरीकरण, जनसंख्या वृद्धि, वनजंगल विनाश, रेफ्रिजेरेशन प्रविधिमा प्रयोग हुने क्लोरोफ्लोरो कार्वन जस्ता कारणले हरितगृह प्रभाव बढ्न गई त्यसले भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धि गर्दै लगेको वैज्ञानिक तथ्य हामी सामु छ ।यसरी भूमण्डलीय तापक्रम वृद्धिले प्रत्यक्षरुपमा जलवायुमा प्रभाव पारी जलवायु परिवर्तन भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा हरेकराष्ट्रले विकास निर्माणका योजना तयार पार्दा यस तथ्यलाई मनन गरी तयार पार्नुपर्ने हुन्छ किनकि जलवायु परिवर्तनका प्रमुख कारक तत्वहरू नै विकाससम्बन्धी मानवीय गतिविधिहरू हुन् । विकाससम्बन्धी क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाउने र जलवायु परिवर्तन बिरुद्ध अभियान सञ्चालन गरी कम भन्दा कम कार्वन उत्सर्जन गर्ने र बढी

भन्दा बढी कार्वन उपभोग हुने वातावरण सिर्जना गरेर जलवायु समायोजन र सन्तुलन कायम हुने वैज्ञानिक विधि र प्रक्रिया अवलम्बन गर्न श्रेयस्कर हुन्छ ।

भौगोलिक जटिलताका कारण नेपाल प्राकृतिक प्रकोपको उच्च जोखिम क्षेत्रमा रहेको छ। नेपालमा बर्षेनि प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठुलो मात्रामा जनधनको क्षति हुने गरेको छ। नेपालमा वि.सं. २०७२ सालको महाभूकम्पको पीडा अझै ताजा नै छ। यस पालिकामा विशेषगरी पहिरो, हावाहुरी, असिना, चट्याङ, अनावृष्टि, सुख्खा खडेरी, डढैँलो जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरू देखापर्दै आइरहेका छन् । यस्ता प्रकोपहरू पूर्ण नियन्त्रण गर्न नसकेपनि आवश्यक अध्ययन गरी प्रभाव न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरी जनधनको क्षतिलाईन्यूनीकरण गर्न सकिन्छ। यसका लागि पालिकाले विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार पारी लागू गर्ने योजना रहेको छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरू**

- गाउँपालिकाले विपत न्यूनीकरणको लागि अहिले देखी नै पूर्व तयारीमा लाग्न विपद व्यवस्थापन समिति गठन गर्न सकिने।
- भुकम्प, स्वास्थ्य विपत, बाढी जस्ता प्रकोप नियन्त्रणका लागि पालिकामा आपतकालीन विपत व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न सकिने।
- गाउँपालिकास्तरमा विपद् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य समिति गठन भएको।
- गाउँविपद्का बेला जम्मा हुने स्थान, सूचना दिने संयन्त्र, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा, उद्धार कोषको व्यवस्था रहेको।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरू**

- केही बस्तीहरु वर्षायाममा बाढी र कटानको जोखिममा रहेको।
- बर्सेनि वर्षातको समयमा नदी कटान तथा भू–क्षय समस्या हुने गरेको
- जलवायु परिवर्तनले भएको अतिवृष्टि, अनावृष्टि, तापक्रम वृद्धि आदिका कारण वार्षिक खेतीपाती क्यालेन्डर परिवर्तन हुन थालेका, बालीनालीमा रोग, किराको समस्या देखिनुका साथै उत्पादनमा नकारात्मक प्रभाव देखिन थालेको
- प्राविधिक अध्ययन विना जथाभावी विकास संरचना निर्माणले विपद् जोखिम बढ्दै गएको
- जलवायु परिवर्तनका नकारात्मक असर तथा विपद् न्यूनीकरणका लागि ठोस योजना बनाई लागू गर्नुपर्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *विपद व्यवस्थापनको प्रभावकारी संयन्त्र निर्माण गरी जनधनको क्षति न्यूनीकरण गर्ने*
**लक्ष्य** *विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा प्रतिकार्य योजना कार्यान्वियनबाट विपद उत्थानसिल समुदाय बनाउने।*
**उद्देश्यहरू**

- प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने
- विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने
- क्षतिग्रस्त कमजोर भिरालो जमिनको स्थिरीकरण तथा पहिरो र कटान ग्रस्त क्षेत्रको संरक्षण गर्ने

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १, प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षति न्यूनीकरण गर्ने** | |
| १.१. विपद् जोखिम क्षेत्र नक्सांकन गर्ने । | १.१.१. पालिकाका उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन गरी खतरा संकेतहरू राखिनेछ । |
| | १.१.२. पालिकाका अति जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाईस्थानान्तरण गरिने छ । |
| १.२. विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणाली प्रभावकारी बनाउने । | १.२.१. बाढी, मौसम लगायतको पूर्वानुमान तथा पूर्व चेतावनी प्रणालीको विकास तथा संचालन गरिने छ । |
| | १.२.२. प्रकोप सम्भाव्य स्थलहरूमा विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरणहरू जडान गरिने छ । |
| | १.२.३. नियमित रूपमा भैरहने प्राकृतिक प्रकोपको अध्ययन गरी प्रकोप पात्रो तयार गरिने छ । |
| | १.२.४. विपद् सम्बन्धी पूर्वसूचना स्थानीय रेडियो, एफएम तथा अन्य सञ्चार माध्यम मार्फत सम्प्रेषण गरिने छ । |
| १.३. बिमा योजना लागू गर्ने । | १.३.१. विपद् सम्भावित क्षेत्रका प्रत्येक नागरिकको अनिवार्य बिमा योजना लागू गरिने छ र अति विपन्न परिवारको बिमा पालिकाले गरिदिनेछ । |
| **उद्देश्य २, विपद्को दिगो तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्ने** | |
| २.१. विपत व्यवस्थापन योजना निर्माण गर्ने । | २.१.१. पालिकामा आइपर्ने प्रमुख प्राकृतिक तथा गैर प्राकृतिक विपद्हरूको पहिचान गरी एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गरी लागू गरिने छ । |
| २.२. विपत व्यवस्थापनमा सक्षम संयन्त्रको निर्माण गर्ने । | २.२.१. विपतको बेला पिउने पानी, खाद्यान्न, औषधी उपचार आदिको पूर्वतयारी गर्न वडा स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ । |
| | २.२.२. विपतका बेला भेला हुने खुल्ला स्थानहरू तय गरी पूर्वाधार निर्माण गरिने छ । |
| | २.२.३. स्वास्थ्यकर्मीहरू सम्मिलित पालिकास्तरीय संक्रमण रोग तथा महामारी प्रतिकार्य टोली गठन गरिने छ । |
| | २.२.४.बेलाबेलामा उद्धार तथा विपद्बाट बच्ने उपायबारे पूर्वाभ्यासहरू संचालन गरिने छ । |
| | २.२.५.वडास्तरमा युवाहरू सम्मिलित विपद् प्रतिकार्य स्वयंसेवक समूह निर्माण गरी नियमित तालिम प्रदान गरिने छ । |

| | |
|---|---|
| | २.२.६. विपद व्यवस्थापनमा संलग्न विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गरिने छ |
| | २.२.७ विपतका बेला आवश्यक पर्ने उपकरण, उद्धार सामाग्री, एम्वुलेन्स, स्काभेटर, डोरी, पाल लगायतका सामाग्रीहरूको जोहो गरिने छ। |
| २.३. विपद् व्यवस्थापन कोष प्रभावकारी बनाउने। | २.३.१. पालिकामा स्वास्थ्य विपद रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न, भूकम्प, असीना, आगलागी, बाढी, सर्पको टोकाइ, चट्याङ जस्ता महामारीबाट प्रकोप, दुर्घटना, बादर लगायतका जनावरको आतंक आदिको व्यवस्थापन गर्न स्थापित “विपद व्यवस्थापन कोष” व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिने छ। |
| २.४. स्थानीय संरचना निर्माण मापदण्ड प्रभावकारी बनाउने। | २.४.१. घर तथा बस्ती निर्माण गर्नुभन्दा पहिले अनिवार्य रूपमा नक्सापास, माटो परीक्षण तथा फिल्ड चेकजाँच गरेर विपद् जोखिम अध्ययन पश्चात मात्र विपद प्रतिरोधी संरचनाहरू निर्माण गरिने छ। |
| २.५. जलवायु अनुकूलन तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरणका लागि क्षमता विकास गर्ने। | २.५.१. जलवायु परिवर्तनका प्रभावहरूको अध्ययन गरी सुझाव दिन विज्ञसँग परामर्श लिइनेछ। |
| | २.५.२. जलवायु परिवर्तनले निम्त्याएका समस्याहरू सामना गर्न स्थानीयस्तरमा तालिम तथा सचेतना कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ। |
| | २.५.३. स्थानीयस्तरमा तथा बिद्यालयहरूमा जलवायु परिवर्तनका बारेमा अन्तरक्रिया कार्यक्रम संचालन गरिने छ। |
| २.६. जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने। | २.६.१. विपद्बाट बच्ने उपायका बारेमा सचेतना कार्यक्रमलाईसमुदायमा अभियानका रूपमा सञ्चालन गरिने छ। |

**विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| १ | १.१. | १.१.१ | उच्च जोखिम क्षेत्रहरूको नक्साङ्कन | | | ४०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | उच्च जोखिममा रहेका बस्ती तथा परिवारलाईस्थानान्तरण गर्ने | | ० | ० | ४०० | | | | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | १.२. | १.२.१ | विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्व सूचना प्रणालीको विकास र सञ्चालन | | ० | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.२.२ | विपद् पूर्व संकेत दिने उपकरण जडान तथा सुचना संप्रेषण | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | १.३. | १.३.१ | बिमा योजनामा अनुदान | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| २ | २.१. | २.१.१ | एकीकृत विपद् व्यवस्थापन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण | | | ० | ३०० | ० | ० | ० | |
| | २.२ | २.२.१ | खुल्ला स्थान तय गरी पूर्वाधार निर्माण | | | ० | ० | ० | ३०० | ० | |
| | | २.२.२ | उद्धार सम्बन्धित पूर्वाभ्यास सञ्चालन | | ० | ५० | ५० | ५० | ५० | ५० | |
| | २.३. | २.३.१ | विपद् व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा रकम थप | | ० | ३०० | १५० | १५० | १५० | १५० | |
| | | २.३.२ | विज्ञसँग परामर्श, तालमि तथा सचेतना कार्यक्रम | | | १०० | १०० | १०० | ० | ० | ० |

## अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- विपदहरूको जोखिम नक्साङ्कन भएको हुने,
- भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड बमोजिम विपद् प्रतिरोधी भएको हुने,
- विपद् पूर्वानुमान तथा पूर्वसूचना प्रणाली प्रभावकारी भएको हुने,
- विपद् सम्बन्धी नीति तथा योजना बनेको हुने,
- विपदबाट हुने क्षतिमा न्यूनीकरण भएको हुने,
- जलवायु परिवर्तनका असरहरूको अनुकूलन तथा न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

## नतिजा सूचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|

| विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | विपद्को कारण ज्यान गुमाउनेको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | विपद्को कारण घाइते हुनेको संख्या | संख्या | | |
| | असर | विपद्बाट प्रभावित घरपरिवार | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | विपद्को बेला भेला हुने स्थानको | संख्या | | |
| | प्रतिफल | दमकल संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | एक्सकाभेटर संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | विपद् पूर्वसंकेत दिन जडित उपकरणहरूको संख्या | संख्या | | |
| | असर | भूकम्प प्रतिरोधी घरको प्रतिशत | | | |
| | प्रतिफल | जलवायु परिवर्तन अनुकूलन योजना अन्तर्गत समुदायस्तरमा कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | जलवायु अनुकूलनका वनस्पति तथा बालीनालीको संख्या | संख्या | | |
| | असर | जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी शिक्षा समावेश गरेका विद्यालयहरूको संख्या | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | जलवायुका असरलाईकम गर्ने कार्यमा तालिम प्राप्त व्यक्तिहरूको संख्या | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## परिच्छेद ८ संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

### ८.१ संस्थागत विकास तथा सुशासन

वास्तविक रूपमा स्थानीय जनताका मर्म र आकांक्षा अनुरूप असल शासनको स्थापना गरी सेवा प्रवाहमा जनताको सहज पहुँचको अनुभती दिलाउन सकेमात्र जनस्तरमा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिता रहन्छ। राज्यले लिएको नीतिअनुरूप असल शासनका प्रमुख आयामहरूमा सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता, निष्पक्षता, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी शासन, जनसहभागिता, शुलभता र सहजता महत्वपूर्ण आयामहरू हुन्। यी आयामहरूको पुर्ण पालना गर्न सकेको खण्डमा मात्र संघीय संविधानको मर्मअनुरूप हाल अवलम्बन गरिएको सङ्घीयताको मर्म अनुरूप जनताको घरदैलोमै राज्यद्वारा प्रदान गरिने सेवा र सुविधा पुर्याउन सकिन्छ। गाउँपालिकाले कार्यालयहरूमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था, इन्टरनेट नेटवर्किङ मार्फत वडालाईगाउँपालिकाको केन्द्रसँग जोड्ने कार्य, कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम, नागरिक भेला, सार्वजनिक सुनुवाइ, सामाजिक परीक्षण, अनुगमन तथा नियन्त्रण कार्य प्रणालीलाईअझ चुस्त र व्यवस्थित तथा पारदर्शी बनाउन आवश्यक छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- पालिकाको सेवा प्रवाहलाईचुस्त दुरुस्त बनाउन स्थानीय सरकारमा सम्पूर्ण अधिकार प्राप्त भएको।
- सेवामा नियमितता, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम गरी नागरिकमैत्री सेवा प्रवाह गरिएको।
- जनादेश प्राप्त निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले उत्साहका साथ काम गरिरहेको।
- न्यायिक समितिको व्यवस्था भएको।
- विपन्न, न्यून आय भएका नागरिक, फरक क्षमता भएका नागरिक, बालश्रमिक, हिंसा पीडित महिला र द्वन्द पीडितको अभिलेख तयार गर्ने पहल भएको।
- विभिन्न विषयगत शाखा सेवा सञ्चालनार्थ विभिन्न सफ्टवेयरहरूको विकास भएको।
- स्थानीय सरकारले भ्रष्टाचारशून्य प्रशासनको नीति लिएको।
- कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिमको व्यवस्था भएको।
- स्थानीय जनशक्तिको परिचालन गरी योजना–आयोजनाहरूलाईकम खर्चिलो बनाउने नीति लिइएको।
- व्यक्तिगत घटना दर्ता, सामाजिक सुरक्षा र राजश्व सन्कलनलाईविद्युतीय सूचना प्रणालीमा विकास गरिएको।
- गुनासो तथा सुझाव सङ्कलनको व्यवस्था भएको।
- कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने योजना भएको।
- सबै वडाहरूमा सूचना प्रविधिको समुचित व्यवस्था गर्ने योजना बनेको।
- सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण बैकिंग हुनुका साथै सामाजिक सुरक्षालाईप्राथमिकतामा राखिएको।
- ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग, दीर्घरोगी, सीमान्तकृत र विपन्न वर्गका बासिन्दाका लागि विशेष सहयोगको व्यवस्था भएको।
- गाउँपालिकाभित्र रहेका सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख तयार गरी संरक्षण र सदुपयोग गर्ने योजना रहेको।

- गाउँपालिकातथा मातहतका कार्यालयहरूमा क्षतिपुर्ति सहितको नागरिक बडापत्रको व्यवस्था गर्न सकिने।
- कार्यपालिकाको निर्णय सार्वजनिक गरी जनताप्रति उत्तरदायी हुने संस्कार विकास गर्न सकिने।
- गाउँपालिकाकार्यालय तथा वडा कार्यालयका कर्मचारीहरूको आचार संहिता गाउँपालिकास्तरमा बनाएर लागु गरिएको।
- E-Governance को सुरुवात गर्न सकिने।
- न्यायिक समितिलाईपूर्णता दिई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद व्यवस्थापन गर्न सकिने।
- स्थानीय सरकार स्वायत्त भएका कारण गाउँपालिकाको वस्तुगत अवस्था हेरी आवश्यकताअनुसार असल शासन अभिवृद्धि, मानव संसाधन विकास, योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहलाईजनमुखी र प्रभावकारी बनाउन सकिने।
- विद्यमान सूचना प्रविधिको सदुपयोग गरी अन्य स्थानीय सरकारले गरेका उत्कृष्ट अभ्यासहरूको अनुशरण गर्न सकिने।
- जनगुनासोलाईतत्काल सम्बोधन गरी जनताका समस्या समाधान गरीजनताको मन जित्न सकिने।
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली निर्माण गरी लागू गर्न सकिने।
- आवश्यकता अनुसार प्रहरी तथा सुरक्षा निकायको व्यवस्थापन गर्न सकिने।
- सञ्चार माध्यम मार्फत पालिकाका काम र विकास निर्माणका योजना सुसूचित गर्ने गरिएको।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- जनप्रतिनिधि र जनताहरूको संघीयताको अभ्यास तथा अनुभव नभएको।
- स्थानीयवासीको राजनैतिक चेतनाको स्तर माथि उठी नसकेको।
- संस्थागत तथा क्षमता अभिवृद्धिका नियमित कार्यक्रमहरूको व्यवस्था नभएको।
- गाउँपालिका, वडामा पर्याप्त भौतिक सामग्री (फर्निचर, कम्प्युटर, ल्यापटप, इन्टरनेट आदि) उपलब्ध नभएको।
- जनचासो र जनगुनासोको समयमै सम्बोधन नहुँदा जनतामा निराशा उत्पन्न भई संघीय व्यवस्थामा नै प्रश्न खडा हुन सक्ने ।
- सेवा प्रवाह र विकास निर्माणका काममा आर्थिक अनियमितता वृद्धि हुन सक्ने।
- पूर्वाग्रह रहित न्याय प्रणाली विकास गर्नुपर्ने।
- राजश्व अपचलन हुन सक्ने।
- जनप्रतिनिधि र कर्मचारीतन्त्रको समन्वय र कर्मचारी व्यवस्थापनमा कठिनाइ हुन सक्ने।
- जनउत्तरदायी र जनतामैत्री शासन प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने।
- सबै कार्यालयलाईकर सूचनामैत्री तथा प्रविधियुक्त बनाउन ठुलो बजेटको आवश्यकता पर्ने।

**दीर्घकालीन सोच** *सबल, सक्षम, पारदर्शी र जवाफदेही स्थानीय सरकारको स्थापना*
**लक्ष्य** *सेवा प्रवाहलाईछिटो, छरितो, सुलभ, समावेशी, सहज, प्रभावकारी र जवाफदेही बनाउने*
**उद्देश्यहरू**

- भ्रष्टाचारमुक्त असल शासनको प्रत्याभूति गरी सेवा प्रवाहलाईजनमूखि बनाउने।
- गाउँपालिकाको विकास गतिविधि तथा सेवा प्रवाह प्रणालीलाई सरल, स्पष्ट र जवाफदेही बनाउने
- गाउँपालिकाको संगठन क्षमता, मानव संशाधन, कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्ने
- गाउँपालिकाको स्रोत परिचालन क्षमता तथा राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउने
- योजना तथा विकास प्रणालीलाई सूचना प्रविधिमैत्री, समावेशी र नतिजामूलक बनाउनु

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| १.१ जनचासोमा केन्द्रित जनमूखी सरकार महशुस हुने सेवा प्रणाली प्रवद्र्धन गर्ने | १.१.१ नियमित रुपमा नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी राज्यद्वारा प्रवाह हुने सेवामा रहेका जन गुनासो र चासोको अध्ययन गरिने छ। |
| | १.१.२ राज्यको कानुनको परिधिमा रहि सेवा प्रवाहलाईदुरुस्त बनाउन नागरिक सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.३ वडास्तरमा आवश्यकता अनुसार "घुम्ती स्थानीय सरकार" कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.४ सेवा प्रवाहलाईदुरुस्त राख्न विद्युतिय सूचना प्रणालीमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक क्यातधबचभ हरूको प्रबन्ध गरिने छ। |
| | १.१.५ कर्मचारीहरू लाईसूचना प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक तालिमको प्रबन्ध गरिने छ। |
| | १.१.६ जनगुनासो व्यवस्थापन प्रणाली र कार्ययोजना निर्माण गरिने छ। |
| | १.१.७ सूचना प्रविधिमा वडाका क्रियाकलापलाईसमेट्न आवश्यक पूर्वाधार खरिद गरिने छ। |
| | १.१.८ इन्टरनेट सुविधाको स्तर वृद्धि गरी प्रत्येक वडामा दिगो इन्टरनेट सुविधा सुनिश्चित गरिने छ। |
| | १.१.९ सार्वजनिक अभिलेख प्रणाली र पञ्जिकरणलाईप्रविधि मैत्री र पूर्ण अद्यावधिक हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ। |
| | १.१.१० स्थानीय न्यायिक समितिलाईस्रोत साधन यूक्त बनाइनेछ। |
| | १.१.१२ स्थानीय सञ्चार माध्यम मार्फत स्थानीय सरकार रेडियो कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.१३ उत्कृष्ट कर्मचारी पुरस्कारको प्रबन्ध गरिने छ। |

| | |
|---|---|
| | १.१.१४ सार्वजनिक सूचना प्रणालीमा जनताको सहज पहुँच हुने संयन्त्र निर्माण गरिने छ। |
| | १.१.१५ विकासमा निजी क्षेत्रको सहयोग लिन नियमित अन्तरक्रिया आयोजना गरिने छ। |
| | १.१.१६ सङ्गठन व्यवस्थापन सर्वेक्षण अनुरुप दरवन्दी व्यवस्थापन गरिने छ। |
| | १.१.१७ जनप्रतिनिधि र कर्मचारी केन्द्रित क्षमता विकास सुशासन र सदाचार सम्बन्धी तालिम तथा अभिमुखीकरण गरिने छ। |
| | १.१.१८ पूँजीगत खर्चको पात्रो तयार गरी सार्वजनिक खर्च अन्तर्गत पूँजीगत खर्च क्षमता विकास गरिने छ। |
| | १.१.१९ विकास निर्माणमा प्रगति विवरणलाईजनतासामू नियमित सार्वजनिक गर्न सूचना प्रविधिको विकास गरी सहज र पहुँच योग्य बनाइने छ। |
| | १.१.२० आयोजना तथा निर्माणस्थलमा आयोजनाको विस्तृत विवरण सम्बन्धी बोर्ड अनिवार्य राखिनेछ। |
| | १.१.२१ क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्रलाईपूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक सुधार गरिने छ। |
| | १.१.२२ वडा स्तरमा सञ्चालन हुने विकास योजनाहरु वडाको भूगोल, जनसंख्या र मानव विकास जस्ता सूचकहरुलाई आधार मानी प्राथमिकताका आधारमा सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.२३ गाउँपालिकाभित्र संचालन हुने गतिविधि र गाउँपालिकाले प्रवाह गर्ने सेवाबाट उठ्ने राजस्व जस्ता कुराहरुलाई कयातधबचभ कथकतझ मार्फत लागू गरिने छ। |
| | १.१.२४ नागरिकहरूलाई प्रवाह गरिने सेवा एकद्वार प्रणालीमार्फत गरिने छ। |

**सुशासन तथा सेवा प्रवाहको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | नागरिक सन्तुष्टि सर्वेक्षण | | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.२ | सर्वेक्षणका आधारमा कर्मचारी तथा | | | ० | २०० | ० | ० | ० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | जनप्रतिनिधि अभिमुखीकरण | | | | | | | | |
| | | १.१.३ | IT Training (कर्मचारी) | | | ० | ९० | ० | ९० | ० | |
| | | १.१.४ | सूचना प्रविधि पूर्वाधार खरिद | | | १०० | ० | १०० | ० | ० | |
| | | १.१.५ | इन्टरनेट स्तरवृद्धि र सेवा विस्तार | | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.६ | सार्वजनिक अभिलेख र पञ्जिकरण डिजिटलाइजेसन | | | १५० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.७ | न्यायिक समिति क्षमता विकास | | | ६० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.८ | O & M Survey | | ० | ३०० | ० | ० | ० | १०० | |
| | | १.१.९ | जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारी क्षमता विकास तालिम | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.१० | नागरिक वडापत्र कार्यान्वयन सुधार योजना निर्माण | | ० | ९० | ० | ० | ० | ० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

जनचासोमा केन्द्रित जनमुखी सरकार महसुस हुने सेवा प्रणालीको विकास भएको हुनेछ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | **सुशासन तथा सेवा प्रवाह** | | | | |
| | प्रतिफल | सेवा प्रवाह सन्तुष्टि सर्वेक्षण | संख्या | | |
| | प्रतिफल | सार्वजनिक सुनुवाई | संख्या | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | अनुगमन | संख्या | | |
| | असर | पूँजीगत बजेट खर्च | प्रतिशत | | |
| | असर | लक्षित आयोजना सम्पन्न | प्रतिशत | | |
| | प्रतिफल | न्यायिक समितिबाट फछ्र्यौट मुद्धा संख्या (वार्षिक) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | जनगुनासो संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | गुनासो सम्बोधन प्रणालीबाट सम्बोधन भएका गुनासोहरू | संख्या | | |
| | प्रतिफल | कर्मचारी जनप्रतिनिधि तालिम अभिमुखीकरण | संख्या | | |
| | प्रतिफल | सूचना प्रविधिमा आवद्ध सूचना संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | स्थानीय रेडियो कार्यक्रम प्रसारण | संख्या | | |
| | प्रतिफल | निजी क्षेत्रसंग अन्तरक्रिया | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ८.२ मानव अधिकार संरक्षण तथा शान्ति सुरक्षा

मानवहित र सामाजिक न्यायका निम्ति आम नागरिकलाईमानव अधिकारको महत्व र आवश्यकता बारे ज्ञान हुनुपर्दछ । आधारभूत तहमा मौलिक हकको रूपमा नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेका मानवअधिकार उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने राज्य र राज्यद्वारा परिचालित राज्यका यन्त्रहरूजस्तै प्रशासन, प्रहरी र राज्यका संबैधानिक अंगहरूजस्तै न्यायालय, मानव अधिकार आयोग, स्थानीय न्यायिक समिति, आदि हुन् । स्थानीय सरकारको प्रमुख दायित्व अन्तर्गत मानव

अधिकार प्रत्याभूत गर्नु र सामाजिक न्याय कायम गर्नु पर्ने भएकोले स्थानीय विकास योजनाका यि विषयको सम्बोधन गरिएको छ।

**सबल पक्ष, मुख्य सम्भावना र अवसरहरु**

- मानव अधिकारको विश्वव्यापि घोषणापत्रका प्रमुख मूल्य र मान्यतालाईनेपालको संविधानले आत्मसाथ गरी मौलिक हकमा व्यवस्था गरेको।
- स्थानीय सरकारलाईमानव अधिकार रक्षा गर्ने अधिकार प्राप्त हुनु।
- स्थानीय न्यायिक समितिको प्रबन्ध हुनु।
- स्वतन्त्र न्यापालिकाको परिकल्पना गरी न्याय सम्पादन संयन्त्र निर्माण हुनु।
- स्थानीय स्तरमा मानव अधिकार र सामाजिक न्यायका पक्षमा जनचेतना वृद्धि हुँदै जानु।

**दुर्बल पक्ष, प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु**

- समाजमा सामाजिक जागरणको अवस्था कमजोर हुनु।
- परम्परागत रूपमा रहेका अन्धविश्वास, कुरिति, कुसंस्कार र भेदभावपूर्ण सामाजिक प्रणालीमा कारण सामाजिक न्याय संकटमा पर्नु।
- अशिक्षा, अज्ञानता र पछौटेपन कायमै रहनु।
- गरिबी र विपन्नता कायमै रहनु।
- मानव अधिकारयुक्त पूर्ण सामाजिक न्याय स्थापित गर्ने चुनौती हुनु।

**दीर्घकालीन सोच** *सामाजिक रुपले न्यायपूर्ण समाजको निर्माण*
**लक्ष्य** *मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरूमा उल्लेख्य कमी ल्याई मौलिक हक प्रत्याभूत गर्ने*
**उद्देश्यहरू** *मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने।*

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १, मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरी न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने।** | |
| १.१ मानव बेचविखन तथा शोषणका दृष्टिकोणले सम्वेदनशील व्यक्ति तथा समूह पहिचान गरी व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि र शशक्तिकरण गर्ने | १.१.१ मानव बेचविखन र ओसार पसारका दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिममा रहेका वर्ग क्षेत्र र समुदायको सूक्ष्म ढंगले अध्ययन गरी स्थितिपत्र तयार पारिनेछ। |
| | १.१.२ मानवअधिकार उल्लङघन तथा मानव बेचविखन र ओसारप्रसार विरुद्ध व्यापक रूपमा जनचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय सञ्चार माध्यम, सामाजिक सञ्जाल र पत्रकारहरूको सहयोग लिइनेछ। |

| | |
|---|---|
| | १.१.३ यौन हिंसा, यौन शोषण र बलात्कार जस्ता जघन्य अपराध न्यूनीकरण गर्न कानुनी उपचार खोज्न र दोषीलाईकानुनको दायरामा ल्याउन प्रत्येक वडामा महिला अधिकारकर्मीहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक नेतृहरू तथा आमा समूहहरूको अगुवाइमा एक शसक्त मानव अधिकार सेलको गठन गरिने छ। |
| | १.१.४ वेपत्ता पारिएका, द्वन्द पीडित, बेचबिखनमा परेका, शहिद परिवार, लक्षित परिवारको लगत संकलन गरी उनीहरूको शसक्तिकरणका तथा सामाजिक पुन स्थापनाका लागि विशेष प्याकेज निर्माण गरी आयआर्जन र सामाजिक एकिकरणलाईसहज बनाइने छ। |
| | १.१.५ मानव अधिकार उल्लङ्घनका घटनाहरू न्यायिक समितिमा दर्ता गर्न वडास्तरीय महिला सेल गठन गरी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.१.६ माध्यमिक तहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा केन्द्रित यौन हिंसा, यौन शोषण, बलात्कार, दाइजो र बाल अधिकारका विषयमा हरेक महिनामा एक पटक हुनेगरी घुम्ती कक्षा सञ्चालनको व्यवस्था मिलाईने छ। |
| | १.१.७ न्यायमा पहुँच नभएका विपन्न वर्गहरूलाईनिःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा दिन संस्थागत व्यवस्था गरिने छ। |
| | १.१.८ संविधान प्रदत्त सबै मौलिक हकहरूको कार्यान्वयन गराउन आवश्यक संयन्त्रको विकास गर्न अध्ययन गरी आवश्यक स्थानीय कानुन र राज्यका यन्त्रको प्रबन्ध गरिने छ। |

**मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | जोखिम समूह र व्यक्तिको पहिचान गर्ने | | | ३०० | ० | ० | ० | ० | |
| | | १.१.२ | सामाजिक सञ्जाल तथा स्थानीय संचार माध्यम मार्फत जनचेतनामूलक कार्यक्रम | | | ८० | ८० | ८० | ८० | ८० | |
| | | १.१.३ | मानव अधिकार सेल गठन | | | ४० | ४० | ४० | ४० | ४० | |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.१.४ | न्यायिक समितिमा मानवअधिकार उल्लङ्घनका घटना दर्ता गर्न महिला सेल गठन तथा अभिमुखीकरण | | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.५ | निःशुल्क कानुनी परामर्श सेवा सञ्चालन | | | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | |
| | | १.१.६ | मौलिक हक कार्यान्वयन स्थिति बारे अध्ययन | | | १५० | ० | ० | ० | १६० | |

**अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका**

मानवअधिकार उल्लङ्घन, मानव बेचविखन, यौन हिंसा र शोषण लगायतका सामाजिक अपराधका घटनाहरूमा महशुस हुनेगरी कमी आएका हुनेछन् ।

**नतिजा सूचक**

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| **१** | **मानव अधिकार तथा सामाजिक न्याय** | | | | |
| | प्रतिफल | जोखिममा परेका व्यक्तिको संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | मानव अधिकार सेल संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | लक्षित समूह आय आर्जन कार्यक्रम संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | न्यायिक समितिमा दर्ता भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | मानव अधिकार घुम्ती कक्षा संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | निःशुल्क कानुनी परामर्शबाट दर्ता भएका मुद्धा संख्या | संख्या | | |
| | प्रतिफल | यौन हिंसाका घटना (दर्ता संख्या) | संख्या | | |
| | प्रतिफल | मानव बेचविखनमा परेका संख्या | संख्या | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन ।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन ।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ ।

## ८.३ तथ्याङ्क, व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापन

कुनै पनि विकास योजनालाईसफल रूपमा कार्यन्वयन गर्न वस्तुनिष्ठ सूचना र त्यसको सही विश्लेषणको अनिवार्यता हुन्छ । गाउँपालिकामा गरिने हरेक किसिमका क्रियाकलापहरू र समग्र वस्तुस्थितिलाईकतिपय अवस्थामा परिमाणमा ब्यक्त गर्न मिल्दछ । तसर्थ हरेक क्रियाकलापलाईई परिमाणमा देखाउँदा विकास र समृद्धिको मापन गर्न सहज हुनुका साथै यथार्थमा गाउँपालिकाको स्थितिवारे थाहा पाउन सकिन्छ । यसका लागि हरेक सूचनालाईअद्यावधिक गर्ने, सूचना तथा तथ्याङ्क प्रणालीको आवश्यकता रहन्छ । अर्को तर्फ राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापन नियमित र वैज्ञानिक नहुदा राज्यको स्रोत र साधनको व्यापक दुरूपयोग हुन सक्ने जोखिम रहन्छ । यि पक्षहरूलाई ध्यानमा राखी तथ्याङ्क व्यावस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन र लेखा व्यवस्थापनलाईसुद्धढ तुल्याउन योजनाले सम्वोधन गर्नुपर्ने भएकोले यो खण्ड तयार पारिएको छ ।

**दीर्घकालीन सोच** *चुस्त तथ्याङ्क तथा वित्तीय व्यवस्थापन*
**लक्ष्य** *सूचना प्रविधिको महत्तम प्रयोगमार्फत तथ्याङ्क र वित्तीय व्यवस्थापनलाई चुस्त र दुरुस्त राख्ने*
**उद्देश्यहरू**

- स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरुलाई सहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै
- वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउनु

**रणनीति तथा कार्यनीति**

| रणनीति | कार्यनीति |
|---|---|
| **उद्देश्य १, स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण महत्वपूर्ण सूचनाहरूलाईसहज, पहुँच योग्य र व्यवस्थित बनाउदै वित्तीय व्यवस्थापन अब्बल तुल्याउने ।** | |

| | |
|---|---|
| १.१ सुदृढ अभिलेख प्रणालीको विकास गर्ने | १.१.१ सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी स्थानिय सरकारसँग सम्बद्ध सबै सूचना र तथ्यांकको व्यवस्थापन गर्न एक साधन सम्पन्न तथ्यांक तथा सूचना ईकाइ निर्माण गरिनेछ। |
| | १.१.२ सबै प्रकारका सूचनाहरू अद्यावधिक हुने स्वचालित अभिलेखाङ्कन प्रणाली तयार पार्न अध्ययन गरी कयातधबचभ हरू खरिद गरिने छ। |
| | १.१.३ अभिलेख इकाइमा आ।वश्यक दरबन्दीको प्रबन्ध गरिने छ। |
| १.२ आर्थिक प्रशसन सम्बन्धी संस्थागत संयन्त्र निर्माण गरी वित्तिय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी तुल्याउने | १.२.१ सार्वजनिक खर्चका मापदण्ड र मितव्ययिता कायम हुने नीति निर्माण गरी लागू गरिने छ। |
| | १.२.२ अनुगमन प्रणालीलाईदुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्य योजना तयार पारिनेछ। |
| | १.२.३ राजश्व संकलनलाईकरदाता मैत्री बनाउन आवश्यक अध्ययन गरी सोही अनुसारको प्रणाली विकास गरिने छ। |
| | १.२.४ सम्पूर्ण व्यवसायलाईदर्ता गरी करको दायरामा ल्याउन घुम्ती व्यवसाय दर्ता अभियान सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.२.५ राज्यलाईतिरेको कर कसरी जनताका लागि खर्च हुन्छ भन्ने स्थापित गर्न कर शिक्षा कार्यक्रम नियमित सञ्चालन गरिने छ। |
| | १.२.६ राजश्वका स्रोतहरूको पहिचान गर्न राजश्व सुधार कार्य योजना तयार गरी लागू गरिने छ। |
| | १.२.७ गाउँपालिकाका ठूला करदातालाईसार्वजनिक सम्मान गरिने छ। |
| | १.२.८ सीमान्तकृत वर्ग र महिला उद्यमीलाईव्यवसाय सञ्चालन गर्न मापदण्डका आधारमा विशेष सहुलियतको प्रबन्ध गरिने छ। |
| | १.२.९ गाउँपालिकाको आयव्ययको विवरण नियमित रूपमा प्रकाशन गर्ने प्रबन्ध मिलाईने छ। |

**तथ्याङ्क व्यवस्थापन, राजश्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन तथा लेखा व्यवस्थापनको विस्तृत कार्यक्रम**

| उद्देश्य | रणनीति | कार्यनीति | कार्यक्रम | ईकाई | बजेट (रु. हजारमा) | | | | | | जिम्मेवार निकाय |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | आधार वर्ष | पहिलो वर्ष | दोस्रो वर्ष | तेस्रो वर्ष | चौथो वर्ष | पाँचौ वर्ष | |
| **१** | १.१ | १.१.१ | तथ्याङ्क तथा सूचना इकाइ गठन | | ० | १०० | १०० | १०० | १०० | १०० | गा.पा. |
| | १.२ | १.२.१ | सार्वज्निक खर्चको मापदण्ड निर्माण | | ० | ७० | ० | ० | ० | ० | गा.पा. |

| | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | १.२.२ | अनुगमन संयन्त्र क्षमता विकास | | ० | २०० | ० | ० | ० | ० | गा.पा. |
| | | १.२.३ | करदातामैत्री राजश्व संकलन प्रणाली निर्माण अध्ययन | | | ० | ० | ० | २०० | ० | गा.पा. |
| | | १.२.४ | करदाता शिक्षा कार्यक्रम | | | ३० | ३० | ३० | ३० | ३० | गा.पा. |
| | | १.२.५ | राजश्व सुधार कार्ययोजना लागू | | | ९० | ९० | ९० | ९० | ९० | गा.पा. |
| | | १.२.६ | ठूला करदाता सम्मान | | | ७० | ७० | ७० | ७० | ७० | गा.पा. |
| | | १.२.७ | व्यवसाय दर्ता छुट (लक्षित समुदाय) तथा अनुदान | | ० | ७० | ८० | ९० | १०० | ११० | गा.पा. |

## अपेक्षित उपलब्धि तथा नतिजा खाका

- लक्षित समुदायलाई व्यवसाय दर्तामा छुट तथा अनुदान दिइएको हुने ।
- गाउँपालिकाको आय व्यय नियमित प्रकाशन गर्ने प्रणालीको विकास भएको हुनेछ ।

## नतिजा सूचक

| क्र.सं. | नतिजाको तह | नतिजा सूचक | इकाई | आधार वर्ष | अन्तिम वर्ष |
|---|---|---|---|---|---|
| तथ्याङ्क व्यवस्थापन राजश्व परिचालन | | | | | |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| | प्रतिफल | तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीमा आवद्ध सूचना प्रणाली संख्या | | | |
| | प्रतिफल | करदाता शिक्षा कार्यक्रम संख्या | | | |
| | असर | कुल बजेटमा आन्तरिक राजश्व वा करको हिस्सा (प्रतिशत) | | | |
| | असर | कुल स्वीकृत बजेटको खर्च प्रतिशत (वार्षिक) | | | |
| | प्रतिफल | दर्ता भएका व्यवसाय संख्या | | | |
| | प्रतिफल | राजश्व संकलन हुने शिर्षक संख्या | | | |

**अनुमान तथा जोखिम पक्ष**

- पूर्ण राजनैतिक स्थिरता हुनेछ।
- आवश्यक बजेटको व्यवस्था हुनेछ।
- दक्ष जनशक्ति, निर्माण सामग्री तथा प्रविधिको सहज उपलब्धता हुनेछ।
- व्यापक जनसहभागिता र समर्थन हुनेछ।
- कुनै प्रकारको ठुलो स्तरको प्राकृतिक विपत्ति आइ लाग्ने छैन।
- स्थानीय स्तरबाट कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- कामको थालनी पश्चात् काममा नियमितता हुनेछ।
- निर्माण सामग्रीको आपूर्तिमा कुनै प्रकारको अवरोध हुने छैन।
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको साझेदारी प्रभावकारी हुनेछ।
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया सरल हुनेछ।

## परिच्छेद ९ कार्यान्वयन व्यवस्था

### ९.१ पृष्ठभूमि

नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले तोकेको ढाँचा बमोजिम कुनै पनि गाउँपालिका वा स्थानीय सरकारले विकासका कार्यक्रमहरू तय गर्दा विशेषत स्थानीय वस्तुगत अवस्थाको आधारमा स्थानीय बासीका आधारभूत आवश्यकताहरू जस्तै भौतिक पूर्वाधार, आर्थिक वृद्धि, सामाजिक विकास, वातावरणीय सन्तुलन तथा संस्थागत सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुर्याई समग्र विकासलाई सन्तुलित र नतिजामुखी ढङ्गले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।

### ९.२ संस्थागत व्यवस्था तथा मानव संशाधन योजना

यो आवधिक योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक स्रोत अनुमानकोआधार कार्यशाला गोष्ठीको छलफल तथा सम्बन्धित प्राविधिकहरूसँग गरिएको छलफलका आधारमा तय गरिएको प्राविधिक संभाव्यता तथा प्रति एकाइ लागत रहेको छ। आवधिक विकास योजनाको नतिजा प्राप्त गर्नका लागि प्रस्तावित आयोजना तथा कार्यक्रम लगायत अति आवश्यक नियमित तथा सालबसाली कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको अनुमान गरिएको छ। जसअनुसार आवधिक विकास योजना अवधिका लागि कुल ..... रकम आवश्यक पर्ने अनुमान गरिएको छ। योजनाको प्रतिफल वा विषय क्षेत्रअनुसारको अनुमानित रकम देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ

### ९.३ विषयक्षेत्र अनुसार अनुमानित बजेट

विषयक्षेत्र अनुसारको अनुमानित बजेट तालिका

| क्र. सं. | विषयगत क्षेत्र | रकम (रु.**हजारमा**) | प्रतिशत |
|---|---|---|---|
| १ | आर्थिक विकास | | |
| २ | सामाजिक विकास | | |
| ३ | पूर्वाधार विकास | | |
| ४ | वन, वातावरण, विपद्व्यवस्थापन | | |
| ५ | संस्थागत विकास र सुशासन | | |
| | कुल जम्मा | | |

**योजना कार्यान्वयनका लागि विषयक्षेत्र विस्तृत विवरण अनुसारको बजेट विवरण**

| क्र.सं. | शिर्षक | आ.व. २०८०/०८१ | आवधिक योजना आ.व.को लागत |
|---|---|---|---|
| **क** | **आर्थिक विकास** | | |
| | कृषि | | |
| | पर्यटन | | |
| | उद्योग | | |
| | सहकारी | | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | जलश्रोत तथा सिँचाई | | |
| | पशुपन्छी विकास | | |
| | भूमि व्यवस्था | | |
| | | | |
| **ख** | **सामाजिक विकास** | | |
| | युवा तथा खेलकुद | | |
| | खानेपानी तथा सरसफाई | | |
| | भाषा तथा सँस्कृति | | |
| | सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण | | |
| | शिक्षा | | |
| | स्वास्थ्य | | |
| | लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण | | |
| | | | |
| **ग** | **पूर्वाधार विकास** | | |
| | यातायात | | |
| | भवन, आवास तथा सहरी विकास | | |
| | उर्जा | | |
| | पुननिर्माण | | |
| | सम्पदा पूर्वाधार | | |
| | | | |
| **घ** | **सुशासन तथा अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र** | | |
| | प्रशासकीय सुशासन | | |
| | वित्तीय सुशान | | |
| | कानुन तथा न्याय | | |
| | शान्ति तथा सुव्यवस्था | | |
| | मानव संशाधन विकास | | |
| | विपद् व्यवस्थापन | | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | तथ्यांक प्रणाली | | |
| ङ | **कार्यालय सञ्चालन तथा प्रशासनिक** | | |

## ९.४ स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

स्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपणलाइ निम्नानुशारको तालिकामा राखेर देखाउन सकिन्छ:

| क्र.सं. | शिर्षक | गत वर्षको यथार्थ | चालु वर्षको संशोधित अनुमान | आगामी वर्षको प्रक्षेपण | कुल जम्मा | प्रतिशत |
|---|---|---|---|---|---|---|
| **(क)** | सहकारी क्षेत्र | | | | | |
| **(ख)** | निजी क्षेत्र | | | | | |
| **(ग)** | व्यक्तिगत सहयता तथा संघ, संस्था | | | | | |
| **(घ)** | सार्वजनिक क्षेत्र | | | | | |

## ९.५ स्रोत परिचालन रणनीति

स्थानीय सरकारका वित्तीय स्रोतहरु सङ्घीय तथा प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकहरुमा प्राप्त हुने अनुदानहरु हुन् । यसका अलावा सहकारी, समुदाय र निजी क्षेत्रका साथै स्थानीय स्तरमा संकलन हुने राजश्व समेत वित्तिय स्रोतहरु हुन् । यसर्थ यी सम्पूर्ण स्रोतहरुको समुचित परिचालन मार्फत लक्ष्यहरु हासिल गर्न निम्न स्रोत परिचालन रणनीति तय गरिएको छ ।

१. सार्वजनिक, निजी, सहकारी साझेदारीको अवधाणा अवलम्बन गर्ने ।
२. वित्तीय संस्थाहरुसँग सहकार्य र समन्वय गर्ने ।
३. उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने ।
४. तीनै तहका सरकारहरुबीच सहकार्य गर्ने ।
५. निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने नीति तय गर्ने ।
६. गैर आवासिय नेपालीको लगानी संकलन गरी विप्रेषणलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ।
७. अनुत्पादक खर्चलाई कटौती गर्ने ।
८. तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा लगानी केन्द्रित गर्ने ।
९. पूर्ण रुपमा पूर्व तयारी पश्चात मात्र आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन गर्ने ।
१०. रकमान्तरलाई निरुत्साहित गर्ने ।
११. चालु खर्चको सिमा निर्धारण गरी पूँजीगत खर्च वृद्धि गर्ने ।
१२. स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको कार्यान्वयनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने र सोका लागि संघ र प्रदेश सरकारसँग सहकार्य गर्ने ।

## ९.६ आवधिक योजना कार्यान्वयन

सामान्यतया कुनैपनि कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको आधारमा चार तहमा राखेर मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ।

**१. "अति उत्तम"– ३ अंक**

"अति उत्तम" तह अन्तर्गत कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुर्याउछ। अर्थात् कुनैपनि स्थानमा आवागमनमा निकै कठिनता छ र सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्यक्रमले आवागमनलाई प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय प्रभाव पार्दछ भने सो कार्यक्रम कार्यान्वयनका हिसाबले पहिलो प्राथमिकता तथा अति उत्तम वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारका कार्यक्रममा सो शिर्षक अन्तर्गत विनियोजित बजेटको ५० प्रतिशत भन्दा बढी रकम पर्न आउँछ।

**२. "उत्तम"– २ अंक**

"उत्तम" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न अप्रत्यक्ष तर उल्लेखनीय योगदान पुर्याउछ। अर्थात् कुनैपनि स्थानमा धार्मिक तथा अन्धविश्वासले सामाजिक कुरीति र जटिलता सिर्जना गरेको छ भने विद्यालय खोली शिक्षाको विकास गर्दा सामाजिक जटिलता न्यून गर्न अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुर्याउछ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको हिसाबले दोस्रो प्राथमिकतामा पर्दछ भने यसलाई उत्तम मानी २ अंक प्रदान गर्नुपर्दछ। यस प्रकारको कार्यक्रममा समेत सम्बन्धित शिर्षक मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट विनियोजन हुन्छ।

**३. "सामान्य"– १ अंक**

"सामान्य" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न सामान्य वा कम मात्र योगदान दिन्छ भने सो कार्यक्रममा विनियोजित रकम मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा कम रकम मात्र छुट्याइन्छ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकताको आधारमा तेस्रो तहमा पर्दछ भने त्यसलाई १ अंक दिनुपर्दछ।

**४. "न्यून"– ० अंक**

"न्यून" तह अन्तर्गत तोकिएको कार्यक्रमले तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्न न्यून वा योगदान नै नपुर्याउने हुन्छ। यस प्रकारको कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्दैन तसर्थ यसलाई शुन्य अंक प्रदान गरिन्छ।

यसरी कार्यक्रम प्राथमिकिकरण गर्दा विषय क्षेत्रगत विकास कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रहरूका प्रत्येक कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गरी चार तहमा विभाजन गर्न सकिन्छ। अर्थात् उदाहरणको लागि भौतिक पूर्वाधार अन्तर्गत कुनै निश्चित स्थानदेखि अर्को स्थान जोड्न सडकको स्तरोन्नति गर्दा सो सडकले स्थानीयबासीको तत्कालीन वा दीर्घकालीन प्रमुख समस्या वा मागलाई कुन तहबाट सम्बोधन गर्न सक्छ भनी मुल्याङ्कन गर्नुपर्दछ। त्यसोगर्दा सो कार्यक्रम

अति उत्तम भए ⟶ पहिलो प्राथमिकता

उत्तम भए ⟶ दोस्रो प्राथमिकता

सामान्य भए ⟶ तेस्रो प्राथमिकता

न्यून भए ⟶ प्राथमिकतामा नपर्ने हुन्छ।

एवम रीतले प्रत्येक विषयगत क्षेत्र र सो क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रका सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूलाई तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कस्तो प्रकारको योगदान पुर्याउछ भनी मूल्याङ्कन गर्दा माथि उल्लेखित तहहरूमा विभाजन गरेर प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्दछ। यसकासाथै अन्य आधारमा:

(१) चालु वार्षिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक उद्देश्य वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तिमा कुन तहको योगदान पुर्याउछ ?

(२) दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुन तहको योगदान पुर्याउछ ?

(३) जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न कुन तहको योगदान पुर्याउछ ?

(४) समावेशीकरणमा कुन तहको योगदान पुर्याउछ ?

(५) यदि सञ्चालित आयोजनाहरू छन् भने पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुन लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारीको अवस्था हेरी कुन तहको योगदान पुर्याउछ ?

यसरी यी प्रश्नहरूले गर्दा कस्तो उत्तर आउँछ सोको आधारमा कार्यक्रमलाई माथि उल्लेखित

"अति उत्तम"

"उत्तम"

"सामान्य" र

"न्यून" तहमा विभाजन गरी प्राथमिकता निर्धारण गर्न सकिन्छ साथै स्थानीय विकास गुरुयोजनाको मूल लक्ष्य स्थानीयबासीका आधारभूत आवश्यकता सम्बोधन गरी क्रमशः उच्च विकासतर्फ लम्कनु पर्ने भएकाले कार्यक्रम तय गर्दा वडास्तरमा निम्न बमोजिम गर्नुपर्दछ।

**वडा तहका योजना छनौट तथा प्राथमिकीकरण**

बस्ती तथा टोल स्तरमा कार्यक्रम बारे छलफल गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तगर्न मद्दत गर्ने कार्यक्रमबारे छलफल गर्नु पर्दछ। वडा तहअन्तर्गतका बस्ती र टोल स्तरको आयोजनाहरू छनौट गर्दा निम्नलिखित प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) वडा समितिले आफ्नो वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यहरूलाई विभिन्न बस्ती/टोलको योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्नेगरी जिम्मेवारी प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ख) प्रत्येक वडाले वडा भित्रका बस्ती र टोलहरूमा योजना तर्जुमाको लागि बैठक हुने दिन, मिति र समय कम्तीमा तीन दिन अगावै सार्वजनिक सूचनामार्फत् जानकारी गराउनु पर्नेछ।

(ग) गाउँपालिकाका अन्तर्गतका वडामा रहेका बस्ती/टोलको भेलामार्फत् बस्ती/टोलस्तरका आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने बस्ती तथा टोलस्तरमा आयोजना छनौट गर्दा समुदायको आवश्यकता पहिचान गरी आयोजना, कार्यक्रम छनौट गर्नुपर्ने हुन्छ।

(घ) बस्ती/टोल स्तरका योजना छनौट गर्दा सो बस्ती भित्रका सबै बर्ग र समुदाय, महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग, अल्पसंख्यक, सिमान्तकृत, युवा, वालवालिका, जेष्ठ नागरिक, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएको वर्ग आदि लगायत सबै समुदायको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ।

(ङ) बस्ती/टोल भित्रका क्रियाशील सामुदायिक सस्थाहरू (टोल विकास सस्था, महिला/आमा समुह, वाल क्लव र सञ्जाल, युवा क्लव, स्थानीय गैर सरकारी संस्थाहरू, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूहजस्ता समूहहरूलाई पनि सहभागी गराउनु पर्ने हुन्छ।

माथि उल्लेख भए बमोजिमका सरोकारवालाहरूको अधिकाधिक सहभागिता हुने गरी वडा सदस्यको संयोजनमा निर्धारित समय, मिति र स्थानमा उपस्थित भै आयोजना छनौटको सम्बन्धमा अन्तरक्रिया, छलफल, विमर्श गरी आयोजनाहरूको छनौट गर्नुपर्नेछ। यसरी बस्तीस्तरमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची संयोजकले लिखित रूपमा तयार गरी वडा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ।

वडा समितिहरूले टोल/बस्तीस्तरबाट प्राप्त आयोजना र कार्यक्रमहरूलाई विषयक्षेत्रअनुसार समूहकृत गरिन्छ । स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिवाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको आधारमा सम्बन्धित वडाहरूले बस्ती टोलबाट प्राप्त योजनाहरूमध्येबाट वडाको लागि प्राप्त बजेट सीमाको अधीनमा रही योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकता निर्धारण समेत गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

वस्ती टोलबाट योजना माग गर्दा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजनाहरू छुट भएको अवस्थामा वडा समितिले त्यस्ता योजनाहरू वडा समितिको बजेट सीमा भित्र रही औचित्यको आधारमा समावेश गर्न सक्नेछ । वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने पालिकास्तरीय महत्वपूर्ण आयोजनाहरू भएमा वडा समितिले गाउँपालिकामा छुट्टै सूची पठाउन सक्नेछ ।

वडा समितिले आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधारहरू र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने कार्यक्रमलाइ बिशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यसरी छनौट भएका योजनाहरूको प्राथमिकीकरणका साथ गाउँपालिकामा पठाउनुपर्ने हुन्छ ।

## ९.७ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना

### क) अनुगमन

विकास योजनाको कार्यान्वयन समयमै सम्पन्न गर्न र आयोजनाको लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्त गर्न विकास आयोजनाको प्रभावकारी अनुगमन आवश्यक पर्दछ । योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधनको प्रवाह समुचित ढंगले भएको छ, छैन र कार्य तालिका अनुसार क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुने स्थिति छ, छैन भनी विभिन्न तहमा व्यवस्थापन वा व्यवस्थापनले तोकेको व्यक्ति तथा निकायबाट निरन्तर र आवद्यिक रूपमा निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । कुनैपनि कार्यक्रम आयोजनाको पहिचानको चरणदेखि कार्यान्वयन सम्पन्न भई सञ्चालन अवधिमा समेत अनुगमन गरिरहनु पर्छ । यसरी विभिन्न चरणमा गरिने अनुगमनबाट प्राप्त भएका नतिजा, सुझाव तथा सल्लाहलाई पृष्ठपोषणको रूपमा लिई आवश्यकता अनुरूप सुधार गर्दै जानुपर्ने हुन्छ । यसो भएमा मात्र विकास आयोजनाले गति लिई समयमै सम्पन्न गर्न मद्दत पुग्न जानेछ र विकासको लक्ष्य हासिल गर्न सकिने छ ।

### ख) मूल्याङ्कन

योजनाको कार्यान्वयनबाट लक्षित उद्देश्य प्राप्त भयो भएन र योजनाको कार्यान्वयनबाट योजनाबाट फाइदा पाउने अपेक्षित जनताले उपर्युक्त रूपमा फाइदा पायो पाएन भनेर गरिने अध्ययन विश्लेषणलाई योजनाको मूल्याङ्कन भनिन्छ । आवद्यिक योजना विभिन्न आयोजनाहरूको समष्टि पनि हो त्यसैले यो आफैंमा एक बृहद् कार्यक्रम समेत हो । यसमा मध्यमकालीन योजनाको मध्यावधि र पूर्ण अवधिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ९४ अनुसार गाउँपालिका तथा गाउँपालिकाले योजनाको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको छ । योजनाको मूल्याङ्कन गर्दा निम्न कुरालाई ध्यानमा राखी मूल्याङ्कन विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छः

- लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न उन्मुख रहे/नरहेको,
- लगानी योजनाअनुरूप वार्षिक लगानीहरूनिर्देशित रहे/नरहेको,
- उपलब्धिका लागि लक्ष्य लगायत कार्यक्रमहरूको परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता रहे, नरहेको आदि ।

योजना अवधिको अन्त्यमा निर्धारित परिमाणात्मक तथा गुणात्मक लक्ष्य प्राप्तिको मूल्याङ्कन अन्तिम रूपमा तेश्रो पक्षबाट गर्नु/गराउनु पर्ने हुन्छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र तर्कपूर्ण खाकासम्बन्धी विस्तृत व्यवस्थापनका लागि मार्गदर्शन राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी गरिएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनलाई पनि उपयोग गर्न सकिने छ

## ९.८ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको संस्थागत विकास गर्नका लागि गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, विषयगत समिति, शाखा, सम्वन्धित परियोजना र जिससमा सो सम्बन्धि संयन्त्रको विकास गरिएको छ । स्रोत साधन, दक्ष जनशक्ति, प्राविधिक दक्षताको कमीका कारण विकास गतिविधिहरूमा गरिने अनुगमन कार्यलाई नतिजा खाका तथा निर्धारित लक्ष्य, उद्देश्य तथा अपेक्षित प्रतिफलहरूसंग जोडी अपेक्षित नतिजा हासिल भए नभएको यकिन गर्न सकिएको छैन । तथापि आयोजनाको प्रगतिको अवस्था, समयमै तोकिएको शर्तमा आयोजना सम्पन्न गर्न गराउन गर्नु पर्ने कार्यलाई सचेत गराउने तथा सम्पन्न भए नभएको अवस्थाको अनुगमन गर्ने परिपाटी यस यस गाउँपालिकामा रहेको छ ।

**अनुगमन २ प्रकारले गर्न सकिने छः**

१. आयोजना स्थलमै गएर योजनाको क्रियाकलाप बारेमा जानकारी लिने गरी गरिने अनुगमन ।

२. आयोजनाको क्रियाकलापको प्रगति विवरण माग्ने र प्राप्त गरी गरिने अनुगमन ।

तर दुवै प्रकारका अनुगमनमा देखिएका समस्याको समाधान गर्न तत्कालै आवश्यक कदम चल्नु पर्दछ नत्र अनुगमनको कुनै औचित्य रहदैन ।

अनुगमनका क्रममा योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा निम्न कुराहरूको विश्लेषण गरिन्छ ।

- स्रोतसाधनको प्राप्ति र प्रयोग स्वीकृत बजेट र समय तालिकाअनुसार भए नभएको,
- अपेक्षित प्रतिफलहरूसमयमै र लागत प्रभावकारी रूपमा हाँसिल भए नभएको,
- कार्यान्वयन क्षमता के कस्ता छन् ?
- के कस्ता समस्या र बाधा व्यवधानहरू देखिएका छन् र तिनको समाधानका निम्ति के–कस्ता उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्छ ?

अनुगमनका क्रममा उपर्युक्त पक्षहरूको बारेमा नियमित, व्यवस्थित र समयबद्ध रूपमा तथ्याङ्क विवरणहरू सङ्कलन, प्रशोधन र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गरिन्छ । यसबाट समयमै समस्या पहिचान गरी समाधान गर्न महत्वपूर्ण सहयोग पुग्दछ । अनुगमनका लागि कार्यान्वयन योजना, आयोजना विवरण तालिका, जिम्मेवारी तालिका आदि दस्तावेजको उपयोग गरिन्छ ।

**अनुगमन प्रणालीको छनौट तथा निर्धारण**

अनुगमन प्रणाली प्रचलित सोच तालिका (Log Frame) का आधारमा स्थापित गर्न सकिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो विशिष्टता र प्राविधिक क्षमताका आधारमा यस्तो विधि अपनाउन सक्छन् । यस्तो विस्तृत विधि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रबर्द्धित राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन दिग्दर्शनमा हेर्न सकिन्छ ।

स्थानीय तहले आफ्नो आवश्यकता र उपलब्ध वस्तुगत तथ्याङ्कको आधारमा मौलिक रूपमा अनुगमन प्रणाली अवलम्बन गर्न सक्दछन्। साथै स्थानीय तहको तथ्याङ्क व्यवस्थापन र प्रयोगका लागि राष्ट्रिय प्रणालीसँग आवद्ध हुने खालको अनुगमन सूचना प्रणाली स्थापना गर्नुपर्ने हुन्छ।

अनुगमन योजना बनाउँदा राष्ट्रिय सरोकारका विषय, मानव विकास सूचकाङ्क, दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरूलाई स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा योगदान गर्ने सूचकहरूस्थापित गरी अनुगमन गर्ने र सोको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने हुन्छ।

स्थानीय तहको आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील गैरसरकारी संघसंस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक तथा सामुदायिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र स्थानीय तहको अनुगमन प्रणालीमा त्यस्ता कार्यहरूको पनि अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु गर्नुपर्ने हुन्छ।

**अनुगमन तह**

आवद्यिक योजनाको लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम तहमा गरिने अनुगमन पद्धति तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

आवधिक योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया

| कुन तहमा अनुगमन गर्ने | के अनुगमन गर्ने | कहिले र कस्ले अनुगमन गर्ने | कुन तहको सूचक राख्ने | मापन गर्ने आधार |
|---|---|---|---|---|
| **लक्ष्य** | परेको प्रभाव | · कार्यपालिकाद्वारा नियुक्त स्वतन्त्र संस्था वा विज्ञले आवद्यिक योजनाको अन्त्यमा | · प्रभाव तहको | · संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू |
| | | · कार्यपालिकाद्वारा आवद्यिक योजनाको मध्यकालमा | · असर तहको | · स्थलगत अनुगमन |
| | | | · जनभावनामा परिवर्तन | · वार्षिक कार्ययोजनाहरूको प्रगति |
| **परिणाम** | देखिने असर | · कार्यपालिका र गाउँ, गाउँ कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति | · परिणाम तहको | · सहभागितामूलक |
| | · उत्पादकत्वमा परिवर्तन | · वार्षिक | · प्रतिशत वृद्धि | · नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | · सडक पहुँच आदि | | | · नमूना सर्वेक्षण गर्ने |
| **योजना** | निर्मित परिणामहरू | · पालिका र गाउँ कार्यपालिकाद्वारा गठित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण समिति, शाखा कार्यालयहरूर प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत। | · परिणाम तहको | · नतिजामूलक अनुगमन खाकाअनुसार |
| | · कक्षा सञ्चालन | · चौमासिक÷वार्षिक | · सङ्ख्यात्मक वृद्धि | · स्थलगत अनुगमन |
| | · उत्पादन परिमाण | | | · सार्वजनिक परिक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ |
| | · सडक विस्तार | | | |
| | · स्वास्थ्य केन्द्र भवन निर्माण | | | |

**लक्ष्य तह**

| लक्ष्य | सूचक | आधार वर्ष | परिवर्तन |
|---|---|---|---|
| "शिक्षा तथा स्वास्थ्य सेवाको समुचित विकास गरी समुदायको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउने।" | · स्थानीय स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा प्राथमिक स्वास्थ्यजन्य रोगीको सङ्ख्यामा कमी | | |
| "उद्योग र व्यापार फस्टाउन आवश्यक पूर्वाधारका लागि भूउपयोग योजना गर्दै समुदायको सहभागितामा पालिका सूरक्षा व्यवस्था सुदृढ बनाउने। " | · भूउपयोग योजना तयारी एवम् कार्यान्वयन आरम्भ | | |
| | · लगानीका योजना संख्यामा आएको सकारात्मक परिवर्तन | | |

**योजना तह**

| परिणाम तह | सूचक | आधार वर्ष | परिवर्तन |
|---|---|---|---|

| | | | |
|---|---|---|---|
| शैक्षिक सुधार योजना | · प्राथमिक तहमा भर्ना दरमा वृद्धि | | |
| | · कक्षा छोड्ने संख्यामा कमी | | |
| | · विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धी | | |
| | · निर्वाचनमा बदर मतको सङ्ख्यामा कमी | | |
| मासुजन्य पदार्थ उपभोग वृद्धि योजना | · तरकारी, अन्डा र मासुको स्थानीय बजारमा बिक्री वृद्धि | | |
| | · कुखुरा व्यवसाय सङ्ख्या वृद्धि | | |
| | · मासुजन्य जीव निर्यातमा वृद्धि | | |

## सन्दर्भ सामाग्रि


- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको पाश्र्वचित्र, २०७४
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको स्वास्थय नीति तथा पञ्च वर्षिय रणनीतिक योजना (२०७८–२०८३)
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको क्षमता विकास योजना २०७८/२०७९
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको लैससास मूलप्रवाहीकरण प्रतिवेदन २०७९
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको आ.व. २०७/२०८० को बजेट तथा कार्यक्रम
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको आ.व. २०७९/२०८० को नीति तथा कार्यक्रम
- ❖ राजस्व सुधार कार्ययोजना,२०७८
- ❖ थबाङ गाउँपालिकाको वेइवसाइट
- ❖ अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४, श्रोत www.mof.gov.np
- ❖ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा तत्सम्बन्धी नियमावली २०७७
- ❖ राष्ट्रिय जनगणना, २०७८, प्रतिवेदन नतिजा। काठमाडौँ, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ❖ केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८, नेपाल जीवन स्तर सर्भेक्षण केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग।
- ❖ गाउँपालिकाका तथा गाउँपालिकाको योजना तथा बजेट तर्जुमा हातेपुस्तिका (२०७७) संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय।
- ❖ दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिका, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७७।
- ❖ नेपालको संविधान (भाग ३, मौलिक हक र कर्तव्य, धारा १८–४८; भाग ४, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति र दायित्व, धारा ४९, ५०, ५१ र ५२; भाग ५, राज्यको संरचना र राज्यशक्तिको बाँडफाँट; भाग १७, स्थानीय कार्यपालिका, धारा २१४–२२०; भाग १८, स्थानीय व्यवस्थापिका, धारा २२१–२२७; भाग १८, स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि, धारा २२८–२३०; भाग २०, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध, धारा २३१–२३७)

- ❖ नेपालको दीगो विकासको सोच, पन्ध्रौं योजना तथा दीगो विकासको लक्ष्य
- ❖ नेपालमा दिगो विकासको लक्ष्यको अवस्था तथा मार्गचित्र, २०१६–२०३०, नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, ई.सं. २०१७।
- ❖ थबाङ गाउपालिकाको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (नमूना), २०७७, नेपाल गाउँपालिका सङ्घ, लाजिम्पाट, काठमाडौं
- ❖ वातावरणमैत्री स्थानीय शासन प्रारूप, २०७८ नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल।
- ❖ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन (२०७७), प्रदेश नीति तथा योजना आयोग, लुम्बिनि प्रदेश, रूपन्देही।
- ❖ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ (परिच्छेद ६ दफा २४ र २५, परिच्छेद ९ दफा ५४ देखि ६८ र परिच्छेद १० दफा ६९ देखि ८०)
- ❖ स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ (परिमार्जित), संङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं।
- ❖ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७५ राष्ट्रिय योजना आयोग।
- ❖ स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वःमूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल।
- ❖ स्थानीय तह वित्तीय सुशासन जोखिम मूल्याङ्कन कार्यविधि, २०७७, नेपाल सरकार, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं नेपाल।
- ❖ https://censusnepal.cbs.gov.np


## अनुसूची

### अनुसूचि, १ – विश्वका केही विकास मोडलहरुको तुलनात्मक अध्ययन

विश्वका विभिन्न राष्ट्रहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा दोस्रो विश्वयुद्धपछि मात्र धैरै देशले एउटै पुस्तामा नाटकीय आर्थिक उपलब्धि हासिल गरेको पाइन्छ। माइकल स्पेंस नामका नोबेल पुरस्कार विजेताको अध्यक्षतामा गठित एउटा चर्चित (Growth Commission Report) ग्रोथ कमिसन रिपोर्टमा १३ देशलाई उच्च सफलताको कोटीमा राखिएको छ। ती देशहरू — जापान, कोरिया, थाइल्यान्ड, मलेसिया, इन्डोनेसिया, सिंगापुर, ताइवान, चीन, हंगकंग, ब्राजिल, ओमान, माल्टा र बोस्टसवाना हुन्। यी मध्ये ९ देश एसियामै छन्। ती मुलुकले २५ वर्षसम्म ७ प्रतिशत भन्दा माथिको आर्थिक वृद्धि दर हासिल गरे। दिगो र उच्च आर्थिक वृद्धिदरले यी राष्ट्रहरूलाई आर्थिक रूपले निकै माथि उठायो। यी राष्ट्रहरूको अनुभवले के देखाउँछ भने, विकासको उच्च स्तर प्राप्तिका लागि ७ प्रतिशत आर्थिक वृद्धिदरले करिब १० वर्षसम्म निरन्तरता पाउने हो भने जीडीपी दुई गुना हुन्छ र यो २५ वर्ष सम्म निरन्तर गर्यो भने एक पुस्तामै आर्थिक कायापलट हुन जान्छ। सफल यी १३ देशका पछाडि ५ साझा कुरा छन्: त्यहाँको नेतृत्व र प्रशासन विकासप्रति प्रतिबद्ध थियो, निजी क्षेत्रलाई विश्व आर्थिक मञ्चमै व्यापार गर्न उतारियो, समस्टिगत आर्थिक स्थिरता कायम गरियो, उत्पादनशील साधन र स्रोतको बाँडफाँडको जिम्मा बजार अर्थतन्त्रलाई दिइयो र आन्तरिक लगानीका लागी नागरिक तहमा ठूलो बचत गराइयो (वाग्ले, २०१५)। संघीय शासन प्रणालीको शुरुआत पछि नेपालले दुरततर आर्थिक विकासमा

जोड दिएको छ । नेपालको नव निर्माण र दुरततर विकासका लागि यी राष्ट्रहरूको अनुभव उपयोगि हुने भएकोले छोटो अवधिमा उच्चतम विकास हासिल गरेका केहि राष्ट्रको विकासको अनुभवलाई यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

**(क) एसियन टाइगर्स (Asian Tigers)**

सन् १९६० को दशकको सुरुसम्म दक्षिण कोरिया, सिङ्गापुर, ताइवान र हङ्ककङ अविकसित क्षेत्रको रूपमा थिए । यी मध्ये दक्षिण कोरिया र सिङ्गापुर सार्वभौम राष्ट्र हुन् । हङ्ककङ पहिले बेलायतको र हाल चीनको शासन अन्तर्गत रहेको छ तर यस भूभागलाई केही हदसम्म राजनीतिक स्वायत्तता प्राप्त छ । ताइवान भने चीनमा सन् १९४९ मा सकिएको कम्युनिस्ट र कोमिन्ताङ पार्टीबीचको गृहयुद्धमा पराजित भएर भागेको पक्षले शासन गर्न थालेपछि तत्कालीन चीनको नियन्त्रणबाट अलग भएको भूभाग हो । बेइजिङ र ताइवानमा रहेका सरकार दुवैले आफूमा १९४९ अघिको चीनको स्वामित्व रहेको दाबी गर्छन् । तर यी चार देशहरूले लगभग पचास वर्ष भित्र इतिहासमा कमै देखिने एकै पुस्तामा तेस्रो विश्वबाट पहिलो विश्वमा आर्थिक विकासको लामो फड्को मारेको इतिहास छ ।

यी चार एसियाली टाइगर्सको विकासलाई बुझाउन माथिको चित्र उपयोगि हुन सक्छ जस्ले यो क्षेत्रको आर्थिक विकासको चरित्रलाई बुझ्न र यिनीहरूले अवलम्वन गरेको विकास मोडेलको सामान्य जानकारी लिन केही हदसम्म सघाउ पुयाउँदछ । भनिन्छ, आर्थिक विकासको मोडेलका प्रकारहरू विकास अर्थशास्त्रीहरूको सङ्ख्या जति नै छन् तर पनि यसलाई मूलतः रूपमा निम्न तीन समुहमा वर्गीकरण गरि विभाजन गर्न सकिन्छ: बजार निर्देशित, हस्तक्षेपकारी र राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल । विभिन्न राष्ट्रहरूले यी तिन मोडल वा आफ्नो देशको विशिष्ट परिस्थिति अनुकूल फरक प्रकारको विकास मोडेलको निर्माण गरि अघि बढिरहेका छन् ।

**(ख) दक्षिण कोरिया**

दोस्रो विश्व युद्द पछि सन् १९४५ मा दक्षिण कोरिया जापानको शासनबाट स्वतन्त्र भयो । तर केही समयपछि नै ऊ अमेरिकाको नियन्त्रणमा आयो । त्यही समयमा भएको कोरियाली गृहयुद्धले यसको अवस्था अत्यन्त दयनीय अवस्थामा पुर्यायो । तीन वर्ष सम्म चलेको उक्त गृहयुद्धले दक्षिण कोरियाको तत्कालीन उत्पादन क्षेत्रको दुई तिहाइ हिस्सा नष्ट गराएको थियो । त्यो अवस्थादेखि हालको जी २० सम्मको दक्षिण कोरियाको उदय र विकासलाई मुख्यतः चार चरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

दक्षिण कोरियाको विकासको सुरुवात त्यहाको प्रथम राष्ट्रपतिको कार्यकालबाट सुरु भएर पार्कको शासनको प्रारम्भसम्म भएको मान्न सकिन्छ । विकासको पहिलो चरणमा युद्धको विनासबाट उठ्नका लागि केहि विशेष कार्यक्रमहरूको छनौट गरिएको थियो । त्यो समयमा यहाको कुल राष्ट्रिय उत्पादनको १५.९५ प्रतिशत हिस्सा अमेरिकी सहायताले ओगट्ने गर्दथ्यो । यो हिस्सा सबैभन्दा उच्च सन् १९५७ मा २२.९५ प्रतिशत सम्म पुगेको थियो । यो समयमा कोरियाको विकास एकदमै धैरै मात्रामा अमेरिकी सहायतामा निर्भर थियो । यो अवधिमा सरकारले मजदुर सङ्गठनमाथि निषेध गर्नुका साथै उग्र कम्युनिस्ट विरोधी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै मजदुरहरूको ज्यालादर सस्तो बनाउने निति अख्तियार गर्यो जसले औद्योगिक लगानीकर्तालाई प्रोत्साहित गर्योर तिव्रतर आर्थिक वृद्धिमा सहयोग पुर्यायो ।

पार्क चुङ्ग हीले सन् १९६१ मा कू गरे पछिको अवधिलाई दोस्रो चरणको सीमा मान्न सकिन्छ । यो चरण सामान्य खालको उद्योगको विस्तार र निर्यात केन्द्रित उद्योगको विकासमा केन्द्रित थियो । युद्धबाट तङ्ग्रिएको र अमेरिकी सहायता माथिको निर्भरता निक्कै कम भइसकेको यस अवस्थामा कोरियाली अर्थतन्त्रले आफ्नो सस्तो श्रमको उपभोग गरेर हल्का औद्योगिक सामग्री उत्पादन गर्न थाल्यो । यही अवधिमा दक्षिण कोरियाले बजार निर्देशित र अझ हस्तक्षेपकारी आर्थिक मोडेल छाडेर राज्य नियन्त्रित विकास मोडेल प्रयोग गर्न थालेको थियो । सन् १९६२ मा कोरिया सरकारले पहिलो पञ्च वर्षिय आर्थिक विकास योजना अगाडि सा¥यो जसले लगानी बढाउने, औद्योगिक संरचना निर्माण गर्ने र व्यापार सन्तुलन कायम गर्ने जस्ता स्पष्ट रूपमा बृहत् अर्थशास्त्रीय विकास लक्ष्यहरू अगाडि सारियो जसले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा आमुल सुधार ल्याउनुका साथै विकास प्रक्रियामा तिव्रता लियो ।

राष्ट्रपति पार्कका विभिन्न आर्थिक रणनीतिहरू मध्ये 'सेमाउल उन्दोङ' एक अत्यन्त सफल कार्यक्रम हो । गाउँको विकास भए मात्र देशको विकास हुन्छ भन्ने मान्यता राख्ने यो अभियानको मुख्य लक्ष्य गरिब जनतालाई धनी बनाउनु र गाउँको समग्र विकास गर्नु थियो । कोरियन भाषामा 'से' 'नयाँ', 'माउल' 'गाउँ' र 'उन्दोङ' भन्नाले 'अभियान'भन्ने बुझिन्छ । अथवा 'सेमाउल उन्दोङ भन्नाले नयाँ सामुदायिक अभियान भन्ने बुझिन्छ । यो अभियानको प्रर्वतक समाज सुधारक किम योङ की हुन् । उनले सन् १९६२ देखि यो अभियान संचालन गर्दै आएका थिए । किमले 'काम नगर्ने भए खाना नै नखाउ' भन्ने नाराका साथ यो अभियान सञ्चालन गरेका थिए । सेमाउल उन्दोङ सुख एवम् समृद्धिका लागि सञ्चालन गरिएको एक अभियान हो जस्ले गरिबी निवारण गर्ने, सबैले राम्रो शिक्षा, खाना र लुगा लगाउन पाउने र सुरक्षित तथा सुविधाजनक घरमा बस्न पाउन भन्ने उद्देश्य राखेको थियो ।

किमको यो अभियानले 'ग्रामीण जनतालाई आत्मनिर्भर बनाउने र देशको बिकासमा टेवा पुर्याउँछ' भन्ने बुझेका दूरदर्शी सैनिक शासक पार्कजुङ हीले सबै जनतालाई यो अभियानमा सामेल हुन अव्हान गरे । उनले सन् १९७० अप्रिल २२ मा यो अभियानलाई सरकारी रणनीतिको रूपमा मान्यता दिए । सरकारी कार्यक्रमको मान्यता पाए पछि यो कार्यक्रमले नयाँ सामुदायिक अभियान सहित सहयोग र आत्मनिर्भरताको भावनाका साथ हाम्रो गाउँको सुधार र आधुनिकीकरण हामी आफैं गर्न सक्छौ भन्ने भावनालाई आत्मसात गर्दछ । कोरियालि सरकारले अभियानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउदैँ उन्नत गाउँ निर्माणको निम्ति 'दश परियोजना'को कार्यसम्पादन निर्र्देशिका जारी गरेर ३३ हजार २ सय ६७ गाउँमा लागु गर्दै सामुदायिक विकासका लागि जिन्सी सहायता दिन शुरु गरेको थियो । जसअन्तर्गत, सरकारले हरेक गाउँमा ३ सय ५५ बोरा सिमेन्ट र ५ सय केजी रड बाँड्न शुरु गर्यो। अर्कोतिर सरकारी कर्मचारी, विचारक, सामुदायिक अभियानका र निजी क्षेत्रका अगुवालाई तालिमको व्यवस्था गर्यो। कर्मचारीलाई भ्रष्टाचारी भावनाबाट टाढा रहन 'सुनलाई ढुंगा जस्तै देख' लेखिएको 'हरियो टाई' वितरण गरिएको थियो । यो अभियानले नागरिकलाई समाजप्रति समर्पित हुने अगुवा नेतृत्व तयार पार्यो । यसैको शिक्षाले सदस्यहरूलाई स्वतःस्फूर्त जग्गादान, श्रमदान, सामग्री दान गर्ने उत्प्रेरणा प्रदान गर्यो। नयाँ सामुदायिक अभियान लागु भएका गाउँले जनताको आय विस्तारै बढ्न थाल्यो । यो क्रम ४ वर्ष पुग्दा ग्रामीण जनताको आय बढेर शहरी परिवारको आयभन्दा बढी हुन पुग्यो । यो कार्यक्रमले गाउँको विकास र स्वाधिन अर्थतन्त्रको निर्माणमा कोशे ढुंगा सावित भयो (सम्बाहाम्फे, २०७४) ।

सन् १९७४ मा आइ पुग्दा शहरी भन्दा ग्रामीण जनताको आय बढ्यो जस्को कारण के थियो भने सेमाउल उन्दोङ लागु भएको हरेक गाउँ वा इकाईमा कृषिमा आधारित एक सेमाउल उद्योग अनिवार्य खोल्नुपर्ने शर्त थियो । यस्ता उद्योगले गाउँको आय बढाउने काम गर्‍यो भने रोजगारीको अवसरहरूपनि प्रशस्तै सिर्जना गर्‍यो । उक्त अभियान शहरमा पनि लागु गरि औद्योगिक क्षेत्रहरूको विकास तीब्ररूपमा हुन गयो । शहर केन्द्रित उद्योगहरूको विकास हुँदा पनि सरकारले उद्योगको (Semi-Product) सेमी प्रोडक्ट सम्बन्धी कम्पनीहरूबढी गाउँमै स्थापना गर्ने नीति लियो । यो नीतिले गाउँ र शहरलाई जोड्ने र गाउँको विकास र रोजगारीमा टेवा पुर्‍याउने काम गर्‍यो । सन् १९७० मा ८३ करोड डलर निर्यात गरेको कोरियाले यो अभियानको सफलताकै कारण सन् १९८० सम्म आइ पुग्दा कोरिया एक औद्योगिक राष्ट्रका रूपमा दर्ज हुन पुग्यो । त्यस्तै गरि १९८० मा १७ अर्ब डलरको उत्पादन निर्यात गर्‍यो । यो अभियान शतप्रतिशत सफल हुनको कारण, यसमा गाउँलाई ४० र ५० घरको सानो भन्दा सानो इकाइमा विभाजन गरियो र प्रत्येक निर्णायक कार्यक्रममा सबै घरका प्रतिनिधिलाई राय व्यक्त गर्ने सुविधा दिइयो । यो इकाइले जे चाहन्छ, त्यसैमा परियोजना सञ्चालन गर्ने गरियो । यस्तो इकाईले एकातिर समुदायमा भावनात्मक एकताको बिकास गर्‍यो भने अर्क ोतिर निर्णय गरिएका योजनाहरूमा असन्तुष्टि र असहमति भन्ने प्रश्न नै उठ्न पाएन । यो अभियान सफल हुँदै गएपछि गाउँ ईकाईहरूले तर्जुमा गरेका परियोजनामा सरकारले ५० प्रतिशत ऋण, ३० प्रतिशत अनुदान र २० प्रतिशत समुदायको लगानी हुने व्यवस्था गर्‍यो । यो मोडेललाई केही वर्षमै राष्ट्रव्यापी गरियो । त्यस्तै अर्को महत्वपूर्ण कुरा, सरकारले समय सापेक्ष कृषीमा आधुनिकीकरण गर्‍यो । यसका लागि कृषी विज्ञलाई देशभर परिचालन गरेर कृषी तालिम प्रदान गरियो । यसले कृषिमा व्यापक आधुनिकीकरण गर्‍योजसको कारण अहिले कोरिया २ देखि ३ प्रतिशत कृषककै उत्पादनले खाद्यान्नमा आत्मनिर्भर बनेको छ । यो अभियान कुनै समय भोक, रोग र बेरोजगारीले तड्पिएका कोरियाली किसानका लागि सफलताको मन्त्र बन्यो (सम्बाहाम्फे, २०७४) । यो अभियानवाट नेपालले प्रशस्त शिक्षा लिन जरुरी देखिन्छ ।

त्यस्तै गरि उनले निर्यातबाट कमाइ भएको लगानी उच्च प्रविधिहरू र मेसिनहरूमा लगानी गरे । यी सामग्री अर्को चरणको विकासका लागि आवश्यक हुन्थ्यो । त्यस अतिरिक्त त्यो समयमा पार्कको सरकारले विदेशी सामग्रीहरूमा भन्सार कर बढाएर स्वदेशी उद्योगहरूलाई अनुदान दिएर ठूला उद्योग विकास गर्न सहयोग गरेको थियो । यसले दक्षिण कोरियालाई तेस्रो चरणमा ल्याइपुर्‍यायो । पार्कको दोस्रो पञ्च वर्षीय योजनामा यसको प्रत्यक्ष्य प्रभाव देख्न सकिन्छ । उनले ठूला र रासायनिक उद्योग खोल्नेलाई सहयोग गर्ने नीति लिए । यो चरण कोरियाको विकास चरणको सबैभन्दा लामो अवधि रह्यो । यो चरणमा वैदेशिक पूँजीमा नियन्त्रण भए पनि सरकारको निगरानीमा यसलाई भित्र्याइयो । यो अवधिमा निर्यात वार्षिक रूपमा ३५.२५ दरले वृद्धि भयो । सन् १९९० को दशकमा दक्षिण कोरियाली अर्थतन्त्रमा उल्लेख्य परिवर्तनहरू देखिए । यही समयमा देशले विकासको चौथो चरणमा आइपुग्यो । यो अवधि उच्च प्रविधिको उद्योगको रह्यो । सन् १९८८ मा द. कोरियाले गर्ने निर्यातमा १५.५ प्रतिशत हिस्सा मात्र उच्च प्रविधिको सामग्री हुन्थ्यो । त्यसपछिको हरेक वर्ष यसमा लगभग शत प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कोरियाली सामग्रीको अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा बढेको माग र घरेलु उपभोगमा भएको उच्च वृद्धिका कारणले कोरियाले परिपक्व र सम्पन्न राज्यका रूपमा स्थिरता प्राप्त गर्‍यो। यसले कोरियाली समाजको हरेक तप्काको जीवन स्तर बढायो । कोरियाली इतिहासमा दोस्रोदेखि चौथो चरणसम्म स्थिर रूपमा उच्च आर्थिक वृद्धि देखियो । सन् १९६२ देखि १९९५ सम्म दक्षिण कोरियाले औषतमा वार्षिक १०५ प्रतिशत आर्थिक

वृद्धि दर हासिल गर्यो (उप्रेती, २०७५) । यसर्थ , कोरियाली विकास मोडल विश्वकै उत्कृष्ट आर्थिक विकास मोडलको रूपमा स्थापित हुन पुग्यो ।

**(ग) सिङ्गापुर**

विश्वको प्रमुख औद्योगिक देश सिङ्गापुर, चार एसियाली टाइगर्समा सबैभन्दा प्रजातान्त्रिक मुलुक हो । एक बेलायतीको कूटनीतिज्ञको शब्दमा ली क्वान युको अद्भूद नेतृत्वमा यो राज्यमा 'राजनीति हराएर' पूरै राज्य नै एक 'प्रशासनिक एकाई'मा बदलिएको थियो । सन् १९६५ मा मलेसियाबाट मन नलागी नलागी स्वतन्त्रता स्वीकारेपछि लीले सन् २०११ मा सन्यास नलिएसम्म सिङ्गापुरको राजनीतिलाई 'नरम निरंकुशता' सहित नियन्त्रणमा राखे । यो अवधिमा सिङ्गापुरले अभूतपूर्व आर्थिक विकास गर्नुको साथै विश्व रंगमञ्चमा आफुलाई एक सम्वृद्धशाली राष्ट्रको रूपमा स्थापित गराउन सफलता हासिल गर्यो। सिङ्गापुरको विकासले दक्षिण कोरिया र ताइवानको भन्दा फरक बाटो लिएको छ । उसलाई युद्धबाट राज्यलाई पुनःनिर्माण गर्ने चुनौती थिएन तर यो सहरी राज्यले आफूसँग आफ्ना नागरिकलाई खुवाउन पुर्याउन सक्ने जमिनसमेत थिएन । राज्यका लागि आवश्यक खाद्यान्न र पानी समेत छिमेकी मुलुकवाट आयात गरेर आपुर्ती गर्ने सिङ्गापुरले यो अवस्थामा सुधार ल्याउनका लागि राज्यलाई निर्यात मुखी सामान्य उद्योगहरूको विकासलाई जोड दिने नीति अख्तियार गर्यो । सिङ्गापुरले आफ्नो स्थानीय तहमा रहेको प्राविधिक र व्यवस्थापकीय ज्ञानको अभावलाई अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूलाई आकर्षित गरेर सरकारी अनुगमन सहित पूरा गयो । सन् १९७० को दशकसम्म सिङ्गापुरको अर्थतन्त्रको संरचनामा उलेख्य परिवर्तन आयो जस्ले निर्माण उद्योग र ठूला उद्योगहरूको स्थापनामा विशेष जोड दिएको थियो । कतिपय विद्वानहरूले यो परिवर्तनलाई चीनमा देङको सुधारपछि आएको परिवर्तनको विरुद्दमा चिनलाई चुनौती दिन थालिएको कदमको रूपमा उल्लेख गर्दछन ।

सन् २००० मा लि क्वान युको किताब 'फ्रम थर्ड वर्ल्ड टु फष्ट: द सिंगापुर स्टोरी १९६५ (From third world to first: The Singapore Story) प्रकाशित भयो । विश्व पुस्तक बजारमा 'वेष्टसेलर' रहँदै आएको यो किताबको प्रारम्भ गर्दै लि क्वान यु लेख्छन 'घर कसरी बनाउने, इन्जिन कसरी मर्मत गर्ने, किताब कसरी लेख्ने भनेर तपाई सिकाउने पुस्तकहरू पाइन्छन् । तर चाइना, व्रिटिस इन्डिया र डच इस्ट इन्डिजबाट बाहिर छरिएर संकलित भएका आप्रवासीहरूले राष्ट्र कसरी निर्माण गर्ने, क्षेत्रीय व्यापारिक केन्द्रको पुरानो आर्थिक भूमिका गुमाएर मृतप्रायःबनिरहेका जनतालाई कसरी जिवन्त बनाउने भनेर सिकाउने पुस्तक मैले कतै देखिनँ । त्सैले यो कितावको लेख्ने आवश्यकता रहेको हो ।

यो किताबले मुलत निम्न २ वटा तथ्यहरूमा जोड दिएको छ ।

१. कुनै पनि राष्ट्र निर्माणको बनिबनाउ मोडेल हुँदैन । त्यो अरु कसैले सिकाउन सक्दैन । स्वयं त्यो देशका जनता वा नीति निर्माताले आफै पत्ता लगाउन सक्नु पर्दछ ।

२. राष्ट्र निर्माणको मोडेल तयार गर्दा मुख्य ३ वटा तत्वहरूलाइ हेर्नु पर्दछ: जनसंख्या संरचनाको ऐतिहासिकता, भूराजनीति र आर्थिक सम्भावना । पुस्तकको यो प्रारम्भीक वाक्यलाई उपसंहार खण्डको अर्को एक वाक्यसंग जोड्नु उचित हुन्छ । उनी लेख्छन 'हामी कामबाट सिक्थ्यौं, छिटट् सिक्थ्यौं । हाम्रो सफलताको एउटा मात्रै सुत्र थियो, कसरी

चिजहरूलाई बढी कामकाजी बनाउने भनेर, तिनीहरूलाई अझ राम्रो कसरी बनाउने भनेर निरन्तर अध्ययन गर्थ्यौ । म कहिल्यै कुनै सिद्धान्तको बन्दी बनिनँ । मलाई कारण र यथार्थहरूले मात्र मार्गदर्शन गर्न सके, सिद्धान्तले हैन । कुनै पनि सिद्धान्त, योजना वा सोचले राम्रो काम गर्छ, गर्दैन भन्ने 'एसिड टेष्ट' (द्रूत जाँच) गर्थे । यदि कुनै चिजले राम्रो काम गर्दैनथ्यो वा कमजोर परिणाम दिन्थ्यो भने त्यस्तो चिजमा म थप समय र स्रोत खर्चिन्नथें ।' (खतिवडा, २०७६)

सिङ्गापुरको आर्थिक समृद्धिमा निम्न सिद्दान्तहरूको महत्वपुर्ण भूमिका रहेको पाइन्छ ।

**क. खुला वजार सिद्दान्त (Free Market Principles):** सिङ्गापुरले पूँजिवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई आफ्नो विकासको मुख्य सिद्धान्तको रूपमा अवलन्वन गरिरहेको छ । जस अन्रतगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- श्रम बजारको व्यवस्थापन (Labor Market)
- उत्तरदायी कर्मचारीतन्त्र (Accountable Bureaucracy)
- न्युन कर दर (Low Tax Rates)
- न्युन सरकारी खर्च (Government Expenditure)

**ख. समाजवादी सिद्दान्त (Socialistic Principles):** सिङ्गापुरले समाजवादी आर्थिक सिद्धान्तलाई पनि त्यत्तिकै जोड दिएको छ जस अन्रतगत निम्न सिद्धान्तहरू पर्दछन ।

- सार्वजनिक घरहरूको निर्माण (Public Housing)
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सुविधा (Public Healthcare)

यी दुई सिद्धान्तहरूलाई अवलम्वन गर्दै सिङ्गापुरले विकासमा उच्च सफलता प्राप्त गरेको थियो । विकासको अन्तिम चरण उच्च प्रविधिको उद्योगको स्थापना सँगै अन्त्य भएको थिएन । बरु सिङ्गापुरलाई दक्षिणपूर्वी एसियाको आर्थिक र वित्तीय केन्द्रका रूपमा विकास गरेर अगाडि बढेको थियो । उच्च प्रविधिको उद्योगमा झैं व्यापार, आयात सुधार र वित्त सबैमा सीपयुक्त श्रमिकको आवश्यकता पर्छ । सिङ्गापुरको अवस्थिति र पछिल्लो समयको आर्थिक उदारीकरणले यी उच्च स्तरका उद्योगलाई निकै सहयोग गर्यो। यसले सिङ्गापुरलाई अन्ततः ताइवान र दक्षिण कोरियाजस्ता उच्च प्राविधिक राष्ट्रको समकक्षमा राखिदियो । राज्यको केन्द्रीय कोषले ठूलो उद्योगका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणमा गरेको सहयोग र ली क्वान युको आर्थिक र राजनीतिक दुवै क्षेत्रमा प्रभुत्वले गर्दा सिङ्गापुरको विकासमा सरकारको भूमिका सबैभन्दा महत्वपूर्ण देखिन्छ जसलाई नेपाल लगायत अन्य राष्ट्रहरूले पनि प्रेरक उदाहरणको रूपमा लिन सक्दछन् ।

**(घ) ताइवान र हङ्कङ्**

हाल चिनको स्वशासित क्षेत्रको रूपमा रहेको ताइवानको कथा पनि कोरियाको जस्तै छ । ताइवानको प्रारम्भ दक्षिण कोरियाको अवस्थाभन्दा दयनीय थियो । ताइवानको कथा पनि युद्धको समाप्तीबाटै सुरु हुन्छ । तर ताइवान आफै भने सो

युद्धबाट त्यति प्रभावित भएको थिएन । चिनियाँ गृहयुद्ध मुख्य त मूलभूमि चीनमा लडिएको थियो । तथापि दोस्रो विश्वयुद्धसम्म यो पनि जापानको अधीनमा थियो । त्यो अवधिमा त्यहाँ कृषिमा केही सुधारका काम भएका थिए । त्यतिवेला सम्म यो टापु विशेष धान, उखु र भुइँकटर र केही कपडा उद्योगको अवस्थामा मात्र सिमित थियो । यसको साथै कृषि र माछापालनले यो भूगोलको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको एक तिहाइ भाग ओगटने गर्दथ्यो ।

प्रारम्भमा च्याङ काइ सेकको सरकारले राज्यलाई अनुदानमा चलाउने खालको नीति लिएपछि सन् १९५० को दशकमा अमेरिकाले ताइवानलाई दिइरहेको अनुदान रोक्ने चेतावनी दियो । त्यसपछि राष्ट्रपति चियाङ र उनको कोमिन्ताङ पार्टीले कोरियाले लिएको जस्तो औद्योगिकीकरणको योजनाहरू अघि सारे । औद्योगिकीकरणले कृषिको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा रहेको योगदानलाई ७५ प्रतिशतमा मा झर्यो । कोरियामा जस्तै ताइवानले पनि प्रारम्भमा सामान्य खालको उद्योगमा विकास गर्यो। तर यहाँ भने कोरियामा भन्दा अलि लामो समय सन् १९८० को दशकसम्म यी सामान्य खाले उद्योगहरूको अर्थतन्त्रमा महत्वपूर्ण भूमिका रह्यो । त्यसपछि यहाँ ठूला उद्योगहरूको स्थापनाको सुरवात भयो । सुरुमा विशेषत स्टिल, विद्युतीय र पेट्रोलियम उत्पादनसम्बन्धी उद्योग खोलिए । ताइवानले वैदेशिक लगानी आकर्षणका लागि केही सरकारी उद्योगहरू निजीकरण गरेको भए पनि अधिकांश ठूला उद्योगहरू सरकारको नियन्त्रणमै राख्यो । च्याङले यिनै उद्योगहरूको बलमा चिनियाँ मूलभूमि पुनः कब्जा गर्ने सोचेका थिए ।

राज्यले अर्थतन्त्रमाथिको नियन्त्रण बलियो बनाउने निति लिएको थियो । वैदेशिक विनिमयमा नियन्त्रण, आयातमुखी उद्यमलाई सरकारी प्रोत्साहन गर्ने नीति, राज्य नियन्त्रित संस्थामार्फत नै कच्चा पदार्थको माग पुर्याउने जस्ता कदममार्फत सरकारले अर्थतन्त्रमा नियन्त्रण कायम गरिरहेको थियो । ताइवानले आफ्नो अर्थतन्त्रको परिपक्वता कोरियालेझैँ उच्च प्राविधिक विकासमा पुगेर सम्पन्न गर्यो। सन् १९७० को दशकमा उच्च शिक्षित जनशक्तिको विकासको कारणले ताइवानको श्रमिकको ज्याला बढेको थियो । त्यसै अवधिमा चीनमा भएको आर्थिक विकास र त्यहाँको सस्तो श्रमको कारणले भएको उत्पादन सँग ताइवानले प्रतिस्पर्धा गर्न नसक्ने अवस्थाको सिर्जना भयो । त्यसपछि ताइवानले उच्च मूल्यका वस्तुको उत्पादन र सेवामा ध्यान स्थानान्तरण गर्यो। सरकारले मुख्यतः निर्यातमुखी आर्थिक संरचना, उच्च प्रविधि र उच्च सीपका उद्योगमा स्तरोन्नति गर्ने निर्णय गर्यो। त्यसपछि ताइवानको पहिचान बनेको सूचना प्रविधि र सेमी कन्डक्टर जस्ता अन्य महत्वपूर्ण प्राविधिक उद्योगको विकासमा राज्यको भूमिका महत्वपूर्ण रह्यो । ताइवानले दुई विषय बाहेक लगभग कोरियाको विकास परिपथ नै पछ्याएको देखिन्छ । दक्षिण कोरियासँगको उसको पहिलो फरक सन् १९८० को दशकसम्म ताइवानको अर्थतन्त्रमा कपडा उद्योगजस्तो हलुका उद्योगको महत्वपूर्ण भूमिका देखिन्छ जुन कोरियाली अर्थतन्त्रमा छोटो समय मात्र रहेको थियो । त्यस्तै ताइवानको सन्दर्भमा अनुदान रोक्ने धम्की नआएसम्म नेतृत्व पहिलो चरणमा रमाइरहेको थियो जबकी द. कोरियामा नेतृत्व आफैले आत्मनिर्भर हुने रणनीति लिएको थियो । (उप्रेती, २०७५)

हङ्ककङको विकास धेरै अर्थमा ताइवानको जस्तै रह्यो । बेलायतको अधिनमा रहेको हङ्ककङ चीनको मातहतमा गएपनि हङ्ककङको अर्थतन्त्र पुँजिवादी चरित्रको नै रहेको छ । त्यसो हुनुको पछाडि हङ्ककङ अगाडि देखि नै औद्योगिकीकरणको चरणमा गएको थियो । अन्य तीन राष्ट्रहरूले सन् ६० को दशकमा विकास सुरु गरेका हुन् भने हङ्ककङमा सन् १९५० को दशकमै विकास प्रारम्भ भइसकेको थियो । सिङ्गापुरसँगको अन्य समानतामा हङ्ककङले पनि जग्गा अभावका कारण अन्न आयात गर्नुपर्थ्यो । उसलाई यसबाट भएको व्यापार असन्तुलनलाई सन्तुलनमा ल्याउनु

थियो। त्यसका साथै अन्य राष्ट्रहरू जस्तै हङ्ककङ पनि औद्योगिकीकरणको चरणपछि उच्च प्राविधिक विकास भन्दा व्यवसायिक केन्द्रका रूपमा विकास भयो (उप्रेती, २०७५)। हाल सम्म पनि हङ्ककङ चिनको मातहतमा रहेको एक विश्व प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र र अन्त्रराष्ट्रिय बजारको रूपमा विश्व प्रसिद्ध रहेको छ।

**(ङ) मलेसिया**

उपनिवेश हुँदै स्वतन्त्रताको लडाई जितेर विकासको पथमा लम्किएको मलेसिया आजसम्म आइपुग्दा विश्वको ध्यान आकर्षित गर्ने देश बन्न सफल भएको छ। विदेशी लगानी भित्र्याएर बनेको मलेसियाले हालका दिनमा लाखौ विदेशी कामदारलाई रोजगारी दिएको छ र आर्थिक विकासमा थप सशक्त ढंगले लागिपरेको छ। व्यवस्थित सहरीकरण र सडक सञ्जाल, गगनचुम्बी भवन, स्वस्थ्य र हराभरा वातावरणका साथै राज्य सञ्चालनमा अपनाइएको 'सिस्टम'ले विश्वको ध्यान मलेसियातर्फ तानिएको छ। ४० वर्षको मेहनत र योजनाबद्ध सक्रियतामा तत्कालीन मलेसियन प्रधानमन्त्री महाथीर महम्मदले जसरी मलेसिया बनाउने काम गरे नेपालजस्ता विकासशिल मुलुकमा पनि राजनीतिक इच्छाशक्ति हुने हो भने विकास गर्न कुनै कठीन हुने रहेनछ भन्ने बुझ्न सकिन्छ। आफ्नै विकासको मोडल, सभ्यता, इतिहास, संस्कृति, रहनसहन बोकेको मलेसियामा पर्याप्त पर्यटकीय स्थल रहेकै कारणले गर्दा बर्सेनी २५ मिलियनबढी पर्यटक मलेसिया पुग्ने गर्छन्। पर्यटकहरूको ओइरो लाग्ने मलेसियाको कूल ग्राहस्थ उत्पादनको महत्वपूर्ण हिस्सा पर्यटन क्षेत्रले ओगटेको छ। मलेसियाको विकास, तिव्रतम प्रगति र पर्यटन लोभ्याउने गन्तव्यले होटल व्यवसाय, स्थानीय उत्पादन र स्थानीय वजार निकै फस्टाएका छन्। (सिग्देल,२०१९)

नेपाल उद्योग वाणिज्य महासङ्घको आयोजना तथा नेपाल सरकारको सहआयोजनामा भर्खरै नेपाल बिजनेस कन्क्लेभ (Business Conclave) सम्पन्न भएको छ। यस कनक्लेभको विशेषता भूतपूर्व मलेसियाली प्रधानमन्त्री महाथिरको सहभागिता एवं सम्मेलनमा उहाँले प्रस्तुत गर्नुभएको विकासको मोडेल नै रह्यो। आफ्नो प्रस्तुतिमा उहाँले दोस्रो विश्वयुद्धपछि उहाँको सरकारले सर्वप्रथम गरिब र धनीबीचको खाडल घटाउने योजना बनाएर भूमिहीनहरूको लागि भूमि वितरण कार्यक्रम अगाडि सारेको बताउँदै खेतीयोग्य जग्गाको कमीले यो कार्यक्रमले पूर्ण लक्ष्य प्राप्त गर्न नसकेकोले पुन सरकारले औद्योगीकरणको नीति अख्तियार गरेको खुलासा गर्नुभएको थियो। त्यस बेला मलेसियासँग औद्योगीकरणको लागि अनुभव नभएकोले विदेशी लगानीकर्ताहरूलाई रोजगारी सिर्जना गर्ने खालको उद्योगहरूमा लगानी गर्न निम्त्याएको स्मरण गर्दै यसबाट रोजगारीमा आमजनताको पहुँच बढ्नुको साथै शिक्षित श्रमिक उत्पादन गर्न शिक्षामा लगानी बढाउनुपरेको थियो, जसबाट शिक्षित बेरोजगारीको समस्या समेत हल हुन पुगेको थियो। उनले आफ्नो सरकारले राजस्वभन्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्रमुख लक्ष्य बनाई हिंडेकोले आज मलेसिया औद्योगिक मुलुकको पङ्तिमा उभिएको मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो।

तानाशाहको नाम दिइएका उनले मलेसियामा १९८१ देखि २००३ सम्म अर्थात् २२ वर्ष शासन गरे र यस अवधिमा मलेसियाको आर्थिक वृद्धिदर औसत १० प्रतिशत रह्यो भने जीवनस्तरमा २० गुणाले सुधार भयो। यस्तो कसरी भयो भन्नेबारे आफ्नो अनुभव सुनाउँदै उहाँले भन्नुभयो– मलेसियामा पनि १४ वटा पार्टी थिए। तर विकासको लागि राजनीतिक स्थिरता र व्यापार अनुकूल नीति नियमको आवश्यकता पर्दछ। हामीले यसलाई पूरा गर्दै गयौं र अन्तत देशको

राजस्व बढ्न थाल्यो जसबाट हामीले आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्दै सबै जनताको जीवनस्तर उकास्न सक्यौं । मलेसियाका डा. महाथिर मोहम्मदको योगदानलाई उच्च मूल्याङ्कन गर्दै मलेसियाली जनताले हालै ९५ वर्षको उमेरमा विश्वकै सबैभन्दा जेष्ठ प्रधानमन्त्रीमा निर्वाचित गराएका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा थुप्रै युग नायक छन जसले विकास, समृद्धि र सुशासनमा कोसेढुंगाका रूपमा आफूलाई स्थापित गराएर जनताको मानसपटलमा चिरस्थायी बास बस्न सफल भए । महाथिर मोहम्मदको लोकप्रियता कुनै वाद र सिद्धान्तको उपज होइन, गरिबी कायापलट गरेर विकसित मलेसिया बनाउन उनले खेलेको योगदानको परिणाम हो (गुप्ता, २०१४) ।

मलेसियाको हाल सम्पन्न ११ औ पन्चवर्षिय योजनाले (२०१६–२०२०) समावेशिकरण, जनजिवनमा व्यापक सुधारको कार्यक्रम, आय र भौतिक पूर्वाधारमा जोड दिने र धनी गरिब विचको भिन्नता कमगर्ने निति अगडि सारेको छ । मलेशियाले वैदेशिक लगानी भित्र्याउने निति, प्रविधि र सुचना प्रसार गर्ने र मानविय पुँजिको अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रमहरूमार्फत दुत्ततर विकास गर्ने लक्ष्यलाई प्राथमिकता साथ अघि सारेको छ । नेपालको लागि पनि यो मोडेल अत्यन्त उपयोगी हुन सक्ने सन्देश दिँदै नेपालले विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्दा रोजगारी सिर्जनालाई प्राथमिकता दिएर उपयुक्त र स्थायी वातावरण दिन सकेमा नेपालले पनि विकास गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको धारणा राख्नुभएको थियो । मलेसियाको यो उदाहरणबाट एक व्यक्तिको दुरदर्शि नितिले राष्ट्रको मुहार फेरिन सक्छ भन्ने शिक्षा लिन सकिन्छ ।

**(च) स्विजरल्याण्ड**

जनसंख्या र क्षेत्रफलको आधारमा स्विजरल्याण्ड नेपाल भन्दा साँढे तिन गुणाले सानो देश हो । जन घनत्वको हिसाबले नेपाल र स्विजरल्याण्ड उस्तै देश हुन् । दुवै देशमा १ बर्ग किलोमिटरमा १९८ जना बसोबास गर्दछन । स्विजरल्याण्डमा ८४० मिटर देखि ४६३४ मिटर मात्र अग्ला ४५१ साना हिमालहरूछन् । प्रत्येक साना हिमालको पनि नामकरण गरिएको छ । यी सबै हिमालमा पर्यटकलाई खुल्ला गरिएको छ । हिमालमा धुवाँ रहित रेल र केबलकार संजालले सबै प्रकारका मानिसलाई भ्रमण गर्न सम्भव बनाएको छ । स्विजरल्याण्डमा बार्षिक पर्यटकको संख्या २ करोड छ र पर्यटनबाट मात्र रु ४० खर्ब भन्दा बढी आम्दानी हुने गरेको छ । नेपालमा पनि सबै चुचुरालाई नामाकरण गर्नु, पर्यटनका लागि खुला गर्नु , हिमालका निश्चित उचाइ सम्म पर्यटन पूर्वाधारको विकास गर्न जरुरी छ, सयौं हिमाल हामी सँग छन् तर हालसम्म सम्पूर्ण हिम चुचुराहरूको नामाकरण गरिएको छैन र पर्यटनका लागि खुल्ला समेत गरिएको छैन ।

स्विजरल्याण्डको संघीय प्रणालीमा १३ वटा क्यान्टोन वा प्रदेशहरू छन् । असंलग्न परराष्ट्र नीति, कडा कानुन, द्रुत विकास, राष्ट्रिय सुरक्षा र राष्ट्रिय अर्थतन्त्र चाही स्विसहरूको राजनीतिक प्राथमिकतामा पर्दछन । स्विजरल्यान्डको सफल संघीय प्रयोगले के देखाउँछ भने राज्य बलियो हुनको निम्ति त्यस राज्यका जनता बलियो हुनुपर्ने रहेछ । जनता बलियो हुन तीनवटा कुरामा राज्यले जनतालाई हेरेको हुनुपर्छ, जनताको स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षा र शिक्षा । स्विजरल्याण्डले यी तिनै कुराहरूमा जोड दिने गरेको छ र यी तिनै कुरामा जनतालाई सुविधा दिने राष्ट्रहरूको अग्रपङ्तीमा पर्दछ । स्विसहरू आफुले गरेको काममा कर तिर्छन । आफुले बनाएको नियमलाई कडाइका साथ पालन गर्छन ।

स्विजरल्याण्ड नेपाल जस्तै भू–परिवेष्ठित मुलुक हो । मुख्य आयस्रोत पर्यटन र कृषि नै हो । उन्नत कृषिबाट उत्पादित वस्तु र गाईको दुध यहाँको आम्दानीको मुख्य मेरुदण्ड हो । हुनत यहाँको बैकिङ्ग कारोबार अर्थतन्त्रको अर्को महत्वपूर्ण

पाटो हो तर सन १८४८मा संघीय संविधान बनेदेखिको इतिहासको अध्ययनबाट के देखिन्छ भने संघीयताको सफल प्रयोगले स्विजरल्याण्ड यत्तिको बलियो भएको हो। स्विजरल्याण्डको शासन प्रणाली विश्वमा अनौठो मानिन्छ जहा ७ वटा संघका प्रमुखहरूले आलोपालो सरकार चलाउँछन। विभिन्न देशहरूको औपचारिक प्रतिनिधित्वमा भने उनीहरू राज्यको प्रतिनिधिको रूपमा गएका हुन्छन। कुनै पनि निर्णय लिँदा जनताको मतको कदर हुन्छ। ५० हजार हस्ताक्षर लिएर कुनै नागरिकले संविधानमा भएका कुरा फेर्न चाह्यो भने चुनाब गरिन्छ। हरेक संघको आफ्नै संसद, न्यायपालिका र प्रणाली छ। सम्प्रभुत्ता सबैको सहमतिको बिन्दु हो। जर्मन, इटालीयन , फ्रेन्च र अल्पसंख्यक रोमन भाषा भाषीलाई राज्यले मान्यता दिएको छ। संघीय प्रदेशहरूमा आफ्नै भाषा चल्छन। यसर्थ, स्विजरल्याण्डलाइ सबै हिसाबले अनुकरणिय राष्ट्र मानिन्छ। (इनेप्लिज,२०७३)

स्विजरल्याण्डलाइ विश्वको नमुना राष्ट्र बन्न सघाउ पुर्याउने केहि मुख्य कारकतत्वहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

१. क्षेत्रफलमा सानो आकार (Small Size)

२. वास्तविक प्रजातन्त्र (Genuine Democracy)

३. विकेन्द्रीकरणको राम्रो अभ्यास (Decentralization)

४. प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा विशेष सहुलियत दिने नितिहरू (Subsidiary Principle)

५. गैर व्यावसायिक नेताहरू (Non-Professional Politicians)

६. पुँजि र वौद्धिक क्षेत्रका लागि सुरक्षित स्थान (Self-Heaven for Capital and Brainpower)

७. मध्यम वर्गिय मानसिकता (Middle-Class Mentality)

८. शिक्षामा विशेष जोड (Educational Priority)

यी विभिन्न कारकतत्वहरूले स्विजरल्याण्डको विकास प्रक्रियामा निकै सघाउ पुयाएका छन जुन नेपाल जस्तो भर्खर विकास पथमा अघि बढिरहेको राष्ट्रका लागि अनुकरणिय हुन सक्दछ।

**(छ) चीनको विकास मोडेल**

सन् १९७८ मा देङ सियाओपिङ नेतृत्वमा आएपछिका चार दशकयता चीनले आफूलाई विश्व आर्थिक शक्ती (Power House) को रूपमा विकसित गरेको छ। साथै यसले विश्वव्यापी अर्थतन्त्र र भूराजनीतिमा समेत महत्वपूर्ण परिवर्तन ल्याएको छ। चीनमा आर्थिक सुधार गर्ने कामको सुरुआत कृषि क्षेत्रबाट गरियो। राज्यको नियन्त्रण केही खुकुलो बनाइयो र दोहोरो ट्र्याक मूल्य संयन्त्रको माध्यमबाट किसानहरूलाई बजार सहुलियत प्रदान गरियो। किसानहरूले आफ्नो प्रभावकारिता र उत्पादकत्व बढाएर यस सुधारप्रति सकारात्मक प्रतिक्रिया दिए। त्यसपछि अन्य क्षेत्रमा पनि थप सुधारका कार्य विस्तार हुँदै गयो। (Township and Village Enterprises) टाउनसिप एन्ड भिलेज इन्टरप्राइजेज (टिभइएस)

भनिने हाइब्रिड खालको स्वामित्वको माध्यमबाट गैरकृषि क्षेत्रमा सहुलियत प्रदान गरियो । सहरतिर सुधार फैलिएसँगै राज्यका उद्योगहरूले थप एकाधिकार प्राप्त गरे र यसले उनीहरूलाई उद्यमी बन्न थप प्रेरित बनायो । लगानी गर्न र आर्थिक वृद्धि बढाउन प्रान्त तथा स्थानीय निकायहरूका लागि विभिन्न सहुलियतहरूको व्यवस्था गरिएको थियो । सन् १९९० को दशकताका स्पेसल आर्थिक जोन (एसइजेडएस) को वृद्धिले चीनलाई विश्व अर्थतन्त्रमा समायोजन हुन निर्णायक भूमिका निर्वाह गर्‍यो। (रोड्रिक, २०७५)

देङ सिआओपिङले चीनमा आर्थिक क्रान्ति शुरू गरेको सन् २०१८ मा ४० वर्ष पूरा भएको छ । त्यसलाई उनले चीनको दोस्रो क्रान्ति भन्ने गर्दथे उक्त आर्थिक सुधारपछि चीन विश्व अर्थतन्त्रमा दह्रो रूपमा प्रवेश गर्‍यो । आजको मितिमा चीन विश्वको त्यस्तो देश भएको छ जोसँग सबैभन्दा बढी विदेशी मुद्रा सञ्चिति अर्थात् ३.१२ खर्ब डलर छ । चिनको हालको आर्थिक विकासको गतिलाई निम्न तथ्यहरूले पुष्टि गर्दछ ।

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (११ खर्ब डलर) को मामिलामा चीन विश्वको दोस्रो ठूलो देश हो ।
- प्रत्यक्ष विदेशी लगानी आकर्षित गर्ने चीन विश्वको तेस्रो ठूलो देश हो ।
- सिआओपिङले सन् १९७८ मा आर्थिक सुधारका कदम चाल्दा विश्व अर्थतन्त्रमा चीनको हिस्सा जम्मा १.८ प्रतिशत थियो जुन सन् २०१७ मा आएर त्यो हिस्सा १८.२ प्रतिशत पुगेको छ ।
- चीन अब केवल एउटा उदीयमान अर्थतन्त्र मात्रै रहेन, बरू १५ औँ र १६ औँ शताब्दीताका विश्व अर्थतन्त्रमा करिब ३० प्रतिशत आफ्नो हिस्सा भएको अवस्थातर्फ उन्मुख भइरहेको राष्ट्र हो ।

चीनलाई शक्तिशाली बनाउने नेताहरूमा माओत्से तुङ, देङ सिआओपिङ र वर्तमान राष्ट्रपति सी जिनपिङको नाम आउँछ । देङ सिआओपिङ नेतृत्वमा भएको आर्थिक क्रान्तिको ४० वर्षपछि चीन एक पटक फेरि एउटा दह्रो नेतृत्व पाएर अघि बढिरहेको छ । सी जिनपिङ देशको अर्थतन्त्रलाई अझ प्रभावशाली बनाउन उत्पादनको क्षेत्रमा चीनलाई ’महाशक्ति’ बनाउन चाहन्छन् । सी जिनपिङले देङ सिआओपिङका उदारीकरणका नीतिहरूलाई अगाडि बढाइरहेका छन जसमा आर्थिक सुधार लगायतका कदम समेटिएका छन् । चिनियाँ सफलताको कथा दोस्रो विश्व युद्धपछिको एउटा देशको विकासको कथामा मात्रै सीमित छैन । बरू त्यो एउटा नियन्त्रित अर्थतन्त्रबाट मुक्त र उदारीकरणमा आएको परिवर्तनको पनि कथा हो । विश्वका कैयौँ देशले पनि चीनले अवलम्बन गरेको परिवर्तनलाई अपनाए । तर लोभलाग्दो सफलता चीनले मात्रै हासिल गर्‍यो। चीनले घरेलु अर्थतन्त्रमा क्रमिक सुधारको प्रक्रिया थाल्यो न कि बजारलाई आफ्नो अर्थतन्त्र सुम्पिदियो । सुधार ल्याउने क्रममा उसले कहाँ विदेशी लगानी गर्ने र कहाँ नगर्ने कुराको निक्र्याेल गर्‍योजसका लागि उसले विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको निर्माण गर्‍योर त्यसका लागि उसले दक्षिणी तटीय प्रान्तहरूलाई रोज्यो । देङ सिआओपिङले कम्युनिष्ट समाजवादी राजनीतिक माहोलमा ठोस परिवर्तनको जग बसाले जसले विश्वमा समाजवादी अर्थतन्त्रको साख जोगाउन सघाउ पुयायो ।

चिनियाँ लेखक युकोन ख्वाङ आफ्नो पुस्तक ‘क्र्याििकङ द चाइना कनन्ड्रमः ह्वाइ कन्भेन्सनल इकोनोमिक विज्डम इज रंग’ मा लेखेका छन् (देङ सिआओपिङ एक महान् सुधारक मात्रै थिएनन धैर्य नभएका व्यक्ति पनि थिए । देङ

सिआओपिङले शुरू गरेको सामाजिक आर्थिक सुधारको दृष्टान्त मानव इतिहासमा अन्यत्र भेटिँदैन । यसले चिनको आर्थिक जिवनमा निम्न परिवर्तन ल्यायो ।

- सन् १९७८ देखि २०१६ को बीचमा चीनको जीडीपीमा ३,२३० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।
- यसबीचमा ७० करोड मानिसहरू गरिबीको रेखाबाट माथि उठे भने ३८.५ करोड मानिसहरू मध्यवर्गका रूपमा उकासिए ।
- चीनको वैदेशिक व्यापार साढे १७ हजार प्रतिशतले बढ्यो भने सन् २०१५ सम्म चीन विदेशी व्यापारमा अगुवाको रूपमा उदायो ।
- सन् १९७८ मा चीनले वर्षभरि गर्ने व्यापार अहिले दुई दिनमै गर्छ ।
- देङ सिआओपिङले चिनियाँ कम्युनिष्ट पार्टीलाई सामूहिक नेतृत्वमा लगेर चीनमा सामाजिक (आर्थिक परिवर्तनको प्रक्रियामा तीव्रता दिए । (बि.बि.सी. २०१८)

अर्थतन्त्रको बजार नेतृत्व स्थापित गराउनु र बाहिरी स्वतन्त्रता बढाउनु नै चीनको यस्ता सुधार पछाडिका प्रमुख कारणहरूहुन । तर, अन्तर्र्राि्ष्ट्रय व्यापार र निजी लगानीमा चीनको हिस्सा बढे पनि यसमा राज्य क्षेत्रको हिस्सा भने तुलनात्मक रूपले खुम्चियो । यसका लागि आर्थिक विविधीकरण र पुनर्गठन शृंखलाबद्ध औद्योगिक नीतिका माध्यमबाट प्रवद्र्धन गरियो । विदेशी लगानीकर्तालाई घरेलु कम्पनीसँग संयुक्त उद्यममा आबद्ध हुन लगाइयो र स्थानीय योगदान ९क्ष्लउगत० को प्रयोग बढाउन लगाइयो । यसबाट विनिमय दर र अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय प्रवाह केही हदसम्म नियन्त्रित रह्यो । (रोड्रिक, २०७५)

यी सबैको माध्यमबाट चिनियाँ नेतृत्वले कुनै पनि सिद्धान्तको पालना गरेन र आफ्नै विशिष्टताबाट चलाइरह्यो । चिनियाँ आर्थिक सुधार न कम्युनिस्ट शिक्षा न त कुनै स्वतन्त्र बजार विश्वासबाट निर्देशित थियो । यदि नीतिनिर्माताहरूले कुनै एक महत्वपूर्ण सिद्धान्त अपनाउँछन् भने त्यसलाई पक्कै पनि 'व्यावहारिक प्रयोगात्मकता' भन्न सकिन्छ । यो देङको लोकप्रिय भनाइ हो । उनले भनेका छन् ***'बिरालोको रङ्ले कुनै पनि फरक पार्दैन, फरक उसले मुसो समात्न सक्यो कि सकेन भन्ने कुराले पार्छ ।'*** चिनियाँ अनुभवको विलक्षणतालाई हेर्ने हो भने यस्ले विकसित र विकासोन्मुख दुबै राष्ट्रहरूलाई आर्थिक विकासका लागि महत्वपुर्ण शिक्षा प्रदान गर्दछ । अधिकांश पश्चिमा राष्ट्रमा बजारमाथिको निर्भरता र आर्थिक उदारीकरणका फाइदाहरू प्रस्तुत गर्न चीन सफल बनेको छ । सैद्धान्तिक रूपले चीनले राज्य नेतृत्ववाला आर्थिक मोडलको अन्रतनिहित श्रेष्ठतालाई पुष्टि मात्र होइन स्थापित समेत गरेको छ र बजार केन्द्रित पश्चिमा सिद्धान्तको रडाकोलाइ चुनौती दिइरहेको छ । नेपाल जस्तो समाजवाद उन्मुख राष्ट्रका लागि चिनको आर्थिक विकास अनुकरणिय मात्र होइन चिनको आर्थिक र प्राविधिक विकासको प्रभावबाट पनि नेपालले प्रशस्त फाइदा लिन सक्नु पर्दछ जुन अहिले नेपालमा चलेको बहस पनि हो ।

**(ज) विकासको भारतिय मोडेल (केरला र गुजरात)**

कुनै पनि राष्ट्रलाई समृद्ध बनाउन राज्यले आर्थिक वृद्धि र कल्याणकारी राज्यका अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्दछ। यी दुवै मोडललाई एकीकृत र सन्तुलित ढंगले प्रयोग गरेमा सफलता हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने दृष्टान्त भारतका केरला र गुजरात विकास मोडलबाट स्पष्ट हुन्छ। सन् १९७० को दशकमा केरला राज्यमा अभ्यास भएको विकास मोडेललाई केरला विकास मोडेल भनिन्छ। यो मोडेलले अराजक आर्थिक वृद्धि विकास मोडल विपरीत आम जनताको शिक्षा, जनस्वास्थ्य र सेवाका न्यायोचित वितरणमा जोड दिन्छ। यही विकास मोडेलको कारण केरलामा छोटो अवधिमै तीव्र रूपमा सामाजिक विकास भयो। त्यसबाट त्यहाँका अधिक निम्न र मध्यम वर्गीय जनता लाभान्वित भएको तर्क दिगो विकासका अध्येताहरूदावी गर्छन्।

हाल प्रधानमन्त्रीका रूपमा भारतलाई नेतृत्व दिइरहेका मोदीले गुजरातमा लागु गरेको विकासको मोडेलका आधारमा 'मोदिनोमिक्स' शब्द नै निर्माण भएको छ। भारतीय जनता पार्टीको वेवसाइटमै लेखिएको छ –'गुजरात मोडलको भिजन भनेको पूर्ण रोजगारी, कम महंगाई, ज्यादा कमाइ, तीब्र गतिको आर्थिक विकास, गुणस्तरीय शिक्षा, सुरक्षा र उत्कृष्ट जीवनस्तर हो।' प्रधानमन्त्री मोदी सन् २००१ देखि २०१४ सम्म गुजरातका मुख्यमन्त्री थिए। मोदीले गुजरातमा सडक, उर्जा र पानी आपूर्ति जस्ता आधारभूत सुविधाहरूमा धेरै नै लगानी गरे। भारतको ग्रामीण विकास मन्त्रालयकाअनुसार सन् २००० देखि २०१२ सम्ममा गुजरातमा झण्डै तीन हजार ग्रामीण सडक परियोजनाहरू पूरा भएको थियो।

यसबाहेक सन् २००४ र २००५ तथा सन् २०१३ र २०१४ को बीचको अवधिमा प्रतिब्यक्ति उपलब्ध बिजुलीमा ४१ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। गुजरातले सन् २०१२ देखि अतिरिक्त बिजुली उत्पादन गरिरहेको छ। १८ हजार गाउँहरूग्रिडसँग जोडिएका छन्। यस बखत गुजरातको औसत जिडिपी (सन् २००० देखि २०१०सम्म) ९.८ प्रतिशत रह्यो जसबेला पूरै भारतको औसत विकास दर ७.७ प्रतिशत मात्र थियो। गुजरातमा मोदीले इ–गवर्नेन्सलाई प्रभावकारी बनाए जसबाट प्रदेशमा भ्रष्टाचारमा कमी आयो। गुजरात मोडलले सुशासनका पक्षमा रहेको एक 'तटस्थ विचार' का रूपमा ख्याती कमाएको छ। गुजरात सरकारले सुशासन कायम गरेकोमा धेरै पटक अवार्ड समेत जितिसकेको छ। अक्सफोर्डबाट प्रकाशित किताब 'ग्रोथ अर डेवलपमेन्ट ह्विच वे इज गुजरात गोइङ'मा उल्लेख भएअनुसार गुजरातले आर्थिक विकासका लागि यस्तो नीति बनाएको छ कि अब जुनसुकै सरकार आए पनि गुजरातको सम्बृद्धिमा असर पर्दैन।

लगानीका लागि गुजरातमा परमिट लाइसेन्स तथा पर्यावरणसँग जोडिएका औपचारिकताहरू पूरा गर्न कानुनी अड्चनहरू राखिँदैन। लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्ने र मनोबल बढाउने कुरामा मोदीले कुनै कसर बाँकी राखेनन्। पश्चिम बंगालमा लामो समयदेखि विवादका बीच संचालनमा रहेको टाटा मोटर्सको नानो कार प्लान्ट सन् २००८ मा पश्चिम बंगालबाट गुजरातको साणन्दमा सारियो। पश्चिम बंगालको सरकारले जग्गाको मामिला सुल्झाउन नसक्दा जनताको विरोध थेग्न नसकेर प्लान्ट नै बन्द गर्नुपर्यो तर गुजरातमा अहिले फोर्डले पनि प्लान्ट सुरु गरिसकेको छ। मोदीले फोर्ड, सुजुकी तथा टाटा जस्ता ठूला कम्पनीहरूलाई गुजरातमा प्लान्ट लगाउने अनुमति दिएर अटो म्यानुफ्याक्चरिङ इन्डस्ट्रीमार्फत गुजरातमा पर्याप्त अवसर भित्र्याएका छन्।

हालसम्म पनि गुजरात भारतको सबैभन्दा औद्योगिकृत राज्य हो। पश्चिमी तटमा रहेको फाइदा पनि यसले उठाइरहेको छ। भारतको जनसंख्याको ५ प्रतिशत आवादी रहेको गुजरातमा देशको कुल क्षेत्रफलको ६ प्रतिशत जमीन छ। पानी नपर्ने समस्या भोग्ने गुजरातमा खेती गर्न त्यति सहज छैन तर पनि भारतको कुल निर्यातको २२ प्रतिशत गुजरातबाटै हुन्छ। हाल गुजरातको जिडिपी ७.६ प्रतिशत छ। लामो तटक्षेत्रका कारण अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारधेरै नै सुगम छ। भारतको एक तिहाइ समुद्री जहाज गुजरातकै तट भएर जाने गर्छ। सन् २०१० देखि नै गुजरातले ४३ हजार ८४८ मिलियन युनिट बिजुली उत्पादन गर्न थालेको हो। गुजरातमा ४० हजार ७९३ मिलियन युनिट माग रहेकोमा बाँकी रहेको बिजुली उसले अन्य १२ राज्यहरूलाई बेच्न थालेको छ। त्यस्तै भारतमा कुल ३.८ प्रतिशत बेरोजगारी दर रहेकोमा गुजरात राज्यमा सबैभन्दा न्यून १ प्रतिशत मात्र बेरोजगारी दर रहेको श्रम ब्यूरोको प्रतिवेदनमाउल्लेख छ (Bizmandu, 2018)। भारतको गुजरात र केरला मोडलले पुँजिवादी र समाजवादी चरित्रलाई अवलम्बन गरेको छ जुन नेपाल लगायत अरु देश र राज्यका लागि पनि अनुकरणीय रहेको छ।

**(झ) रुवान्डाली मोडेल**

हरियो जंगल र पहाडले घेरिएको पूर्वी मध्यअफ्रिकी मुलुक रुवान्डा सन् १९९० तिर तत्कालीन सरकारद्वारा ‘प्रायोजित’जनसंहारका कारण जातीय द्वन्द्वबाट ग्रस्थ थियो जुन विस्तारै पुनस्थापनातर्फ अघि बढिरहेको छ। सन् १९९० देखि उसले आर्थिक विकासमा ठुलो फड्को मारेको छ। त्यहाँ जातीय टुत्सीहरू र हुटुहरूबीच दंगा हुँदा सय दिनमै आठ लाखभन्दा बढीको हुटु समुदायको वर्चस्व रहेको सुरक्षा निकायद्वारा हत्या गरिएको विभिन्न अन्तर्रािष्ट्रय संस्थाहरूको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ। जातीय द्वन्द्व र तनावको प्रमुख कारण अल्पसंख्यक टुत्सी र बहुसंख्यक हुटुबीच जारी परम्परागत असमानतालाई मानिएको छ। आज त्यहाँ सबैखाले द्वन्द्वको समाधान भई विकास निर्माण र आर्थिक क्षेत्रमा ऐतिहासिक प्रगति भइरहेका छन्। त्यसैले द्वन्द्वमा फसेका र द्वन्द्वपछिका राज्य र सरकारले गर्नुपर्ने कामका लागि रुवान्डालाई उदाहरणका रूपमा लिने गरिएको छ। रुवान्डाले वषौदेखिको द्वन्द्वमा मलहम लगाउन आफ्नै स्रोत र साधनको पहिचान मात्रै गरेन, त्यसको उपयोग गरी मुलुकलाई समृद्ध बनाउने उत्कट चाहनाका साथ अघि बढिरहेको छ। त्यसै क्रममा उसले कफी र चिया उत्पादन गरी आफ्नो अर्थव्यवस्थाको पुनर्निर्माणमा जुटेको छ। यी दुई उत्पादनहरू त्यहाँका प्रमुख निर्यात वस्तुमा दरिएका छन्। रुवान्डाको ऐतिहासिक विकासको सफलता यसले अख्तियार गरेको विकास र सकारात्मक आर्थिक नीति नै हो जसले त्यहाँ गरिबी र असमानता घटाउन सहयोग पुगेको छ।

२३ वर्षअघि त्यहाँको अर्थव्यवस्था तहसनहस थियो। खासगरी, सन् १९९४ मा टुत्सीविरुद्ध मच्चाइएको नरसंहारपछि अधिकांश सेवा र सुविधाहरू ठप्प थिए। करिब १० लाख मानिसको ज्यान र हजारौँलाई विस्थापित हुने गरी भएको जनसंहार अघि र पछि रुवान्डाको वृद्धिदर ऋणात्मक अवस्थामा पुगेको थियो। तर, आज विश्वका तीव्र गतिमा बढ्दो अर्थतन्त्र भएको मुलुकमा रुवान्डाले आफूलाई उभ्याउन सफल भएको छ। सन् १९९४ मा मुलुकको वृद्धिदर ऋणात्मक (–११.४ प्रतिशत) रहेकोमा सन् २०१४ मा ७ प्रतिशत र सन् २०१५ मा ६.९ प्रतिशतमा पुगेको थियो। यो वृद्धिदर र आर्थिक छलाङको कारण पुनर्निर्माण, निर्यात प्रवद्र्धन, ऊर्जा विकास र समावेशी वित्त हुन्। यिनै विषयलाई आफ्नो विकासको मोडल बनाएर रुवान्डा छोटो समयमै अन्य मुलुकका लागि नमुना बनेको हो। खासगरी नरसंहारको समाप्तिसँगै मुलुकले सुरु गरेको पुनर्जागरण र रूपान्तरणको अभियानले उसलाई ऐतिहासिक सफलताको शिखरमा पुर्यायो। यसले

सन् २०१२ को अन्त्यसम्मको एक दशकमा आफ्नो वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशतमा पुर्यायो । यो दर विश्वव्यापी र अफ्रिका महादेशभरिकै सबैभन्दा उच्च रह्यो । यसमा उसको बलियो आर्थिक आधार, नीति तथा कार्यक्रमहरूको कारणले नै हो । विशेषगरी 'ग्रासरुट' स्तरमा सवावेशी विकासको नितिले रवान्डालाइ आफ्नो लक्ष्यमा पुग्न सफल बनायो । मुलुकले आर्थिक विकास र गरिबी निवारण रणनीतिका साथ अघि बढ्दै सन् २०१८ सम्ममा वार्षिक रूपमा कृषि क्षेत्रमा दुई लाख रोजगारी सिर्जना गर्ने जनाएको छ । अनाज उत्पादनमा वृद्धि गर्नेलगायतका पहल उसले धेरै पहिले सुरु गरिसकेको थियो । फलस्वरूप दुई दशकमै विकासलाई उत्कर्षमा पुर्याउन ऊ सफल भयो । सन् २०१३ मा प्रतिव्यक्ति आय ६४४ अमेरिकी डलर रहेकोमा सन् २०१८ सम्ममा १२ सय अमेरिकी डलर पुर्याउने लक्ष्य रहेको छ । यसैगरी, निजी क्षेत्रको लगानी जीडीपीको १५.४ पुर्याउने लक्ष्य पनि उसले लिएको छ । उसले वार्षिक वृद्धिदर ११.५ हासिल गरेको छ । सेवा क्षेत्र, उद्योग र कृषिलगायत अन्य क्षेत्रमा पनि राम्रो प्रगति गरेको छ । यसैगरी रुवान्डाले आफ्नो निर्यात प्रवद्र्धन गर्दै सन् २०१८ सम्ममा २८ प्रतिशत निर्यात बढाउने र थप ५६३ मेगावाट विद्युत् उत्पादन गरी ७० प्रतिशत घरधुरीलाई विद्युत् सेवा दिने अठोटका साथ अघि बढेको छ । वित्त विकास र वित्तीय सेवामा सुधारले वित्तीय क्षेत्रमा द्रुतगतिमा वृद्धि भइरहेको छ । फलस्वरूप जनसंख्या वृद्धिका बाबजुद मुलुकमा गरिबी न्यूनीकरण भैरहेको अवस्थामा छ । बैंकिङ क्षेत्र स्थिर र राम्ररी पूँजीकृत भएको स्थितिमा छ (यादव,२०७३) । रुवान्डाको यो तरक्कीले नेपाल जस्तो विकासोन्मुख राष्ट्रका लागि उदाहरण प्रस्तुत गर्दछ जसलाई नेपालले शिक्षाको रूपमा लिनू पर्दछ ।

**(ञ) इथियोपियाली मोडेल**

विश्वकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको भूपरिवेष्टित मुलुक इथियोपिया अफ्रिका महादेशमा नाइजेरिया पछिको दोस्रो ठुलो जनसंख्या भएको देश हो । ८० भन्दा बढी भाषा बोलिने र संस्कृतिको धनी इथियोपियाको अवस्था रुवान्डाबाट अलि फरक भए पनि विभिन्न संकटका बाबजुद विकासमा यसले फड्को मारेको छ । पूँजीगत परियोजनामा पनि खासगरी आधारभूत संरचनामा रकम खर्चिरहेको रुवान्डाले निकै छोटो अवधिमा 'डाइभर अफ बुम' को अवस्थामा ऊ पुगेको छ । यसको मुख्य कारण त्यहाँको सरकार आफैँ होइन, सरकारद्वारा सञ्चालित कम्पनी मार्फत विकास, निर्माण र संरचनामा खर्च गरिएकोले हो । सरकारले औद्योगिक पार्कदेखि चिनी कारखाना र पावर लाइन तिनै संस्थामार्फत बनाउने गरेको छ । खासगरी कमर्सियल बैंक अफ इथियोपिया, इथियो टेलिकम र इथियोपिया इलेक्ट्रिक पावरले त्यहाँको पूँजीगत लगानीमा ७० प्रतिशत योगदान पुर्याएका छन । विश्व बैंकद्वारा सन् २०१६ मा प्रकासित 'इथियोपियाज ग्रेट रन, दि ग्रेट एसिलेरेसन एन्ड हाउ टु पेस इट' (Ethiopia's great run the growth acceleration and how to pace it) ले उल्लेख गरेअनुसार, इथियोपिया सन् २००० यता विश्वको सातौं तीव्र आर्थिक वृद्धिदर भएको मुलुक हो । सन् १९८१ देखि १९९२ सम्म उसको जीडीपी जम्मा ०.५ प्रतिशत रहेकोमा सन् १९९३–२००४ सम्मको अवधिमा यो ११ प्रतिशतमा पुग्यो, जुन चीन अथवा भारतभन्दा धेरै राम्रो हो । सन् २००० मा इथियोपिया विश्वकै सबैभन्दा दोस्रो गरिब राष्ट्र थियो तर आज उसलाई विश्वकै दोस्रो अर्थतन्त्र भएको मुलुक चीनसँग तुलना गर्न थालिएको छ । यसप्रकारको उपलब्धि प्राप्त गर्नुमा आधारभूत संरचनामा उसको ठूलो लगानी प्रमुख कारण हो ।

इथियोपियाको विद्युत् विकास, रेल कनेक्टिभिटी र अन्तरप्रदेशीय राजमार्ग संघीय सरकारले बनाइरहेको छ जसले कृषि र अन्य विकास निर्माणका साथै हलुका वस्तु उत्पादनतिर पनि त्यतिकै जोड दिएको छ । चीन या पूर्वी एसियाली

मोडेलविपरीत इथियोपिया आफ्नो अत्यन्तै बलियो पूँजी नियन्त्रणमार्फत 'ओभरभ्यालु' मुद्रा कायम राख्न सफल छ । यसका लागि उसले प्रिमियम डलरमा ग्रहण गर्छ । जसले गर्दा कम्पनीहरूलाई स्थानीय इथियोपियाली मूल्य कम भए पनि सामान निर्यात गर्न सजिलो छ । आयातकर्ता जोसुकै भए पनि उनीहरूका लागि सजिलो वातावरण छ, त्यहाँ । उदाहरणका लागि फूल निर्यातकर्ताले पनि उपभोग्य वस्तु आयात गर्न डलरसम्म आफ्नो पहुँचको उपयोग गर्न पाउँछन् । यो उसको प्रबन्धकीय या प्रविधि क्षेत्रको पहिलो विशेषज्ञता हुन सक्छ । त्यहाँका बैंकहरूलाई मुद्रास्फीतिको दरभन्दा तल झर्दा पनि ऋण निकासा गर्न त्यहाँ निर्देशन दिने गरिन्छ । आश्चर्यको कुरा त के छ भने धनको भुक्तानी गर्न त्यहाँ ऋणको माग बढ्दो छ । पोर्टफोलियो लगानीकर्ता (पूँजी बजारमा गर्ने लगानीकर्ता हरू र विदेशी बैंकहरूप्रति त्यहाँको सरकारको एक खालको वैचारिक भिन्नता छ । विदेशी 'पोर्टफोलियो लगानी' भन्दा आन्तरिक स्रोत र साधनको प्रयोग रकम जुटाउनका लागि उसले गर्ने गरेको छ । त्यसैले त उसले केन्याको 'आईपीओ टेलिकम' को लगानी मुलुकमा भित्र्याउनुको साटो सरकारी स्वामित्वमा रहेको दूरसञ्चारको एकाधिकारबाटै लाभ लिन उद्यत देखिन्छ ।

राज्यको स्पस्ट दिशा, एकाधिकार, विनिमय र मूल्य नियन्त्रणमा केन्द्रित इथियोपियाले जमिन, श्रम, लजिस्टिक, ऋण र विद्युतमाथि केन्द्रित भएर अघि बढ्न पाँच वर्षे योजना निमार्ण गरि विकास प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहेको छ । इथियोपिया विश्व व्यापार संगठन (डब्लूटीओ मा छैन र आईएमएफको सहयोग पनि उसले लिएको छैन । अफ्रिकाको सिंह (दी हर्न अफ अफ्रिका) भनेर समेत चिनिने इथियोपिया ५० वर्षयताकै सबैभन्दा ठूलो खडेरीको चपेटामा पर्यो तर त्यसलाइ कुशलता पुर्वक समाधान गर्न खाद्यान्न जम्मा गर्ने राष्ट्रिय नीति अघि सारियो । एक अर्ब अमेरिकी डलर सहयोगमा ७ सय ३५ मिलियन अमेरिकी डलर उसले आफ्नै लगानी गर्यो, जुन रकम उसको कुल जीडीपीको ६१.६४ अर्ब अमेरिकी डरलको १० प्रतिशत हो । इथियोपियाले गरेको यो प्रगती लाइ आत्मसात गरेको भए भूकम्प पीडितहरूको पुनस्थापना गर्न र दुरतर आर्थिक विकास गर्न नेपाललाइ सजिलो हुने देखिन्छ (यादव,२०७३) ।

माथि उल्लेखित विश्वका केहि देशहरूको विकास मोडलहरूको अलावा चिली, क्युवा, दक्षिण अफ्रीका, भुटान लगायतका अन्य देशहरूको मोडल पनि अनुकरणिय रहेका छन । यी विभिन्न विकास मोडलहरूको तुलनात्मक अध्ययनले के देखाउछ भने विश्वका विभिन्न राष्ट्रका आफ्नै मौलिक विकासका ढाँचाहरू रहेका छन जसलाई ति राष्ट्रहरूले आप्नो विशिष्ट परिवेशमा निर्माण गरेका थिए । नेपालको सन्दर्भमा विकास मोडलको निर्माण गर्दा भारत र चिनको सन्निकटता, भुपरिवेष्ठित परिवेश, प्राकृतिक साधनको दोहन निति, भौतिक पुर्वाधारको आवश्यकता, जलस्रोतको पर्याप्तता, पर्यटकीय क्षेत्रहरूको विकास आदिमा ध्यान दिन जरुरि देखिन्छ । विकासको मार्गमा अग्रसर हुदै गरेको वर्तमान अवस्थामा नेपालले यी राष्ट्रहरूबाट शिक्षा लिन जरुरी रहेको छ । केन्द्र देखि स्थानीय तह सम्मका निकायहरूले यी मोडलहरूको अध्ययन गरि आपनो लागि उपयुक्त मोडल कुन हो पहिचान गरि भावी नीति र कार्यक्रम निर्माण गर्ने र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

## अनुसूचि, २ – वडास्तरमा माग भएका विषयक्षेत्रगत कार्यक्रमहरूको विवरण

**(क) भौतिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमहरू**

**गाउँपालिकाका वडास्तरका निम्न सडकहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा न. | कैफियत |
|---|---|---|---|

| | | | |
|---|---|---|---|
| १ | घोराबाङ गुरासैँ फुन्टीबाङ सडक | १ र ४ | |
| २ | उवा वेशी दाङसगा भङरङ सडक | ५ | |
| ३ | टुटु प्रजा भित्रीवन सडक | ३ | |
| ४ | तेलखोला भङरङ ग्रामीण सडक | ४ र ५ | |
| ५ | चितिबाङ मोटरबाटो | १ | |
| ६ | थर्पू घोराबाङ तेलखोला भङरङ सडक | ४ र ५ | |
| ७ | दाङ्जा मोटरबाटो | १ | |
| ८ | दुलिडाँडा चालाबाङ सडक | २ | |
| ९ | उवा वेशी दाङसगा भङरङ मोटरबाटो | ५ | |
| १० | कन्डे जाजरकोट मोटरबाटो | २ | |
| ११ | चालाबाङ मोटरबाटो | १ | |
| १२ | सिवरी मोटरबाटो | ३ | |
| १३ | मरान्थान कोइजाबाङ मोटरबाटो | २ | |
| १४ | मिरुल टुटु जाया मोटरबाटो निर्माण | ३ | |
| १५ | यावाङ मोटरबाटो | १ | |
| १६ | लाकु बाङ मोटरबाटो | १ | |
| १७ | देविसङ विसाउना देखी सेरावाङ मोटरबाटो | ४ | |
| १८ | झ्यामनेटा मो.बा. | २ | |
| १९ | टोड्के मो.बा | १ | |
| २० | सैपु मोटरबाटो | ३ | |
| २१ | शहिदमार्ग देखि ठूलोगाउँ हुदै काफलडाँडा सम्मको मोटरबाटो | ३ | |
| २२ | रेउलीबाङ देखि ठूलोतागा हुदै सानो तागासम्म सडक | ३ | |
| २३ | लाटाबाङ देखि राँपा हुदैँ प्रजासम्म सडक | ३ | |
| २४ | ठूलोगाउँ काफलडाँडा हुदै महतसम्म सडक | ३ | |
| २५ | सैपु पैरागाल हुदै चैतेलेक जोड्ने सडक | ३ | |
| २६ | बिसौना देखि दयाथाम हुदैँ कण्डे जोड्ने मोटरबाटो | ३ | |
| २७ | राणाँगाउँ देखि जायाँ टावरसम्म मोटरबाटो | ३ | |
| २८ | घोलकोबाङ घोसबाङ देखि भेडा खर्क मोटरबाटो | २ | |
| २९ | सुर्वाङ मोटरबाटो | ५ | |
| ३० | थर्पु देखि झाँकृखोला मोटरबाटो | ५ | |
| ३१ | हार्जवा बाजै हुदैँ घ्याङ्गो मोटरबाटो | ५ | |
| ३२ | झेमनेटा छिकुमबाङ मोटरबाटो | २ | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| ३३ | भित्रिवन छिकुमबाङ मोटरबाटो | ३ | |
| ३४ | सिर्क्याङ कम्पु मोटरबाटो | ५ | |
| ३५ | कोइजबाङ चिढी मोटरबाटो | २ | |
| ३६ | घट्टखोला देखि झाँकृदेरा मोटरबाटो | ४ | |
| ३७ | माघेखर्कदेखि घ्याङ्ग्रो मोटरबाटो | ४ | |
| ३८ | युगारदेखि थाप्लाखर्क मोटरबाटो | ४ | |
| ३९ | हार्जवा देखि सालबाङ हुदै घोराबाङ | ५ | |

**गाउँपालिकाको वडास्तरमा स्वास्थ्यचौकी निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | मिरुल स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण | ३ | |
| २ | उवा  चौकी कोटलवारा भवन निर्माण | ५ | |
| ३ | सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र ठूलोगाउँ | ३ | |
| ४ | आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र घोराबाङ | ४ | |
| ५ | सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र थर्पू | ४ | |
| ६ | सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र भित्रिवन | ३ | |
| ७ | जुत्तर गाउँघर क्लिनिक | ४ | |
| ८ | सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र खेरबाङ | १ | |

**गाउँपालिकाको वडास्तरको निम्न पुल तथा झोलुङ्गे पुलको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | भित्रीवन चन्दनखोला झो.पु | ३ | |
| २ | चालाबाङ राचीबाङ जोड्ने झोलुङ्गे पुल | १ | |
| ३ | फिवै खोला झो पु | १ | |
| ४ | जिवैखोला (लाटाबाङ देखि राँपा) झो पुल | ३ | |
| ५ | रिगै खोला झो पु | ३ | |
| ६ | रिखोला झो पु | १ | |
| ७ | झिमरुप खोला झो पु | १ | |
| ८ | प्रजा खोला झो पु | ३ | |
| ९ | गोङ खोला झो पु | १ | |
| १० | बिसारे खोला झो पु | ४ | |
| ११ | जुत्तर खोला झो पु | ४ | |
| १२ | तिकुलीबाङ खोला झो पु | ४ | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| १३ | जिपा खोला ट्रस | ४ | |
| १४ | मरान्थाना कोइजबाङ झो पु | २ | |
| १५ | छापोदेखि सानो तागा झो पु | ३ | |
| १६ | राङ्कुमे खोला झो पु | ४ | |
| १७ | सिरचाम्पा खोला झो पु | ४ | |
| १८ | मंग्रा लुङ्जा झो पु | ४ | |
| १९ | खासैबाङ खोला झो पु | ४ | |
| २० | मालिबाङ खोला झो पु | ४ | |
| २१ | कोइजबाङ उग्रीबाङ झो पु | २ | |
| २२ | दया खोला झो पु | १ | |
| २३ | टुटु जाया पक्की पुल | ३ | |
| २४ | खासैबाङ खोला पक्की पुल(सिवरी) | ३ | |
| २५ | ठूलोगाउँ रिगै खोला पक्की पुल | ३ | |
| २६ | पर्पोखोला छर्लोबाङ पक्की पुल | २ | |
| २७ | मरान्थाना कोइजबाङ पक्की पुल | २ | |
| २८ | दिसारी खोला पक्की पुल | २ | |
| २९ | गोङ खोला पक्की पुल | २ | |
| ३० | तिप्ला खोला पक्की पुल | २ | |
| ३१ | मलेगिरी घोरबाङ पक्की पुल | २ | |
| ३२ | तेलखोला पक्की पुल | २ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न यातायात रुटहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | थबाङ मंग्रा हुदै भूमे गा.पा. जोड्ने मो.बा | १ | |
| २ | सहिदमार्ग देखि टुटु बजार क्षेत्रभित्र सडकको स्तरोन्नति | ३ | |
| ३ | टुटुदेखि भित्रीवनसम्म कृषि सडकको नामाकरण गरी सडकको स्तरोन्नति | ३ | |
| ४ | टुटु बजारदेखि जाया,कुरेली गलकोट सडक निर्माण | ३ | |
| ५ | सहिदमार्ग हुदै मिरुल ठूलो गाउँ,काफलडांडा हुदै रुकुम जोड्ने मो.बा निर्माण तथा स्तरोन्नति | ३ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न बसपार्कहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|

| | | | |
|---|---|---|---|
| १ | थबाङ ठूलो गाउँमा प्रतिक्षालय सहितको बसपार्क निर्माण | २ | माग |
| २ | मिरुलमा गाडीहरुको पार्किङ | ३ | |
| ३ | जुत्तरमा गाडीहरुको पार्किङ | ४ | |
| ४ | हार्जवामा गाडीहरुको पार्किङ | ५ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न यात्रु प्रतिक्षालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | पर्यटन स्थल जलजला जाने बाटोमा प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| २ | थबाङ ठूलो गाउँमा प्रतिक्षालय सहितको बसपार्क निर्माण | २ | |
| ३ | बालनेडाँडामा प्रतिक्षालय निर्माण | ३ | |
| ४ | तिम्परबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | ३ | |
| ५ | थर्पु प्रतिक्षालय निर्माण | ४ | |
| ६ | घोराबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | ४ | |
| ७ | तेलखोला प्रतिक्षालय निर्माण | ४ | |
| ८ | गुँरासे प्रतिक्षालय निर्माण | ४ | |
| ९ | जुत्तर  प्रतिक्षालय निर्माण | ४ | |
| १० | फुन्टिबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | १ | |
| ११ | दहबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| १२ | खेरबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | १ | |
| १३ | जुर्बाङ प्रतिक्षालय निर्माण | १ | |
| १४ | छेर्लोबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| १५ | गलच्च्योल प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| १६ | मरान्थाना प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| १७ | दिक्राबाङ प्रतिक्षालय निर्माण | २ | |
| १८ | बेसी प्रतिक्षालय निर्माण | ५ | |
| १९ | ठूलोगाउँ उवा प्रतिक्षालय निर्माण | ५ | |
| २० | नम्छिगुङ प्रतिक्षालय निर्माण | ५ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न सार्वजनिक शौचालयहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | टुटु बजार शौचालय निर्माण | १ | |
| २ | थबाङ ठूलोगाउ सावजिनक शौचालय | २ | |
| ३ | काफलडाँडा भवन तथा शौचालय निर्माण | ३ | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| ४ | थबाङ रंगशाला शौचालय निर्माण | १ | |
| ५ | बेसी सार्वजनिक शौचालय निर्माण | ५ | |
| ६ | हार्जवा शौचालय निर्माण | ५ | |
| ७ | थर्पू शौचालय निर्माण | ४ | |
| ८ | घोराबाङ शौचालय निर्माण | ४ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न ट्राफिक युनिटहरूको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | थबाङ ठूलोगाउँ | २ | माग |
| २ | मिरुल | ३ | |
| ३ | घोराबाङ | ४ | |

**गाउँपालिकाका वडास्तरको निम्न पिउने पानी आयोजनाहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | झकिबाङ खानेपानी | १ | स्तरोन्नति |
| २ | थबाङ ठूलोगाउँ खानेपानी मर्मत | १ | माग र स्तरोन्नती |
| ३ | फुन्टिबाङ खेरबाङ खानेपानी | १ | निर्माण |
| ४ | मिरुल ठूलोगाउँ काफलडाँडा गैरागाउ खानेपानी योजना | ३ | स्तरोन्नति |
| ५ | राणागाउँ खानेपानी आयोजना | ३ | माग |
| ६ | दहबाङ खानेपानी | २ | माग |
| ७ | दाङजा खानेपानी | २ | माग |
| ८ | सोपा,बलाङजा खानेपानी | ५ | माग |
| ९ | पैरागाला खानेपानी निर्माण | ५ | स्तरोन्नति |
| १० | ठूलोगाउँ दलित बस्ती | १ | माग |
| ११ | राना गाउँ लिफ्टिङ | ३ | स्तरोन्नति |
| १२ | सैपु गोङ लिफ्टिङ | ३ | माग |
| १३ | घोल्कोबाङ दिसारी पलबाङ डुलिडाँडा खानेपानी | २ | माग |
| १४ | चितिबाङ खानेपानी | १ | माग |
| १५ | मरान्थान कोइजबाङ खानेपानी | २ | स्तरोन्नति |
| १६ | छेर्लोबाङ पर्पो खानेपानी | २ | माग |
| १७ | फुलि खानेपानी | २ | माग |
| १८ | सालबाङ जुत्तर खानेपानी | ४ | स्तरोन्नति |

| | | | |
|---|---|---|---|
| १९ | गुरासेँ खानेपानी | ४ | माग |
| २० | सेराबाङ घोराबाङ खानेपानी | ४ | स्तरोउन्नति |
| २१ | घ्याङ्रो खानेपानी | ४ | माग |
| २२ | तोलकोइबाङ खानेपानी | ४ | माग |
| २३ | भङरङ खानेपानी | ५ | माग |
| २४ | छानबाङ खानेपानी | ५ | माग |
| २५ | सुर्वाङ खानेपानी | ५ | माग |
| २६ | कम्पु खानेपानी | ५ | स्तरोउन्नति |
| २७ | भागे खानेपानी | ५ | स्तरोउन्नति |
| २८ | बाण्डेखर्क खानेपानी | ५ | माग |
| २९ | पुसबाङ लगन्जा खानेपानी | ५ | माग |
| ३० | सालबाङ पखेरा खानेपानी | ५ | माग |
| ३१ | ठूलोगाउँ उवा खानेपानी | ५ | स्तरोउन्नति |
| ३२ | नुरबाङ खानेपानी | ५ | माग |
| ३३ | गोबाङ खानेपानी | १ | माग |
| ३४ | विवाङ खानेपानी | १ | स्तरोउन्नति |
| ३५ | राचिबाङ खानेपानी | १ | स्तरोउन्नति |
| ३६ | प्रजा खानेपी | ३ | स्तरोउन्नति |
| ३७ | राँपा खानेपानी | ३ | स्तरोउन्नति |
| ३८ | ठूलो सानो तागा खानेपानी | ३ | स्तरोउन्नति |
| ३९ | राणागाउँ घारी खानेपानी | ३ | स्तरोउन्नति |
| ४० | तिप्राबाङ खानेपानी | ३ | माग |

**वडास्तरको निम्न कुलो तथा सिंचाई आयोजनाहरू निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | फुन्टीबाङ खेरबाङ सिचाई आयोजना | १ | स्तरोन्नती |
| २ | मायाखर्च सिचाई आयोजना | १ | माग |
| ३ | गुर्डुङ चिटिबाङ गोबाङ सिचाई आयोजना | १ | माग |
| ४ | जुर्वाङ झकिबाङ सिचाई आयोजना | १ | स्तरोन्नती |
| ५ | चबाङ याबाङ सिचाई आयोजना | १ | माग |
| ६ | दहबाङ सिचाई आयोजना | २ | स्तरोन्नति |
| ७ | झेमनेटा सिचाई आयोजना | २ | स्तरोउन्नति |
| ८ | छर्लोबाङ सिचाई आयोजना | २ | स्तरोउन्नति |

| | | | |
|---|---|---|---|
| ९ | मरंठाना कोइजाबाङ  सिचाई आयोजना | २ | स्तरोन्नती |
| १० | ठूलोगाउँ काफलडाँडा सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| ११ | सैपू सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १२ | सिवरी सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १३ | लाटाबाङ बिसौना सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १४ | राँपा सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १५ | भित्रिवन सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १६ | प्रजा छापो सिचाई आयोजना | ३ | माग |
| १७ | सर्प थयाकोराबाङ सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| १८ | बादिम बराजाबाङ  सिचाई योजना मर्मत | ४ | माग र स्तरोन्नती |
| १९ | निगलपानी सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २० | भुनुङ सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २१ | सेमथाना सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २२ | जोङ्लेपानी सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २३ | खुट्केढुङ्ग्रे सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २४ | चापाक्याङ काप्चिपले सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २५ | सिनकुङ रिकुनबाङ सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २६ | भाल्ने बाजाखोरे सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २७ | बाण्डेखोरे सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २८ | सिर्पन सिचाई आयोजना | ४ | माग |
| २९ | नम्छिगुङ सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३० | बुग्जाखोला सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३१ | साझायाङ जेठाङ्सी सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३२ | हार्जवा सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३३ | सुर्वाङ सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३४ | थर्पू तेराङ्गी पुस्वाङ सिचाई आयोजना | ५ | माग |
| ३५ | मंसिरे सिचाई आयोजना | ५ | माग |

**(ख)	आर्थिक विकासका कार्यक्रमहरू**

**गाउँपालिकाका वडास्तरको होमस्टेको निर्माण तथा स्तरोन्नति गर्ने**

| क्र.सं. | कार्यक्रम | वडा | कैफियत |
|---|---|---|---|
| १ | थबाङ होमस्टे | २ | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| २ | मिरुल होमस्टे | ३ | |
| ३ | मायाखर्क होमस्टे | १ | |
| ४ | खेरबाङ होमस्टे | १ | |
| ५ | थोतनेबाङ होमस्टे | ४ | |
| ६ | डुलिडाँडा होमस्टे | २ | |

**(ग) सामाजिक विकास योजना**

| **सामाजिक विकास योजनाका कार्यक्रमहरू** |
|---|
| **शिक्षा** |
| • गाउँपालिकाका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था साथै एक विद्यालय एक नर्सको व्यवस्था गर्ने । |
| • गाउँपालिकाका सबै विद्यालय भवनहरूलाई बालमैत्री, अपांगमैत्री तथा सुरक्षित बनाउने । |
| • गाउँपालिकालाई पुर्ण साक्षर बनाउने । |
| • व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्ने । |
| • राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने गुणस्तरीय र प्रविधीमैत्री शिक्षा प्रदान गर्ने । |
| • गाउँपालिकाका विद्यालयहरूलाई २१ औँ शताब्दि सुहाउँदो प्रविधियुक्त बनाउने । |
| • विद्यालय र स्थानीय, प्रादेशिक संघीय र स्थानीय सरकारबीच समन्वय मिलाउने । |
| • विद्यालयको अनुगमन र निरीक्षण नियमित गर्ने । |
| • शिक्षकहरूलाई नियमित पुर्नताजगी नयाँ प्रविधीमैत्री तालिमको व्यवस्था गर्ने । |
| • व्यावहारिक, प्राविधिक, जीवनोपयोगी र नैतिक मूल्यमा आधारित शिक्षा प्रदान गर्ने । |
| • विज्ञान तथा प्रविधिको आधारभूत खोज र अन्वेषणलाई स्थान दिने । |
| **स्वास्थ्य** |
| • विद्यालयमा स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम संचालन गर्ने |
| • सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम संचालन गर्ने |
| • गाउँपालिकाका महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरूलाई प्रोत्साहन भत्ता प्रदान गर्ने |
| • गाउँपालिकाका सबै प्रतिक्षालय तथा बसपार्कहरूमा धारासहितको सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गर्ने |
| • गाउँपालिकाको उपयुक्त स्थानमा Landfill site/Dumping Site को निर्माण गर्ने । |
| • गाउँपालिका व्यस्त स्थलहरूमा मगकत दष्ल राखी नियमित फोहर संकलन गर्ने । |
| • सुरक्षित गर्वपतन सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । |

| **सँस्कृति** |
|---|
| • मगर जातिको मौलिक सँस्कृति झल्किने पोशाकहरूको संरक्षण गर्ने । |
| • मगर जातिकोहरूको मौलिक सँस्कृति झल्किने परिकार, भेषभुषाको संरक्षण र प्रचारप्रसारका लागि होमस्टे संचालन गर्ने । |
| • स्थानीय लोकभाकाहरू ,लोक नृत्य, लोक गाथा आदिको संरक्षण गर्ने । |
| • गाउँपालिकाको संस्कृति प्रवर्द्धन गर्न अनुसन्धान तथा सास्कृतिक डवली निर्माण गर्ने । |
| • मादल, दमाह, झ्याली, मुलरी, सहनय, ढ्याङ्ग्रो, खैजेडी लगायतका लोकबाजाहरूको संरक्षण गर्ने । |
| • लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण र मूल प्रवाहिकरण |
| • गाउँपालिकामा गठन गरिएको वडास्तरीय किशोरी समूहका कार्यक्रमहरू प्रभावकारी बनाउने । |
| • गाउँपालिकामा वडास्तरीय बालक्लव गठन गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यक्रम गर्ने । |
| • गाउँपालिकामा किशोर समूह गठन गरी समूहहरूलाई प्रभावकारी बनाउने । |
| • पुराना घरहरु संरक्षण गर्ने । |

**घ) वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना**

| **वाातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजनाका कार्यक्रमहरू** |
|---|
| **(क) वन तथा भू–संरक्षण** |
| • पालिकाका विभिन्न वडामा रहेका सामुदायिक, राष्ट्रिय र निजी वन संरक्षण तथा प्रोत्साहन गर्ने । |
| • सामुदायिक वनमा पाइने जीवजन्तुहरू तथा औषधिय गुणले भरिपुर्ण जडिवुटीहरूको संरक्षण गर्ने |
| • चराचुरूङ्गीहरू काग, डाँफे, जुरेली वनकुखुरा, ढुकुर, तित्रा, कालिज, भंगेरा, चिल आदिको संरक्षण गर्ने । |
| • वनस्पतिहरू उतिस, काफल, सल्ला, धुपी, सिमल, चिलाउने चाँप, कालीकाठ आदिको विविधता कायमै राख्ने । |
| • जडीबुटीहरू कुरिलो, सोमाया, सतवा, तीतेपाती, घ्युकुमारी, टिमुर, चुत्रो, सिलाजित, जटामसी, पाँचऔले लगायतको संरक्षण र प्रशोधन गरी उद्यमशीलताको विकास गर्ने । |
| • वडा नं. १ मा भएका सबै सामुदायिक वनमा वृक्षरोपण, तारवार तथा व्यवस्थापन |
| • वडा नं. २ मा भएका सबै सामुदायिक वनमा वृक्षरोपण, तारवार तथा व्यवस्थापन |
| • वडा नं. ३ मा भएका सबै सामुदायिक वनमा वृक्षरोपण, तारवार तथा व्यवस्थापन |
| • वडा नं. ४ मा भएका सबै सामुदायिक वनमा वृक्षरोपण, तारवार तथा व्यवस्थापन |
| • वडा नं. ५ मा भएका सबै सामुदायिक वनमा वृक्षरोपण, तारवार तथा व्यवस्थापन |
| **(ख) फोहर मैला व्यवस्थापन** |

| |
|---|
| • पालिकाका सडकहरूमा उपयुक्त तवरले ढल तथा नालाको प्रबन्ध गर्नका साथै सडक छेउमा फोहोर राख्नका लागि डस्टविनको व्यवस्था गर्ने । |
| • निजी क्षेत्रलाई पनि लगानी मैत्री वातावरण बनाई फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दै फोहोरको पुनः प्रयोग गर्ने |
| • फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी जनचेतनामुलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । |
| • बजार क्षेत्रबाट संकलन गरिएका फोहरमैलाहरु डम्पिङ साइटमा विसर्जन गर्ने । |
| **(ग) जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण र विपद् व्यवस्थापन** |
| • ओखरबोट खासैबाङ देखि तमघासे खोलामा जाली सहितको ब्यबस्थापन |
| • कुट्टेखोलादेखि सेमसारसम्म तठबन्ध तथा मेशीनरी वाल निर्माण |
| • तिम्परबाङ देखि खासैबाङ हुदैं सिम्बाङ सम्म जालि सहितको व्यवस्थापन |
| • जिवैखोला देखि टुटू बजारसम्म जाली व्यवस्थापन |
| • हिमालय फुलबारी मा वि मेशिनरी वा जाली वाल |
| • सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र ठूलोगाउँ मिरुल मेशिनरी वा जाली वाल |
| • जनजागृति प्रा वि मेशिनरी वा जाली वाल |
| • प्रा वि पुतलिखानी मेशिनरी वा जाली वाल |
| • नवचेतना प्रा वि मेशिनरी वा जाली वाल |
| • प्रा वि खर्सुबोट तटबन्धन |
| • प्रा वि खानडाँडा मेशिनरी वा जाली वाल |
| • पहिरोको जोखिम,सैपू |
| • सहिदमार्गको बाटोले सिङबाङमा पैरो नियन्त्रण |
| • फुन्टिबाङ खोला नियन्त्रणका लागि जाली सहितको व्यवस्थापन |
| • झिमरुप खोला नियन्त्रणका लागि जाली सहितको व्यवस्थापन |
| • फिवै खोला नियन्त्रणका लागि जाली सहितको व्यवस्थापन |
| • भागैखड खोला नियन्त्रणका लागि जाली सहितको व्यवस्थापन |
| • रिग घ्याङ्रो सुवासा जुगीडाँडा सुन्दरखर्क तट्बन्धन |
| • गुरासैं खर्क तटबन्धन |
| • लङ्चन मलागिरी तटबन्धन |
| • बौला खोला तटबन्धन |

| |
|---|
| • जुत्तर डाँडाडेरा तटबन्धन |
| • दुमै खोल तटबन्धन |
| • बुर्बाङ कोरबाङ तटबन्धन |
| • आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र घोराबाङ मेशिनरी वाल |
| • घङ्किलखङ ठूलोगाउँ जाली वाल |
| • रिखोला तटबन्धन |
| • सिमाकाटुङ तटबन्धन |
| • झुसेपो तटबन्धन |
| • दहबाङ खोला तटबन्धन |
| • छेर्लोबाङ खोला तटबन्धन |
| • झार्नै खोला तटबन्धन |
| • पर्पो खोला तटबन्धन |
| • स्यारपाङ्का खोला तटबन्धन |
| • खेरबाङ खोला तटबन्धन |
| • ठूलोखोला मरान्थान मुनि तटबन्धन |
| • फुलिखोला तटबन्धन |
| • ठूलोखोला डम्पिङ साइट तटबन्धन |
| • पलबाङ मुनि खोला तटबन्धन |
| • सुरसङ्नै खोला तटबन्धन |
| • श्री हिमालय प्रा वि तटबन्धन |
| • श्री भानुभक्त मा वि तटबन्धन |
| • जागार खोला बेसी तटबन्धन |
| • नन्बाङ खोला तटबन्धन |
| • पुस्बाङ खोला तटबन्धन |
| • लगन्जा खोला तटबन्धन |
| • मैदुङ खोला तटबन्धन |
| • हार्जुवा खोला तटबन्धन |

| |
|---|
| • दोमै खोला जलविद्युत तटबन्धन |
| • तेलखोला सेरबास खोला तटबन्धन |
| • लगन्जा तटबन्धन |

**ङ) ऐतिहासिक तथा पर्यटकिय क्षेत्र**

| **ऐतिहासिक तथा पर्यटकिय क्षेत्रमा गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरू** |
|---|
| • जलजला (युद्ध पर्यटन,जैविक पर्यटन)को रुपमा विकास गर्ने |
| • टुटु हुदै पर्यटन मार्ग (गुरिल्ला मार्गको नामाकरण गरी) पर्यटन पूर्वाधारको निर्माण |
| • शहिद पार्क (वडा नं १ र ३) ब्यबस्थित गर्ने |
| • जलजला रेडियो स्टेशन संरक्षण |
| • जलजला गोरिल्ला ट्रेनिङ सेन्टरको संरक्षण |
| • परंपरागत घरहरुको संरक्षण |
| • झाक्रीथानलाई पूराने शैलीमा निर्माण |
| • लोप हुन लागेका बिभिन्न नाचहरु (नचाउरु, सिङगारु, पैसेरु, ढिकुरे, यानीमाया, साइलैजो, छुरे, भूम्या) को उजागर गरी संरक्षण गर्नुपर्ने |
| • थबाङलाई ऐतिहासिक गाउँ तथा खुल्ला म्यूजियमको रुपमा विकास गर्ने । |
| • द्धन्दबाट अत्यन्त प्रभावित अबशेषहरुको संरक्षण तथा प्रर्बधन |
| • जनबादी स्कुल भवन संरक्षण |
| • शहिद स्मृति पार्क संरक्षण । |
| • जनकम्यूनको अबशेषको संरक्षण । |
| • युद्ध तथा शहिद स्मृति संग्राहालय व्यवस्थापन । |
| • जन्तरेमा पिङ तथा पुजारी र पर्यटकहरुका लागि आवास व्यवस्थापन । |
| • शहिद स्मृति संग्राहालय भवन निर्माण वडा नं ३ । |
| • ज्यार्वी तालमा थानको निर्माण । |
| • मंसिरेमा थान निर्माण । |

## अनुसूचि, ३  – गाउँपालिकाका गौरबका योजनाहरू

| क्र.स. | वडा नं. | गौरबका योजना | अबधि(देखि–सम्म) | कैफियत |
|---|---|---|---|---|
| १ | २ | जलजला पर्यटन पूर्वाधार | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| २ | १ | थबाङ रंगशाला | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ३ | १ | कवर्ड हल | २०८१/०८२ देखि २०८२/०८३ सम्म | |
| ४ | प्रत्येक वडा | एक वडा एक खेल मैदान | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ५ | १ | चलाबाङ सामुहिक स्याउ खेति प्रवर्द्धन | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ६ | प्रत्येक वडा | जडीबुटी उत्पादन | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ७ | प्रत्येक वडा | फलफुल उत्पादन | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ८ | प्रत्येक वडा | आलु जोन | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ९ | सम्बन्धित विद्यालय | +२ र मा.विको सम्बन्धन लिने | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | नमूना मा.विमा विज्ञान संकाय सञ्चालन गर्ने र शहिद स्मृति क्यम्पस सञ्चालनमा लिने |
| १० | | कृत्रिम गर्भाधारणका लागि अनुसन्धानकेन्द्रको स्थापना गर्ने | २०८२/०८३ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| ११ | | भेडा तथा बाख्रा प्रवर्द्धन कार्यक्रम | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| १२ | | **Tissue Culture विधिको प्रयोग गरी बोटविरूवाको उत्पादन गर्ने** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| १३ | | **वडा कार्यालयहरु निर्माण** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| १४ | | **जलजला जन्तरे धोरपाटन गुरिल्ला साइकल मार्ग निर्माण** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| १५ | | **सबै वडामा वर्थिङ सेन्टरको स्थापना** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| १६ | | **गाउँपालिकालाई खुला संग्राहालयको रुपमा स्थापना गर्ने** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |
| १७ | | **जलविद्युत उत्पादन** | २०८०/०८१ देखि २०८४/०८५ सम्म | |

## अनुसूचि, ४ – गाउँपालिकाको नक्शा

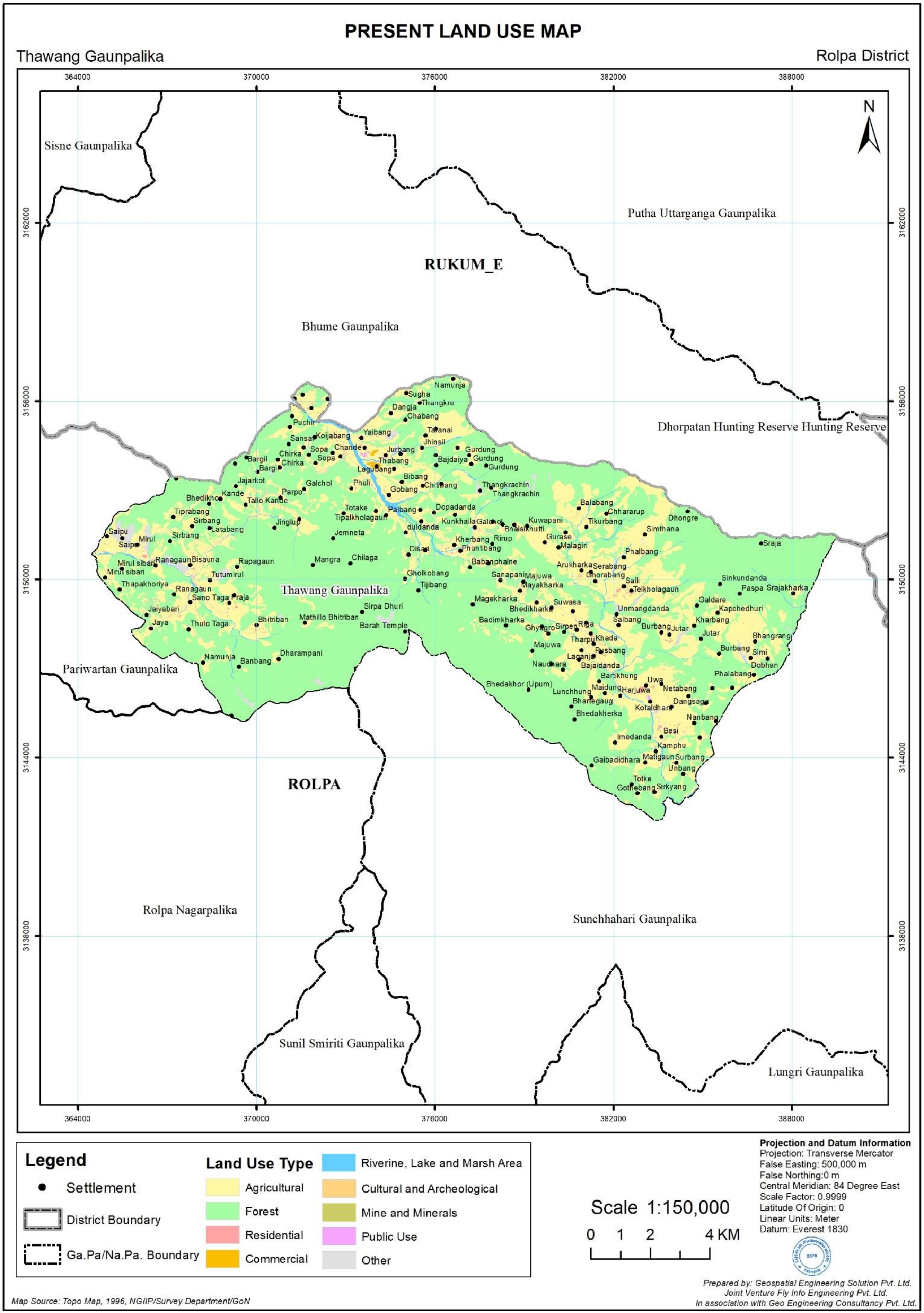
PRESENT LAND USE MAP
Thawang Gaunpalika
Rolpa District
364000
370000
376000
382000
388000
3162000
3156000
3150000
3144000
3138000
N
Sisne Gaunpalika
Putha Uttarganga Gaunpalika
RUKUM_E
Bhume Gaunpalika
Dhorpatan Hunting Reserve Hunting Reserve
Thawang Gaunpalika
Pariwartan Gaunpalika
ROLPA
Rolpa Nagarpalika
Sunchhahari Gaunpalika
Sunil Smiriti Gaunpalika
Lungri Gaunpalika
Legend
Settlement
District Boundary
Ga.Pa/Na.Pa. Boundary
Land Use Type
Agricultural
Forest
Residential
Commercial
Riverine, Lake and Marsh Area
Cultural and Archeological
Mine and Minerals
Public Use
Other
Scale 1:150,000
0 1 2 4 KM
Projection and Datum Information
Projection: Transverse Mercator
False Easting: 500,000 m
False Northing:0 m
Central Meridian: 84 Degree East
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0
Linear Units: Meter
Datum: Everest 1830
Prepared by: Geospatial Engineering Solution Pvt. Ltd.
Joint Venture Fly Info Engineering Pvt. Ltd.
In association with Geo Engineering Consultancy Pvt. Ltd.
Map Source: Topo Map, 1996, NGIIP/Survey Department/GoN

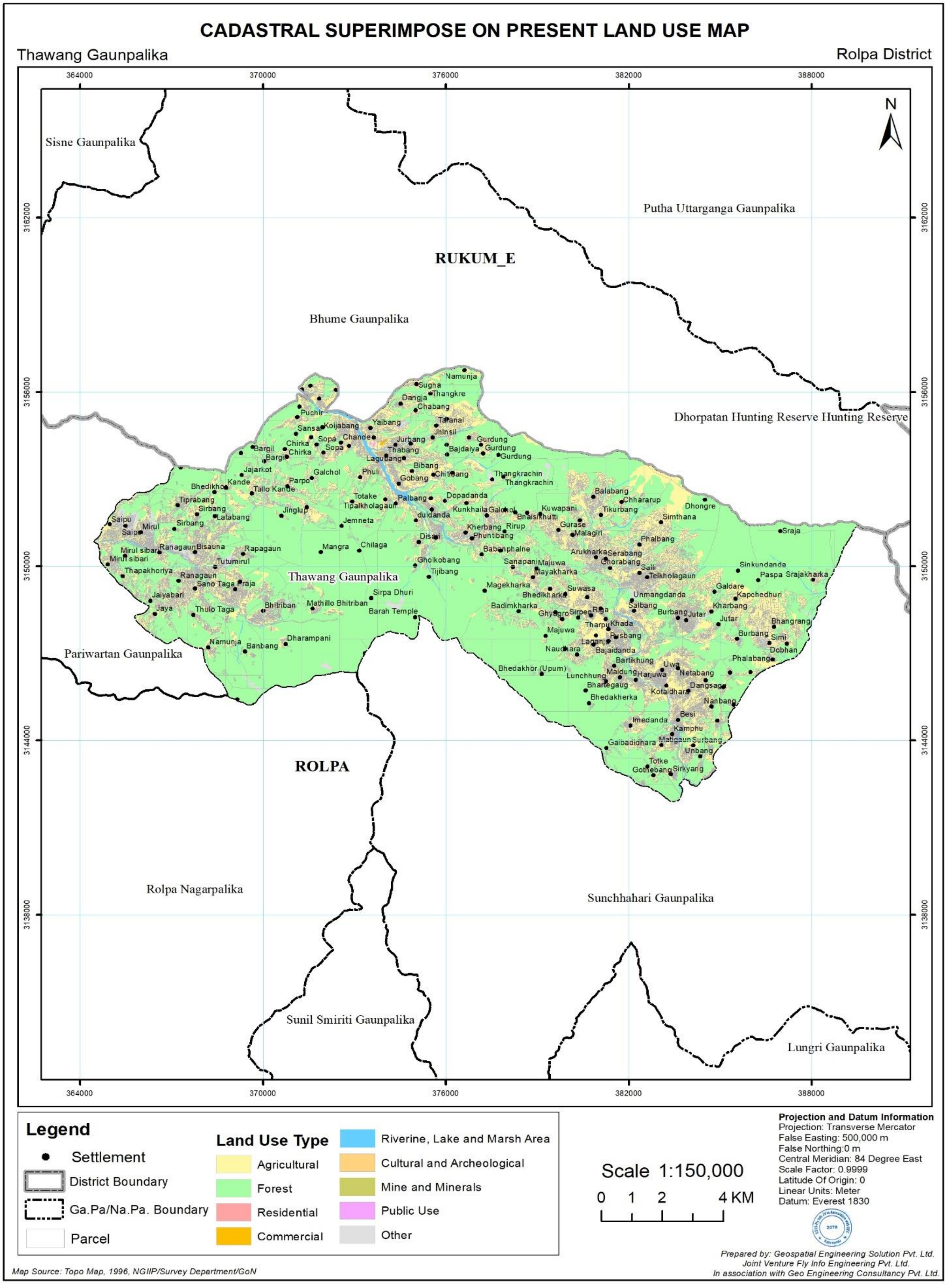
CADASTRAL SUPERIMPOSE ON PRESENT LAND USE MAP
Thawang Gaunpalika
Rolpa District
364000
370000
376000
382000
388000
3162000
3156000
3150000
3144000
3138000
N
Sisne Gaunpalika
Putha Uttarganga Gaunpalika
RUKUM_E
Bhume Gaunpalika
Dhorpatan Hunting Reserve Hunting Reserve
Thawang Gaunpalika
Pariwartan Gaunpalika
ROLPA
Rolpa Nagarpalika
Sunchhahari Gaunpalika
Sunil Smiriti Gaunpalika
Lungri Gaunpalika
Legend
Settlement
District Boundary
Ga.Pa/Na.Pa. Boundary
Parcel
Land Use Type
Agricultural
Forest
Residential
Commercial
Riverine, Lake and Marsh Area
Cultural and Archeological
Mine and Minerals
Public Use
Other
Scale 1:150,000
0 1 2 4 KM
Projection and Datum Information
Projection: Transverse Mercator
False Easting: 500,000 m
False Northing:0 m
Central Meridian: 84 Degree East
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0
Linear Units: Meter
Datum: Everest 1830
Prepared by: Geospatial Engineering Solution Pvt. Ltd.
Joint Venture Fly Info Engineering Pvt. Ltd.
In association with Geo Engineering Consultancy Pvt. Ltd.
Map Source: Topo Map, 1996, NGIIP/Survey Department/GoN

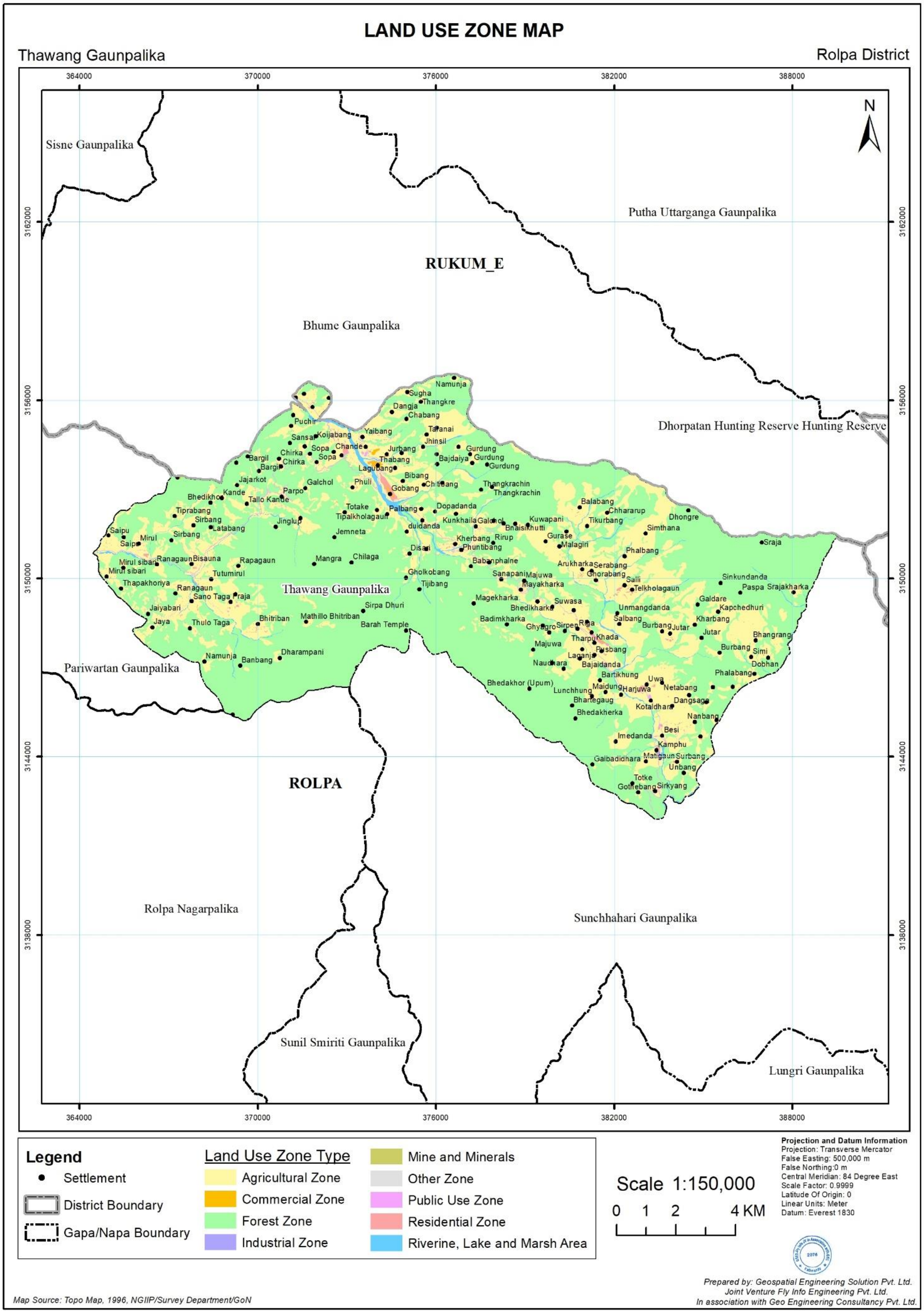
LAND USE ZONE MAP
Thawang Gaunpalika
Rolpa District
N
Sisne Gaunpalika
Putha Uttarganga Gaunpalika
RUKUM_E
Bhume Gaunpalika
Dhorpatan Hunting Reserve Hunting Reserve
Thawang Gaunpalika
Pariwartan Gaunpalika
ROLPA
Rolpa Nagarpalika
Sunchhahari Gaunpalika
Sunil Smiriti Gaunpalika
Lungri Gaunpalika
Legend
Settlement
District Boundary
Gapa/Napa Boundary
Land Use Zone Type
Agricultural Zone
Commercial Zone
Forest Zone
Industrial Zone
Mine and Minerals
Other Zone
Public Use Zone
Residential Zone
Riverine, Lake and Marsh Area
Scale 1:150,000
0 1 2 4 KM
Projection and Datum Information
Projection: Transverse Mercator
False Easting: 500,000 m
False Northing:0 m
Central Meridian: 84 Degree East
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0
Linear Units: Meter
Datum: Everest 1830
Prepared by: Geospatial Engineering Solution Pvt. Ltd.
Joint Venture Fly Info Engineering Pvt. Ltd.
In association with Geo Engineering Consultancy Pvt. Ltd.
Map Source: Topo Map, 1996, NGIIP/Survey Department/GoN

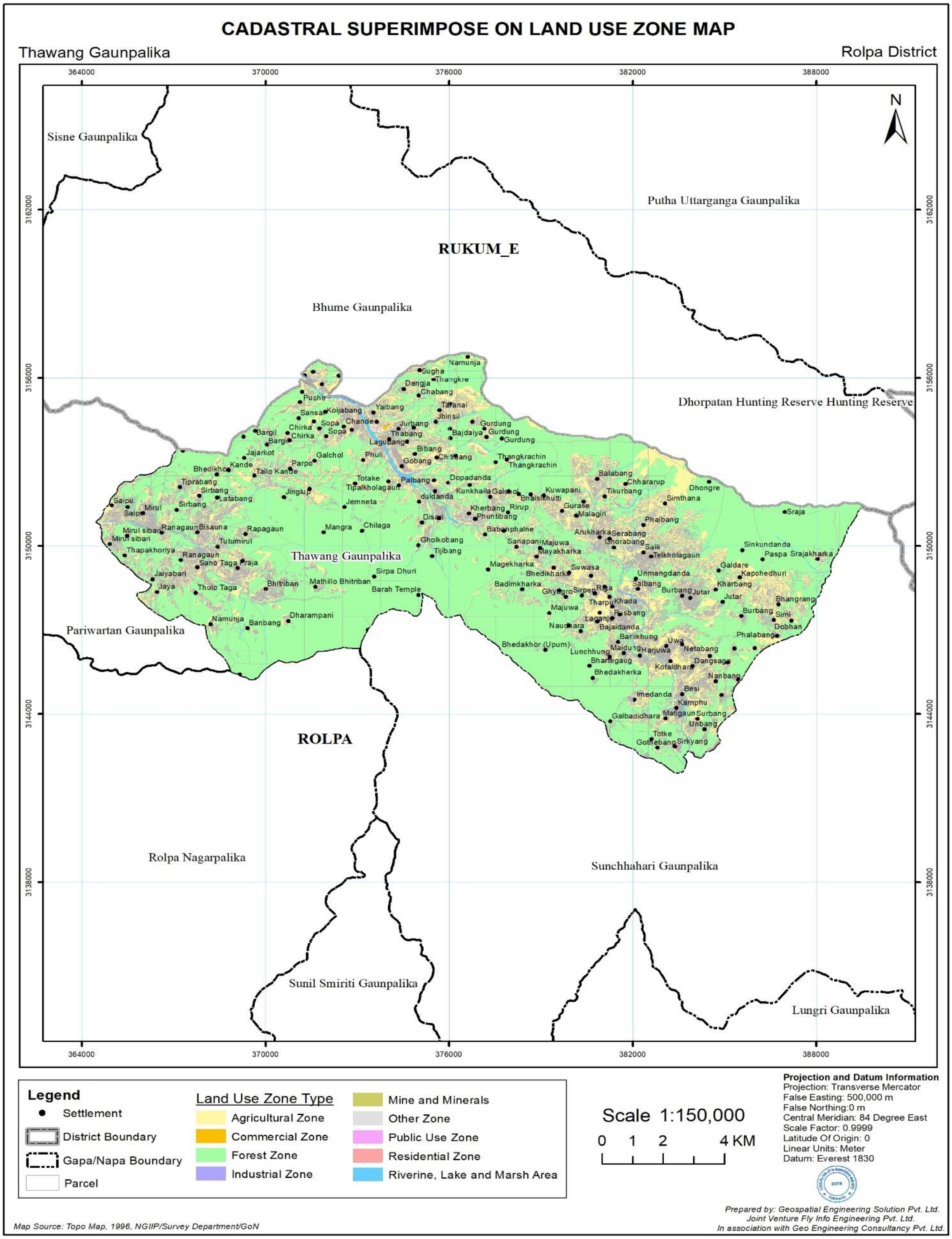

CADASTRAL SUPERIMPOSE ON LAND USE ZONE MAP
Thawang Gaunpalika
Rolpa District
RUKUM_E
ROLPA
Sisne Gaunpalika
Putha Uttarganga Gaunpalika
Bhume Gaunpalika
Dhorpatan Hunting Reserve Hunting Reserve
Thawang Gaunpalika
Pariwartan Gaunpalika
Rolpa Nagarpalika
Sunchhahari Gaunpalika
Sunil Smiriti Gaunpalika
Lungri Gaunpalika
N
364000
370000
376000
382000
388000
3162000
3156000
3150000
3144000
3138000
Legend
Settlement
District Boundary
Gapa/Napa Boundary
Parcel
Land Use Zone Type
Agricultural Zone
Commercial Zone
Forest Zone
Industrial Zone
Mine and Minerals
Other Zone
Public Use Zone
Residential Zone
Riverine, Lake and Marsh Area
Scale 1:150,000
0 1 2 4 KM
Projection and Datum Information
Projection: Transverse Mercator
False Easting: 500,000 m
False Northing:0 m
Central Meridian: 84 Degree East
Scale Factor: 0.9999
Latitude Of Origin: 0
Linear Units: Meter
Datum: Everest 1830
Prepared by: Geospatial Engineering Solution Pvt. Ltd.
Joint Venture Fly Info Engineering Pvt. Ltd.
In association with Geo Engineering Consultancy Pvt. Ltd.
Map Source: Topo Map, 1996, NGIIP/Survey Department/GoN

## अनुसूचि, ५ – माइनुटहरू

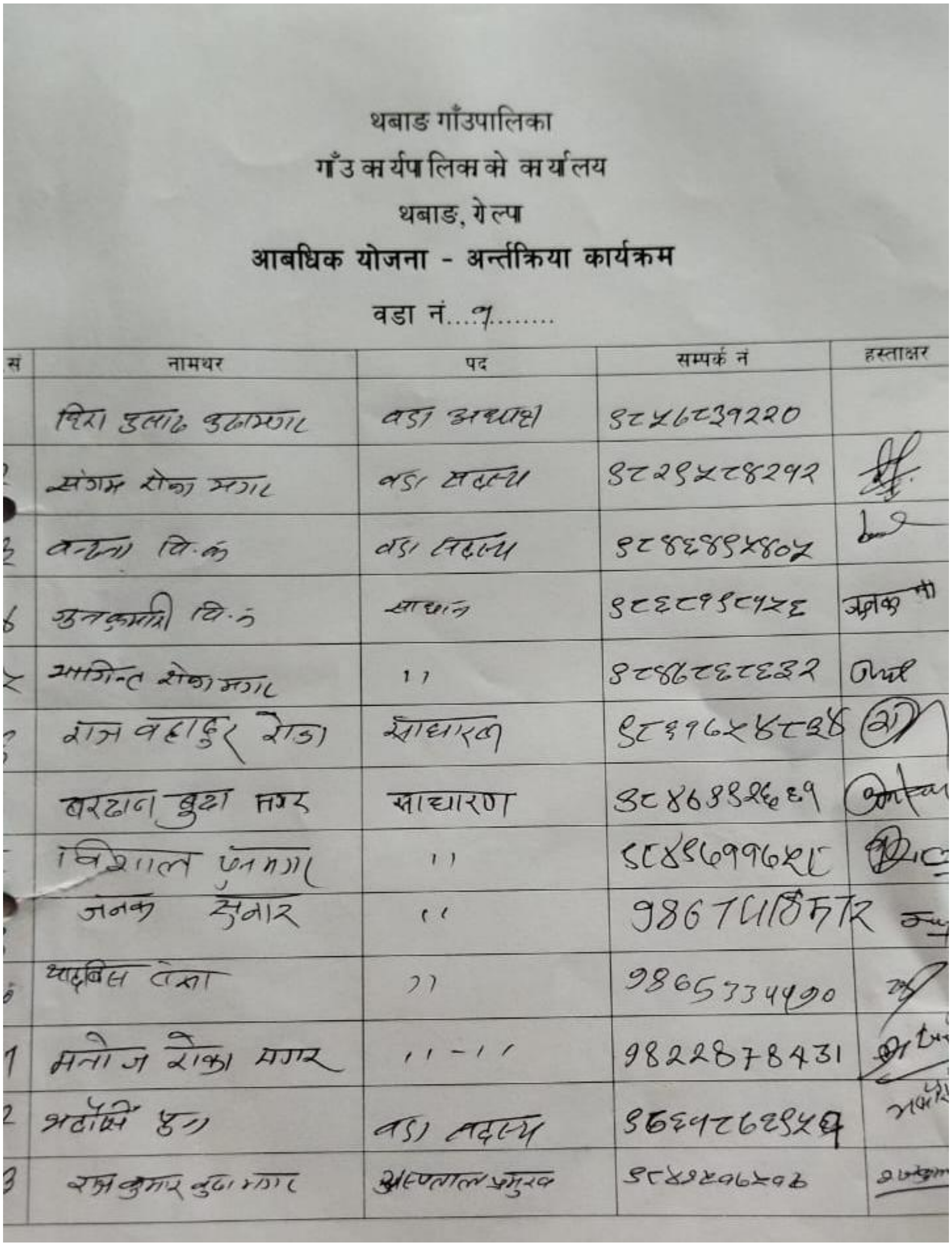

थबाङ गाँउपालिका
गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय
थबाङ, रोल्पा
**आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम**
वडा नं....१........

| सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| | पिरा बुलाक बुढामगर | वडा अध्यक्ष | ९८५८८३९२२० | |
| २ | संगम रोका मगर | वडा सदस्य | ९८२९५८४२९२ | [illegible] |
| ३ | चन्द्रा वि.क. | वडा सदस्य | ९८४६४९५४०५ | [illegible] |
| ४ | जुनकुमारी वि.क. | साधारण | ९८६८१९८१५६ | जुनक |
| ५ | आशिन्त रोका मगर | ,, | ९८४८८६८६३२ | [illegible] |
| ६ | राम बहादुर रोका | साधारण | ९८९१८५४८३४ | [illegible] |
| | बरद्यान बुढा मगर | साधारण | ९८४६३३२६८९ | [illegible] |
| | विशाल पुनमगर | ,, | [illegible] | [illegible] |
| | जनक सुनार | ,, | 9867[illegible] | [illegible] |
| | धनबिल तेली | ,, | 9865734490 | [illegible] |
| 1 | मनोज रोका मगर | ,, - ,, | 9822878431 | [illegible] |
| 2 | भरोसी बुढा | वडा सदस्य | [illegible] | [illegible] |
| 3 | राजकुमार बुढा मगर | अस्पताल प्रमुख | [illegible] | [illegible] |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

**आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम**

वडा नं....१.......

| क.स | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १४ | [illegible] | [illegible] | ९८४२२३३६६१ | [illegible] |
| १५ | [illegible] थि.म. | आमा समूहको सचिव | ९८५६९३५४६८ | सविता |
| १६ | [illegible] पुन मगर | (थवाङ मगर [illegible]) [illegible] | ९८०९८८२०८५ | [illegible] |
| १७ | पुनि थि.म. | सहभागी | ९८४८९६३३१३ | पुनी |
| १८ | पुष्पराज बुढा मगर | " | 9865342684 | [illegible] |
| १९ | मिना थि.म. | " | ९८४३८३०८८६ | मिना |
| 20 | [illegible] घर्ति | " | ९८४४२६६९२२ | [illegible] |
| २१ | [illegible] घर्तिमगर | सहभागी/सहायक | [illegible] | [illegible] |
| २२ | जिनमान रोका मगर | " | ९८४६५९२६११ | jinman |
| २३ | सूर्य प्रकाश रोका | " | ९८९८६१८४२३ | [illegible] |
| २४ | विष्णुप्रकाश घर्ति | " | ९८६०८४३६८ | [illegible] |
| २५ | [illegible] | | 9869866238 | [illegible] |
| २६ | [illegible] मगर | | 9761510000 | [illegible] |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

**आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम**

वडा नं...१.........

| क्र.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| २७ | तिरबहादुर पुन | | 9842376340 | तिरबहादुर |
| २८ | उर्दे वि.क. | | ९८६०८९०१२२ | |
| २९ | जक्लीत वि.क. | | ९८४० ६८२६६३ | |
| ३० | मान ब. काँके मगर | | ९८६६८६८९० | |
| ३१ | अजित काँके मगर | | ९८४३८८६२४० | |
| ३२ | विमला वि.क | का.स | ९८४८९२६४४२ | |
| ३३ | मुलमाया घर्तीमगर | [illegible] | ९८४८९५६८४६ | |
| ३४ | कृष्ण बहादुर घर्ति | [illegible] | ९८९६२३३९०७ | |
| ३५ | [illegible] | मो ने जि स | 98448455245 | |
| ३६ | धर्मबहादुर बुढा मगर | | ९८४०९२४८४० | |
| 37 | बिर्डी वि.क. | | 9749884491 | |
| ३८ | तिर पुन | साधारण | ९८४१८८९९२२ | तिर |
| ३९ | सुनसरी वि.क | ,, | ९८६१९००९८२ | |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

## आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम

वडा नं....१........

| क.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| ४० | कविता लक्ष्मी थापा | साधारण | ९८६९३६५११० | |
| ४१ | कृष्णमाया रिजाल | | ९८४५८६३४०४ | |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

## आवधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम

वडा नं. २

| क्र.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १ | अभिलाषा रोका मगर | वडा अध्यक्ष | ९८५६८८०६८६ | [signature] |
| २ | कमला पुन | वडा सदस्य | ९८४६५५३९८६ | कमला |
| ३ | राममाया दमाई | वडा सदस्य | ९८५६८४५८५९८८ | राममाया |
| ४ | सुन कामी | उ.कि. सदस्य | ९८४०५९८९२९ | [signature] |
| ५ | कुमार रोका | ,, ,, | ९८४२८६२९३२ | [signature] |
| ६ | लोकेश कृष्ण रोकाय | वडा सचिव | | |
| ७ | रुपन्ती रोका मगर | व्यवस्थापक स्याउलिस्या | ९८४८४८ ९६४८ | [signature] |
| ८ | सरिता आकी मगर | का.स. | ९६८४८६८२६८६ | [signature] |
| ९ | कुमार बहादुर रोका | प्रधानाध्यापक (थबाङ माविकला व्यवसायिक) | ९८४१५८०८४४० | [signature] |
| १० | ज्ञान बहादुर रोका | वि.व्य.स अध्यक्ष | ९८६८१६५३६५ | [signature] |
| ११ | अनन्त रोका मगर | पाइगरखड तेल की.स. अध्यक्ष | ९८४६८४०८२० | [signature] |
| १२ | ज्योतिन्द्र रोका मगर | स्वास्थ्यकर्मी | 9847868632 | [signature] |
| १३ | मिमला आले मगर | अध्यक्ष | ९८०९८४३२६ | मिमला |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

**आबधिक योजना - अन्र्तक्रिया कार्यक्रम**

वडा नं..2.......

| क.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १४ | [illegible] | | 9745[illegible]53798 | |
| १५ | कमल प्रकाश ओली | श्री जनसहभागिता मा.वि. दहवाङ (प्र.अ.) | ९८४४१२५६५६ | |
| १६ | कृष्णी पुन मगर | [illegible] | ९८४६८८१६५० | |
| 16 | नविन कुमार थापा मगर | | ९८६४६८४९२२ | |
| १८ | [illegible] बुढा मगर | स्थानीय व्यापारी | ९८६२१०२६८८ | |
| १९. | कृष्णमाया रिजाल | | ९८४५८६३४०४ | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |

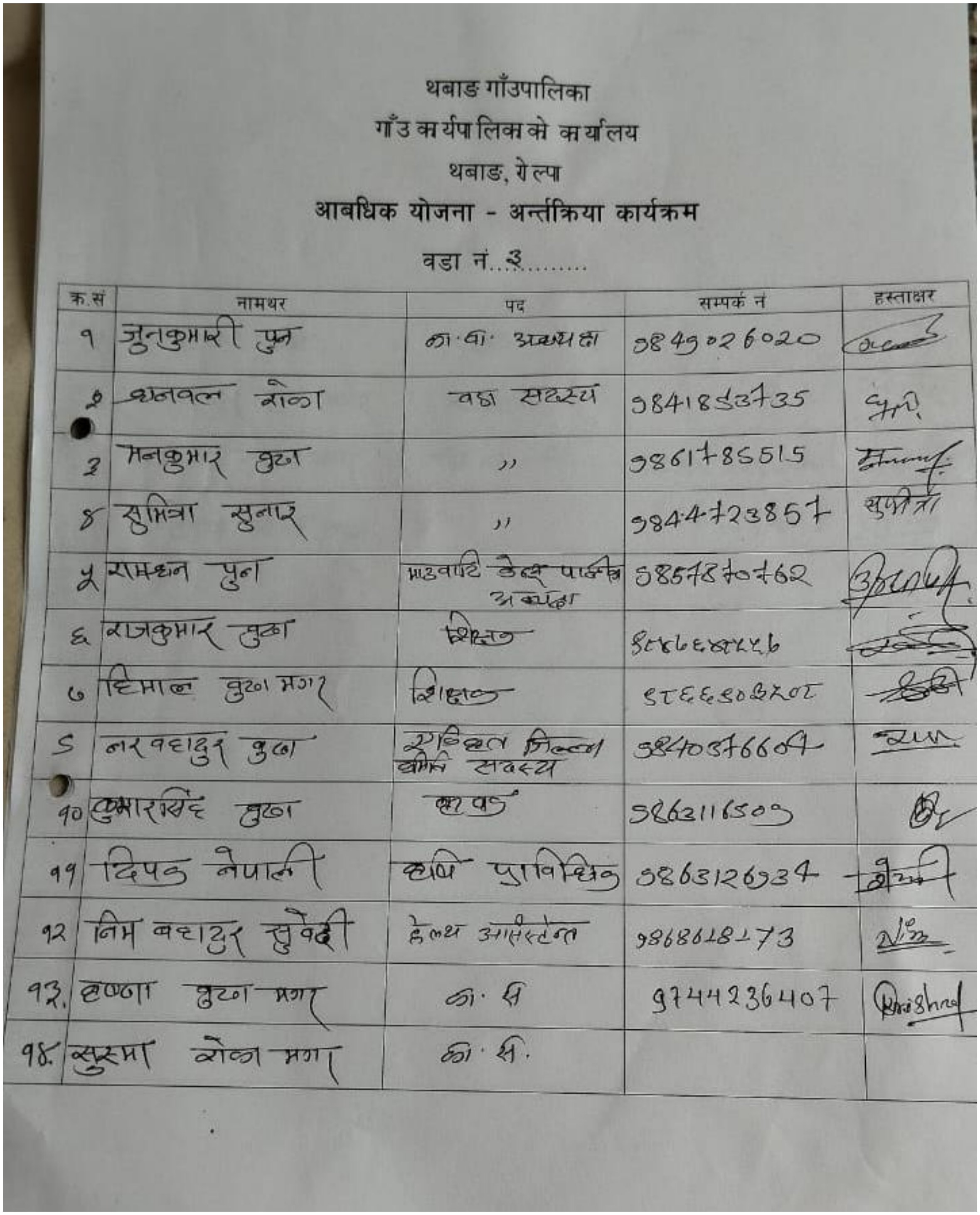

थबाङ गाँउपालिका
गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय
थबाङ, रोल्पा

आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम

वडा नं...३........

| क.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १ | जुनकुमारी पुन | का.पा. अध्यक्षा | 9849026020 | |
| २ | धनवल रोका | वडा सदस्य | 9841853735 | |
| ३ | मनकुमार बुढा | ,, | 9861785515 | |
| ४ | सुमित्रा सुनार | ,, | 9844723857 | |
| ५ | रामधन पुन | आङवाडि केन्द्र पालिका अध्यक्षा | 9857870762 | |
| ६ | राजकुमार बुढा | शिक्षक | [illegible] | |
| ७ | हिमाल बुढा मगर | शिक्षक | [illegible] | |
| ८ | नरबहादुर बुढा | प्रशिक्षित जिल्ला समिति सदस्य | 9840376604 | |
| १० | कुमारसिंह बुढा | का.प. | 9863116509 | |
| ११ | दिपक नेपाली | कृषि प्राविधिक | 9863126934 | |
| १२ | निम बहादुर सुवेदी | हेल्थ आसिस्टेन्ट | 9868618273 | |
| १३. | कृष्णा बुढा मगर | का.सि | 9744236407 | |
| १४. | सुस्मा रोका मगर | का.सि. | | |

थबाङ गाँउपालिका

गाँउ कार्यपालिकाको कार्यालय

थबाङ, रोल्पा

**आबधिक योजना - अर्न्तक्रिया कार्यक्रम**

वडा नं....३.......

| क.सं | नामथर | पद | सम्पर्क नं | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १५ | [illegible] | कृषक | | [illegible] |
| १६ | खमबहादुर बुढा मगर | कृषक | | [illegible] |
| १७ | सविना बुढा मगर | वि.अ.नं.जी. | ९८४८४८९८६६ | [illegible] |
| १८. | कृष्णमाया रिजाल | | ९८४५८६३४०४ | [illegible] |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |
| | | | | |

आज मिति २०८०।३।४ मा यस थबाङ गाँउपालिका वडा नं. ४ घोराबाङ रोल्पा मा यस गाँउपालिका को आवधिक योजना निर्माणको लागी आवश्यक सुचना संकलन स्थानिय अवस्था विश्लेशन को लागी यस वडा नं. ४ का वडा अध्यक्ष श्री हिकमत घर्ती मगर ज्यू को अध्यक्षता मा बैठक बसि विविध विषयमा छलफल तथा निर्णय सम्पन्न तपशिलको उपस्थितिमा सम्पन्न गरियो ।

उपस्थिति:

| क्र.स. | नामथर | पद / पेशा | | मोबाइल नं. | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|---|
| १ | हिकमत घर्ती मगर | वडा अध्यक्ष | वडा नं. ४ | ९८५७८६६६६५ | [signature] |
| २ | तिलका बा घर्तीमगर | वडा सदस्य | " | ९८६५२३६८३४ | [signature] |
| ३ | पुन बा विके | गाँउपालिका सदस्य | | ९८४२९९२३९४ | [signature] |
| ४ | सुनिल रोका मगर | | वडा नं. ४ | | [signature] |
| ५ | रुप घर्ति मगर | | " | | [signature] |
| ६ | मित कुमरि घर्ती | | " | | [signature] |
| ७ | विनोद रोका | | " | ९८४२-७७४९६४ | विनोद |
| ८ | जुनबहादुर घर्ति | | " | | [signature] |
| ९ | कुमार रोकामगर | | " | ९८६३२०५३१७ | [signature] |
| १० | विनाय | | " | | [signature] |
| ११ | लोक ब० घर्तिमगर | | " | ९८६३९६८५९९ | [signature] |
| १२ | धर्म रोका मगर | | " | ९८६३९८६६२६ | [signature] |
| १३ | डक बहादुर घर्तीमगर | | " | ९८७७९३३६८४ | [signature] |
| १४ | सुर घर्ती मगर | वडा सचिव | | ९८४३८६०४०५ | [signature] |
| १५ | जकिमाया रोका | वडा सदस्या | | ९८६६९५५८८० | [signature] |
| १६ | मुना मनपुन | | वडा नं. ४ | | [signature] |
| १७ | भरत बुढा | | " | 9862438595 | |
| १८ | सुमित्रा पुनमगर | वडा का. स. | | ९८४८४७६८४५ | [signature] |
| १९ | स्वस्तिका बुढा मगर | ना.प.स्वा.प्र. | | ९७४८५८४२७१९ | [signature] |
| २० | टेक बहादुर पुन | | वडा नं. ४ | ९८४६९२४८५४ | [signature] |
| २१ | मित कुमारि पुन | | " | ९८६७०८५७३२ | [signature] |
| २२ | सरमान पुन मगर | | " | ९८६४४४६३०७ | [signature] |
| २३ | प्रतिना घर्ति मगर | विद्यार्थी | कक्षा ६ | | [signature] |
| २४ | रविना घर्ति मगर | विद्यार्थी | कक्षा ८ | | [signature] |
| २५ | हरिचन्द्र शर्मा | कलक प्राली | | | [signature] |

Date
Page

| | | | |
|---|---|---|---|
| बिमला बुढा मगर | ब. हे. पो. स. | ९८६८६६०५१८ | [signature] |
| मनोज बुढामगर | थबाङ.गा.पा | ९८४५८८०४९९६ | [signature] |
| डिल्लु राम घिमिरे | नेपाली (सहजकर्ता) | ९८४८२४४८८८ | [signature] |
| शेषराज शर्मा | सहजकर्ता | ९८५१०३५०२३ | [signature] |

आज मिति २०८०।३।४ गतेका दिन यस थवाङ गाउपालिका वडा नं. ५ मा यस थवाङ गांउपालिकाको आवधिक योजना निर्माण को लागी वडस्तरिय अवस्था विश्लेषण तथा तथ्याङ्क सकलन र छलफलको लागी ५ नं. वडा अध्यक्ष श्री गोवर्धन घर्तिमगर ज्यू को अध्यक्षतामा बैठक बसि तपशिलको उपस्थितिमा छलफल गरि कार्यक्रम सम्पन्न गरियो।

उपस्थिति :

| क्र.सं. | नाम थर | पद कार्यालय/ठेगाना | मोबाइल नं. | हस्ताक्षर |
|---|---|---|---|---|
| १ | गोवर्धन घर्तिमगर | अध्यक्ष ५ नं. वडा | मो.नं. ९८६८५९६६५५४१ | |
| २ | बुद्धि ब घर्ति मगर | वडा सदस्य ५ नं. | ९८६६६६६६१६३ | |
| ३ | जुकमन रोका मगर | | ९८६३६५७७८१८ | |
| ४ | कमला रोका | | ९८४४१२२९६८ | |
| ५ | कमल ब. खड्का | हि. प्र. का. प्रमुख | ९८४६८२०६१८ | |
| ६ | मैते घर्ति | वा डा सदस्य | ९८६६६८२२१३४ | मैते |
| ७ | बिरबहादुर घर्ति | | ९८४१८८८८६८ | बिर ब० |
| ८ | जयप्रकाश घर्ति | | ९८६६६८२९००२ | |
| ९ | जुतप्रसाद रोका | | ९८६६७४४६५४ | |
| १० | सिरकुमार रोका | | | |
| ११ | नागबिर पुन | | | नागबिर |
| १२ | जय ब० रोका | | | जय |
| १३ | जुनसरी पुन मगर | | | जुनसरी |
| १४ | जुनकुमारी रोका मगर | | | Junkumari |
| १५ | सुनीता घर्ति | | | सुनीता |
| १६ | कृष्णा पुन | | | कृष्णा |
| १७ | पबिना रोका | | | पबिना |
| १८ | रास्ती पुन | | | रस्ती |
| १९ | बिरमाया | | | बिरमाया |
| २० | जरिमा | | | जरिमा |
| २१ | पुरन | | ९८६१२२१९७१ | |
| २२ | रामधन रोका | | | |
| २३ | प्रशान्त राजमगर | | | |

क्रमशः

२४. दिपेश के.सी. शिक्षक ९८४५९१६८३६

२५. प्र.कि. पहल (सिंह हलामी) मगर ९८५८५०३०४०

नक्सा घर्ती ९८६९१६८६२७१

२६ बिन्दु गिरी कृषि प्राविधिक ९७४५८८२६८७

२७ बिरमाया पुन मगर पशु प्राविधिक ९८६६७४७६२६

२८ बिरेन्द्र पुन वडा सचिव ९८६७५९५७०२

२९. बिमला बुढामगर ब.हे.पो.स ९८६८६६०५७६

३०. हरिचन्द्र शर्मा परामर्शदाता कलक प्रा.लि. ९८६८२१०४०४

३१ डिल्लुराम घिमिरे ,, ,, ९८४०२४४८७५

३२ योगराज शर्मा ,, ,, ९८५१०३४०२३

प्रस्तावहरु

प्रस्ताव नं. १ आवधिक योजनाको लागी आवश्यक तथ्यांक बारे छलफल

प्रस्ताव नं. २. विविध

निर्णयहरु: निर्णय नं. १. १

प्रस्ताव नं. १ मा छलफल गर्दा यस थबाङ गाउपालिकाको आवधिक योजनाको लागी आवश्यक वडागत अवस्था विश्लेषण तथ्याङ्क को रिपोर्ट सम्बन्धित आवश्यक विषयगत छलफल गरियो ती विषयवस्तु लाई आवधिक योजनामा समावेश गरे कलक प्रा लि को समन्वय, स्टडीकरण तथा प्राविधिक परिष्कृत प्रतिष्ठान बारे नेपालगञ्ज को सहयोगमा निर्माण गर्न लागिएको आवधिक योजनामा समावेश गर्ने (निर्णय) सर्वसम्मत निर्णय पारित गरियो।

निर्णय नं. २

प्रस्ताव नं. २ अनुसार आवश्यक पर्ने थप सूचना दिने, समन्वय सहकार्य गर्दै आवश्यक सहयोग आदान प्रदान गर्ने निर्णय पारित गरियो।

आज मिति २०८०।०३।०७ गतेका दिन यस थबाङ गाउँ कार्यपालिको कार्यालय, थबाङ गाउँपालिका रोल्पामा रहेको सभाहलमा दिनको ५:०० बजेको समयमा यसै गाउँपालिका अध्यक्ष श्री ऋषिकेशव बुढामगर, उपाध्यक्ष श्री शर्मिला बुढामगर, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री हेमराज घर्तीमगर, शिक्षा अधिकृत श्री छत्र बहादुर ओली, सूचना प्रविधि अधिकृत श्री भिमसेन बुढामगर, लगायतका अन्य कर्मचारी, जनप्रतिनिधी र विशेषज्ञ लगायत तपशिल बमोजिमको उपस्थितिमा प्रदेश सुशासन केन्द्र, नेपालगंज बाँके, लुम्बिनी प्रदेश नेपाल र कलर्ड कन्सल्टेन्सी, तुलसीपुर, दाङ विच भएको द्विपक्षीय सम्झौता बमोजिम तयार भैरहेको आवधिक योजना (थबाङ गाउँपालिकाको आवधिक योजना) को प्रारम्भिक मस्यौदा तयार भैसकेको हुँदा उक्त मस्यौदाको प्रस्तुतिकरण कार्य गरियो।

उपस्थिति :-

| | |
|---|---|
| १. ऋषिकेशव बुढा | गाउँपालिका अध्यक्ष |
| २. सर्मिला बुढा | गाउँपालिका उपाध्यक्ष |
| ३. हेमराज घर्तीमगर | प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत |
| ४. हिरांप्रसाद बुढामगर | १ नं. वडा अध्यक्ष |
| ५. अभिलाषा रोका | २ नं. वडा अध्यक्ष |
| ६. भरक बुढा मगर | ३ नं. वडा अध्यक्ष |
| ७. हिकमत घर्तीमगर | ४ नं. वडा अध्यक्ष |
| ८. गोर्बधन घर्तीमगर | ५ नं. वडा अध्यक्ष |
| ९. हरिश्चन्द्र शर्मा | विषय विज्ञ (परामर्शदाता) |
| १०. डिल्लुराम घिमिरे | विषय विज्ञ (परामर्शदाता) |
| ११. योगराज शर्मा | विषय विज्ञ (परामर्शदाता) |
| १२. छत्र बहादुर ओली | शिक्षा अधिकृत हैनों |
| १३. भिमसेन बुढामगर | सूचना प्रविधि अधिकृत |
| १४. टुल बहादुर पुन | जनस्वास्थ्य अधिकृत |
| १५. देवदत्त रिजाल | प्रशासन सहायक |
| १५ चन्द्रप्रकाश ओली | सब-इन्जिनियर |
| १६. यज्ञ प्रसाद कंडेल | सह-लेखापाल |
| १७. सरोज रोकामगर | कार्यालय सहयोगी |

## अनुसूचि, ६ – कार्यक्रमका फोटोहरू